

T.C
NECMEDDİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

17. YÜZYIL OSMANLI MUTASAVVIFLARINDAN
KASTAMONULU ÖMER FUÂDÎ (V. 1046/1636) VE
“MUSLİHU’N-NEFS” İSİMLİ ESERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN:
PROF. DR. DİLAVER GÜRER

HAZIRLAYAN:
MEVLÜT ÖZÇELİK

094244061004

KONYA – 2012

ÖZET

İslâm Dîni'ni en sade bir şekilde ve titizlikle yaşama gayreti diye tarif edebileceğimiz tasavvufun ana hedefi, nefsi terbiye ederek, insanı, insân-ı kâmil seviyesine çıkarmaktır. Aslında bu hedef, tasavvufun da kaynaklığını yapan Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Nebeviyye'nin ana hedefidir. Bu hedef zor da olsa gerçekleşmesi mümkün olan bir hedeftir. Çünkü her zorlukta bir kolaylık yaratan ve insana gücünün üstünde bir yük yüklemeyen Allâhü Teâlâ, mümkün olmayan hiçbir şeyi kullarına emretmemiştir.

Nefis, yaratıcısı tarafından insanın içine konmuş olan ve insanı hoyratça yaşamaya çağırın bir varlıktır. Bu yönüyle nefis, insan için bir imtihan vesilesidir. İnsan, nefisine uyup, onu kendisine hâkim kıldığı takdirde Hak Teâlâ'nın yolundan çıkmış; nefisini, Hak Teâlâ'nın emirlerine uydurduğu takdirde onu terbiye edip ona hâkim olmuş demektir. Her tarikatta, nefis terbiyesi ile ilgili eserler kaleme alınmıştır. Bu eserlerden biri de Kastamonulu Ömer Fuâdî'nin (v. 1046/1636) *Muslihu'n-Nefs* isimli eseridir. Eser, nefis-i emmâre, nefis-i levvâme, nefis-i mülheme, nefis-i mutmainne, nefis-i râziye ve nefis-i marziyye olmak üzere nefsin altı mertebesinin sıfatlarından bahsetmektedir. Bu mertebelerin her birinin yedişer tane sıfatı bulunmaktadır. İlk iki mertebenin sıfatları kınanmış sıfatlar; diğer dört mertebenin sıfatları ise övülmüş sıfatlardır. Müellife göre, nefisini ıslâh etmeyi hedefleyen kişi, bir mürşid-i kâmil gözetiminde, nefis-i emmâre ve nefis-i levvâme mertebelerinin sıfatlarından soyutlanmalı; diğer dört mertebenin sıfatları ile sıfatlanmalıdır. Nefsin terbiyesi ancak bu sayede mümkündür. Aksi takdirde, kişinin nefisini terbiye etmesi mümkün değildir.

Bizim bu çalışma ile hedefimiz, günümüzde giderek ilgi odağı hâline gelen tasavvufun temel öğretilerinden biri olan *nefis terbiyesi* konusunda, Ömer Fuâdî'nin *Muslihu'n-Nefs*'teki bakış açısını ortaya koymaktır. Bu eserin, özellikle tasavvufa ilgi duyan günümüz insanına, nefis terbiyesi konusunda katkı sağlayacağına inanmaktayız.

ABSTRACT

The main aim of Sufism, which can be described as living the religion of Islam in a most elaborate way, is to destroy nafs and make humanbeings reach the level of perfection. In fact this aim consists the essence of holy Qur'an and Sunnah al-Nabawiah, which resource Sufism. No matter how hard this aim is, it is possible as Allah, the merciful and the greatest, has created easiness against difficulties and never ordered His humanbeings something impossible.

Nafs -the lowest dimension of one's inward existence, the evil side of one's soul- was placed by the Creator in humans and it incites humanbeings to live their life in vain. On this side, it is a means of being tested for humanbeings in this world. When one is overwhelmed by his nafs and dominated by it, he is on the wrong way. Conversely, when one obeys Allah's orders and commands his nafs, he is on the right way. In every tariqa, various works have been produced regarding destroying the nafs. One of these works is *Muslihu'n-Nefs* of Ömer Fuâdî (v. 1046/1636) who is from Kastamonu. This work is about the six stages of development of nafs which are an-nafs al-ammara, an-nafs al-lawwama, an-nafs al-molhama, an-nafs al-motma'inna, an-nafs ar-radiyya, an-nafs al-mardiyya. Each of these stages has seven attributes. The first two stages have condemned attributes and the other four stages have praised attributes. According to the author, one aiming at destroying his nafs, should isolate himself from the attributes of an-nafs al-ammara and an-nafs al-lawwama by the guidance of a murshid al-kamil and should be dressed in the attributes of other four stages. Only in this way, destroying nafs is possible. Otherwise, it is not possible to overwhelm one's nafs.

This study aims at putting forward Ömer Fuâdî's point of view in his work, *Muslihu'n-Nefs*, regarding the purification of nafs which is one of the main creeds of Sufism. We believe that this study will contribute to the people interested in Sufism in terms of purification of the nafs.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR	vi
ÖNSÖZ.....	vii
GİRİŞ.....	1
A. Araştırmanın Konusu.....	1
B. Amaç ve Önem.....	1
C. Yöntem.....	2
D. Kaynakların Değerlendirilmesi.....	3
E. Sınırlılıklar.....	4
I. BÖLÜM: ÖMER FUÂDÎ, HAYATI, ESERLERİ VE HOCALARI.....	5
A. Hayatı	5
B. Eserleri.....	8
C. Hocaları.....	8
II. BÖLÜM: MUSLİHU'N-NEFS.....	12
A. ESERİN TANITIMI.....	12
A. 1. Eserin Bilinen Nüshaları.....	12
A. 2. Eserin Telif Sebebi.....	13
A. 3. Eserin Muhtevâsı.....	13
A. 4. Eserin Üslûbu.....	14
A. 5. Eserin Yazımında İstifade Edilen Kaynaklar.....	16
B. ESERDE ADI GEÇEN KİŞİLER.....	18
B. 1. Peygamberler.....	18
B. 2. Sahabîler.....	18
B. 3. Vefîler.....	19

III. BÖLÜM: NEFS, NEFS TERBİYESİ, <i>MUSLİHU'N-NEFS</i>'TE NEFSİN	21
ALTI MERTEBESİ VE SIFATLARI	
A. NEFS VE NEFS TERBİYESİ.....	21
A. A. Kur'ân-ı Kerîm'de Nefs Terbiyesi.....	21
A. B. Sünnet-i Nebevî'de Nefs Terbiyesi.....	28
A. C. Halvetiyye Tarikatında Nefs Terbiyesi.....	32
B. <i>MUSLİHU'N-NEFS</i>'TE NEFSİN ALTI MERTEBESİ VE	
SIFATLARI.....	36
B. A. Nefs-i Emmâre'nin Kınanmış Yedi Sıfatı.....	36
B. A. 1. Kibir	36
B. A. 2. Hırs	40
B. A. 3. Haset (Kıskançlık)	41
B. A. 4. Şehvet	44
B. A. 5. Buhl (Cimrilik)	47
B. A. 6. Hıkd (Kin)	50
B. A. 7. Gazap (Öfke)	53
B. B. Nefs-i Levvâme'nin Kınanmış Yedi Sıfatı.....	56
B. B. 1. İşret (Zevk Ehli Dostlarla Yiyip İçmek).....	56
B. B. 2. Ucub (Kendini Beğenme).....	57
B. B. 3. Heves (Şerîata ve Tarîkata Uymayan İşlere Meyletmek).....	59
B. B. 4. Mekk (Hile)	61
B. B. 5. Temennî.....	62
B. B. 6. Levv (Kınama-Kötüleme).....	64
B. B. 7. Kahr (Başkasına Galip Gelip Onu Rezil Etmek).....	66
B. C. Nefs-i Mülheme'nin Övülmüş Yedi Sıfatı.....	69
B. C. 1. İlim.....	69
B. C. 2. Tevâzu (Alçak Gönüllülük).....	71
B. C. 3. Tahammül (Halktan Gelen Belalara Dayanmak).....	73
B. C. 4. Sehâ (Eli Açıklık).....	75
B. C. 5. İstikâmet (İnançta ve Davranışlarda Doğruluk).....	77
B. C. 6. Kanâat (Dünya Malından Zarûret Miktarı İle Yetinmek).....	82
B. C. 7. Sabır.....	83

B. D. Nefs-i Mutmainne'nin Övülmüş Yedi Sıfatı.....	87
B. D. 1. Cûd (Cömertlik).....	87
B. D. 2. Gam (Keder-Tasa).....	88
B. D. 3. Zühd.....	90
B. D. 4. Şükür.....	92
B. D. 5. Tevekkül.....	94
B. D. 6. İbâdât (İbâdetler).....	97
B. D. 7. Tezellül (Kendini Hor Görme).....	100
B. E. Nefs-i Râziye'nin Yedi Övülmüş Sıfatı.....	102
B. E. 1. Zikir.....	102
B. E. 2. İhlâs.....	105
B. E. 3. Verâ (Allâh'tan Korkma).....	106
B. E. 4. Rızâ.....	108
B. E. 5. Riyâzât (Nefis Terbiyesi).....	110
B. E. 6. Kerâmet.....	114
B. E. 7. Vefâ.....	117
B. F. Nefs-i Marziye'nin Yedi Övülmüş Sıfatı.....	118
B. F. 1. Terk-i Beşeriyet (Beşeriyeti Terk Etmek)	118
B. F. 2. Tahalluk Bi-Ahlâkîllâh (Allâh'ın Ahlâkı İle Ahlaklanmak).....	119
B. F. 3. Tefekkür Fillâh (Allâh Hakkında Düşünmek).....	121
B. F. 4. Safâ Fi-Nûrillâh (Allâh'ın Nûru İçinde Saflaşmak).....	123
B. F. 5. Takarrub İlallâh (Allâh'a Yakın Olmak).....	124
B. F. 6. Talattuf 'Alâ Halkıllâh (Allâh'ın Yaratıklarına İyi Davranmak)...	124
B. F. 7. Likâ-i Zâtillâh (Allâh'ın Zâtı ile Karşılaşmak).....	126
SONUÇ.....	128
KAYNAKÇA.....	130
EKLER.....	135
EK 1: MUSLİHU'N-NEFS'İN GÜNÜMÜZ HARFLERİNE ÇEVİRİSİ....	136
EK 2: MUSLİHU'N-NEFS METNİNİN FOTOKOPİSİ.....	219

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.v.c.	: Azze ve celle
a.g.m.	: Adı geçen makâle
a.g.t.	: Adı geçen tez
a.s.	: Aleyhisselâm
A.Ü.S.B.E.	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
b.	: Bin (Oğlu)
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c.	: Celle celâlühû
çev.	: Çeviren
D.İ.A.	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
haz.	: Hazırlayan
hz.	: Hazret-i
k.v.	: Kerrramallâhü vechehû
K.İ.H.K.	: Kastamonu İl Halk Kütüphanesi
k.s.	: Kaddesellâhü sirrahû
k.s.a.	: Kaddesellâhü sirrahü'l-azîz.
M.Ü.S.B.E.	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
M.Ü.F.V.	: Marmara Üniversitesi Fakültesi Vakfı Yayınları
O.S.A.V.	: Osmanlı Araştırmalar Vakfı Yayınları
r.a.	: Radıyallâhü anhü/anhâ/anhümâ/anhüm
s.	: Sayfa
S.Ü.İ.F.D.	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
s.a.v.	: Sallallâhü aleyhi ve selem
thk.	: Tahkîk
trc.	: Tercüme eden
tsz.	: Tarihsiz
v.	: Vefat
vr.	: Varak
Yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

Halvetilik Tarikatı'nın ana kollarından Cemâliyye kolunun Şâbâniyye şubesinin önemli simalarından olan Ömer Fuâdî (v. 1046/1636), XVII. yüzyılda yaşamış çok yönlü bir mutasavvıftır. Tez konumuzun temelini oluşturan, onun *Muslihu'n-Nefs* isimli eseri, Halvetilik Tarikatı'nın nefsin makamlarını sistematik bir şekilde inceleyerek, nefis terbiyesinin yollarını gösteren bir başvuru kitabı niteliğindedir. Risalede, nefsin makamları ve her makamın sıfatları, ayetler, hadisler ve tasavvuf eserleri ışığında detaylı bir şekilde işlenmektedir. Müellifin bizzat kendi ifadesine göre, eserin hedef kitlesi, sadece tasavvuf erbabı değil; bütün Müslümanlardır. Nefis mücadelesinin hayat boyu devam eden bir süreç olması gerçeğinden hareketle, nefis mücadelesinin yollarını göstermesi bakımından, çalışmanın, günümüz insanına katkılarının olacağı kanaatindeyiz.

Çalışmamızın birinci bölümünde, Fuâdî'nin hayatı, eserleri ve hocaları hakkında bilgi verildi. İkinci bölümde, *Muslihun'n-Nefs*'in tanıtımı yapıp, eserde adı geçen, peygamberler, sahabeler ve velilerin tespitini yapıldı. Çalışmanın üçüncü bölümünde, Kur'ân-ı Kerîm'de, Sünnet-i Nebeviyye'de ve Halvetiyye Tarikatında nefis terbiyesi hakkında bilgi verilip, *Muslihu'n-Nefs*'te nefsin altı mertebesi ve sıfatları incelendi. Bunu yaparken, önce tasavvuf klâsik eserleri taranarak genel bir bilgi verildi; ardından da Ömer Fuâdî'nin (v. 1046/1636) konuya bakış açısı ortaya konmaya çalışıldı. Ekler bölümünde ise, *Muslihu'n-Nefs*'in günümüz Türkçe harflerine çevirisi ve eserin Osmanlıca metninin fotokopisi verildi. Çeviri yapılırken, bazı yerlerde, cümle düşüklüğünü gidermek için, parantez içinde harf ya da kelime ilâveleri yapıldı. Metinde geçen bazı kelimelerin anlamları dipnotta gösterildi; âyet ve hadislerin tercümesi yapılarak, kaynakları dipnotlarda gösterildi; Arapça ve Farsça metinlerin tercümesi yapıldı.

Eserin tahlîli yapılırken, anlaşılır olması için, gerektiği yerde uzun cümleler, anlam bütünlüğünü bozmayacak şekilde kısaltıldı; tasavvufî kavramlardan bazıları, anlam kaymalarına sebebiyet vermemek için orijinal şekilleri ile kullanılıp, bazı kelimelerin dipnotta anlamları verildi. Aynı mânâyâ gelen kelimelerin yan yana kullanılması durumlarında, o kelimelerden cümlenin akışına en uygun olanı ve günümüz Türkçesinde kullanılmakta olanı tercih edildi. Eserde geçen hikâyelerin aktarılırken, aslına uygun olmak şartıyla, hikâyenin akıcı bir üslûp ile yazılmasına gayret edildi. Risâlenin sayfa numaraları, varak şeklinde değil de, normal sayfa düzeni olduğu için, dipnotlar normal sayfa numaraları ile gösterildi.

Muslihu'n-Nefs'in birçok kütüphanede kaydı bulunmaktadır. Üzerinde çalıştığımız nüsha ise, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nde, Mustafa Con A 80 kaydında bulunan nüshadır. Bu nüshayı tercih sebebimiz, nüshanın yazılarının ve sayfa yapısının düzgün olmasıdır.

Çalışmamızda, görüş, öneri ve yönlendirmeleriyle yardımlarını esirgemeyen danışman hocam, Prof. Dr. Dilaver Gürer'e; yüksek lisans ders döneminde, bilgi ve tecrübeleri ile bu alanda yetişmemize yardımcı olan değerli hocam Prof. Dr. Hülya Küçük'e ve özellikle eser temininde desteklerini esirgemeyen Arş. Gör. Ali Çoban'a en samîmî şükranlarımı arz ederim.

Mevlüt ÖZÇELİK

17/07/2012, KONYA

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu

Araştırmamızın ana konusunu, 17. yüzyılda yaşamış olan Osmanlı mutasavvıflarından Kastamonulu Ömer Fuâdî (v. 1046/1636) ve onun nefis terbiyesi hakkında yazmış olduğu “*Muslihu'n-Nefs*” isimli eseri oluşturmaktadır. Bu çerçevede, öncelikle, üzerinde çalıştığımız eserin müellifi olan Ömer Fuâdî'nin hayatı, eserleri ve hocaları hakkında bilgi verildi. İki başlık altında *Muslihu'n-Nefs*'in tanıtımı yapıldı. Tezimize konu olan eserin, nefsin mertebe ve sıfatlarından bahsetmesi münâsebetiyle, nefis terbiyesi de araştırmamızın konuları arasına girdi. Nefis terbiyesini, Kur'ân-ı Kerîm'de, Sünnet-i Nebeviyye'de ve Halvetî Tarikatı'nda nefis terbiyesi başlıkları altında inceledik. Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Nebeviyye'deki nefis terbiyesini incelememiz, Kur'ân ve sünnetin, bütün İslâmî ilimlerin temel iki kaynağı olması; Halvetî Tarikatı'ndaki nefis terbiyesini incelememiz ise, çalıştığımız eserin müellifinin, Halvetî meşrepli bir mutasavvıf olması münasebetiyle oldu. Çalışmamızda üzerinde yoğunlaştığımız konu ise, *Muslihu'n-Nefs*'te nefsin mertebeleri ve sıfatları konusu oldu. Zîrâ daha önceki konular, bu güne kadar farklı çalışmalara konu olmuşken, *Muslihu'n-Nefs* üzerine yapılan bu çalışma yeni bir çalışma niteliğindedir.

B. Amaç ve Önem

Türk İslâm kültür dokusunu besleyen kaynakların en önemlilerinden biri de hiç şüphesiz tasavvufudur. Zîrâ tasavvuf, İslâm'ın Türkler arasında yayılmasında ve kökleşmesinde en etkin unsur olmuştur. Tasavvufun, İslâm'ın yayılması ve kökleşmesi konusundaki bu etkisi, onun, *ihlâs* üzere bir hayat tarzını benimsemiş olmasından kaynaklanmaktadır diyebiliriz. İhlâs seviyesinde bir hayatın teşekkül etmesi ise, nefis denen, insânın kötülüğe meyyâl olan yönünün ıslâh edilmesi ile mümkündür. Bu gaye uğruna, mutasavvıf âlimler, nefis terbiyesi ile ilgili eserler yazmışlar; bu eserleri ile hem kendi müritlerini ve çevresindeki halkı eğitmişler hem de sonraki nesillere, nefis terbiyesi yönünde yol göstermişlerdir. Bu âlimlerden biri de, en alt tabakadan en üst tabakaya kadar Türk toplumunun her kesiminde ciddi etkileri olan Halvetî Tarikatı'nın bir uzantısı olan Şabâniyye Tarikatı'nın halîfelerinden olan Ömer Fuâdî'dir (v. 1046/1636).

Bizim bu çalışma ile amacımız, Türk İslâm Tasavvufunda önemli bir yer işgal eden Ömer Fuâdî'nin, nefis terbiyesi hakkında yazmış olduğu *Muslihu'n-Nefs* isimli eserini gün yüzüne çıkarıp günümüz insanının istifâdesine sunmaktır. Çalışma, kültür hazînelerimizin en değerlileri arasında yer alan yazma eserlerimizden bir tanesinin daha kütüphanelerde küllenmekten kurtarılması açısından önem arz etmektedir.

C. Yöntem

Çalışmamıza konu olan *Muslihu'n-Nefs* isimli risâlenin Osmanlıca alfabe ile yazılması dolayısıyla, öncelikle eserin günümüz harflerine çevirisini yaptık. Çeviri yöntem ve teknikleri konusunda, öncelikle, akademisyenlerce yazılmış Osmanlıca Sözlüklerden, benzer çalışmalardan ve özellikle Ömer Fuâdî'nin üzerinde çalışılmış risâlelerinden¹ istifâde ettik. Çeviri esnasında metnin kolay okunur bir yazı ile yazıldığına şahit olduk; ancak birkaç tane de olsa okunamayan kelimelere rastladık. Bu kelimeleri en uygun okunuş şekliyle verip, ihtiyâten kelimenin yanına parantez içinde soru işareti koyduk.

Hakkında daha önce yapılmış tez çalışmalarının bulunması dolayısıyla, çalışmamızda Ömer Fuâdî'nin hayatı, eserleri ve hocaları hakkında verilen bilgiler, genelde bu çalışmalardaki verilen kaynaklardan farklı olmadı. Bu yüzden çalışmamızda daha çok eserin muhtevası üzerine yoğunlaştık. “*Muslihu'n-Nefs*’te Nefsin Altı Mertebesi ve Sıfatları” bölümündeki konu sıralamasını, risâlenin aslına uygun olarak verdik.

Nefsin sıfatları konusunu işlerken, öncelikle bu sıfatların lügat anlamlarını; ardından tasavvuf klasiklerini tarayarak ıstılâh anlamlarını verdik. Konuyla ilgili hadîs-i şerîf ve âyet-i kerimeleri, bazen metni ile verdik bazen de dipnotta göstermekle yetindik. En sonunda da Ömer Fuâdî'nin *Muslihu'n-Nefs*’te konuya bakış açısını ortaya koymaya çalıştık. Bunu yaparken, bazı yerlerde metnin aslına mutâbık kalırken; çoğu zaman, aslına muhâlif olmayacak şekilde sadeleştirme yoluna gittik. Risâlede geçen âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerin tahririni yaptık.

¹ YAZAR, İlyas, “Ömer Fuâdî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye’sinin Metni”, basılmış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 1999; Ünal, Asuman, Ömer Fuâdî (v. 1560/1636)’nin Risâle-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri, basılmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008.

D. Kaynakların Değerlendirilmesi

Nefsin mertebeleri ve sıfatlarını inceleyen *Muslihu'n-Nefs* isimli bu risâle üzerinde çalışırken, işe, eserin günümüz Türkçe harflerine çevirisi ile başladığımız için, mürâcât ettiğimiz kaynakların başında, öncelikle Osmanlıca sözlükler geldi. Bu sözlükler arasında özellikle akademik bir çalışma ürünü olan İsmail Parlatur'un *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*² isimli eserini tercih ettik. Çeviri esnasında yararlandığımız kaynaklardan biri de Ömer Fuâdî'nin *Risâle-i Virdiyye* isimli eseri üzerine yapılmış olan bir yüksek lisans tezi oldu.³

Ömer Fuâdî'nin hayatı, eserleri ve hocaları ile ilgili olarak, başvurduğumuz temel kaynak Bursalı Mehmet Tahir'in *Osmanlı* müellifleri isimli eseri oldu.⁴ Bunun yanında, *Halvetiliğin Şâbâniyye Kolu Şeyh Şâbân-ı Veli ve Külliyesi* isimli çalışma⁵ ve yukarıda isimleri geçen yüksek lisans tezleri başvurduğumuz kaynaklar arasında yer aldı.

Muslihu'n-Nefs'te geçen âyet-i kerimelerin tahricinde, "Hasenat 4.0 Kuran Araştırma Sistemi" isimli bilgisayar programından istifâde ederken, hadîs-i şeriflerin tahricinde, *Concordance* ismiyle meşhûr olan *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzı'l-Hadîsi'n-Nebevî* isimli eserin yardımıyla Kütüb-i Tis'a'dan istifâde ettik. Kütüb-i Tis'a'da bulamadığımız hadîs-i şerifler için ise, *Keşfü'l-Hafâ'*, *Kenzü'l-Ummâl*, *Mecmau'z-Zevâid*, *Feyzu'l-Kadîr*, *el-Câmiu's-Sağîr*, *el-Fethu'l-Kebîr* gibi hadîs kaynaklarına müracaat ettik. *Muslihu'n-Nefs*'te geçtiği hâlde bu kaynaklarda bulamadığımız hadîs-i şerifleri dipnotta "Kaynaklarda bulamadık" şeklinde belirttik.

Nefsin sıfatlarını konusunda ise, başta *Muhtâru's-Sihâh* ve *Lisânü'l-Arab* gibi meşhûr Arapça lügatler olmak üzere farklı Arapça sözlüklerden istifâde ettik. Özellikle kelimelerin ıstılâh anlamlarının tespitinde *Kitâbü't-Ta'rîfât* isimli eseri, tasavvuf klasiklerinden, *Kitâbü'l-Lüma'*, *Kütü'l-Kulüb*, *et-Tearruf*, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, *Keşfü'l-Mahcûb*, *Tabakâtü's-Süfiyye* ve *Âvârifü'l-Me'ârif* gibi eserleri taradık. Zaman zaman Herevî'nin (v. 481/1089) *Menâzilü's-Sâirîn* isimli eserine; İbn Arabî'nin *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*'sine müracaat ettik. Bunların yanında, çağdaş akademisyenlerce

² Parlatur, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yay., Ankara, 2006.

³ Ünal, Asuman, Ömer Fuâdî (v. 1560/1636)'nin *Risâle-i Virdiyye* Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri, basılmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008.

⁴ Bursalı, Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz.: A. Fikri Yavuz-İ. Özen, Meral Yay., İstanbul, 1972.

⁵ Abdülkadiroğlu, Abdülkerim, *Halvetiliğin Şâbâniyye Kolu Şeyh Şâbân-ı Veli ve Külliyesi*, Kastamonu Şeyh Şâ'bân-ı Velî Derneği Yay., Ankara, 1991.

yazılmış olan eserlere de yer verdik. Bunlar arasında, Süleyman Uludağ tarafından yazılan *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, H. Kâmil Yılmaz tarafından yazılan *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* gibi eserleri sayabiliriz.

E. Sınırlılıklar

Üzerinde çalıştığımız eserin tasavvufî bir eser olması ve eserin konusunun, üzerinde en çok söz söylenen konular arasında yer almasından dolayı, çalışmanın belli bir çerçeve içerisinde kalması gerekmektedir. Zîrâ nefsin mertebeleri ve sıfatları hem kemiyet hem de keyfiyet açısından çok geniş bir alanı işgal etmektedir. Bu itibarla, *Muslihu'n-Nefs*'teki tasavvufî kavramların değerlendirmesinde, *tasavvuf klasikleri* denilen tasavvufun belli başlı kaynak kitaplarına başvurulmuş, ardından müellifin konuya bakış açısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bununla beraber, eserde, nefsin mertebelerinden *nefs-i râziye* ve *nefs-i marziyye* mertebelerinin sıfatları hakkında detaylı bir açıklama yapılmamasına rağmen, konu bütünlüğü açısından, bu sıfatlar hakkında da bilgi verilmeye çalışıldı. Bunu yaparken, bazen, Fuâdî'nin *Muslihu'n-Nefs* ve diğer risâlelerindeki konu ile ilgili görüşlerine başvurulurken, çoğu zaman, konunun, tasavvuf klasikleri çerçevesinde izâhına çalışıldı.

I. BÖLÜM: ÖMER FUÂDÎ, HAYATI, ESERLERİ VE HOCALARI

A. Hayatı

Şâbân-ı Velî fukarâsından Himmet Dede'nin oğlu⁶ olan Ömer Fuâdî, 966/1560 yılında Kastamonu merkez ilçesinin Mûsâfakîh⁷ mahallesinde dünyaya geldi.⁸ Fuâdî'nin asıl adı Ömer olup, mahlası ise “kalbe mensup, kalbî, yürekten olan” anlamında Fuâdî'dir.⁹

Ömer Fuâdî'nin hayatı hakkında, gerek yaşadığı devirde yazılan, gerekse sonraki devirlerde yazılan eserlerde yeterli miktarda bilgi bulunmamaktadır. *Osmanlı Müellifleri* isimli eserin müellifi Bursalı Mehmet Tahir, Ömer Fuadî'nin Kalbî Efendi isminde bir oğlu olduğunu, Şâbân-ı Velî'nin halifelerinden Muhyiddîn Efendi'den (v. 1013/1604) hilâfet aldığını ve h.1046'da vefat ederek Şâbâniyye Dergâhı'na defnedildiğini rivâyet etmektedir.¹⁰

Ömer Fuâdî, Şâbân-ı Velî gibi büyük bir zâtın mânevî terbiyesinde yetişti. Fuâdî, ilk mürşidinin vefatı esnâsında henüz dokuz yaşlarında bir çocuk idi. Fuâdî, katılmış olduğu cenaze merasiminin, yıllarca etkisi altında kaldı. O, yaşadığı dönemin eğitim şartları gereği, ilk olarak Kur'ân-ı Kerîm eğitimi aldı. Sonra eser yazmaya yetecek derecede Arapça ve Farsça öğrendi. Önceleri, maddî ilimlerde yüksek rütbelere çıkma hevesinde olduğu için henüz *ilm-i bâtın* denen mânevî ilimlere ilgi duymuyordu. Ancak Fuâdî, hiç beklemediği anda, ilâhî bir cezbeye tutuldu. Bu cezbe hâli, uzunca bir süre, onu, şerîat ve tarîkat ile ilgili eserler okuyup, içindeki bir takım şüphe ve sorulara cevaplar aramaya sevk etti. Ancak o, aradığı cevapları, tam anlamıyla okuduğu eserlerde bulamadı. Bunun üzerine, Fuâdî, içindeki buhranları giderip, hidâyetine vesile olacak bir mürşit

⁶ Abdülkadiroğlu, Abdülkerim, *Halvetîliğin Şâbâniyye Kolu Şeyh Şâbân-ı Velî ve Külliyesi*, Ankara, 1991, s. 60.

⁷ Ömer Fuâdî'nin doğum yeri ile ilgili farklı rivayetler bulunmaktadır. Bunların ekserisi doğum yerinin “Mûsâfakîh” mahallesi olduğunu bildirirken, bazıları ise “Tâhîrfakîh” mahallesi olduğunu bildirmektedirler. (Ozanoğlu, İhsan, *Şâbân-ı Velî Menâkıbı*, Kastamonu, 1967, s. 15.)

⁸ Abdülkadiroğlu, a.g.e., a.y.

⁹ Ünal, a.g.t., s. 5. (Tatçı, Mustafa, “Şeyh Ömer Fuâdî ve Sadeftiyyesi”, Yedi İklim Yay., Temmuz, 1993, s. 38'den naklen.)

¹⁰ Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, haz.: A. Fikri Yavuz-İ. Özen, İstanbul, 1972, II/173-174; Ünal, a.g.t., s. 5. (Ozanoğlu, İhsan, *Kastamonu Kütüğü*, İstanbul, 1952, s. 77'den naklen.)

aramaya başladı. İlk olarak, Şâbân Efendi'nin postunda oturan Abdülbâkî Efendi'ye teslim olmak istedi; ancak Şeyh Abdülbâkî Efendi, o esnada memleketi İskilip'te bulunuyordu. İçindeki cezbeyi dindiremeyen Ömer Efendi, Şeyh Abdülbâkî'nin gelişini beklemeden, Şâbân-ı Velî'nin halîfelerinden olan Hacı Dede'ye varıp hâlini arz etti. Hacı Dede, ona, derdinin dermânının anında halledilecek bir hâl olmadığını; zamana ihtiyaç olduğunu söyledi. Ancak Ömer Efendi daha fazla beklemeye tahammül edemeyip, hâlini, Nureddîn Efendi'nin halîfelerinden olan Himmet Efendi'ye arz etti. Ancak o da Hacı Dede gibi ona sabrı tavsiye edince, Ömer Efendi bu sefer Ilgaz dağında irşâd faaliyetleri ile meşgûl olan Benli Sultân'ın¹¹ oğlu ve halîfesi olan Mahmûd Efendi'ye müracaat etti. Ne var ki, Fuâdî'nin mânevî heyacânını o da dindiremedi. Ömer Efendi'nin arayışı ümitsiz bir şekilde devam ederken Abdülbâkî Efendi İskilip'ten Kastamonu'ya geldi. Fuâdî, Abdülbâkî Efendi ile henüz görüşmemişken, bir Cuma günü onun vaazını dinleyip, onun konuşmalarından çok etkilendi. Aradığı zâtın ondan başkası olmadığına kanâat getiren Fuâdî, vakit kaybetmeden Abdülbâkî Efendi'ye teslim oldu ve ona canla başla hizmet etmeye başladı. Ömer Fuâdî'nin bu samimiyetine karşılık Abdülbâkî Efendi de onun mânevî bağlılığını gerçekleştirip, içindeki mânevî heyecanı dindirmiş oldu.¹²

Muhyiddîn Efendi'nin 1013/1604'te vefat etmesi üzerine Ömer Fuâdî Efendi, Şabâniyye Tarîkatı'nın beşinci postnişini olarak şeyhliğe seçildi.¹³ Vaazları ile halkın ilgisini çekip sevgisini kazandı. O, bir taraftan irşâd faaliyetinde bulunurken diğer taraftan da Şâbân Velî türbesinin inşaatı ile ilgileniyordu. Türbenin inşaatına, I. Ahmed'in vezîriazamı olan Murâd Paşa'nın Kethüdâsı Ömer Kethüdâ'dan gelen bir mektupla başlanmıştı. Mektupta, türbe yapımı için gerekli maddî imkânın sağlanacağı söyleniyordu. Kurbanlar kesilip, duâlar yapılarak başlayan türbe inşaatında ilk başlarda Müslüman olmayan işçiler de çalıştırılıyordu. Ancak Ömer Fuâdî, görmüş olduğu bir rüyâ neticesinde, gayr-i müslim işçileri inşaatta çalıştırmadı. Bu işçilerden birinin, bu olaydan etkilenerik

¹¹ Benli Sultân, Şeyh Muhyiddin Ebû Şâme ismindeki bir zâttır. "Ebû Şâme", yanağındaki ben sebebiyle verilmiş bir lakaptır. Bu sebeple Benli Sultân denmektedir. Ömer Fuâdî'nin Menâkıbnâme'sinde "*Ilgaz dağının eteklerinde irşâd ile meşgûl Benli Sultân*" diye geçmekte ve Şa'bân Velî Hazretleri'nin de bu zât ile görüştüğü bildirilmektedir. (Oğuz, Muhammed İhsan, *Şa'bân-ı Velî Ve Mustafa Çerkeşi*, Oğuz Yay., İstanbul, 1993, s. 53.)

¹² Abdülkadiroğlu, a.g.e., ss. 61-62.

¹³ Oğuz, a.g.e., s. 44.

Müslüman olduğu söylenir.¹⁴ Türbe inşaatının devam ettiği sırada Diyarbakır'da bulunan Murâd Paşa vefat eder. Bunun üzerine, Ömer Kethüdâ, Nasûh Paşa tarafından önce Diyarbakır'da bir kaleye hapsedilir sonra da katledilir. Ömer Kethüdâ'nın ailesi, mirastan men edilir. Bazıları, türbenin yapılmasını Ömer Kethüdâ istediği için, onun bu husustaki mühürlü mektubunu delil göstererek, Ömer Kethüdâ'nın, ailesine verilmeyen mirâsından gerekli parayı alıp türbenin inşaatına devam etmeleri konusunda Ömer Fuâdî Efendi'ye müracaat ettiler. Ancak Fuâdî, Şâbân Efendinin hayâtı boyunca kimseye minnet etmediğini, ölümünden sonra da, onun türbesi için kimseye minnet edilmemesi gerektiğini düşünerek bu teklifi kabul etmedi. Ne var ki, maddî imkânsızlıklar nedeniyle türbe inşaatı, iki yıl kadar âtıl vaziyette kaldığından harâbeye döndü. Bu durum karşısında bazı kötü niyetli kişiler, “*Şâbân Efendi zaten böyle bir türbe istemezdi. Bu yüzden (türbe yapımına sebep olan) Ömer Kethüdâ telef oldu*” gibi sözler söylemeye başladılar. Ömer Fuâdî Efendi'ye yakın olan bazı kişiler, bu sefer, türbenin inşaatının devamı için devletten yardım isteme teklifinde bulundular. Fuâdî, bu teklifi de kabul etmedi. Bunun üzerine, Hibetullâh ve Mehmet Ağa gibi bazı kişiler, imkânları nisbetince, türbe inşaatı için yardımda bulundular. Bu yardım faaliyeti halk tarafından duyulunca Kastamonu halkı, Ömer Kethüdâ'nın asker arkadaşları, çevredeki şeyhler ve dervişler imkânları ölçüsünde, inşaat için yardımda bulundular. Ömer Fuâdî, yapılan yardımlar için özel bir defter tuttu ve gelen paraları makbuz karşılığında deftere kaydetti. Türbe inşaatı bitince, târih düşme beytini, Ömer Fuâdî yazdı. Türbenin kubbesi kurşunlanarak sandukası yapıldı. Fuâdî Efendi, bağışların hesabını tuttuğu defteri, sanduka ile örtüsünün arasına koydu.¹⁵

Ömer Fuâdî zâhirî ve bâtinî ilminin yanı sıra edebî kişiliği ve şairliği de olan bir kişi idi. On beşe yakın¹⁶ eserin sahibidir. Şâbân-ı Velî'nin *Menâkıbnâme* isimli eserini hem muhtasar olarak hem de mufassal olarak yazmıştır.¹⁷ Muhtasar olarak yazılan *Menâkıbnâme* h.1294 yılında Kastamonu matbaasında basılmıştır.¹⁸

¹⁴ Abdülkadiroğlu, a.g.e., ss. 62-63.

¹⁵ Abdülkadiroğlu, a.g.e., ss. 38-39.

¹⁶ Yeni yapılan araştırmalara göre, Fuâdî'nin otuz üç tane eserinin olduğu görülmektedir. Bununla beraber, eserlerinin sayısı tam olarak tespit edilebilmiş değildir. Bu durum, eserlerinin farklı il ve kütüphanelerde bulunması, eserlerinden bazılarının birkaç varaklık risâlelerden oluşması ve aynı eserin farklı isimlerle çoğaltılmış olmasından kaynaklanmaktadır.

¹⁷ Abdülkadiroğlu, a.g.e., ss. 61-64.

¹⁸ Oğuz, a.g.e., ss. 45-46.

Ömer Fuâdî bütün hayatını Kastamonu'da geçirmiş ve 1046/1636 yılında 76 yaşında iken vefat etmiştir. Kabri, Şâbân-ı Velî Türbesi'nin içinde, hocası Şeyh Muhyiddîn Efendi'nin sağında, kütüphaneye bitişik olan duvarın yanında bulunmaktadır.¹⁹

B. Eserleri

Ömer Fuâdî'nin bilinen eserleri şunlardır:²⁰

Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî, Türbenâme, Bülbüliyye, Subhatü'l-Ahyâr, Tecelliyât, Risâle fî Etvâri's-Seb'a li'n-Nebiyîn, Mecmua-i Tarikatnâme, Ravzatü'l 'Ulemâ ve Cennetü'l- 'Urefâ, Risâle-i Kelâbiyye, Şerh-i Virdü's- Settar, Risale-i Tasavvuf, Istulâhât-ı Ehl-i Sülûk, Risâle-i Tevhîd, Münâcât, Risâle fî Beyâni Esrâri't- Tâlibîn ve Esmâü't- Tis'a li'l- Muttasifîn, İnsanın Âlem-i Ervâh'dan Âlem-i Süflî'ye Ne Tarîkle Nuzûl Edüb ve Ne Tarîkle Urûc Edeceği Hakkında Risâle, Terceme-i Risâle-i Ömer Efendi, Risâle fî Beyâni Hükmi'l-Mübâyaât, Mecmuâ-i İlâhiyyât, Kasîde-i Pendiyye, Muslihu'n- Nefs, Risâle-i Sadeîyye, Risâle-i Zikr, Aseliyye, Beyânü'l Esrâr, Halvetiyye, Deverân-ı Sûfiyye, Müsellesât, Silsilenâme, Vâkıât (Risâle-i Hâbiyye), Risale-i Gülâbiyye, Şevkiyye ve Zevkiyye, Risâle-i Viridiyye.

C. Hocaları

1. Şâbân-ı Velî (v. 974/1568)

Şeyh Şâbân Velî, Kastamonu'nun Taşköprü İlçesi'nin Gökçeagaç Bucağı'na bağlı Çakırçayı Köyü'nün Cimdâr Mahallesi'nde doğmuştur. Şâbân Velî'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber, müze kayıtlarında 603/1497 olarak; *Sefîne-i Evliyâ*'da ise 905/1499 olarak geçmektedir.²¹

İlk tahsiline köyünün mahalle mektebinde, Kur'an-ı Kerîm tâlimi ile başlayan Şâbân Efendi, eğitimine Kastamonu'da devam etti. Hoca Velî (v. 918/1512) isminde bir

¹⁹ Ünal, a.g.t., s. 13.

²⁰ Ünal, a.g.t., ss. 13-26; Yazar, a.g.e., ss. 17-24.

²¹ Abdülkadiroğlu, a.g.e., ss. 37-38; Öngören, Reşat, *Osmanlılarda Tasavvuf: Anadolu'da Sûfîler, Devlet ve Ulema (XVI. Yüzyıl)*, İz Yay., İstanbul, 2003, s. 79.

zâttan tefsîr ve hadîs dersleri görüp icâzet aldı. Kastamonu'dan sonra İstanbul'a gidip, alanında uzman âlimlerden dersler aldı. Şâbân Efendi, zâhirî ilimlerde kendisini yetiştirdikçe bunca ilmi tahsîl etmedeki maksadın aslında ilâhî sırlara nâil olmak olduğu kanaatine varıp, uzlet hayâtı yaşamaya başladı. Öyleki, Şâbân Efendi, kimselere karışmaz; hatta zaman zaman odasının kapısını kilitler ve tefekküre daldı. Az da olsa görüşüp konuştuğu kişiler de kendisiyle aynı mîzâca sahip kişilerdi. Şâbân Efendi, tahsîlini tamamlayıp icâzetnâmesini almasına rağmen zâhirî ilimlerden tatmin olmayıp, kendini irşâd edecek mürşid-i kâmil aramaya başladı. Bu niyetle bazı şeyhlere müracaat etse de, derdine derman olacak bir mürşide rastlayamadı. Bu arada, Bolu'da irşâd faaliyetlerinde bulunan Hayreddîn Tokadî isminde bir zâtın olduğu haberini aldı. Memleketi Kastamonu'ya giderken, yanında birkaç arkadaşı ile Bolu'ya uğrayıp Hayreddin Tokadî'yi ziyâret ettiler. Arkadaşları ile beraber hem yatsı namazını kılmak hem de zikir meclisine katılmak üzere tekkeye gittiler. Şâbân Efendi, zikir halkasından aldığı manevî hazzın tesiri ile oradan ayrılmadı. Arkadaşlarını gece ikâmet edecekleri hana yollayıp kendisi tekkede kaldı. Önceden niyetlendiği gibi, kalbini daraltan bütün sıkıntılarını Hayreddin Tokâdî'ye anlatıp, ona teslîm oldu. Uzun bir arayışın netîcesinde bulunduğu mürşidine bağlanıp, maddî ve mânevî her şeyini ona teslîm eden Şâbân Efendi, dünyalık her şeyden el etek çekti. Arkadaşları memleketine giderken o mürşidi Hayreddin Tokadî'nin yanında on iki yıl kalıp, ona canla başla hizmet etti ve nihâyet 1530-1531 senesinde halîfe olarak memleketi Kastamonu'ya gönderildi. O kendini tam anlamıyla dünyadan soyutladığından, aslâ şöhret olmak istemedi. Bu yüzden, Kastamonu'ya geldiğinde kimse tanımasın diye, Hisarardı semtinde bulunan Cemâleddin Câmîi avlusuna inip orada inzivâyâ çekildi. Onun şöhrete değer vermeyişinin bir sonucu olsa gerek ki, geriye şiir, nesir ve nutuk ile ilgili herhangi bir eser bırakmamıştır.²² Hisarardı'nda Halvetiyye şeyhlerinden Sünnetî Efendi tarafından yaptırılan dergâhta irşat faaliyetlerini sürdürüp tarîkatını neşreden Şa'bân-ı Velî, 976/1568 tarihinde orada vefat etti.²³

²² Abdülkadiroğlu, a.g.e., ss. 38-39; Öngören, a.g.e., ss. 79-81.

²³ Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü.F.V. Yay., İstanbul, 1994, s. 399; Öngören, a.g.e., ss. 82-87.

2. Abdülbâkî Efendi (v. 996 / 1589)

Şeyh Abdülbâkî, İskilip'te "Acem Ali'si" lakabı ile meşhûr olan akıllı, kudretli ve saygın bir zâtin oğludur. Abdülbâkî Efendi, babasından kendine geçen pehlivanlık mahâretini nefsi ile mücâdelesinde kullandı. İstanbul'un meşhûr âlimlerinden ilim tahsîl etti. Abdülbâkî Efendi gençliğinde geçirmiş olduğu bir hastalık neticesinde bir gözü görmez oldu. Şâbân Velî Hazretleri, onun bu hâline rağmen ilim tahsilindeki kâbiliyet ve gayretini methetmek için şöyle demiştir:

"Eğer bizim Abdülbâkî'nin bir gözü daha olsaydı, ince manâları mütâlaa ederken kitabı delip öte yana geçerdi."

Abdülbâkî Efendi, nefsiyle yaptığı mücâdelesinin neticesinde kalbinde duyduğu Allâh aşkının heyecâmı ile kendini, O'nun yoluna irşâd edecek bir mürşid arayışına başladı. Kendisine Rumeli'deki Bâlî Efendi ve Anadolu'daki Şâbân Efendi tavsiye edildi. Bir müddet tefekkür ettikten sonra, kalbinde Şâbân Efendi'ye gitme yönünde istek uyanıp Kastamonu'ya gidip ona teslim oldu. Abdülbâkî Efendi, kemâle erip Çorum'a halîfe olarak gönderilinceye kadar Şâbân Velî Hazretleri'nin hangâhında canla başla hizmet etti. Hayreddin Efendi'nin vefâtı üzerine dervişlerin ortak talepleri neticesinde şeyhlik makâmına geçti. Abdülbâkî Efendi Cuma günleri, yapmış olduğu vaaz ve nasihatler sayesinde Kastamonu halkının ve âlimlerin çoğu onun dostu ve mürîdi oldular. Abdülbâkî Efendi hem zâhirî hem de bâtinî ilimlerle yetiştirdiği birçok mürîdini, civar beldelere halîfe olarak yolladı. Saatçi Efendi, Devecizâde Muslihiddin Efendi, Elmacızâde Muhyiddîn Efendi ve Ömer Fuadî bu halîfelerden bazılarıdır. Abdülbâkî efendi İskilipli olduğu için orada da birçok dervişi bulunmaktaydı. 1589 yılında hem memleket hasretini gidermek hem de dervişlerini ziyâret etmek için İskilip'e giden Muslihiddin Efendi, İskilip'te hastalandı ve on bir yıllık postta kalışından sonra vefat etti ve oraya defnedildi.²⁴

3. Muhyiddîn Efendi (v. 1013 / 1604)

Kastamonu'nun Küre beldesinde dünyaya gelen Muhyiddîn Efendi, zâhirî ilimlerin tahsili ile meşgûl olurken kalbinde hissetmiş olduğu ilâhî cezbenin tesiriyle kendisini irşâd edecek bir mürşid arayışına girdi. Onun irşâdı için ilk eteğine yapıştığı mürşidi, Şâbân Velî

²⁴ Abdülkadiroğlu, a.g.e., ss. 57-59.

Hazretleri'nin halîfelerinden olan ve kendisi gibi Küre'de irşâd faaliyetlerinde bulunan Mahmûd Efendi oldu.²⁵ Muhyiddîn Efendi, Mahmûd Efendi'nin vefatından sonra, Kastamonu'da bulunan Şâbân Velî Hazretleri'ne teslim oldu.²⁶ Samîmî sadâkatı sayesinde Şâbân Velî Hazretleri'nin muhabbetlerini ve dualarını kazandı. Vakti zamânı gelince Şâbân Velî Hazretleri onu Şam'a halîfe olarak yolladı. Abdûlbâkî Efendi'nin vefatı üzerine, ondan boşalan hilâfet makâmına, Muhyiddîn Efendi geçti.²⁷ Muhyiddîn Efendi de, kerâmet sahib olmasına rağmen, bu kerametleri bir sır olarak görür ve sırrın açığa çıkarılmasını hoş görmezdi.²⁸ Muhyiddîn Efendi, on altı yıllık irşâd vazifesinin ardından 1013/1604 yılında Hakk'ın rahmetine kavuştu.²⁹

²⁵ Abdülkadiroğlu, a.g.e., s. 59. (Fuâdî, *Menâkıb-ı Şâbân-ı Veli*, s. 120'den naklen.)

²⁶ Yazar, a.g.e., s. 241.

²⁷ Abdülkadiroğlu, a.g.e., ss. 59-60; Yılmaz, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf-Süfîler, Devlet ve Ulemâ*, O.S.A.V. Yay., İstanbul, 2001, s. 75.

²⁸ Abdülkadiroğlu, a.g.e., ss. 59-60.

²⁹ Çiftçi, a.g.e., s. 178.

II. BÖLÜM: *MUSLİHU’N-NEFS*

A. ESERİN TANITIMI

Muslihu’n-Nefs, isminden de da anlaşılacağı üzere, nefsin ıslâhı/terbiyesi ile alâkalı bir eserdir. Eserde, nefsin altı makâmının sıfatları anlatılır. Bu makâmlar, nefs-i emmâre, nefs-i levvame, nefs-i mülheme, nefs-i mutmainne, nefs-i râziyye ve nefs-i marziyye makamlarıdır.

Eserde, nefsin mertebeleri, Halvetîlik’teki gibi “*etvâr-ı seb’a*” denen yedi makâm olarak değil; Seyyid Yahya Şirvânî’den (867/1464) Şâbân-ı Velî’ye (v. 976/1568) kadar gelen silsiledeki müridlerin usûlüne göre, altı makâm olarak ele alınmıştır. Ömer Fuâdî, bu eseri, tarikata yeni başlayanlara yönelik olarak, basit bir Türkçe ile yazmıştır. O, kendinden önceki âlimlerin de bu türde kıymetli eserleri olmasına rağmen, bu eserlerin, gelişigüzel bir şekilde yazılmış olmalarından dolayı, böyle plânlı bir eser yazmaya kalkıştığını söyler. Ancak o, önceki eserleri beğenmemek şöyle dursun; o eserlerin müelliflerinin rûhlarından yardım dileyerek bu eseri yazdığını hatırlatarak, hem yanlış anlamaların önüne geçer, hem de mütevazı kişiliğini ortaya koyar.³⁰

A. 1. Eserin Bilinen Nüshaları

Muslihu’n-Nefs’in kayıtlı olduğu yerler şöyledir:

Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 37 Hk 1232/4, 103b-154a varakları arası; Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü, 1520, 1b-120a varakları arası; Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 19 Hk 786/4, 30b-70a varakları arası. Ancak burada, bir imla hatâsı neticesinde *Maslahu’n-Nefs* olarak kaydedilmiştir.

Ayrıca, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi’nde, Mustafa Con A 80, 414 ve Üniversite A 149 numaralı arşivlerde bulunmaktadır. Bizim üzerinde çalıştığımız nüsha, Ankara Üniversitesi Kütüphanesindeki Mustafa Con A 80 numaralı nüshadır.

³⁰ Fuâdî, a.g.e., ss. 16-17.

A. 2. Eserin Telif Sebebi

Ömer Fuâdî, bu risâleyi yazmaya, Kastamonu’da, Şâbân-ı Velî’nin (k.s.) halifesi olduğu sıralarda, müritlere nefsin mertebelerini, nefsin kınanmış ve övülmüş sıfatlarını anlattığı esnada karar verir. Fuâdî, dervişlerin anlatılan konuları, kolayca öğrenip ezberlemeleri için Şâbân-ı Velî’nin ruhaniyetinden aldığı himmet ve işâret ile nefsin her bir makamının sıfatlarını kıtalar hâlinde yazmaya ve bunları anlatmaya karar verdiğini söyler.³¹ Fuâdî’nin, bu risaleyi yazmaktaki maksadı, gerek şerîat ehli olsun gerekse tarîkat ehli olsun, eserden istifâde edenlerin dualarını almaktır.³²

Fuâdî’nin kendi ifadesine göre, eserin telif sebeplerinden biri de şudur:³³ Fuâdî’den önce de büyük şeyhler ve âlimler, nefis ve nefsin sıfatları ile ilgili çok kıymetli risâleler yazmışlar; ancak bu eserler, nefsin yedi makâmına dikkat edilmeden rastgele yazılmıştır. Fuâdî, bu üslubu beğenmediğini söyler ve kendisinin yazmaya karar verdiği “*Muslihu’n-Nefs*” isimli risâlede, nefsin makamlarını ve sıfatlarını önce nazım hâlinde yazmayı daha sonrada detaylı olarak anlatmayı hedefler.³⁴ Fuâdî, her ne kadar farklı bir üslup ile bu eserini telif kalkışsa da, eserini yazarken, Allâhü Teâlâ’dan ve kendinden önceki tarîkat büyüklerinin yüce ruhlarından yardım istediğini ve risalesini onların eserleri üzerine bina ettiğini belirtir.³⁵ Buna göre, özellikle tarikata yeni girenlere yönelik olarak yazılan bu risâlenin, önceki eserlerin biraz daha sadeleştirilmiş ve belli bir metot ile yeniden düzenlenmiş halidir denilebilir.

A. 3. Eserin Muhtevâsı

Eser, isminden de anlaşıldığına göre, nefsin ıslahı ile ilgilidir. Eserde, nefis-i emmâre, nefis-i levvame, nefis-i mülheme, nefis-i mutmainne, nefis-i râziyye ve nefis-i marziyye olmak üzere, nefsin altı makâmı temel alınarak, bu makamlardaki nefislerin sıfatları anlatılmıştır.

³¹ Fuâdî, a.g.e., s. 6.

³² Fuâdî, a.g.e., ss. 8-9.

³³ Fuâdî, a.g.e., s. 16.

³⁴ Fuâdî, a.g.e., s. 17.

³⁵ Fuâdî, a.g.e., a.y.

4. Eserin Üslûbu

Muslihu'n-Nefs, yazıldığı devrin Osmanlıcası üzerindeki Arapça ve Farsçanın derin etkilerine rağmen anlaşılır bir dil ve üslûp ile yazılmıştır. Böyle bir dil ve üslubun kullanılmasının temel sebebi, eserin öncelikle tarikata yeni giren müridler için kaleme alınmış olmasıdır. Bu, müellifin bilinçli bir tercihidir. Zîrâ Fuâdî'nin bu eseri yazmaktan maksadı, hem şerîat hem de tarîkat ehlinin eserden kolayca istifâde etmelerini temin edip, eserden istifâde edenlerin duâlarına mazhar olmaktır. Bu maksadının bir gereği olarak Fuâdî, herkes tarafından kolayca anlaşılması için, eserin yazımında, sanatlı ve süslü bir üslûptan uzak durduğunu ve basit bir Türkçe kullandığını belirtir.³⁶ Fuâdî, bu eseri, kolay anlaşılır bir dille yazmasını, “*İnsanlara, akıllarının miktarınca konuşunuz*”³⁷ hadîsine bağlar.³⁸

Ömer Fuâdî, ilmî ve tasavvufî kişiliğinin yanı sıra, edebî kişiliği de olan bir halk şâiridir. Bu yüzden eserini şiirlerle süslemiştir. Anlatımlarında benzetmelere ve tekrarlara başvurduğu görülür.³⁹ Bu da, anlatılan mevzunun kolay anlaşılır ve akıcı olmasına katkı sağlamaktadır. Bununla beraber, birçok yerde “ve” bağlacı ile birbirine bağlanmış uzun cümlelerin bulunması, akıcılığı ve anlaşılabilirliği olumsuz etkilemektedir.⁴⁰

Müellif, eserini belli bir plân çerçevesinde yazmıştır. Her makamdaki nefsin sıfatlarını önce şiir hâlinde yazmış, sonra her birini, münâsip âyetler, hadisler, kıssalar, menkıbeler ve rivâyetler ile detaylı bir şekilde anlatmıştır. Bu yönüyle eserde bir konu bütünlüğü dikkati çekmektedir. Müellif, incelediği konularla ilgisi olan hususlara dikkat çekmek için konular arasına “Lâyihâ” başlıkları ile açıklamalar yaparken, yaptığı farklı yorumlar için de “beyân-ı diğeri” başlıkları altında mâlumatlar vermektedir. Müellif bazı yerlerde, “Ey tâlib-i sâdik ve ey mürid-i âşık!⁴¹, Ey tâlib-i Hakk-ı Vedûd ve ey râğib-i vusûl-i zât-i Vâcibi'l-Vucûd!⁴², Ey derviş!⁴³, Ey mü'min kardeş!⁴⁴ gibi ifadelerle konuları

³⁶ Fuâdî, a.g.e. s. 8.

³⁷ Bu hadîsi, kaynaklarda bu şekliyle bulamadık; ancak Buhârî, İlim, 49'da, Hz. Ali'nin (r.a.) aynı anlama gelen sözü geçmektedir.)

³⁸ Fuâdî, a.g.e., s. 98.

³⁹ Fuâdî, a.g.e., s. 9, 10, 11, 38, 39, 46.

⁴⁰ Örneğin bk.: Fuâdî, a.g.e., s. 6.

⁴¹ Fuâdî, a.g.e., s. 8.

⁴² Fuâdî, a.g.e., s. 2.

sohbet tarzında işlerken, bazı konuların sonunda, “lisân ile beyâna gelmez, ehl-i sırr ve ehl-i hâl mürşid-i kâmil azîzlere ma‘lûmdur”,⁴⁵ “ehline mâlûmdur”⁴⁶ gibi ifadeler kullanarak fazla detaya girmemektedir.

Fuâdî, eserini tarikata yeni başlayanlara yönelik yazmasından dolayı, eserin dilini de onların anlayacağı kolaylıkta kullanır. Buna rağmen, bazen Arapçanın inceliklerini bilenlerin anlayacağı dilden ifadeler kullandığı görülür. Bu durumda, “ehline mâlûmdur” diyerek detaya girmez.⁴⁷

Müellifin, risâlesinde, başta âyet ve hadislerden olmak üzere, tasavvufla ilgili muhtelif eserlerden nakillerde bulunduğu görülür.⁴⁸ Bu durum eserin ilmî değerini artıran önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan nakillerin çoğu, işlenen konu ile ilgili, bir mutasavvıfın sözü olurken, nadiren de, uzun metinler olarak karşımıza çıkmaktadır. Müellif, yaptığı nakillerin bazısının, tercümesini verirken, bazılarının tercümelerini vermez. Bazen de kendisinden önceki silsile şeyhlerinden olan, Seyyid Yahya Şîrvânî⁴⁹, Cemâl Halvetî (Çelebi Sultan Aksarâyî) (v. 901/1497)⁵⁰ ve Şeyh Şâbân-ı Velî (v. 974/1568)⁵¹ gibi zatlardan nakillerde bulunur. Bunlardan en çok nakilde bulunduğu zât ise, Şâbân-ı Velî (k.s.) Hazretleridir. Müellifin, nakilde bulunduğu yerlerin bazısında, kendi beğenisini gösteren ifâdeler kullandığı görülür.⁵²

⁴³ Fuâdî, a.g.e., s. 56.

⁴⁴ Fuâdî, a.g.e., s. 67.

⁴⁵ Fuâdî, a.g.e., s. 130.

⁴⁶ Fuâdî, a.g.e., s. 5, 9.

⁴⁷ Fuâdî, a.g.e., s. 121.

⁴⁸ Fuâdî, a.g.e., s. 28, 42, 54, 67, 90, 106, 113, 149.

⁴⁹ Fuâdî, a.g.e., s. 20, 21.

⁵⁰ Fuâdî, a.g.e., s. 123, 138.

⁵¹ Fuâdî, a.g.e., s. 18, 20, 21, 81.

⁵² Fuâdî, a.g.e., s. 139.

A. 5. Eserin Yazımında İstifade Edilen Kaynaklar

Ömer Fuâdî, *Muslihu'n-Nefs* isimli bu eserinde şu eserlerden nakillerde bulunmaktadır:

1. *Lü'lüyyât*

Bu eser Ebû Mutî' Mekhûl b. Fazl en-Nesefî'ye (v. 318/930) aittir.⁵³ Bu eserden nakil yapılan yerlerin sayfa numaraları şunlardır: 53, 63, 114, 117.

2. *Yûsüf ü Züleyhâ*

Bu eser, Hamdi Çelebi'ye (v. 914/1508) aittir.⁵⁴ Kitabın ismi, risalenin 3. sayfasında geçmektedir.

3. *Istulâhât-ı Sûfiyye*

Abdürrezzâk Kâşânî'ye (v. 728/1329) ait olan bu eser, risâlenin 6. ve 15. sayfalarında geçmektedir. Risâlede, eserin tam ismi değil, sadece "*Istulâhât*" olarak geçmektedir.

4. *Dürratü'l-Vâizîn*

Eser, Hopalı Osman b. Hasen b. Ahmed Zâkir'e (H. 13. asır) aittir.⁵⁵ Risalenin 22. sayfasında eserden, *Dürrü'l-Vâizîn* olarak bahsedilmektedir. Bunun bir imlâ hatâsı olduğu kanaatindeyiz.

5. *Mirsâdü'l-'İbâd*

Eserin tam adı, *Mirsâdü'l-'İbâd Mine'l-Mebde' İle'l-Meâd* şeklindedir; ancak, risâlenin 35. sayfasında *Mirsâdü'l-'İbâd* olarak geçmektedir. Eser Necmüddîn Dâye er-Râzî'ye (654/1256) aittir.⁵⁶

6. *Meşâriku'l-Envâr*

⁵³ Bk.: Çite, Nuriye, Ebû Mutî' en-Nesefî'nin *Kitâbu'r-Red Ale'l-Ehvâ ve'l-Bida'* Adlı Eserinde Geçen Hadislerin Tahrîc ve Değerlendirilmesi, basılmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007, s. 4.

⁵⁴ Bk.: Fuâdî, *Muslihu'n-Nefs*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Mustafa Con A 80, s. 3.

⁵⁵ Bk.: Karaman, Hayrettin, "Vaaz Kaynaklarının Tavsif ve Tenkidi", (www.HayrettinKaraman.net.)

⁵⁶ Bk.: Baltacı, Halil, "Bir Tasavvuf Klasığı Olarak Mirsâdü'l-İbâd", *Tasavvuf Dergisi*, Sayı: 26, İstanbul, 2010, s. 163.

Eserin tam adı, *Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye Min Sıhahi'l-Ahbâri'l-Mustafaviyye*'dir. Eser, Radyüddin es-Sâgânî'nin (v. 650/1252), Arapça nahiv konularına göre düzenleyip derlediği sahîh hadislerden oluşmaktadır.⁵⁷

Eserden, risâlenin 42. ve 90. sayfalarında nakiller yapılmıştır.

7. *Enîsü'l-Ârifîn*

Bu eser, 16. yüzyıl âlim ve şairlerinden olan Pîr Muhammed b. Pîr Azmî Efendi'ye ait bir ahlâk kitabıdır.⁵⁸ Risâlenin 54. sayfasında eserden nakil yapılmıştır.

8. *Fusûsu'l-Hikem*

Bu eser, Muhyiddîn İbn Arabî'ye (v. 638/1239) aittir. Risâlenin 54. sayfasında, eserden *Fusûs* olarak bahsedilmektedir.

9. *Avârifü'l-Me'ârif*

Bu eser, Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer E-Sühreverdi'ye (v. 632/1234) aittir.⁵⁹ Risâlede eserin adı geçmez; ancak 60. sayfada, bu eserin *Ahlâk-ı Sûfiyye* konusundan nakil yapılır.

10. *Gülistân*

Bu eser, Şeyh Sâdi Şirâzî'ye (v. 691/1292) aittir. Kitabın ismi, risâlenin 67. Sayfasında geçmektedir.

11. *Miškâtü'l-Envâr*

Aynı isim ile farklı âlimlerin eserleri bulunmaktadır. Ancak, Fuâdî'nin burada alıntı yapmış olduğu eser, İmâm Gazâlî'ye ait olan kitaptır. Eserden, risâlenin 106. Ve 113. Sayfalarında nakilde bulunulmuştur.

12. *Hakâyik-ı Esrâr*

Çelebi Sultân Aksarayî'ye (v. 901/1497) ait olan bu eserden, risâlenin 138. sayfasında nakil yapılmıştır.⁶⁰

⁵⁷ Bk.: Hatiboğlu, İbrahim, “Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye”, D.İ.A., Ankara, 2004, XXIX/362.

⁵⁸ Bk.: Er, Fatma, “Enîsü'l-Ârifîn (Âriflerin Dostu) Yazma Tanıtımı”, *Dem Dergi*, İstanbul, 2007, sayı 1, s. 48. (www.dem.org.tr)

⁵⁹ Sühreverdi, Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer, *Avârifü'l-Meârif, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye*, Beyrut, 1999.

⁶⁰ Fuâdî, a.g.e., s. 138.

B. ESERDE ADI GEÇEN KİŞİLER

B. 1. Peygamberler

Eserde isimleri geçen peygamberler şunlardır:

Hiz. Âdem (a.s.)⁶¹, Hiz. Dâvûd (a.s.)⁶², Hiz. Yûsuf (a.s.)⁶³, Hiz. Şuayb (a.s.)⁶⁴, Hiz. Mûsâ (a.s.)⁶⁵, Hiz. İisâ (a.s.)⁶⁶, Hiz. Muhammed (s.a.v.)⁶⁷

C. 2. Sahabîler

Eserde ismi geçen sahabîler şunlardır:

Hiz. Ebû Bekr es-Siddîk (r.a.)⁶⁸, Hiz. Ömer (r.a.)⁶⁹, Hiz. Alî el-Murtazâ (r.a.)⁷⁰, Abdullah b. Ömer (r.a.)⁷¹, Hiz. Aişe (r.a.)⁷², Fâtîmatü'z-Zehrâ (r.a.)⁷³, Muhammed b. Ca'fer (r.a.)⁷⁴, Yûsuf b. Harf (r.a.)⁷⁵, Hişâm b. Âs (r.a.)⁷⁶, Ebû Hüreyre (r.a.)⁷⁷

⁶¹ Fuâdî, *Muslihu'n-Nefs*, s. 40, 72.

⁶² Fuâdî, a.g.e., s. 106.

⁶³ Fuâdî a.g.e., s. 53, 64, 65, 128

⁶⁴ Fuâdî, a.g.e., s. 69, 70.

⁶⁵ Fuâdî, a.g.e., s. 44, 45, 69, 93.

⁶⁶ Fuâdî, a.g.e., s. 69.

⁶⁷ Fuâdî, a.g.e., s. 2, 42, 57, 110, 119, 120, 151.

⁶⁸ Fuâdî a.g.e., s. 58.

⁶⁹ Fuâdî, a.g.e., s. 28, 64, 66, 104.

⁷⁰ Fuâdî, a.g.e., s. 41, 104, 111, 112.

⁷¹ Fuâdî, a.g.e., s. 28.

⁷² Fuâdî, a.g.e., s. 43.

⁷³ Fuâdî, a.g.e., s. 61.

⁷⁴ Fuâdî, a.g.e., s. 60.

⁷⁵ Fuâdî, a.g.e., s. 63.

⁷⁶ Fuâdî, a.g.e., s. 61, 63.

⁷⁷ Fuâdî, a.g.e., s. 117.

A. 3. Velîler

Eserde ismi geçen velîler şunlardır: Üveys el-Karânî (v. 35/657)⁷⁸, Ahnef b. Kays (v. 67/686)⁷⁹, Ömer b. Abdülazîz (v. 101/720)⁸⁰, Yahyâ b. Ebî Kesîr (v. 129/747)⁸¹, İbnü's-Semmâk (v. 183/799)⁸², Ebû Süleymân Dârânî (v. 205/820)⁸³, Bâyezîd-i Bistâmî (v. 234/848)⁸⁴, Hâtemü'l-Esam (v. 237/852)⁸⁵, Seriyü's-Sakatî (v. 251/865)⁸⁶, Yahyâ b. Muâz er-Râzî (v. 258/871)⁸⁷, Ebû Mutî' Mekhûl b. Fazl en-Neseî (v. 318/930)⁸⁸, Abdullâh b. Hafîf (v. 371/983)⁸⁹, Şeyh Ebû Alî ed-Dekkâk (v. 405/1014)⁹⁰, Şeyh Ebû el-Cüzcânî (v. 406/1015)⁹¹, İmâm Kuşeyrî (v. 465/1072)⁹², Ebû'n-Necîb es-Sühreverdî (v. 563/1168)⁹³, Necmüddîn Razî (v. 573/1171)⁹⁴, Muhyiddîn İbn Arabî (v. 638/1239)⁹⁵, İmâm Kâşânî (v. 730/1329)⁹⁶, Hacı Bayram Sultân (v. 833/1429)⁹⁷, Seyyid Yahyâ (v. 868/1464)⁹⁸, Çelebi Sultân Aksarayî (v. 901/1497)⁹⁹, Mevlânâ Hamdi Çelebi (v. 914/1508)¹⁰⁰, Hayreddîn

⁷⁸ Fuâdî, a.g.e., s. 31.

⁷⁹ Fuâdî, a.g.e., s. 118.

⁸⁰ Fuâdî, a.g.e., s. 88.

⁸¹ Fuâdî, a.g.e., s. 141.

⁸² Fuâdî, a.g.e., s. 107, 111.

⁸³ Fuâdî, a.g.e., s. 136, 137.

⁸⁴ Fuâdî, a.g.e., s. 139.

⁸⁵ Fuâdî, a.g.e., s. 142, 143, 144.

⁸⁶ Fuâdî, a.g.e., s. 79.

⁸⁷ Fuâdî, a.g.e., s. 14, 122.

⁸⁸ Fuâdî, a.g.e., s. 142, 143.

⁸⁹ Fuâdî, a.g.e., s. 126.

⁹⁰ Fuâdî, a.g.e., s. 36, 37, 148.

⁹¹ Fuâdî, a.g.e., s. 123.

⁹² Fuâdî, a.g.e., s. 36.

⁹³ Fuâdî, a.g.e., s. 60.

⁹⁴ Fuâdî, a.g.e., s. 35.

⁹⁵ Fuâdî, a.g.e., s. 54.

⁹⁶ Fuâdî, a.g.e., s. 6, 15, 132, 137, 138.

⁹⁷ Fuâdî, a.g.e., s. 56.

⁹⁸ Fuâdî, a.g.e., s. 20, 21.

⁹⁹ Fuâdî, a.g.e., s. 123, 138.

¹⁰⁰ Fuâdî, a.g.e., s. 3.

Efendi (v. 938/1533)¹⁰¹, Şâbân-ı Velî (v. 974/1568)¹⁰², Abdülbâkî Efendi (v. 996/1589)¹⁰³, Muhyiddîn Efendi (v. 1011/1604)¹⁰⁴, Ömer el-Fuâdî (v. 1046/1636)¹⁰⁵, Muslihuddîn Efendi (v. 982/1574)¹⁰⁶, Zeyd el-‘Umeyra (v.?)¹⁰⁷

¹⁰¹ Fuâdî, a.g.e., s. 81.

¹⁰² Fuâdî, a.g.e., s. 6, 13, 18, 55, 81, 82, 138.

¹⁰³ Fuâdî, a.g.e., s. 13.

¹⁰⁴ Fuâdî, a.g.e., s. 13.

¹⁰⁵ Fuâdî, a.g.e., s. 6.

¹⁰⁶ Fuâdî, a.g.e., s. 81.

¹⁰⁷ Fuâdî, a.g.e., s. 91.

III. BÖLÜM: NEFS, NEFS TERBİYESİ, *MUSLİHU’N-NEFS*’TE NEFSİN ALTI MERTEBESİ VE SIFATLARI

A. NEFS VE NEFS TERBİYESİ

A. A. Kur’ân-ı Kerîm’de Nefs Terbiyesi

Lügatte, can, benlik, rûh; aşağı duygular¹⁰⁸ gibi anlamlara gelen nefis, ıstılâhta, kınanmış huyların, kötülüklerin ve şerlerin kaynağı olan varlık¹⁰⁹, kulun kötü huyları ve çirkin vasıfları, kötü his ve huyların mahalli olan latîfe¹¹⁰ olarak görülmektedir.

Nefis, terbiye edilmediği takdirde, yaratılışı gereği, dâimâ küfrü, isyanı ve pervâsızca yaşamayı arzulayan bir varlıktır. Nefsin arzularının herhangi bir sınırı da yoktur. Öyle ki, kişi, nefsinin sınırsız isteklerine boyun eğdiği takdirde, ilahlık iddiâsında bulunacak kadar haddi aşabilmektedir. İnsanlık tarihi, nefisleri azgınlıkta zirveye çıkmış zâlimlerle doludur. İşte, insanın bu zaafiyetini bütün teferruâtıyla bilen Allâhü Teâlâ, ilk insanı aynı zamanda ilk peygamber olarak seçmiş ve onun vasıtasıyla insanoğlunun terbiyesini sağlamıştır. İnsanlığın terbiyesi ile görevlendirdiği peygamberleri de bizzat kendisi terbiye etmiştir.¹¹¹

Genel olarak bütün yaratıklarını, husûsî olarak ta peygamberlerini terbiye eden zât olmasından dolayı Hakk Teâlâ, kendisini “Rabb” ismi ile adlandırmıştır. Bu itibarla, bütün peygamberlerin ve ilâhî kitapların, aslında nefis terbiyesi için gönderildiğini söylemek yanlış olmaz.¹¹² Bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, Kur’ân-ı Kerîm’in bütün ayetlerinin nefis terbiyesini hedeflediğini söyleyebiliriz; ancak biz burada, nefis terbiyesi ile daha yakından ilgili olan âyetlerden bahsedeceğiz.

¹⁰⁸ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2001, s. 274.

¹⁰⁹ Kuşeyrî, *er-Risâle (Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi)*, trc.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul, 2003, s. 181.

¹¹⁰ Cürcânî, Ali b. Muhammed, *Kitâbü’t-Ta’rîfât*, thk.: Muhammed Abdurrahmân el-Mer’aşlî, Dâru’n-Nefâis, Beyrut, 2003, s. 334; Uludağ, a.g.e., a.y.

¹¹¹ Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekir, *el-Câmiu’s-Sağîr*, Şirketü Mektebe ve Matbaa Mustafa Elbânî el-Halebî ve Evlâdühü, Mısır, 1358/1939, I/14.

¹¹² Âl-i İmrân, 3/164. (Benzer âyetler için bak.: Cum’a, 62/2; Bakara, 2/129, 151.)

Kur'ân-ı Kerîm'de, “Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvâsını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilhâm edene andolsun ki, nefisini arındıran kurtuluşa ermiştir”¹¹³ buyrulur, kurtuluşun, nefis terbiyesinden geçtiğine işâret edilmiştir. Bu ve benzeri âyet-i kerîmelerde¹¹⁴, kurtuluşa ermenin şartının *nefsi tezkiye etmek/arındırmak* olduğu bildirilmekle beraber, nefsi arındırmanın yolları detaylı olarak açıklanmamaktadır. Ancak muhtelif âyet-i kerîmelerde, doğrudan ya da dolaylı olarak, nefsin terbiye edilmesinin yolları gösterilmiştir. Âyet-i kerîmeler ışığında, nefsin terbiyesi için gerekli olan belli başlı şartları şöyle sıralayabiliriz:

1. Yaratılış Gâyesini Unutmamak

Yüce Allâhü Teâlâ, “Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir”¹¹⁵ buyurarak, insanoğlunun başıboş bir varlık olmadığını; bilakis bir gaye ile yaratıldığını vurgulamaktadır. Buna göre, insanın kurtuluşu da bu bilincin farkında olması ve üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmesinden geçmektedir.¹¹⁶

2. Farz ve Nâfile İbâdetleri Yapmak

İbadetler, nefis terbiyesinin en önemli unsurlarındandır. Çünkü ibadetler, terbiye edilmemiş nefisler için, yapılması çok zor olan fiillerdir.¹¹⁷ Bununla beraber, tıpkı acı bir ilacın şifa sebebi olduğu gibi, farz ibadetler de, zor olmalarına rağmen nefislerin terbiyesi için emredilmiş ilâhî bir reçete; nâfile ibâdetler de Cenâb-ı Hakk’a yakınlık vesileleridir.¹¹⁸

Farz olan ibadetlerin, nefis terbiyesindeki rolüne gelince;

¹¹³ Şems, 91/7-9.

¹¹⁴ A‘lâ, 87/14.

¹¹⁵ Ahzâb, 33/72.

¹¹⁶ Mü‘minûn, 23/8.

¹¹⁷ Bakara, 2/45.

¹¹⁸ Buhârî, Rikâk, 38.

Bir âyet-i kerîmede, namazın, nefsin temel arzularından olan fuhşiyâta ve kötülöklere engel olduğu bildirilmiştir.¹¹⁹ Buna göre, usulüne uygun olarak kılınan namâz, insanı Rabbine yaklařtırarak¹²⁰ nefis terbiyesini gerçekteştirmektedir.¹²¹

Bir âyet-i kerimede, orucun, Allâhü Teâlâ'a karşı gelmekten sakınmak için farz kılındığı bildirilmiştir.¹²² Kurallarına uygun olarak tutulan oruç sayesinde, kötölöklere karşı en güçlü kalkan elde edilmiş¹²³ ve bir ay boyunca nefis terbiyesi yapılmış demektir. Nefsin en çok arzuladığı şehvete karşı koyabilmek için gençlere oruç tutmalarının tavsiye edilmesi¹²⁴ de orucun nefis terbiyesindeki rolünü net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Başka bir âyet-i kerimede ise, zekâtın, zekât verenin arınmasına ve tezkiyesine sebep olduğu bildirilmiştir.¹²⁵ Buna göre, Allâhü Teâlâ'nın rızâsı gözetilerek verilen zekât ve sadaka, başta cimrilik olmak üzere, kıskançlık, kibir ve ucub gibi nefsin birçok kötü hasletinden kurtulmaya yardımcı olarak, nefis terbiyesinde önemli rol oynamaktadır.

Nefse en ağır gelen ibâdet belki de hacc ibadetidir. Çünkü bu ibâdet, hem mal harcanarak hem de türlü meşakatlere katlanarak beden ile yapılan bir ibâdettir. Kur'ân-ı Kerîm'de, "*Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır*"¹²⁶ buyrulurken, bu ibâdetin, Allâhü Teâlâ'ya karşı bir vefâ borcu olduğu vurgulanmaktadır. Kul, hacc ibâdeti sayesinde, bir taraftan Allâhü Teâlâ'ya karşı vefa borcunu öderken, diğer taraftan da, malını harcayarak cimrilikten kurtulacak; hacc ibadeti boyunca da türlü meşakatlere katlanarak nefsinin terbiyesini gerçekteştirmiş olacaktır. Bunların yanında, dünyanın her tarafından, farklı milletlerden ve farklı sosyal statülerden Müslümanlarla, aynı elbise içinde ve aynı şartlarda Allâhü Teâlâ'nın huzurunda bulunan

¹¹⁹ Ankebût, 29/45. (Ayrıca bk.: Mü'minûn, 23/2, 9.)

¹²⁰ Müslim, Salât, 215; Nesâî, Mevâkît, 35, Tatbîk, 78; Tirmizî, Daavât, 118; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/321.

¹²¹ Müslim, Salât, 215; Nesâî, Mevâkît, 35, Tatbîk, 78; Tirmizî, Daavât, 118; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/321.

¹²² Bakara, 2/183. (Keffâret oruçları için bk.: Bakara, 2/196; Nisâ, 4/92; Mâide, 5/89, 95.)

¹²³ Buhârî, Savm, 9; Müslim, Sıyâm, 163.

¹²⁴ Buhârî, Savm, 10, Nikâh, 2, 3, 19; Müslim, Nikâh, 1, 3; Ebû Dâvûd, Nikâh, 1; İbni Mâce, Nikâh, 1; Nesâî, Sıyâm, 43; Dârimî, Nikâh, 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/378, 424, 425, 432, 447.

¹²⁵ Tevbe, 9/103. (Ayrıca bk.: Ahzâb, 33/33; Mü'minûn, 23/4.)

¹²⁶ Âli İmrân, 3/97.

nefisler, dîn kardeşliğini özümseyerek yaşayacak; sayısız güzel hasletlerle donanıp, kötü hasletlerden arınacaktır.

3. Haramlardan Kaçınmak

Kur'ân-ı Kerîm'de, “Eğer size yasaklanan (günah)ların büyüklerinden kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi güzel bir yere koyarız”¹²⁷ buyrulur, kurtuluş için, başta büyük günahlardan kaçınılması gerektiği bildirilmektedir. Muhtelif âyet-i kerîmelerde de insanı helâk edecek günah çeşitlerine dikkat çekilerek, çarpıcı ifadelerle bu günahların, insanın felâketine sebep oldukları vurgulanmaktadır. Bu günahlardan biri zinâdır. Nefsin en çok zaafa düştüğü sıfatlardan biri *şehvet*dir. Bu zaafiyet, onun tabiatından kaynaklanan bir durumdur. Bu itibarla nefis, fırsatını bulduğu anda bu fiili işlemeye çalışır; fırsatını bulamadığı durumlarda ise, dolaylı yollardan bu arzusunu tatmin edecek hal ve hareketlerde bulunur. Allâhü Teâlâ, zinâ¹²⁸ ve zinâyâ sebebiyet veren her türlü hâl ve hareketi¹²⁹ haram kılmıştır. Bununla beraber, O, hiçbir nefse gücünün üstünde bir yük yüklediğinden¹³⁰, nefsi, tabiatından kaynaklanan şehvî istekten tamamen mahrûm bırakmamış; bu isteğini, harama düşmeden karşılaması için nikâh yolu ile evliliği helal kılmıştır. Böylece nefis, zinâyâ karşı nikâh yolu ile terbiye edilmiştir.¹³¹

4. Giyim Kuşam Kurallarını Düzenlemek

İnsanın temel ihtiyaçlarından biri de giyim-kuşamdır. Yüce Allâh, insanı erkek ve dişi olmak üzere iki cinsiyette yaratmış ve her bir cinsten, hemcinsine karşı ilgi ve istek yaratmıştır.¹³² Giyim kuşamın niteliğinin, bu ilgi ve isteğin artıp azalmasında etkili olduğu bir gerçektir. Bu yüzden Kur'ân-ı Kerîm'de, “Ey Âdemoğulları! Avret yerlerini kendilerine açmak için, elbiselerini soyarak ana babanızı cennetten çıkardığı gibi, şeytan sizi de

¹²⁷ Nisâ, 4/31.

¹²⁸ İsrâ, 17/32; Nûr, 24/2.

¹²⁹ Nûr, 24/30, 31.

¹³⁰ Bakara, 2/286.

¹³¹ Bakara, 2/187, 223.

¹³² Nisâ, 4/1.

saptırmasin!”¹³³ buyrularak, çıplaklığın, sapkınlık sebeplerinden biri olduğu vurgulanmış ve örtünmenin nefislerin terbiyesindeki etkisine işâret edilmiştir.

5. Ölümü Hatırlatmak

İnsan nefsi, terbiye edilmediği takdirde, âhîret hayatını, dünya hayatına tercih etmez. Bu yüzden ona ölüm çok acı gelir. Kur'ân-ı Kerîm, nefse ağır gelen ve ağızların tadını kaçıran ölümü hatırlatarak insan nefsinin hoyratça yaşama arzusunu dizginler. Nitekim bu hususta, *“Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve herkes, yarın için önceden ne göndermiş olduğuna baksın!”*¹³⁴ buyrulmaktadır.¹³⁵

6. Zikir İle Meşgûl Olmak

Nefsin terbiye usullerinden biri de şüphesiz zikirdir. Şeytân (a.l.), insanoğluna günah işletip, onun üzerinde hâkimiyetini kurabilmek için, onu, Allâh'ı (c.c) zikretmekten uzaklaştırmaya çalışır.¹³⁶ Kişinin, yaratıcıya karşı yapacağı ibâdetler için, îmândan sonraki şart, yaratıcıyı hatırında tutmaktır diyebiliriz. Bu yüzden, Allâh'ı zikretmek en büyük ibâdet olarak nitelendirilmiştir.¹³⁷ Bu itibarla kul, nefsini terbiye etmek için, Allâh'ı zikirten uzak durmamalıdır ki, dünyâda ve ahrette huzûra erebilsin:

*“Bunlar, iman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.”*¹³⁸

7. İhlâs ile Kur'ân-ı Kerîm Okumak

Kur'ân-ı Kerîm, insanlığın hidâyeti için gönderilmiş kitapların en sonuncusu ve en mükemmelidir. İnsan bu ilâhî kelâmı ruhuna uygun olarak okuyup, okuduklarının gereğini yaptığı takdirde, nefsini terbiye yolunda önemli bir adım atmış olur. Çünkü o kitap, nefsini

¹³³ A'râf, 7/27.

¹³⁴ Haşr, 59/18.

¹³⁵ Benzer âyetler: Al-i İmrân, 3/30, 185; Yûnus, 10/30; Tâhâ, 20/15; Kıyâmet, 75/2.

¹³⁶ Mücâdile, 58/19.

¹³⁷ Ankebût, 29/45.

¹³⁸ Ra'd, 13/28. (Benzer âyetler için bk.: Enfâl, 8/2, 45; Hac, 22/35.)

terbiye etmek isteyenler için gerekli bütün çareleri içinde barındıran ilâhî bir rehber konumundadır.¹³⁹

8. İbâdetleri Yaparak Allâhü Teâlâ'dan Yardım İstemek

İnsan, ne kadar gayret etse de, Allâh'ın (c.c) yardımı olmadan başarıya ulaşamaz. Nefsin terbiyesi için de onun yardımı şattır. Hâl böyle olunca, en büyük düşman olarak kabul edilen¹⁴⁰ nefis ile yapılan en büyük cihatta¹⁴¹, onun yardımı olmadan başarıya ulaşmak imkânsız bir durumdur. Nitekim Hz. Yûsuf (a.s.) peygamber olmasına rağmen, nefsin tuzağından, onun koruması ile kurtulmuş¹⁴², Hz. Muhammed (s.a.v.) de, göz açıp yumuncaya kadar da olsa, kendisini nefsinin eline bırakmaması için, Cenâb-ı Hakk'a niyazda bulunmuştur.¹⁴³ Yüce Allâh, duâ edenin duasını kabul edeceğini haber vermiş¹⁴⁴; ancak *“Sabrederek ve namaz kılarak (Allah'tan) yardım dileyin”*¹⁴⁵ buyurarak, yardım istemenin, bilinçli olarak ve bir ibâdeti vesile kılarak yapılması gerektiğini vurgulamıştır.

9. Günahların Ardından Hemen Tövbeye Sarılmak

İnsan, her an hatâ yapabilme özelliğine sahip bir varlıktır. Bu ilk insan Hz. Âdem (a.s.) ile başlamış bir durumdur.¹⁴⁶ Ancak insan, yaptığı hatada ısrar etmez ve hatasına karşılık samîmî olarak tövbe ederse, işlediği günahları affettirebilmektedir. Böylece insan, yapmış olduğu tövbe ile nefsini tezkiye edebilmektedir:

*“Onun için Yaratanınıza tövbe edin de nefislerinizi (kötü duygularınızı) öldürün...”*¹⁴⁷

¹³⁹ Yûnus, 10/57; Ankebût, 29/51.

¹⁴⁰ Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ' ve Müzîlü'l-İlbâs*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1351, I/143.

¹⁴¹ Aclûnî, a.g.e., I/424.

¹⁴² Yûsuf, 12/24.

¹⁴³ Ebû Dâvûd, Edeb, 110.

¹⁴⁴ Mü'min, 40/60.

¹⁴⁵ Bakara, 2/45.

¹⁴⁶ Bakara, 2/36; A'râf, 7/19-25; Tâhâ, 20/121.

¹⁴⁷ Bakara, 2/54. (Ayrıca bk.: Âl-i İmrân, 3/135.)

10. Haddinden Fazla Mala ve Mülke Tamah Etmemek

İnsan nefsi, sahip olduğu nimetleri hiçbir zaman yeterli görmez; her zaman daha fazlasını ister ve sahip olduğu nimetlerin yok olmasından korkar. Bu sahip olma isteği, âdemoğlunun ilk işlediği günahın ve akıtılan ilk kanın sebebidir. Nitekim Hz. Âdem ve eği Hz. Havva, sonsuza kadar ve sınırsız olarak cennetin bütün nimetlerinden istifâde etme hakkına sahip olmalarına rağmen, Şeytân (a.l.), onları yasak olan tek bir yiyeceği de yemeleri durumunda, ölümsüzlüğe erecekleri konusunda telkinlerde bulunup, ilk günahlarını işletmişti.¹⁴⁸ Bu yüzden Kur'ân'ı Kerîm'de, inançsızların sahip oldukları dünya servetine göz dikilmemesi tavsiye edilmiştir.¹⁴⁹

Netîce olarak denilebilir ki, insanı en şerefli varlık (eşref-i mahlûkât) olarak yaratan Yüce Allâh, ilk imtihânını kaybeden insanı, bir nevi telâfi imtihânı için dünyaya göndermiş ve bu imtihânda, başarılı olabilmesi için ona her türlü kolaylığı sunmuş; nefsinin ıslâh etmesi için, binlerce peygamber ve kâfi miktarda kitap göndermiştir. İnsan, ancak, nefsinin ıslâh ettiği takdirde *eşref-i mahlûkât* olma şerefini koruyabilecek; aksi takdirde, *esfel-i sâfilîn* denen hayvanlardan da aşağı dereceye düşecektir.

¹⁴⁸ Tâhâ, 20/120.

¹⁴⁹ Hicr, 15/88; Tâhâ, 20/131.

A. B. Sünnet-i Nebevîyye'de Nefs Terbiyesi

Hz. Muhammed (s.a.v.), insanlık için kendisinde en güzel örnekler bulunan müstesnâ peygamberdir.¹⁵⁰ O, her hususta olduğu gibi nefis terbiyesi husûsunda da ümmetine örnek olmuştur. Zîrâ onu terbiye eden ve terbiyesini en mükemmel şekilde yapan¹⁵¹, onu âlemlere rahmet olarak gönderen¹⁵² yüce Rabbi idi. Nitekim o, çocukluğundan peygamberliğine kadar geçen zaman içinde, Cenâb-ı Hakk'ın terbiyesine tâbi olduğundan, Câhiliyye devrinin her türlü kokuşmuşluğuna rağmen, halk arasında *Muhammedü'l-Emîn* unvanının sahibi olmuştu. Kendisine peygamberlik vazifesi verilinceye kadar, Rabbi tarafından terbiye edilen Hz. Muhammed (s.a.v.), peygamberlik vazifesine başladıktan sonra, kendisi, insanların terbiyecisi konumuna geçmiştir. Bu bölümde, Onun nefis terbiyesi ile ilgili bazı hadîs-i şeriflerine yer vereceğiz. Pek tabiidir ki, Hz. Muhammed'in nefis terbiyesi metodu, tam manasıyla; ancak kapsamlı bir eserde anlatılabilir. Bu yüzden bizim burada yapacağımız, nefis terbiyesi hakkındaki, onun en dikkat çeken söz, tavsiye ve uygulamalarından bazılarını aktarmak olacaktır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, nefsin terbiyesi, son nefese kadar devam eden, uzun soluklu bir süreçtir. Bu itibarla nefis, sahibini gâfil yakaladığı her an, doğru yoldan saptırabilir. Nefsin, sahibini kötülüğe sevk edebilmedeki bu yüksek kabiliyetinden dolayıdır ki, Hz. Muhammed (s.a.v.), Rabbine, “*Ey Allâh'ım! Senin rahmetini umuyorum; beni göz açıp kapayıncaya kadar (da olsa) nefsimle baş başa bırakma; hâlimi tümüyle düzelt. Senden başka ilâh yoktur*”¹⁵³ diye niyazda bulunmaktadır.

Bir hadîs-i şerîfte, “*Akıllı kişi, nefsinin dize getiren ve ölümden sonrası için çalışandır*”¹⁵⁴ buyrulurken, nefis terbiyesinin, akıllı insan olmanın şartlarından olduğuna vurgu yapılmıştır. Başka bir hadîs-i şerîfte ise, “*Gerçek pehlivan, rakibinin sırtını yere getiren değil; öfke anında nefesine galip gelendir*”¹⁵⁵ buyrulurken, nefis ile savaşın zorluğuna dikkat çekilmiştir.

¹⁵⁰ Ahzâb, 33/21.

¹⁵¹ Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, I/14.

¹⁵² Enbiyâ, 21/107.

¹⁵³ Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, II/112.

¹⁵⁴ Tirmizî, Kıyâmet, 25. İbn Mâce, Zühd, 31.

¹⁵⁵ Buhârî, Edeb, 76; Müslim, Birr, 107.

H. Muhammed (s.a.v.), hayatın tamamını ibâdetle geçirmek niyetiyle insanlardan uzaklaşp ömür boyu inzivâ hayatı yaşamak anlamında olan *ruhbanlık* anlayışını reddetmiş¹⁵⁶, bunun yerine, toplum içinde dîni yaşamayı tavsiye etmiştir.¹⁵⁷

H. Muhammed (s.a.v.), kendisi, özel konumundan dolayı, gerek ihtiyaçlarının giderilmesi, gerekse ibâdetler konusunda, kimsenin güç yetiremeyeceği derecede gayret sarf ederdi. Onun mânevî gücü buna müsait idi.¹⁵⁸ Ancak o, Müslümanların nefislerini terbiye ederken, onları, temel haklarından mahrûm etmeden ve güçlerinin yetmeyeceği durumlardan sakındırarak, terbiye etme yoluna gidiyordu. Buna rağmen, Müslümanlardan bazısı, Rasûlüllâh'ın (s.a.v.) halinden etkileniyor ve onun gibi ibâdet yapmaya kalkışıyorlardı. Bu durum karşısında Rasûlüllâh (s.a.v.) onlara ve onlar vasıtasıyla bütün Müslümanlara, kişinin üzerinde vücûdun, gözün, hanımın ve misâfirin hakları olduğunu bildiriyor ve aşırılıklardan sakınmalarını tavsiye ediyordu.¹⁵⁹

Nefis, tabiatı gereği, karşı cins ile birlikte yaşamayı, gerektiğinde, *şehvet* duygusunun etkisiyle, karşı cins ile cinsî münâsebette bulunmayı arzular. Nefsin bu tabiatını bilen Rasûlüllâh (s.a.v.), evli olan erkeklere, güzel bir kadın görmeleri durumunda, eşleri ile birlikte olup, nefislerini tatmin etmelerini tavsiye etmiştir.¹⁶⁰ Çünkü cinsel ihtiyacı, helal yoldan karşılanmayan nefsin, bu ihtiyacını haram yoldan karşılamaya kalkışması uzak bir ihtimâl değildir. Bu yüzden o, evlenmeye gücü yeten gençlere, evliliği; buna gücü yetmeyenlere de oruç tutmayı tavsiye etmiştir.¹⁶¹ Görüldüğü gibi, Rasûlüllâh (s.a.v.), şehvet konusunda nefsi terbiye ederken, onu, doğal olan bu isteğinden mahrûm ederek değil, onun bu isteğini helal yoldan karşılayarak terbiye etmeye çalışmıştır.

H. Muhammed'in (s.a.v.), yeme-içme konusundaki nefis terbiyesine gelince, o bu konuda da orta yolu takip etmiştir. Onun bu konudaki temel hareket noktası, “*Yiyiniz,*

¹⁵⁶ Dârimî, Nikâh, 3; Müsned, III, 82, 266; VI, 226.)

¹⁵⁷ Ebû Dâvûd, Salât, 46. (Ayrıca bk.: Nesâî, İmâmet, 48.)

¹⁵⁸ Örneğin, *savm-ı visâl* denen, iki gün hiç yemeden ardı ardına oruç tutmayı kendisi yaptığı hâlde, “*Benim durumum sizinki gibi değildir; Rabb'im beni doyurup içirmektedir*” buyurarak ümmetine yasaklamıştı. (Buhârî, Savm, 48; Müslim, Sıyâm, 56.)

¹⁵⁹ Buhârî, Savm, 55, 56, 57, Teheccüd, 7, Enbiyâ, 37, Nikâh, 89; Müslim, Sıyâm, 181-193.

¹⁶⁰ Dârimî, Nikâh, 31.

¹⁶¹ Buhârî, Savm, 10, Nikâh, 2, 3, 19; Müslim, Nikâh, 1, 3; Ebû Dâvûd, Nikâh, 1; İbni Mâce, Nikâh, 1; Nesâî, Sıyâm, 43; Dârimî, Nikâh, 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/378, 424, 425, 432, 447.

içiniz; ancak isrâf etmeyiniz”¹⁶² âyet-i kerîmesi olmuştur. Her nefis, lezzetli yemekleri yemekten hoşlanır; bir takım yemekleri diğerlerinden daha çok sever. Ancak Rasûlüllâh (s.a.v.) yemek konusunda hiçbir ayırım yapmamış; önüne konan her türlü yemek çeşidini yemiştir. Bir defasında, önüne konan sirkeyi, ekmek bandırarak yerken, “*Sirke ne güzel bir katıktır*”¹⁶³ buyurmuş ve bu hususta da ümmetine örnek olmuştur.¹⁶⁴

Hz. Muhammed’in (s.a.v.), giyim kuşam konusundaki nefis terbiyesine gelince, o bu konuda da en güzel örnek durumundadır. O, giyim-kuşamı ile kibirlenen bir toplum içinde yaşamıştı. Câhiliyye toplumunda insanlar, zenginliğini göstermek için arkalarından sürünecek şekilde uzun elbiseler giyerler ve bu hâlleri ile kibirlenirdi. Şekli, rengi ve kalitesi ne olursa olsun, kibirlenme niyeti ile giyilen her elbisenin, nefsin azgınlaşmasına sebep olacağı kesindir. Bu yüzden, Rasûlüllâh (s.a.v.), her hususta olduğu gibi giyim-kuşam konusunda da ölçülü davranmış; güzel ve beğendiği renkteki elbiseleri giymekle beraber, “*Bir kimse, gücü yettiği halde mütevazı davranarak lüks elbise giymeyi terk ederse, Allah kıyamet gününde o insanı yaratıklarının en başında huzuruna çağırır ve onu iman ehlinin giyeceği elbiselerden dilediğini giymede serbest bırakır*”¹⁶⁵ buyurarak, ümmetine bu yönüyle de örnek olmuştur.

Onun giyim-kuşamdaki takip ettiği prensiplerden biri de, elbiselerin, cinsel istek uyandıracak tarzda olmamasıdır. Nitekim bir defasında, ince bir elbise giymiş olan baldızı Esmâ’yı (r.a.) uyararak, kıyafetlerin, nefsin şehvet duygusunu harekete geçirecek tarzda olmaması gerektiğine işaret etmiştir.¹⁶⁶

Hz. Muhammed (s.a.v.), iş hayatı konusunda da nefis terbiyesini gerçekleştirmiştir. İnsan, hayatını devam ettirebilmek için, bir işle meşgûl olmak zorundadır. Terbiye edilmemiş bir nefis, her zaman için, az çalışarak çok kazanmaktan hoşlanır. İşte bu noktada, Hz. Muhammed (s.a.v.), “*Hiçbir kimse, asla kendi kazancından daha hayırlı bir rızık yememiştir*”¹⁶⁷ buyurarak, el emeğini asalaklığa tercih etmiş; haram ile beslenen

¹⁶² A‘râf, 7/31.

¹⁶³ Müslim, Eşribe, 167-169. (Ayrıca bk.: Ebû Dâvûd, Et‘ime, 39; Tirmizî, Et‘ime, 35; İbni Mâce, Et‘ime, 33.)

¹⁶⁴ Konu ile hadisler için bk.: Tirmizî, Zühd, 47; İbni Mâce, Et‘ime, 50.

¹⁶⁵ Tirmizî, Sıfatu’l-Kiyâme, 39. (Ayrıca bk.: Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/338, 339.)

¹⁶⁶ Ebû Dâvûd, Libâs, IV/34, Hadis no: 4104.

¹⁶⁷ Buhârî, Büyû’, 15, Enbiyâ, 37.

kişinin duâsının kabul edilmeyeceğini bildirmiş¹⁶⁸; insanın pratikte işine yaramayan mal ve mülkün gerçek mal ve mülk olmadığını bildirerek¹⁶⁹ gözünü *hırs ve tamah* bürümüş nefislerin, haramlardan sakındırma yoluyla, terbiyesini hedeflemiştir.

Rasûlüllâh (s.a.v.) nefis terbiyesinde farklı metotlar kullanmıştır. Bunlardan biri *duygudaşlık (empati) kurma* metodudur. Nitekim evlenme imkânı olmayan bir gencin, kendisine gelerek kız arkadaş edinmek ve zina yapmak istediğini belirtmesi karşısında, orada bulunan Müslümanların gence tepki göstermelerine rağmen, Rasûlüllâh (s.a.v.) o gence *duygudaşlık* yöntemi ile yaklaşmış; ona, bütün kadın akrabalarını sayarak, birilerinin, onlarla zina yapmalarına râzı olup olmayacağını sordu. Genç, her defasında râzı olmadığını söyleyince, Rasûlüllâh (s.a.v.), onun zina yapmak istediği kişinin de akrabalarının olduğunu, onların da buna râzı olmayacaklarını söyledi. Bunun üzerine genç, zinâ yapma düşüncesinden vazgeçti.¹⁷⁰ Görüldüğü gibi, Rasûlüllâh (s.a.v.), zina düşüncesindeki gencin nefisine, duygudaşlık kurdurarak, terbiyesini sağlamıştır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Hz. Muhammed (s.a.v.) nefis terbiyesi yaparken, nefsi, doğasından kaynaklanan ilgi ve ihtiyaçlarından tamamen mahrûm ederek değil; bilakis, onun haklarını meşru yoldan karşılayıp, haramlardan sakındırarak terbiye etmeye çalışmıştır.

¹⁶⁸ Müslim, Zekât, 65. (Ayrıca bk.: Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 3.)

¹⁶⁹ Müslim, Zühd, 3-4. (Ayrıca bk.: Tirmizî, Zühd, 31, Tefsîru sûre(102), 1; Nesâî, Vesâyâ, 1.)

¹⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/256.

A. C. Halvetiyye Tarikatında Nefis Terbiyesi

Çalışmamızın temelini teşkil eden *Muslihu'n-Nefs* isimli eserin müellifi olan Ömer Fuâdî (v. 1046/1636), Şâbâniyye Tarikatı'na mensup bir mutasavvıftır. Şâbâniyye Tarikatı ise Halvetilik Tarikatı'nın Cemâliye kolunun en önemli şubelerindedir. Bu itibarla, Halvetiyye Tarikatı'ndaki nefis terbiyesini kısaca incelemenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Nefis ve ruh, insana hâkim olmaya çalışan, bir birine zıt iki sultân olarak kabul edilir. İnsan bu iki sultandan hangisinin arzularına tâbi olursa, onu güçlendirmiş ve onu kendisine hâkim kılmış demektir. Genelde tasavvufun, özeldede de tarikatların hedefi, şerre meyilli olan nefsi, kınanmış sıfatlardan arındırarak, hayra meyilli olan rûhu güçlendirmek ve onu insanda hâkim kuvvet yapmaktır. Bu hedefin gerçekleşmesi için, her tarikatın kendine has bir takım usûl ve prensipleri vardır. Tarikatlardan bazıları, işe nefis terbiyesi ile başlarken, bazıları ise rûhu takviye için kalp tasfiyesi ile başlarlar. Nefis terbiyesine öncelik veren tarikatlara *nefsânî tarikatlar*, rûhun hükümlanlığı için kalp tasfiyesine öncelik veren tarikatlara ise *rûhânî tarikatlar* denir. Buna göre, Halvetiyye Tarikatı, işe nefis terbiyesi ile başlayan *nefsânî tarikatlar* kategorisinde yer almaktadır.¹⁷¹

Halvetî Tarikatında, nefis terbiyesi için en önemli usûl *halvet* usulüdür. Tarikatın isminin *Halvetî* diye anılmasındaki sebep te, bu tarikattaki en önemli terbiye usulünün *halvet* olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple, Halvetiyye Tarikatı'ndaki nefis terbiyesini anlayabilmek için başta, tarikatın ismini aldığı *halvet* kavramını ve bu kavram ile anlam ilişkisinde bulunan diğer kavramları kısaca anlatmak yerinde olacaktır.

Halvet, lügatte, tek başına yaşayıp, topluma karışmamak¹⁷², tenhâ bir yere çekilme, yalnız kalma¹⁷³ gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvuf ıstılahında ise, hiçbir meleğin ve insanın bulunmadığı bir yerde ve hâlde, Cenâb-ı Hakk ile mânen konuşmak¹⁷⁴, tenhâ ve her şeyden boş mahalde, zihne takılan ve takılacak olan şeylerden kurtularak; hatta insanlarla ülfeti terk ederek ferâgat köşesini, her şeye tercih etmek, şeyhin uygun görmesi

¹⁷¹ Yılmaz, H. Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007, ss. 263-264; Muslu, Ramazan, "Halvetiyye'de "Atvâr-ı Seb'a" Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâli'nin *Atvâr-ı Seb'a* Risalesi", *Tasavvuf: İlmî Ve Akademik Araştırma Dergisi*, İstanbul, 2007, sayı: 18, s. 44.

¹⁷² Uludağ, a.g.e., s. 156.

¹⁷³ Abdülkadiroğlu, a.g.e., s. 13.

¹⁷⁴ Uludağ, a.g.e., a.y.

ve emretmesi ile karanlık ve dar bir yere çekilip, ibâdetle vakit geçirmek, Cenâb-ı Hakk ile gizli konuşmak¹⁷⁵ gibi anlamları ifade etmektedir.

Halvet kavramı ile aynı manayı ifade eden kavramlardan biri *uzlet* kavramıdır. *Uzlet* lügatte, halkın arasına karışmayıp onlardan ayrı yaşamayı¹⁷⁶ ifade ederken, tasavvuf ıstılahında ise, “günaha girmemek, daha çok ve daha ihlâslı ibâdet etmek için toplumdan ayrılıp, ıssız ve kimsesiz yerlere çekilmek, tek başına yaşamak”¹⁷⁷, “nefsin arzu ve isteklerinden kaçınarak, sûfînin kendini Hakk ile baş başa bırakması”¹⁷⁸, “halkın arasından süresiz uzaklaşıp, yalnızlık ve inzivâyı tercih etmek”¹⁷⁹ gibi anlamlar için kullanılmaktadır. Süfîlerin bir kısmı uzleti, insanlardan uzaklaşarak, onlarla bir arada bulunmaktan kaçınmak olarak anlarken¹⁸⁰, bir kısmı da, *bedenin halk ile kalbin Hakk ile birlikte olması* şeklinde anlamışlardır.¹⁸¹ Böyle bir uzlette, insanlardan kaçıp bir köşeye çekilmek şart değildir. Önemli olan, insanların Allâhü Teâlâ dışındaki şeylerle meşgûl olmaları durumunda, onların duygu ve düşüncelerine ortak olmamaktır. Bu tür uzlet anlayışının temeli, “(İyi) Müslüman, dilinden ve elinden Müslümanların emin olduğu kişidir. (Asıl) muhâcir de Allah'ın yasakladıklarını terk edendir”¹⁸² hadîs-i şerifinde vurgulanan *hicret* anlayışına dayanmaktadır diyebiliriz.

Halvetîlik Tarikatının, nefis terbiyesi için benimsediği *halvet* metodu, nefsi terbiye metotlarının en zorlarından. Zîrâ nefis, her zaman hemcinsleri ile berâber olmayı arzular.¹⁸³ Bu arzu, onun tabîatından kaynaklanmaktadır. Aslında bu durum, sadece insan

¹⁷⁵ Abdülkadiroğlu, a.g.e., ss. 14-15.

¹⁷⁶ Uludağ, a.g.e., s. 364; *el-Müncidü'l-Ebcedî*, Dâru'l-Maşrık, Beyrut, 1986, s. 696.

¹⁷⁷ Uludağ, a.g.e., a.y.

¹⁷⁸ Tenik, Ali, *Ahmed Kuddûsî Ve Tasavvuf Düşüncesi*, basılmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 158. (Tahânevî, *Keşşâfu Istılahâtü'l-Fünûn*, Beyrut, 1861, I, 459; Ebû'l-Mün'im Hıfînî, *Mu'cemu Mustalahâtü's-Sûfîyye*, Beyrut, 1998, s. 92'den naklen.)

¹⁷⁹ Yılmaz, H. Kâmil, *Tasavvufla İlgili Sorular-Cevaplar*, Altınoluk Yay., İstanbul, 1996, s. 515; Cürcânî, Ali b. Muhammed, *Kitâbü't-Ta'rifât*, Beyrut, 2003, s. 227.

¹⁸⁰ Cürcânî, a.g.e., s. 227; Tenik, Ali, a.g.t., s. 158. (Bursevî, *Şerhu'l-Usûli'l-Aşere*, İstanbul, 1256, s. 38'den naklen.)

¹⁸¹ Kuşeyrî, Abdülkerîm, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk.: Hânî el-Hâc, el-Mektebet't-Tevfikîyye, Kâhire, tsz., s. 176-179.

¹⁸² Buhârî, İmân, 4, 5, Rikâk, 26; Müslim, İmân, 64-65. (Ayrıca bk.: Ebû Dâvûd, Cihâd, 2; Tirmizî, Kıyâmet, 52, İmân, 12; Nesâî, İmân, 8, 9, 11.)

¹⁸³ Rûm, 30/21.

için değil, bütün canlılar için geçerli bir durumdur. Bu hususta Cenâb-ı Hakk, “*Düşünüp ibret alınız diye her şeyden (erkekli dişili) iki eş yarattık*”¹⁸⁴ buyurmaktadır. Bu sebeple insan nefsi, haklı olarak, eş ve dostlar ile birlikte olmayı *halvet* denen ayrılığa tercih eder. Halvet ise, insan nefsinin terbiyesi için, nefsi, çok sevdiği birlikte olma arzusundan bir müddet mahrûm bırakır. Ancak, halvet, insanları beğenmeyip, ömür boyu onlardan uzak durmak demek değildir. Bu düşünce ile yapılan halvet, kişinin kendini beğenmesinden kaynaklanır. Böyle bir halvetin ise ne şerîatta ne de tarîkatta yeri vardır. Bu itibarla, halvete girmekten ziyâde halvete girerken yapılan niyet önemlidir. Halvete giren mürîd, kendini halktan daha faziletli görerek, onların şerlerinden nefsinin korumak maksadıyla değil; kendi nefsinin şerrinden halkı korumak maksadı ile halvete girmelidir. Zîrâ halkın şerrinden kaçınmak için halvete girmedi, bir bakıma, kendini halktan daha üstün görme düşüncesi vardır. Bu düşünce ile yapılan halvet ise, nefsi terbiye etmekten çok, nefsin gururlanmasına sebep olacak bir davranış olur. Kendi şerrinden halkı korumak gayesi ile yapılan halvette ise bir tevâzu söz konusu olduğu için, bu tür halvet, nefsin terbiyesinde tercih edilen bir metot olarak görülmüştür.¹⁸⁵

Halvet, her makamdaki mürîd için aynı şekilde tatbik edilmez. Tarîkata yeni sülûk etmiş bir mürîd için halvet, hemcinsinden uzaklaşıp Hakk’a yaklaşmak için yalnızlığı tercih etmek şeklinde uygulanırken¹⁸⁶, sülûkunu tamamlamış olanlara göre halvet, her şeyden el etek çekmek şeklinde kendini gösterir. Nitekim bu durumda olanlardan biri, Allâh’a olan tevekkülünü bozar düşüncesiyle, Hızır Aleyhisselâm’ın sohbetinde bulunmaktan korktuğunu söylemiştir.¹⁸⁷

Halvetî Tarikatında, nefsin terbiye metotlarından biri de zikirdir. Bu zikir, “*Esmâ-i seb‘a*” denen, yedi isim ile yapılan zikirdir. Bu isimler, *Lâ ilâhe illallâh, Allâh, Hû, Hakk, Hayy, Kayyûm ve Kahhâr* isimleridir. Bazı Halvetî şeyhleri, bu isimlere yeni isimler eklemiş olsalar da esas olan bu yedi isimdir.¹⁸⁸ Bu tarîkatta sâliklerin terbiyesi, nefsin yedi makâmı üzerinden takip edilir ve bu yedi isim, yedi makama karşılık gelir. Bu isimlerin zikri, gelişigüzel olmayıp, şeyhin, dervişin hâlini dikkate alarak, uygun gördüğü usul ve

¹⁸⁴ Zâriyât, 51/49.

¹⁸⁵ Kuşeyrî, a.g.e., s. 176; Abdülkadiroğlu, a.g.e., s. 14.

¹⁸⁶ Abdülkadiroğlu, a.g.e., a.y.

¹⁸⁷ Abdülkadiroğlu, a.g.e., s. 15.

¹⁸⁸ Aktaş, Ziya, *Tasavvufta Halvetî Yolu*, Alem Yay., İstanbul, 2008, s. 74; Sofyalı, Bâli Efendi, *7 Makâm 7 Nefs*, (haz.: Muhammed Bedirhan), Hayykitap yay., İstanbul, 2010, s. 137.

adede göre yapılır.¹⁸⁹ Her tarikatta olduğu gibi, Halvetî Tarikatında da, nefsin terbiyesi, bir mürşidin irşâdı ile gerçekleşir. Aksi takdirde, kişi, şerâat ilimlerini mükemmel derecede öğrenmiş olsa da, nefis terbiyesini gerçekleştiremez. Bu konuda, Halvetî Tarikatının eser sahibi âlimlerinden Sofyalı Bâlî Efendi (v. 1553) şöyle der:

“Sâlik, ne kadar âlim olursa olsun, insan kalbi üzerinde yönetim gücüne sahip bir rabbânî âlime muhtaçtır. Hatta bu rabbânî âlim, ümmî bile olabilir.”¹⁹⁰

¹⁸⁹ Sofyalı, a.g.e., s. 17.

¹⁹⁰ Sofyalı, a.g.e., s. 18.

B. MUSLİHU’N-NEFS’TE NEFSİN ALTI MERTEBESİ VE SIFATLARI

B. A. Nefs-i Emmâre’nin Kınanmış Yedi Sıfatı

B. A. 1. Kibir

Kibir lügatte, büyüklük, kendini büyük görüp, başkalarını küçük görme¹⁹¹, kendini beğenip, başkalarını hor görme¹⁹² anlamlarına gelmektedir. Istılâhta ise, “hakkı kabul etmemek ve insanları küçük görmek”¹⁹³ anlamına geldiği gibi, “insanın, nefsinin tanımayarak, onu kendi makamından daha yukarıya taşımaya çalışması”¹⁹⁴ anlamına da gelmektedir.

Sûfilere göre, tevâzu kiskanılmayan bir nimet; kibir ise merhamet olunmayan bir felâkettir. Üstünlük tevâzudadır; onu kibirde arayan bulamaz.¹⁹⁵ Gerçekten de tevâzu sıfatını benimsemiş alçakgönüllü bir insan, bu davranışından dolayı kiskanılmaz; bilakis kınanır. Çünkü alçakgönüllülüğün görünüşte, kiskanılacak maddî bir getirisi yoktur.

Kibir, kişinin kendini beğenmesinden (ucb) kaynaklanan bir sıfattır.¹⁹⁶ Hâlbuki Hakk Teâlâ kibirlenenleri sevmez.¹⁹⁷ Kibir, kişinin herhangi bir vasfı sebebiyle kendisini üstün görmesidir; ancak “*asıl üstünlük, ancak Allah’ın, Peygamberinin ve müminlerindir.*”¹⁹⁸ Buna göre, Müslüman biri, îmân şerefi sayesinde, kâfire karşı üstündür. Ancak, tasavvuftaki, *ruhsat* yerine *azîmet* ile amel etme prensibinden dolayı, sufilerin çoğu, kâfirlere karşı kibirlenmeyi de hoş görmemişlerdir. Bâyezîd Bistâmî’nin (v. 234/848) “Kişi, kendisi için herhangi bir hâl ve makâm görmediği ve kendisini, halk içinde en şerli (işe yaramaz kişi) olarak gördüğü takdirde alçakgönüllü olabilir” sözü ve İmam Şiblî’nin

¹⁹¹ Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdülkadir, *Muhtâru’s-Sihâh*, el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut, 1418/1997, s. 265; Uludağ, a.g.e., s. 218.

¹⁹² Göktaş, Vahit, *Hicri IV. Asır Buhârâ’da Tasavvuf, Kelâbâzî Örneği*, Meydan Yay., İstanbul, 2008, s. 395. (Kelâbâzî, *Bahru’l-Fevâid*, s. 82’den naklen.)

¹⁹³ Müslim, İmân, 147. (Ayrıca bk.: Ebû Dâvûd, Libâs, 26; Tirmizî, Birr, 61.)

¹⁹⁴ Sühreverdî, a.g.e., s. 145.

¹⁹⁵ Kuşeyrî, a.g.e., s. 220.

¹⁹⁶ Sühreverdî, Şihâbüddîn Ebû Hafs Ömer, *Âvârifü’l-Meârif*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1999, s. 144.

¹⁹⁷ Nahl, 16/23; Nisâ, 4/36; Lokmân, 31/18; Hadîd, 57/23; Kasas, 28/76.

¹⁹⁸ Münâfikûn, 63/8.

(v. 334/945) “Benim alçaklığım, Yahudi alçaklığının artığıdır” sözü bu duruma örnek olarak gösterilebilir.¹⁹⁹

Sûfilerden bazıları, kibirli zenginlere karşı kibirlenmeyi, haram olan kibir kapsamında görmezler.²⁰⁰ Bu görüş sahiplerine göre, fakîr bir kişinin, kendisine malı ile kibirlenen zengine karşı kibirli davranması, fakirin kendisini beğenmesinden değil, zengin malına değer vermemesinden kaynaklanmaktadır.

İslâm inancına göre insan, en güzel bir surette yaratılmış²⁰¹ ve Allâh'ın (c.c) halîfesi²⁰² olarak dünyaya gönderilmiş en şerefli varlık konumundadır. Bu gerçekten hareketle, bazı sufiler, insanın, kendisine Allâh'ın (c.c) vermiş olduğu bu onuru ayaklar altına almaması gerektiğini söyler ve *onur* anlamına gelen *izzet* sıfatı ile *kibir* sıfatını birbirine karıştırmamak gerektiğine dikkat çekerler.²⁰³

Fuâdî'ye göre, tâlibin, övülmüş sıfatlardan olan *huşû'* ve *tevâzu* sıfatlarına erişmesinin şartı, kalbinden kibir sıfatını yok etmesidir. Aksi takdirde, onun sadece, hırka giyip dervişlik kisvesine bürünerek, nefs-i emmârenin şerrinden ve fesâdından kurtulması mümkün değildir. Zîrâ kibir ve gurûr, reddin, yani Allâhü Teâlâ'nın rahmetinden kovulmanın kapısıdır. Böyle bir kovulmaya müstahak olan kişi ise mârifetüllâhî müşâhede etmeye lâyık olamaz. Şeytân (a.l.) Melâike-i Mukarrabîn'den²⁰⁴ olmuş iken, kibir ve gururundan dolayı Âdem-i Safiyyüllâh'ın yaratılışına ve Allâh'ın (c.c) ona gösterdiği saygı ve ikrâmın sırlarına ve hakikatlarına vâkıf olamadı. Bu yüzden Allâhü Teâlâ tarafından gelen secde emrine, kibir sıfatının tesiriyle boyun eğmedi. Böylece Şeytân, kibir ve inâd sebebi ile Hakk'ın kapısından kovuldu. Sonra pişmân oldu; ancak son pişmanlık fayda vermedi. Derviş de kibir ve gurûru; ucub ve inâdı ile Şeytân gibi kibirli olursa, nefsinin terbiye konusunda *tahsîl-i fenâ* ve *tekmîl-i bekâ* edemez. Yani, nefsinin terbiye konusunda, nefsinin yok etme ve bakî olan Allâh'ta yok olma hakikatına ulaşamaz. Böylece Allâh'ın (c.c) kapısından kovulur.²⁰⁵

¹⁹⁹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 119.

²⁰⁰ Kuşeyrî, a.g.e., s. 220.

²⁰¹ Tîn, 95/4.

²⁰² Bakara, 2/30.

²⁰³ Sühreverdî, a.g.e., s. 145.

²⁰⁴ Melâike-i Mukarrabîn: Allah'a yakın olan melekler.

²⁰⁵ Fuâdî, a.g.e., ss. 40-41.

Fuâdî, kibirli kişilerin, kibir ile hareket etmelerini şöyle tahlil eder: Kibir ehli kişiler, hilm sıfatı ile tevâzu gösterdikleri zaman, kendilerini hor ve hakîr görüp, halk karşısında mağlup olduklarını zannederler. Ancak bu doğru değildir. Fuâdî'ye göre, tevâzu sahibi kişi hor ve hakîr olmaz; tevâzu gösterince, hor ve hakîr olacağını zanneden kişi ise, amellerinde ihlâs sahibi olamaz. Ayrıca, bu niyetteki kişiler, “*Kim tevâzu gösterirse Allâh onu yüceltir; kim de kibirlenirse Allâh onu alçaltır*”²⁰⁶ ve “*Kişi tevâzu göstermesin ki, (Allâh) onu yükseltmesin!*”²⁰⁷ hadîs-i şerîflerinin mânâlarını da bilmemektedirler; bilseler bile gereği gibi anlamamaktadırlar. Yoksa samîmî bir şekilde tevâzu sahibi olan kişi, yücelik ve izzet bulur. Ancak nefesine uyup, dünya menfaati ile insanların geleneklerine ve sıradan insanların âdetlerine uyanlar, sonunda hakârete uğrayıp alçalırlar. Bu durum çok tecrübe edilmiştir.²⁰⁸

Fuâdî'ye göre, tevâzu sıfatı ve rıfk/yumuşaklık ile davranma, peygamberlerin hâli; peygamberin vârisleri olan evliyânın hasletidir. Onlar, doğrulukla ve hikmetle amel ettikleri için, aşağılanmamışlar; bilakis dâimâ üstünlük ve şerefe nail olmuşlardır. Nitekim Yahûdî âlimleri, Rasûlüllâh'a (a.s.) hakâret etmek için, ona selâm verdikleri zaman, onu aşağılamak ve ona ihânet etmek niyetiyle, “*Ölüm senin üzerine olsun ey Muhammed!*” anlamına gelen “*E's-Sâmü 'aleyke Yâ Muhammed!*” demişlerdi. Ancak Rasûlüllâh (a.s.) da, peygamberlik kuvveti ve basîret nûru ile onların niyetlerini anladığı halde onlara kızmayıp, yumuşaklıkla, “*E's-Sâmü ve'l-la'netü 'aleyküm*”, yani “*Ölüm ve lanet sizin üzerinize olsun*” diye cevap vermişti. Bu duruma perde ardından şâhit olan Hz. Âişe'nin (r.a.) “*Yâ Rasûlellâh! O kâfirler size hakâret ve ihânet kastettiler. Siz onları niçin azarlamadınız?*” demesi üzerine, Rasûlüllâh (s.a.v.), Yahûdîlere karşı yumuşaklık ile muâmele ettiği zamanda, onlara galip geldiğini belirtmiş ve “*Şüphesiz ki Allâh, işlerin tamamında yumuşaklık ile davranmayı sever*”²⁰⁹ buyurmuştur. Fuâdî bu hadîs-i şerîfi şöyle

²⁰⁶ Bu hadîsi bu şekliyle kaynaklarda bulamadık. Ancak, İbn Mâce, Zühd, 16, Hadis no: 4176'da “*Kim, Allâh Sübhânehû'nün rızâsı için bir derece tevâzu gösterirse, Allâh onu bir derece yükseltir. Kim de, Allâh'a karşı bir derece kibirlenirse, Allâh da onu bir derece alçaltır; nihâyet onu, aşağıların en aşağısında kılar*” şeklinde geçmektedir.

²⁰⁷ Müslim, Birr, 69; Muvatta', Sadaka, 12.

²⁰⁸ Fuâdî, a.g.e., ss. 41-42.

²⁰⁹ Buhârî, Edeb, 35, İsti'zân 22; Müslim, Selâm, 10-12.

tercüme eder: “Allâhü Teâlâ her hâlde tevâzuyu ve yumuşaklık ile muâmele etmeyi sever.”²¹⁰

Tekebbür ve *kibriyâ* kelimeleri de *kibir* ile aynı anlama gelen kelimelerdir. Fuâdî, “*Yücelik ve kudret (izzet) benim izârım, büyüklük de benim ridâm sayılır. Bunlardan biri kendisinde de varmış gibi davranan olursa, onun cezasını veririm*”²¹¹ hadîs-i kudsîsinden hareketle, *kibir* gibi *tekebbürün* de câiz olmadığını söyler. Çünkü *kibriyâ sıfatı*, Allâhü Teâlâ’ya mahsûs bir sıfattır ve bu durumu ancak ârifler bilebilir. Ona göre, sadece bir yerde *tekebbür* câizdir. Bu yer, sefih (zevk ve eğlence düşkünü) kişilerin haksız yere kibirlenmeleri durumudur. Ancak bu kibirlenme, yine de nefsânî bir maksat taşımaksızın, “*tekebbür fillâh*” şeklinde olmalıdır. Yani, Allâhü Teâlâ rızâsı için, kibirli kişiye haddini bildirmek maksadıyla yapılmalıdır; ancak her dervişin *tekebbür fillâh*’ın mânâsını hakıyla anlaması mümkün değildir. Bu yüzden, derviş *tekebbür fillâh* ve *bu’z fillâh*²¹² edeceğim derken, yerini ve zamanını bilemediği için gurura kapılıp hatâ edebilir. Neticede dervişin yolu kesilir ve mânevî yolculuğunda mesafe alamaz. Bu hususta hatâ etmemek için kişinin nerede ne yapacağını bilen “*tekmîl ve temyîz ehli*” olması gerekmektedir. Yine de bu mahal, tehlike mahallidir.²¹³

Fuâdî, *kibir* sıfatının tehlikesinin büyüklüğünü çarpıcı bir kıssa ile şöyle anlatır: Rivayete göre, Hakk Teâlâ, Hz. Mûsâ’yı imtihân etmek ve bir hakîkatı öğretmek için, ona: “Ya Mûsâ! Mahlûkâtta bir hor ve hakîr nesne bulup bana getir. Halk katında ondan hor ve hakîr nesne olmaya” demiş. Bunun üzerine Hz. Mûsâ, herkesin hor görüp nefret ettiği uyuz bir köpek bulmuş ve “Bundan hor ve hakîr nesne olmaz” düşüncesiyle, Tûr Dağı’na alıp giderken, Allâh’ın (c.c) izniyle köpek dile gelmiş ve Hz. Mûsâ’ya, kendisini nereye götürdüğünü sormuş. Mûsâ (a.s), köpeği, Tûr Dağı’na, Cenâb-ı Hakk’a götürdüğünü söyleyince, köpek, “Yâ Kelîmellâh! Beni bir hor ve hakîrlik ile ol âli (yüce) dergâha ve huzûr-i Rabbü’l-Alemîn’e nîce (nasıl) alıp gidersin?” demiş. Bunun üzerine Hazreti Mûsâ başına gelecekleri anlamış ve üzerindeki gafleti atarak, kendi nefesine bakıp, hâlini müşâhede etmiş. Sonra, hemen köpeğin boynuna taktığı ipi çıkarıp kendi boynuna takmış ve Tûr Dağı’na çıkmış. Cenâb-ı Hakk’a, “Yâ Rabbî! Cümle halkı gezdim. Ve her ne

²¹⁰ Fuâdî, a.g.e., ss. 42-43.

²¹¹ Müslim, Birr, 136. (Ayrıca bk.: Ebû Dâvûd, Libâs, 26; İbni Mâce, Zühd, 16.)

²¹² Allâh Teâlâ için buğz etme.

²¹³ Fuâdî, a.g.e., ss. 43-44.

küstahlık ettim ise ettim. Âkıbet halk içinde yine kendimden hor ve hakîr bulamadım” diyerek özür dilemiş. Bunun üzerine, Hakk Teâlâ Hazretleri: “Yâ Mûsâ! Ol kelbi kendi nefsinden hor bilip ve bana getireydin, seni peygamberlik defterinden çıkarırdım” buyurmuştur.²¹⁴

B. A. 2. Hırs

Hırs kelimesi, lügatte tamah, açgözlülük, aşırı istek gibi anlamlara gelir.²¹⁵

Buhârâ’da yetişmiş ünlü mutasavvıf Ebû Bekir Muhammed b. İbrâhîm el-Kelâbâzî (v. 380/990), hırsı, *Allâh'a gâlip gelmek için yapılan bir çaba* olarak değerlendirir. Zîrâ hırslı kişi, Allâh'ın (c.c) kendisine takdîr etmediği bir şeyi elde etmeye kalkışmaktadır. Ancak, hırslı kişi, hırs ile hareket ettiği müddetçe, istediğini elde edemediği gibi, hem bu dünyada hem de âhîret yurdunda mahrumiyet içinde yaşayacak ve türlü sıkıntılara düşecektir. Nitekim bir hadîs-i şerîfte, “*Hırs ve îmân, bir kulun kalbinde ebediyen bir araya gelmez*”²¹⁶ buyrulmuştur.²¹⁷

Bir hadîs-i şerîfte, “*İnsan ihtiyarlasa bile, onun iki duygusu hep genç kalır: Biri çok kazanma hırsı, öteki çok yaşama arzusu*”²¹⁸ buyrulur, hırsın insanın tabiatından kaynaklanan bir özellik olduğuna dikkat çekilir. Buna göre, insanın hırs sıfatından tamamen kurtulması mümkün değildir. Nefsi terbiye edilmemiş bir kişinin, bu sıfatı kontrol altına alabilmesi ise, neredeyse imkânsız bir durumdur. Muhyiddîn İbn Arabî (v. 638/1239), hırs sıfatının insanın yaratılışından gelen bir sıfat olduğunu, bu yüzden kaybolmasının mümkün olmadığını söyler. Ona göre, hırs sıfatı, bazen övülen bazen de kınanan bir sıfattır. Kişi, şerîatın ve aklın kınadığı bir şeye hırslanırsa kınanır, dinin ve aklın övdüğü bir şeye hırslanırsa övülür.²¹⁹

Ömer Fuâdî, (k.s.) hırsı, Hakk Teâlâ’nın verdiği kanâat etmeyip, başkasının elinde olan şeylere fazlaca meyletmek ve tamahkâr olmak diye tanımlar. Ona göre derviş,

²¹⁴ Fuâdî, ss. 44-45.

²¹⁵ Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul, 1995, s. 160; Râzî, a.g.e.,s. 70.

²¹⁶ Buhârî, Edep, 2811.

²¹⁷ Göktaş, a.g.e., ss. 397- 398. (Kelâbâzî, *Bahru'l-Fevâid*, s. 187’den naklen.)

²¹⁸ Buhârî, Rikâk, 5; Müslim, Zekât, 115.

²¹⁹ İbn Arabî, Muhyiddîn, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, trc.: Ekrem Demirli, Litera Yay., İstanbul, 2008, VII/262-263.

hırs sıfatını yok edip, bunun yerine, mülheme makamının övülmüş sıfatlarından *sabır* ve *kanâat* sıfatlarını kazanmadığı takdirde, görünüşte derviş kılıklı olmaktan öteye geçemeyip, nefs-i emmârenin şerrinden ve fesâdından kurtulamaz. Nitekim hadîs-i şerifte, “*Kim tamahkâr olursa zelîl olur, kim de kanaatkâr olursa doyar*”²²⁰ buyrulmuştur. Fuâdî, bu hadîsi şu şekilde yorumlar: Bu hadîs-i şerîfin gereğince, tamah ehli olmayıp, *terk* ve *fenâ* hâliyle kanâat ehli olan bir derviş, kalp ve rûh âleminde mânevî zenginlik elde eder. Bu kişinin gözü ve gönlü tok olur; tükenmeyen bir hazîneye sahip olarak, Hakk Teâlâ’dan başkasına muhtaç olmaz ve nâmerde ihtiyâç arz etmekten kurtulur. Ancak derviş, kanâat ehli olmayıp, hırs ve tamahkâr olursa, bütün dünya kendisinin olsa bile, yine de gözü ve gönlü doymaz. Böyle biri, çoğu zaman nâmerde muhtaç olur ve bu yüzden hor ve hakîr durumuna düşer. Ayrıca, “*Hırslı mahrûmdur*” sözü gereğince, meyl ve hırs ettiği şey eline geçemeyip, çoğunlukla mahrumiyet içinde yaşar. Fuâdî, bu hâle münasip bir hikâye nakleder. Rivâyete göre, Mısır şehrinde siyah bir Arap, küçük yaşta bir çocuğun elinde bir miktar şeker pâresi görüp, hırs ve tamah ile çocuktan şekerini ister. Çocuk, sırtına bir semer, başına bir yular takmadan ve merkep olup sırtına kendisini bindirip merkep gibi anırmadan adama şekerini vermeyeceğini söyler. Adam da, şeker yüzünden, hırs sıfatının gereği, zilleti ve hakâreti seçip çocuğun teklifini kabul eder. Sırtında semer ve başında yular ile çocuğu arkasına bindirir ve halk içinde merkep gibi anırmaya başlar. Çocuk adamın sırtından iner ve: “*Senin gibi himârın (eşeğin) ağzına şeker düşmez. Senin gıdan ot ve samandır*” diyerek adama şekerini vermez. Böylece dertli Arap, hırs sıfatının belâsından, hem hor ve zelîl olur hem de şekerden mahrûm kalır.²²¹

B. A. 3. Haset (Kıskançlık)

Hased kelimesi, lügatte, bir kişideki nimetin yok olup, o nimetin kendisine dönmesini istemek²²² anlamına gelirken, tasavvuf ıstılâhında, Allâh’ın (c.c) takdirine râzı olmamak, bir kişide bulunan maddî ve mânevî nimetlerin ve özelliklerin yok olmasını

²²⁰ Kaynaklarda bulamadık.

²²¹ Fuâdî, a.g.e., ss. 45-47.

²²² Râzî, a.g.e., s. 72; *el-Müncidü’l-Ebcedî*, s. 365; Mes‘ûd, Cübrân, *er-Râid*, Dâru’l-‘Ilmi’l-Melâyîn, Beyrut, 1967, ss. 567-568.

istemek²²³, nimetlerin kullarda bulunmasını hoş görmeyip, o nimetlerin kaybolmasını istemek²²⁴ gibi anlamlara gelmektedir.

Nefis mertebelerinin en aşağısı olan emmâre makamında, nefsin kötülükleri emretmesi, onun tabiatından kaynaklanan bir durumdur.²²⁵ Nefsin bu tabii özelliğinden olsa gerek ki, kıskançlık bazen peygamber eşlerinde bile görülebilmektedir.²²⁶ “Şeyhü'l-Ekber” (En büyük Şeyh) unvanının sahibi olan Muhyiddîn İbn Arabî (v. 638/1239), hasedin, insan ve cinlerin yaratılışından kaynaklanan bir sıfat olduğunu söyler. Ona göre, bu sıfatla nitelenen kişi yok olsa da, yaratılıştan gelen bu sıfat yok olmaz. Bu yüzden, Hakk Teâlâ, yaratıklarından bu haset sıfatının tamamen silinip gitmeyeceğini bildiği için, kullarına bazı durumlarda, vâcib ve mendûb olarak haset sıfatı ile hareket etmelerine müsâade etmiştir. Dolayısıyla, bu sıfat emredildiği şekilde kullanılırsa övülen bir sıfat, meşru olmayan yolda kullanılırsa da kötülünen bir sıfat hâline gelir.²²⁷

Bir hadîs-i şerifte, “*Haset etmekten sakının. Zira ateşin odunu (veya otları) yiyip bitirdiği gibi haset de iyilikleri yer bitirir*”²²⁸ buyrulur, hasedin amelleri boşa çıkaran bir sıfat olduğuna; başka bir hadîs-i şerifte ise, “*Kulun kalbinde, îmân ile hased bir arada bulunmaz*”²²⁹ buyrulur, hasedin, kişinin imânını zayıflatıp, mânevî derecesinin düşmesine sebep olan bir sıfat olduğuna dikkat çekilmiştir. Haset sıfatının, yukarıda sayılan kötülüklerinden dolayıdır ki, haset edenin şerrinden Allâhü Teâlâ'ya sığınılması tavsiye edilmiştir.²³⁰ Bu yüzden, kıskanç birinin şerrinden kurtulmak için sahip olunan nimetin, ondan gizlenmesi tavsiye edilmiş,²³¹ kıskanç kişilerle dostluk kurmanın imkânsız olduğu söylenmiştir. Çünkü kıskanç kişi, bir nimetin dostunda olmasını istemediği gibi, gurûru sebebi ile o nimetten kendisine hediye olarak verilmesini de istemez. Onun için

²²³ Kuşeyrî, a.g.e., s. 231; Gökteş, a.g.e., s. 394. (Kelâbâzî, *Bahru'l-Fevâid*, s. 56'dan naklen.)

²²⁴ Muhâsibî, Hâris b. Esed, *er-Riâye li-Hukûkillâh*, thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ, Beyrut, tsz., s. 79; Muhâsibî, a.g.e., trc.: Şahin Filiz, Hülya Küçük, İnsan Yay., İstanbul, 1998, s. 481.

²²⁵ Nisâ, 4/28.

²²⁶ Ahzâb, 33/28.

²²⁷ İbn Arabî, a.g.e., ss. 252-253.

²²⁸ Ebû Dâvûd, Edeb, 44; İbn Mâce, Zühd, 22.

²²⁹ Nesâî, Cihâd, 8.

²³⁰ Felak, 113/5.

²³¹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 230.

“Allâhü Teâlâ bir kimseye, kendisine merhamet etmeyen bir düşman musallat etmek isterse, ona haset edecek birini musallat eder” denmiştir.²³²

Fuâdî’ye göre, nefs-i emmârenin kötüleneren sıfatları arasında yer alan haset sıfatının şerrinden kurtulmanın yolu, bu sıfatı, nefs-i mülheme sıfatlarından sabır ve istikâmet sıfatlarına çevirmekten geçer.

Fuâdî, bu konuda, niyet ve keyfiyet bakımından bir birinden farklı üç sıfattan bahseder: Haset, gıpta ve gayret.

Bir kimse, başka bir kimsede bulunan nimet, mal veya iyi bir hâl görüp, o nimeti, malı ve hâli elde etmeyi istese; ancak elde edemese veya elde etme konusunda gerekli gayreti göstermeyip, ihmalkâr davransa ve bu sebepten, o nimetin, malın veya hâlin o kişiden gitmesini istese veya o nimet sâhibinin yok olmasını istese veya o nimetin kendinde olmayıp, onda olduğundan dolayı üzüntü duysa bu hâle “*hased*” denir. İşte bu hâl son derece tehlikeli bir durumdur.

Kişi, başkasında gördüğü nimetin ve hâlin o kimseden gitmesini istemese, onda olduğundan dolayı üzüntü duymasa; ancak, “onda olan mal ve güzel hâl bende de olsa!” diye istese ve istediği nimete veya hâle ulaşamasa ve bu yüzden de üzülse, bu hâle “*gıpta*” denir.

Kişi, bir nimetin veya hâlin başkasında olup olmadığına bakmadan ve bu duruma üzülmeden, gördüğü nimetin ve hâlin o kimseden gitmesini istemese; o nimetin ve hâlin elde edilmesi konusunda herhangi bir ihmâl ve tembellik göstermeyip, aynı nimetin ve hâlin kendisine lâzım olduğunu ve bu nimetleri elde etmek gerektiğini bilerek, ciddi bir şekilde o nimet ve hâli elde etmeyi istese, bu hâle “*gayret*” denir. İşte bu hâl, son derece övgüye lâyık makbul bir sıfattır.²³³

Fuâdî, *gayret* sıfatının makbul ve övülmüş bir sıfat olduğuna, Rasûlüllâh’ın (s.a.v.), “*Muhakkak Allâh kıskaçtır ve kıskaçları sever*”²³⁴ hadîs-i şerîfini delîl gösterir. Zîrâ bu hadîs-i şerîfin beyânına göre *gayret* sıfatı, aynı zamanda Allâh’ın (c.c) bir sıfatıdır. Allâh’ın

²³² Kuşeyrî, a.g.e., a.y.

²³³ Fuâdî, a.g.e., ss. 48-49.

²³⁴ Bu hadîs-i şerîfi kaynaklarda bulamadık. *Keşfü’l-Hafâ*, I/224, 690 numaralı kayıтта, “*Muhakkak Allâh kıskaçtır; kıskaç olanı sever. Ömer de kıskaçtır*” şeklinde bir hadîs-i şerîf geçmektedir. Ayrıca bk.: Suyûtî, *el-Fethu’l-Kebîr*, I/338. (Benzer hadîsler için bk.: Buhârî, Tefsîr, En’âm, 7; Buhârî, Nikâh,107; Müslim, Tevbe, 34, 36.)

(c.c) sıfatı ile sıfatlanma konusunda ise, Rasûlüllâh'ın (s.a.v.) emri vardır; “*Allâh'ın ahlâkı ile ahlâklaşın!*”²³⁵ ²³⁶

Fuâdî, mânevî keşiflere vâkıf olan, irfânın ve eşyânın hakîkatlerini bilen sultânlar tarafından “haset” sıfatına “*sıfat-ı zemîme-i behîmiyye*”²³⁷, “gayret” sıfatına ise “*sıfat-ı hamîde-i rabbâniyye*”²³⁸ dendiğini söyler.²³⁹

Ömer Fuâdî, bir hikâye ile haset sıfatının kişiyi nasıl esir aldığına dikkat çeker. Hikâyeye göre, keşif ehlinen biri, Şeytân ile sohbet ederken, ona: “*Acaba senden yaramaz kimse var mı?*” diye sormuş. Şeytân da, çok kıskanç birinden bahsederek, o kişinin kendinden daha kötü olduğunu söylemiş.²⁴⁰

Netîce olarak, Fuâdî, kıskanç kişilerin hallerinin hiçbir zaman hayır içinde olmayacağına ve dâimâ elem ve ızdırap çekerek zarar ve ziyan içinde olacaklarına dikkat çeker. Ona göre, bu sığfata müptela olan dervişler, istedikleri makama erişemeyecek ve irfân sarayından mahrûm kalıp mânevî olgunluğu elde edemeyeceklerdir.²⁴¹

B. A. 4. Şehvet

Şehvet, lüğatte, istek, arzu ve ihtiras²⁴², bedenî arzular, canın isteęi²⁴³ gibi anlamlara gelirken, ıstılahta ise, “yeme, içme ve cinsî hayatla ilgili ölçüyü aşan istekler”²⁴⁴, “nefsin, hoşlandığı şeyleri talep için harekete geçmesi”²⁴⁵ gibi anlamlar için kullanılmaktadır.

En yaygın anlamıyla, “nefsin karşı cinse karşı duymuş olduğu birlikte olma arzusu” anlamına gelen şehvet, âdemoğlunun ezeli düşmanı olan Şeytân'ın insanı Hakk'ın

²³⁵ Hadisin değerlendirmesi için bk.: Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadîs*, Yediveren Yay., Konya, 2001, s. 304.

²³⁶ Fuâdî, a.g.e., ss. 47-49.

²³⁷

²³⁸

²³⁹ Fuâdî, a.g.e., s. 49.

²⁴⁰ Fuâdî, a.g.e., ss. 49-50.

²⁴¹ Fuâdî, a.g.e., ss. 50-51.

²⁴² Mutçalı, a.g.e., s. 461.

²⁴³ Uludağ, a.g.e., s. 331.

²⁴⁴ Uludağ, a.g.e., a.y.

²⁴⁵ Cürcânî, a.g.e., s. 204.

yolundan saptırmak için kullandığı en cazip tuzaklardan²⁴⁶ biri olmakla beraber, aslında insanın tabiatının da bir gereğidir.²⁴⁷ Bu durum peygamberler için de geçerlidir. Şu kadar var ki, peygamberler, sahip oldukları *ismet* sıfatı sayesinde, Cenâb-ı Hakk'ın özel koruması altındadırlar ve bu yüzden şehvetlerine tâbi olmazlar.²⁴⁸ Bu yüzden İslâm Dîni, nikâh yolu ile bu tabîi arzunun karşılanması meşru kılmış, nikâhsız birlikteliği ise *zinâ* olarak niteleyerek, zinâyı en büyük haramlar arasında saymış²⁴⁹; nefsinin şehvî arzularını, meşrû olmayan yollarla gidermeye çalışanların âkıbetlerinin, cehennemdeki *gayyâ kuyusu* olduğu bildirilmiştir.²⁵⁰

Şerîatın mübâh saydığı hususlarda bile temkinli davranmayı prensip edinmiş olan tasavvuf ehli, onun haram kıldığı hususlarda bu titizliği en son seviyeye çıkarmışlardır. Bu yüzden mürşitler müritlerini, nikâh yolu ile helal olan şehvete karşı bile sürekli ikaz etmişlerdir.²⁵¹

Bazı sufiler, tasavvuf yoluna yeni girmiş bir derviş için, evliliği ve çocuk sahibi olmayı, nefis terbiyesi açısından olumsuz görürler. Çünkü evli bir derviş, ailesi ile ilgilenmekten kendisiyle ilgilenmeye fırsat bulamaz. Bazı sufiler ise evliliği, sadece yolun başındaki dervişler için değil, bütün tarîkat erbabı için tehlikeli görür. Ebû Süleyman Dârânî'nin (v. 205/820) "*Dostlarımızdan evlenip te mertebesini muhâfaza edebilen tek bir kişi bile görmedim*" sözü bu duruma örnek gösterilebilir.²⁵²

Bütün bunlara rağmen, tasavvuf erbâbının, evliliğe tamamen karşı olduğu söylenemez. Onlar, mübah olan nikâh yoluyla nefislere hazlarını tattırmada bir sakınca görmezler. Ancak bunun da bir zamanı vardır. Ne zaman ki, mübah olan şehvetler ve meşru olan lezzetler ona zarar vermez bir hale gelirse, o zaman evlilik derviş için tehlike olmaktan çıkmış, dervişin kalbi için bir genişleme sebebi olmuştur. Bu durumda artık kalp ile nefis arasında bir anlaşma meydana gelir ve kalp ile nefis birbirlerine şefkat göstermeye

²⁴⁶ Bakara, 2/268.

²⁴⁷ Nisâ, 4/1.

²⁴⁸ Bk.: Yûsuf, 12/24.

²⁴⁹ İsrâ, 17/32.

²⁵⁰ Meryem, 19/59.

²⁵¹ Sühreverdî, a.g.e., s. 98.

²⁵² Sühreverdî, a.g.e., s. 99.

başlarlar. Netîcede kalbin sekîneti, nefsin de tatmin oluşu artmış olur. Böylece nefis, mutmainne makâmına çıkmış olur.²⁵³

Fuâdî'ye göre, tâlib, şehvet sıfatını yok edip, bu sıfatı, mülheme makâmının sabır ve kanâat sıfatlarına, râziye makamının da verâ ve riyâzat sıfatlarına çevirmelidir. Aksi takdirde, tâlib kişi, sadece görünüşte derviş kılıklı biri olmaktan öteye geçemeyip, nefs-i emmârenin şerrinden ve fesâdından kurtulamaz.²⁵⁴

Fuâdî, bazı büyük şeyhlerin sözlerine istinâden, şehvet sıfatının, nefs-i emmârenin diğer sıfatlarının aslı olduğunu söyler. Çünkü ona göre, kibir, hırs, haset ve sâir kınanmış sıfatların tamamı, nefsin işâtından ve tabîatından kaynaklanır. Şöyle ki, derviş, kanâat ve riyâzat sıfatları ile amel etmeyip, yemeye ve içmeye odaklanırsa, nefs-i emmâresi tamâmen kuvvetlenerek, her şeye işât duymaya başlar. Dolayısıyla, haram-helal demeden her şeyi arzulayan bir hırsla, şerîatin ve tarîkatın âdâb ve erkânını gözetmez olur. Neticede şehvet sıfatının galip gelmesiyle, derviş, merkepler gibi arsız bir kişi olur. Bu tür bir mümin ise *cennet-i âlâdan* mahrûm kalıp, cehennem azabına müptelâ olur.²⁵⁵

Ona göre, bir kimsede şehvet sıfatı galib gelse, bütün kınanmış sıfatlar da o kişiye galib gelmeye başlar. Böylece o kişi, gözsüzler gibi gözleri kızarıp şüphelileri ve haramları, kaçınmadan işlemeye başlar. Bu haram fiilleri işleyince de *sıfat-i zemîmenin* karanlığı ile kalb gözü görmez olur. Netîcede ise, cennet ve cehennem varlığına ve hakîkatına îmân ettiği halde, kalbinde Allâhü Teâlâ'nın muhabbeti ve korkusu olmadığı için, cennetin safâsını ve cehennem azâbını hiç düşünmez. Böylece, "*Bu dünyada kör olan kimse âhirette de kördür*"²⁵⁶ âyet-i kerîmesinde kastedilenler gibi, hem bu dünyada hem de âhirette kör olur.²⁵⁷ Kendisine şehvet arzusu galip gelen kişi, eğer tarîkat ehli ve mârifet isteklisi biri ise, hem kalp hem de cân görmez olur. Nefsine, isteğini ve şehvî arzusunu vermekle, *keder (üzüntü)* ve *kasvet (kalp katılığı)* hâsıl olur ve iç âlemini şehvet karanlığı ve bozuk fikirler kuşatır. Bu sebeple, böyle bir kişi, yapmış olduğu sâlih amellerden *safâ lezzetini*; göstermiş olduğu mücâhede ve riyâzâtan ise *vefâ lezzetini* alamaz. Böylece, Hak Teâlâ'nın yoluna girmek için gerekli olan, *nefsin tezkiyesi*, *kalbin*

²⁵³ Sühreverdî, a.g.e., s. 102.

²⁵⁴ Fuâdî, a.g.e., s. 51.

²⁵⁵ Fuâdî, a.g.e., ss. 51-52.

²⁵⁶ İsrâ, 17/72.

²⁵⁷ Fuâdî, a.g.e., s. 52.

tasfiyesi ve *rûhun cilâlanması* amellerini gerçekleştiremez. Bu sebepten, Hak Teâlâ'nın yolunda *celâl sıfatına* mazhar olmaktan ve vahdet âleminde tecelliyât ile ortaya çıkan *cemâl sıfatının* safâsına ermekten mahrûm olur. Böylece, kesret sahrâsında nefsin hevâsının ve Şeytân'ın azdırmasının elem ve ızdırâbına düşüp, şaşkın ve sarhoş bir vaziyette kalır.²⁵⁸

Fuâdî, şehvetin, şehvet sahibini, izzetten zillete, yani şerefli bir durumdan rezil bir duruma düşürdüğünü söyler ve Mısır Azîzi'nin saygın bir hanımı iken, Hz. Yûsuf'un (a.s.) aşkına kapılıp, zillete düşen Züleyhâ'nın durumunu bu duruma örnek olarak gösterir.²⁵⁹

Fuâdî, Muhyiddîn İbn Arabî'nin (v. 638/1239) *Fusûsu'l-Hikem* isimli eserinde, naklettiği "*Hakk Teâlâ melekleri şehvet-i nefissiz yarattı ve hayvânâtı akılsız sâfi şehvet-i nefis ile yarattı*"²⁶⁰ hadîs-i şerîfini şöyle yorumlar:

Bir insan ki, akli şehvetine gâlib olup ve bu yüzden, nefsinin şehvetine tâbi olmayıp, aklına tâbi olsa, o kimse meleklerden daha hayırlıdır. Ancak bir insan ki, nefsinin şehveti aklına gâlib olup ve bu yüzden, akla değil de nefse tâbi olsa, o kimse hayvândan daha yaramazdır. "*İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar*"²⁶¹ âyet-i kerîmesi, buna apaçık bir delildir.²⁶²

Fuâdî, bir dervişin iyi bir şekilde kavrayıp anlaması durumunda, yukarıda zikredilen hadîs-i şerîflerden ve Züleyhâ hikâyesinden, nefsin şehvetinin ne derece tehlikeli olduğunu anlayabileceğini söyler.²⁶³

B. A. 5. Buhl (Cimrilik)

Buhl kelimesi, lügatte cimrilik, kişinin malından (başkasını) men edip kıskanması²⁶⁴ gibi anlamlara gelirken, tasavvuf ıstılahında ise, cimrilik, maddî nimetleri paylaşmaktan uzak durma anlamına gelmektedir. Kelâbâzî (v. 380/990), cimriliği, Allâhü

²⁵⁸ Fuâdî, a.g.e., ss. 52-53.

²⁵⁹ Fuâdî, a.g.e., ss. 53-54. (Bk.: Harkûşî, Abdülmelik, *Tehzîbü'l-Esrâr Fî Usûli't-Tasavvuf*, thk.: İmam Seyyid Muhammed Ali, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2006, s. 153.)

²⁶⁰ Kaynaklarda bulamadık.

²⁶¹ A'râf, 7/179

²⁶² Fuâdî, a.g.e., ss. 54-55.

²⁶³ Fuâdî, a.g.e., ss. 54-55.

²⁶⁴ Cürcânî, a.g.e., s. 102; Râzî, a.g.e., s. 30; *el-Müncidü'l-Ebcedî*, s. 194.

Teâlâ'ya karşı kötü zan beslemek olarak değerlendirir. Şöyle ki, cimri kişi verdiği bir şeye tekrar sahip olamayacağından korkarak, aslında Allâhü Teâlâ'ya karşı kötü zanda bulunmaktadır.²⁶⁵

Nefsin en aşağı tabakası olan nefs-i emmârenin kınanmış bir sıfatı olan *buhl*, sadece tarîkatta değil şerîatta da, kendisinden şiddetle kaçınılması tavsiye edilen kötü bir sıfattır. Öyle ki, kurtuluşa erenlerin bir özeliğinin de kıskançlıktan kaçınmak olduğu bildirilmiştir: “*Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.*”²⁶⁶

İnsan, yaratılmışların en şerefli ve yeryüzünde Yaratıcının bir halifesi olmakla, cömertlik sıfatı ile sıfatlanmaya layıktır. Başka bir deyişle, halîfe olan kişinin, halifesi olduğu zatın sıfatı ile sıfatlanması gerekir. Çünkü onun Yaratıcısı cimri değil, cömert bir yaratıcıdır. Bu yüzden, Allâhü Teâlâ, cimri kişiyi sevmez ve onu cezasız bırakmaz.²⁶⁷

Cimriliğin en ileri safhası, başkasının cömertliğine de engel olmak ya da başkasına cimrilik tavsiye etmektir. Bu özellik, Kur'ân-ı Kerîm'de, kâfirlerin sıfatları arasında zikredilmektedir.²⁶⁸

Sûfiler, cimrilikten kaçındıkları gibi, cimri olan insanlardan da kaçınırlar. Çünkü onlara göre, “*Cimri kişiyi seyretmek kalbi katılaştırır*”. Bu yüzden sufiler, kendileri cimri olmadıkları gibi, dostlarının da cimriliklerine tahammül etmemişlerdir; cimrilik sıfatına bulaştığını zannettikleri dostlarını zorla da olsa cömertliğe sevk etmeye çalışmışlardır.²⁶⁹

Fuâdî'ye göre, gerçek bir tâlibin, nefs-i emmârenin şerrinden ve fesâdından kurtulmasının şartı, buhl/cimrilik sıfatını yok edip, bu sıfatı, nefs-i mülhemenin övülmüş sıfatlarından sehâvet ve istikâmet sıfatlarına çevirmektir. Aksi takdirde tâlib, sadece görünüşte derviş kılıklı biri olmaktan öteye geçemez. Ona göre, derviş, cimrilik yapmadan, maddî ve manevî hiçbir nimeti, kimseden esirgeyip kıskanmadan, “*İnsanların hayırlısı, insanlara faydalı olandır*”²⁷⁰ hadîs-i şerifinin gereğince hareket etmeli ve halka faydalı olmaktan uzak kalmamalıdır.²⁷¹

²⁶⁵ Göktaş, a.g.e., s. 400. (Kelâbâzî, *Bahru'l-Fevâid*, s. 187'den naklen.)

²⁶⁶ Haşr, 59/9.

²⁶⁷ Leyl, 92/8-11. (Benzer âyetler için bk.: Muhammed, 47/38; Âli İmrân, 3/180.)

²⁶⁸ Nisâ, 4/37. (Ayrıca bk.: Hadîd, 57/24; Mâûn, 107/7.)

²⁶⁹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 338.

²⁷⁰ Aclûnî, a.g.e., I/393.

²⁷¹ Fuâdî, a.g.e., s. 57.

Fuâdî, kişinin kendi nefesine faydalı olmasının, başkalarına faydalı olmaktan önce geldiğini söyler. Ona göre, kişi, kendi nefesine cimrilik etmeyip, “*Artık kim verir ve sakınırsa, en güzeli de tasdik ederse*”²⁷² âyet-i kerîmesinin gereğince, takvâ ehli olup, mal ve amel bakımından infâk hususunda cömert olur ve başkasını kendisine tercîh ederse, Hazreti Ebû Bekir Sıddîk (r.a.) gibi mürşid-i kâmillerden olur. Böylece, kişi hem kendine hem de başkasına cömertlik ve ihsânda bulunmuş olur. Ancak kişi, “*Kim cimrilik eder, kendini müstağnî sayar, en güzeli de yalanlarsa...*”²⁷³ âyet-i kerîmesinde buyrulduğu gibi, mal ve amel bakımından, malını vermede ve cömertlikte istenen seviyede olmayıp, nefesine cimrilik sıfatı ve pintilik gâlib gelse, Ebû Cehil (a.l.) gibi eziyetçi ve kibirli bir kişi olur. Böyle bir kişinin, inâd ve kibir sıfatlarının etkisi ile dindar Müslümanların çoğuna zararı dokunur. Böylece kişi, hem kendi nefesine hem de başkalarına karşı cimrilik etmiş olur.²⁷⁴

Fuâdî, kişinin ilk başta, başkasına karşı cömert olmayıp, sâlih ameller ve mücâhede sayesinde, sadece kendisine fayda ve ihsânı dokunsa bile, o kişinin kalbinde fayda ve ihsân sıfatı olduğu için, daha sonra başkalarına da ihsân etmesinin muhtemel olduğunu söyler. Ancak, kişi bu hâlde iken, başkasına cimriliği ve zararı kastetmese bile, iyi bir hâlde değildir. Bu yüzden, böyle bir kişi, dünyâda bir takım musîbet ve belâlara, âhirette de azâba uğrar. Kişi bir takım ameller işleyerek, kendi nefesine karşı cimrilik ve zarar kastetse, bu durumda, kalbinde cimrilik ve mânevî pislikler olacağından, başkalarına karşı faydasının ve hayrının dokunması katiyen mümkün olmaz. Nitekim Hazreti Rasûlüllâh (s.a.v.), “*Cömert ve mert olanlar Allâhü Teâlâ’ya ve mü’minlere ve cennete yakın olup ve cehennemden irak (uzak) olur. Ve amma, ehl-i mürüvvet olmayıp, bahîl*²⁷⁵ *ve nâmert olanlar, Allâhü Teâlâ’dan ve mü’minlerden ve cennetten irak olup, cehenneme yakın olurlar*”²⁷⁶ buyurmuştur.²⁷⁷

Fuâdî, bu hadîs-i şerîften şu çıkarımda bulunur:

Bu hadîs-i şerîften anlaşıldı ki, her ne şekilde olursa olsun, zâhir ve bâtın cimrilik sıfâtı ile sıfatlanan kişi, Hakk Teâlâ’dan uzak olup, nâfileler ve farzlar ile elde edilen ilâhî

²⁷² Leyl, 92/5.

²⁷³ Leyl, 92/8

²⁷⁴ Fuâdî, a.g.e., ss. 57-58.

²⁷⁵ Bahîl: Cimri

²⁷⁶ Tirmizî, Birr, 40.

²⁷⁷ Fuâdî, a.g.e., ss. 58-59.

yakınlıktan mahrûm kalmış olur. Şimdi, tasavvuf yoluna giren kişinin, bu sıfâttan sonsuza kadar kaçınması lâzımdır.

Fuâdî, cimrilik ve cömertliği karşılaştıran başka hadîs-i şeriflere de yer verir. Bu hadîs-i şerifler şunlardır:²⁷⁸

“Cömert bir câhil, Allâh’a cimri bir âlim ve âbiden daha sevimlidir.”²⁷⁹

“Cennet cömertler evidir, cehennem bahîller (cimriler) evidir.”²⁸⁰

Cimrilik sıfatının zıddı cömertlik, cömertlik sıfatının da en üstün derecesi îsâr, yani diğerkâmlık sıfatıdır. Fuâdî, îsâr/diğerkâmlık sıfatı ile ilgili, sahabe-i kirâmın hayatından bir örnek verir. Rivayete göre, Yermük savaşında, son nefesini vermek üzere olan yaralı bazı Müslümanlar, susuzluktan dudakları çatladığı halde, kendileri gibi susuz olan diğer kardeşlerini tercîh etmişlerdir.²⁸¹ Fuâdî, bu rivayetin sonunda şu değerlendirme ve tavsiyelerde bulunur:

Şimdi, Ashâb-ı Rasûlüllâh’ın övgüye lâyık ahlâkını ve beğeniye lâyık sıfatlarını gör ki, sen de, cimrilik değil, ölüm hâlinde ve yokluk vaktinde bile, haklarında, “Onlar, kendi canları çekmesine rağmen, yemeği yoksula, yetime ve esîre yedirirler”²⁸² âyeti indirilen Alîyyü’l-Mürtezâ ve Fâtımatü’z-Zehrâ gibi (r.a.) yoksula ve esîre karşı diğerkâmlık göstererek infakta bulun. Zîrâ onlar da yaralı olmayanlara karşı, diğerkâmlık göstererek infakta bulunmuşlar idi. İşte bu davranış, tasavvufun temelini oluşturur. Tasavvuf yoluna baş koymuş dervişlerin de, bu hâl ile amel edip, onların hâllerine ve mânevî olgunluklarına erişmeleri lâzımdır.

B. A. 6. Hıkd (Kin)

Hıkd, lügatte, kin ve hınç gibi anlamlarda kullanılırken²⁸³, ıstilahta, düşmanlıktan dolayı, yaratılmışlara karşı kalpteki kötü zan²⁸⁴ anlamında kullanılmaktadır.

²⁷⁸ Fuâdî, a.g.e., s. 60.

²⁷⁹ Tirmizî, Birr, 40.

²⁸⁰ Aclûnî, a.g.e., I/337.

²⁸¹ Fuâdî, a.g.e., ss. 60-61.

²⁸² İnsân, 76/8.

²⁸³ Râzî, a.g.e., s. 77; Sarı, Mevlüt, *El-Mevârid, Arapça-Türkçe Sözlük*, Bahar Yay., İstanbul, 1982, s. 326.

²⁸⁴ Cürçânî, a.g.e., s. 155; *el-Müncidü’l-Ebcedî*, s. 376.

Kendisinde insanlık için en güzel örnekler bulunan²⁸⁵ Rasûlullâh (s.a.v.) kendisine en ağır hakaretlerde bulunan ve türlü eziyetleri lâıyk görenlere bile kin beslememiş; bilakis onlara, doğru yolu buldurması için, Allâhü Teâlâ'ya hep duâ etmiştir. Hatta çok sevdiği amcası Hz. Hamzâ'yı (r.a.) şehîd eden Vahşî'ye (r.a.) kin beslememiş; onu katil olarak görevlendiren Hind Binti Utbe İbni Rebîa'yı (r.a.) bile affetmiştir. Onun bu örnek ahlâkı, kin konusunda, bütün Müslümanlara en güzel bir örnektir.

Fuâdî, derviş birinin nefs-i emmârenin sıfatı olan *hıkd* sıfatını yok edip, bu sıfatı, nefs-i mülhemenin övülmüş sıfatlarından sabır ve tahammül sıfatlarına çevirmeden, derviş kılıklı biri olmaktan öte geçemeyeceğini ve nefs-i emmârenin şer ve fesâdından kurtulamayacağını söyler.

Ona göre *hıkd*, *kişinin herhangi bir sebepten dolayı, mümin kardeşinden huzursuz olması ve ona gönlünde kin beslemesidir*. Buna göre, derviş biri, herhangi bir kişinin sözünden veya davranışlarından alınıp huzursuz olsa ve bir şekilde ondan intikâm almaya kalkışsa, bu durum, kalbindeki kin sıfatından kaynaklanmaktadır. Bu durum, dervişin mânevî ilerlemesine engel olur; sülûkünde ilâhî nimetlerin kendisine açılmasından ve Cenâb-ı Hakk'ın feyzine erişmekten dervîşi mahrûm eder. Nitekim bir kişinin, bir başka kişiye kin sıfatının etkisiyle gönlünde kin besleyip, onu mürüvvetin gereği olarak affetmemesi, fırındaki kızgın ateşin odunu yakıp mahvetmesi gibi bir şeydir. Nitekim *hıkd/kin* sıfatının, kindar bir müminin iyi amellerini mahvedeceğine dâir haber vardır.²⁸⁶ Yine, sahîh bir hadîs-i şerîf ile sabittir ki, Berâat gecesinde ve sâir mübârek gecelerde, Hakk Teâlâ'nın sınırsız ve sonsuz rahmeti iner ve melekler bu rahmeti, rahmete lâıyk olan kullara ulaştırırlar; ancak, birkaç kimseye o rahmeti ulaştırmazlarmış. İşte bunlardan biri de gönlünde kin besleyen kişi imiş.²⁸⁷

Ona göre, derviş iyi ameller işlemek ve Allâh'ı zikretmek sûretiyle, Hakk Teâlâ'nın mârifetine ve Allâh'ın (c.c) zâtına yaklaşmayı isteyip, buna lâıyk olmaya çalışırken, kalbinde kin sıfatını besleyecek olursa, iyi amellerinin tamamını bozup mahvetmiş olur. Böylece, Hakk'ın rahmetinden, mârifetullâhtan ve onun tecellilerine mazhar olmaktan

²⁸⁵ Ahzâb, 33/21.

²⁸⁶ Fuâdî'nin burada kastettiği hadîs-i şerîf, hased ile ilgili olan, "*Hasedden kaçının. Çünkü o, ateşin odunu yiyip tükettiği gibi, bütün hayırları yer tüketir*" hadîs-i şerîfi olabilir. (Ebû Dâvûd, Edeb, 52, (4903; İbn Mâce, 4210.)

²⁸⁷ Fuâdî, a.g.e., ss. 62-63.

mahrûm olmuş olur. Ancak, mert olan bir mürîd, âriflik ve âkıllık edip, bu yaramaz kin sıfatını, af ve kerem sıfatlarına çevirirse durum farklı olur; o zaman mürîd, her türlü mânevî olgunluğu hak eder. Bu hâl ve sıfat ise, peygamberlerin ve Allah dostlarının hâl ve sıfatlarındandır. Derviş bir kişiye lâzım olan ve onun şanına yakışan tavır ise, peygamberlerin ve Allâh dostlarının vârisi olmayı kastederek, onların hâlleri ile vasıflanıp, ahlâklarıyla ahlâklaşmaya gayret etmektir.²⁸⁸

Fuâdî, *hıkd/kin* sıfatından uzak durma konusunda Rasûlüllâh'ı (a.s.) örnek gösterir. Zîrâ o, Mekke'nin fethinden sonra, kendisine ve Müslümanlara yaptıkları türlü işkencelere karşın, Mekkelilerden intikâm alma imkânına sahip olmasına rağmen, onları, Hz. Yûsuf'un (a.s.) kardeşlerini affettiği gibi affetmişti.²⁸⁹

Fuâdî, bu hâl ve karakterin, peygamberlerin ve Allâh dostlarının hâl ve ahlâklarından olduğunu ve bundan dolayı, “*Muhakkak Allâh affedicidir ve affetmeyi sever*”²⁹⁰ buyrulduğunu söyler. Ona göre, bu hadîs-i şeriften, *affetme* sıfatının Allâh'ın (c.c) sıfatlarından bir sıfat olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden Rasûlüllâh (s.a.v.), “*Allâh'ın ahlâkı ile ahlâklaşın*”²⁹¹ buyurmuştur. Rabbânî sıfatları, peygamberler Hakk Teâlâ'dan; Allâh dostları da peygamberlerden miras almışlardır. Allâh'ın (c.c) diğer sıfatları da aynen bunun gibidir. Bu husûs, kâmil olan âriflere mâlûmdur. Dolayısıyla, dervişler de, Allâh'ın (c.c) *affetme* sıfatını kendisine ahlâk edinmelidir.²⁹²

Fuâdî'ye göre, eğer bir derviş, kendindeki kin sıfatını, övülmüş sıfatlardan af ve bağışlama sıfatlarına çevirse, mânevî ilerleyişinde peygamberler ve Allâh dostlarının sıfatları ile sıfatlanıp, onların ahlâkı ile ahlaklanmış olur. Böylece derviş, tecellî sıfatına ve zâtına lâayık ve mazhar olur. Ancak, kınanmış olan bu kin sıfatı makâmında ve hâlinde kalsa, bu nimetlerden hiç birine lâayık ve mazhar olamaz. Zîrâ Hakk Teâlâ Hazretleri Rasûlüllâh'a “*Sana buğz ve kin edenlerden intikâm al*” demedi; “*De ki: Kininizden (kahrolup) ölü!*”²⁹³ buyurdu. Yani, kâfirlere “*Bana ettiğiniz gazap ve kin marazı ile ölüp gidin!*” diye buyurdu.²⁹⁴

²⁸⁸ Fuâdî, a.g.e., a.y.

²⁸⁹ Fuâdî, a.g.e., ss. 63-66.

²⁹⁰ Müslim, Birr, 157.

²⁹¹ Hadisin değerlendirmesi için bk.: Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadîs*, Yediveren Yay., Konya, 2001, s. 304.

²⁹² Fuâdî, a.g.e., s. 66.

²⁹³ Âl-i İmrân, 3/119

Fuâdî, kin sıfatı ile ilgili, özetle şu nasihatte bulunur:

Şimdi ey mümin kardeş! Sana kin ve haset edene, sen de kin ve haset etme ki, ona kendi derdi ve belâsı, elem ve ızdırâbı yeter. Zîrâ kıskanç ve kinci olan kimseler ölümler gibidir; gam ve kederden kurtulmazlar. Bu âyet-i kerîme de bu mânâyı işâret etmektedir. Kıskancın kıskançlığına kıskançlıkla; kin ehlinin kinine de kin ile karşılık vermeyip sabret ki, onların hilelerinden kurtulasın.²⁹⁵

B. A. 7. Gazap (Öfke)

Gazap kelimesi, lügatte dargınlık ve öfke²⁹⁶ anlamlarına gelir. Cürcânî, gazap kavramını, “kalbin kanının galayânı esnasında ortaya çıkan değişiklik”²⁹⁷ olarak tarif eder.

Öfkelenmek, insanoğlunun tabiatında var olan bir özelliktir. İnsanın ezeli düşmanı olan şeytân, insanın bu zayıf noktasını bildiği için, her zaman öfke tuzağı ile insanları birbirine düşürmeye çalışır. Bu yüzden, öfkeyi kontrol edebilmek en zor işlerdendir. Bu zor işi başaran Müslümanların takvâ ehli oldukları bildirilmiş ve övülmüştür.²⁹⁸

Müslümanlar için güzel örnek konumunda bulunan kâmil insan Rasûlüllâh (s.a.v.), ümmetine her konuda olduğu gibi, öfkesine hâkim olma konusunda da en güzel örnek durumundadır. İslam’ı tebliğ için gördüğü en ağır hakaretler ve uğradığı şiddetler karşısında, kendisine işkence edenlere öfkelenip beddua etmek yerine, sabredip, onlara duâ etmeyi tercih etmesi bunu göstermektedir. Onun şu sözü bu konuda en güzel bir nasihat niteliğindedir: “*Asıl pehlivan, güreşte rakibini yenen değil; öfkelenildiği zaman öfkesini yutan kimsedir.*”²⁹⁹

Fuâdî’ye göre, sâdık bir tâlib, nefs-i emmârenin kınanmış sıfatlarından olan *gazap* sıfatını yok edip, mülheme makamının övülmüş sıfatlarından tevâzu, tahammül ve sabır sıfatlarını elde etmesi gerekmektedir. Aksi takdirde kişi, derviş kılıklı birisi olmaktan öte geçemeyecek; nefs-i emmârenin şer ve fesâdından kurtulamayacaktır. Çünkü gazap ehli olan bir kimse kalp huzurunu bulamayıp, dâima hüsrân ve ziyân içinde olur. Bu sıfata

²⁹⁴ Fuâdî, a.g.e., s. 67.

²⁹⁵ Fuâdî, a.g.e., a.y.

²⁹⁶ Sarı, a.g.e., s. 1096.

²⁹⁷ Cürcânî, a.g.e., s. 240.

²⁹⁸ Al-i İmrân, 3/134.

²⁹⁹ Buharî, Edeb, 76; Müslim, Birr ve Sıla, 107.

sahip birinin, kötü huylu ve kötü niyetli olmasından dolayı, dostu az ve düşmanı çok olur. Bu yüzden sinirli kişi sürekli elem ve ızdıraplar içinde olur.³⁰⁰

Fuâdî, gazap sıfatını iki kısımda değerlendirir: Bunlardan biri “nârî meşrep” olan kişide ortaya çıkan gazap, diğeri ise maddî organı olan kalbindeki bir hastalıktan kaynaklanan gazaptır. Ona göre, derviş, “nârî meşreb” olmasından, yani ateş tabiatlı olmasından dolayı sinirli ise, bu durum, onun akıllı ve zeki olmasından kaynaklanmaktadır. Bu tür sinirlilik halinin değişmesi mümkündür. Ancak bu durumdaki dervişin, kendini bir mürşid-i kâmile teslîm etmesi gerekmektedir. Böyle bir dervişin, mürşidinin gözetiminde yapacağı mücâhede ve riyâzat ile bu kınanmış sıfattan kurtulup övülmüş sınıflara kavuşması mümkündür. Böylece derviş, gazap sıfatının esiri olmaktan çıkıp, bu sıfatı kontrol eder duruma gelecek ve netîcede, şânını yüceltmiş, kalbini huzura erdirmiş, irfânını ve kemâlini gün be gün artırmış olacaktır.³⁰¹

Ancak, dervişin sinirlilik hâli, ateş tabiatlı olmasından değil de kalp organındaki tıbbî hastalıktan kaynaklanıyorsa, onun sinirlilik hâlinin giderilmesi sadece mânevî bir irşâd ile mümkün olmaz. Bu durumda, dervişin bir tıp doktoruna başvurup tedavi olması ve doktorun kendisine vereceği ilaçları kullanması gerekmektedir.

Fuâdî, Hazreti Mûsâ'nın (a.s.) peygamberliğinden önce, Mısırlı bir kıptiyi öldürmesinin³⁰², onun ateş tabiatlı olmasından kaynaklandığını ve Hz. Şuayb'ın (a.s.) terbiyesinden geçtikten sonra Hz. Mûsâ'nın (a.s) bu sıfattan kurtularak peygamberliğe müsait bir hale geldiğini söyler.³⁰³

Fuâdî, Hz. Mûsâ'nın (a.s), ezelde, Allâhü Teâlâ'nın emri ile peygamberliği hak ettiğini; ancak bir mürebbî/terbiyeci olmadan ve zamanı gelmeden mânevî olgunluğu elde edemediğini söyler. Ona göre, Hazreti Rasûlüllâh'ın mürebbîsi de Hüdâ-yi Rabbü'l-Âlemîn olan Allâhü Teâlâ'dır ve onun mânevî terbiyesi Hirâ Dağı'nda gerçekleşmiştir. Rasûlüllâh'ın (s.a.v.), “*Rabbimi, Rabbim ile bildim*”³⁰⁴ hadîs-i şerifi ile kastettiği şey de budur.³⁰⁵

³⁰⁰ Fuâdî, a.g.e., ss. 67-68.

³⁰¹ Fuâdî, a.g.e., a.y.

³⁰² Kasas, 28/15-19.

³⁰³ Fuâdî, a.g.e., ss. 69-70.

³⁰⁴ Kuşeyrî, *er-Risâle*'sinde bu sözü, Zünnûn Mısıfî'nin (v. 245/859) sözü olarak nakleder. Mısıfî'ye, “*Rabbini ne ile bildin?*” diye sorulunca, o, “*Rabbimi Rabbim ile bildim*” diye cevap vermiş. (Bk.: Kuşeyrî, a.g.e., s. 420.)

Fuâdî'ye göre, sınırlı olup, sınır ile hüküm veren kimsede zekîlik olsa da, onun bu sınırlılık hâli aklındaki zayıflıktan kaynaklanır. Nitekim Sultân-ı Enbiyâ, “*Sinirlenmek akli giderir*”³⁰⁶ buyurmuşlardır. Ancak bu kesin bir hüküm değildir. Bu husûs, aklın mertebelerine vâkıf olan ve irfanları kuvvetli olan azizlere mâlûmdur. Şöyle ki;

Eğer bir akıl, akl-ı meâş (dünyaya dönük akıl) mertebesinde kalıp, akl-ı meâd (âhirete dönük akıl) mertebesine varamazsa, o akıl eksik bir akıldır ve gazap sıfatı o akli yok eder. Ancak mürîd, mücâhede ve mürşidinin yardımı ile akl-ı meâd elde eder ve bu akli, mârifet nûru ile nurlandırarak, Cenâb-ı Hakk'ın feyzi ile güçlendirip desteklerse ne âlâ! Âhirete yönelik akıl, çoğunlukla öfkenin ortaya çıkması ile kaybolmaz. Bu nurlanmış aklın sâhibinden kötü sıfatlar görülmez; görülse bile az görülür. Bu yüzden, böyle bir akli sahip olan kişi, öfkesinin çok fazla zararını görmez. Eğer bir kimse, âhirete yönelik akli ve şerîata değil de, nefsinin kınanmış sıfatlarına uysa, o kimseye, dünyada ilâhî kemâlât, âhirette ise yüce dereceler nasip olmaz.³⁰⁷

Fuâdî, akıl ve öfke sıfatlarının insanın yaratılışından kaynaklanan bir sıfat olduğuna dâir bir rivâyet nakleder³⁰⁸ ve özetle şu değerlendirmede bulunur:

Ne zaman ki, kişinin sinirleneceği bir hâl ortaya çıksa, eğer akıl zayıf ve hafif ise dimâğdan çıkar, yerine gazap geçer ve tam olarak hükmünü ve fesâdını icrâ eder. Ancak, kişi, mâsivâyı terk edip, mücâhede ve riyâzât ile ahirete yönelik akli ve nûru elde etmiş ise, öfkelenmeye sebep olacak bir durumda, gazap kuvveti dimâğdan çıkamayıp, akl-ı meâda yakınlığından dolayı, istediği gibi kişide söz sahibi olamaz ve fesadını tam mânâsıyla işleyemez. Böylece kişi gazap sıfatının fitnesinden ve şerrinden kurtulmuş olur.³⁰⁹

³⁰⁵ Fuâdî, a.g.e., ss. 68-70.

³⁰⁶ Kaynaklarda bulamadık.

³⁰⁷ Fuâdî, a.g.e., s. 71.

³⁰⁸ Bk.: Fuâdî a.g.e., s. 72.

³⁰⁹ Fuâdî, a.g.e., ss. 72-73.

B. B. Nefs-i Levvâmenin Kınanmış Yedi Sıfatı

B. B. 1. İşret (Zevk Ehli Dostlarla Yiyip İçmek)

İşret, lügatte, arkadaşlık, dostluk, içki âlemi³¹⁰, karışmak, sohbet³¹¹ gibi anlamlarda kullanılır. Fuâdî'ye göre işret, eş-dost ve zevk ü sefa ehli kimselerle yiyip içmek, onlarla yakın olup sohbet etmektir.³¹²

Ona göre, derviş bu hâle müptela olduğu zaman, kâmil bir mârifete ulaşıp, hâl ehli olmak şöyle dursun, zâhir ve bâtın yolculuğunda/sülûkünde gerekli olan tecrîd ve tefrîd makâmına³¹³ bile erişemez. Fenâ-yi mânevî/mânevî yok oluş ile gerçekleşen nefis tezkiyesi bulunmayınca, nefis tezkiyesinin en mükemmel derecede gerçekleşmesine bağlı olan kalp tasfiyesi ve kalp tasfiyesinin en mükemmel derecede gerçekleşmesine bağlı olan rûhun tecliyesi/cilâlanması gerçekleşmez. Bu yüzden, hakîkî tevhid ile hâl ve zevk bakımından yüce mertebelere erişilmez.³¹⁴

Fuâdî, nefis-i levvâmenin kınanmış sıfatlarından olan işret ve dostluğun, hizmet için veya başka zarûrî bir durum için gerekli olması durumunda, şeyhin izni ile yapılabileceğini, iki dervişin, dünya kelâmı için bir araya gelip yakınlık ve dostluk kurmalarının yasaklandığını söyler. Bu yakınlık, şerîat ve tarîkat kelâmı için bile olsa, şeyhin izni olmadan yapılmamalıdır. Çünkü “Söz sözü açar” sözünün gereği, iki dost bir araya gelince, söz sözü açıp çoğalır ve iki dervişin arasına şeytân girer. Böylece işret sıfatı ortaya çıkmış olur. Bu sıfat ile şeytânın vesvesesi ve nefsin azdırıp ayartması karışır. Bu yüzden derviş samt³¹⁵ ve uzlet halinden uzaklaşmış olur. Bu durumda ise, dervişin kalbine zulmetin; ruhuna da perde ve bulanıklığın gelme korkusu ortaya çıkar. Şayet, bir hizmet ve

³¹⁰ Sarı, a.g.e., s. 1006; Uludağ, a.g.e., s. 196; Parlatur, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yay., Ankara, 2006, s. 789.

³¹¹ *el-Müncidü'l-Ebcedî*, s. 698.

³¹² Fuâdî, a.g.e., s. 76.

³¹³ Tecrîd-Tefrîd, sâlikin, “zâhirini (maddî yönünü) mal ve mülkten, bâtınını (iç âlemini) de karşılık bekleme anlayışından arındırması, yaptığı her şeyi, sır Hakk rızâsı için yapması” gibi anlamları ifade için kullanılır. (Uludağ, a.g.e., s. 347.)

³¹⁴ Fuâdî, a.g.e., ss. 76-77.

³¹⁵ Samt, lügatte susma anlamına gelir. Istilâhta ise, kişinin, mecburiyet dışında konuşmaması; konuştuğunda ise ihtiyacı kadar konuşmasını ifade eder. (Uludağ, a.g.e., s. 306.)

maslahat için dostluk gerekirse, bu dostluk şeyhin izni ile yapılmalıdır; ancak yine de bu dostluktan sakınmalı, yapılacaksa da gaflet etmeden yapılmalıdır.³¹⁶

B. B. 2. Ucub (Kendini Beğenme)

Ucub, lügatte, kendini beğenmek, kibir, övünmek ve kişinin aleyhine olan şeyleri inkâr etmesi gibi anlamlara gelirken³¹⁷, ıstılahta, bir şahsın, layık olmadığı bir rütbeyle kendisinin layık olduğunu düşünmesi³¹⁸, “kişinin, ilim veya amel bakımından olgunlaştığını düşünmesi ile kalbinde ortaya çıkan kibirlenme”³¹⁹ gibi anlamlara gelmektedir.

Hâris el-Muhâsibî’ye (v. 243/ 857) göre *ucub*, “günahlara karşı kör yapan ve hataları ve sürçmeleri süslü gösteren tehlikeli bir sıfat”tır. Bu yönüyle ucub, kalbi öldüren bir sıfattır. Çünkü ucub sıfatına müptela olmuş kişi, kötü olmasına rağmen kendisini iyi; helâk olmaya doğru sürüklenmesine rağmen kendisini kurtuluşa ermiş; hatalı olmasına rağmen kendisini hatasız biri olarak görmeye başlar. Sapıklık içinde olanların liderlerini helâk eden şey bu ucub hastalığıdır. Kibirlenenlerin kibirlenmesi, övünenlerin övünmesi de bu ucub hastalığından kaynaklanmaktadır. Hatta bu ümmetin helâk olmasına sebep te *ucub* hastalığı olacaktır. Nitekim bir hadîs-i şerifte “Üç tane kurtarıcı üç tane de helâk edici şey vardır. Helâk edici üç şey, kendisine uyulan hevâ, boyun eğilen cimrilik ve kişinin kendini beğenmesi”³²⁰ buyrulmuştur.³²¹

İmam Gazâlî’ye (v. 505/1111) göre, iki sebepten dolayı, ucubdan kaçınmak gerekir:

Birinci sebep, ucub sıfatının kişiyi başarıdan ve Allâh'ın (c.c) onu desteklemesinden uzaklaştırmasıdır. Kendini beğenen kişi, Allâh'ın (c.c) desteğinden ve başarıdan uzak kaldığı anda, süratli bir şekilde helâke sürüklenir. İkinci sebep ise, ucub sıfatının, sâlih amelleri ifsâd etmesidir.³²²

³¹⁶ Fuâdî, a.g.e., ss. 77-78.

³¹⁷ *el-Müncidü'l-Ebcedî*, s. 685; Sarı, a.g.e., s. 971.

³¹⁸ Cürcânî, a.g.e., s. 224.

³¹⁹ Gazâlî, a.g.e., s. 120.

³²⁰ Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekir, *el-Fethu'l-Kebîr*, thk.: Yûsuf en-Nebhânî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, tsz., II/46-47.

³²¹ Muhâsibî, a.g.e., s. 335; Muhâsibî, a.g.e., (Tercümesi), ss. 433-434.

³²² Gazâlî, *Minhâcü'l-Âbidîn*, thk.: Mahmut Mustafa Alâvî, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2001, s. 350.

Abdülkâdir Geylânî'ye (v. 561/1160) göre, ibadet yapılmasına rağmen; kalbin Cenâb-ı Hakk'a (a.v.c.) yaklaştığını görememek ve ibâdetten zevk almamak, riyâ, nifak ve ucub hastalıklarından kaynaklanmaktadır.³²³

Fuâdî'ye göre *ucub*, dervişin veya başka birinin, ibâdet ve tâat ile mücâhede ederek, nefs-i emmâre ve levvâmenin kınanmış sıfatlarından kurtulup, övülmüş sıfatları kazanmaya ve iyi bir hâle erişmeye başladıkları esnada, bazı hâl ve amellerini beğenmeleri durumudur. Bu durumdaki kişi, amelleri ile gururlanıp, kendi ayıp ve hatalarını görmemeye başlar.³²⁴

Fuâdî'ye göre *ucub* sıfatı, kibr sıfatından doğan bir manadır. Bu sebeptendir ki, bu sıfat, Şeytânın (a.l.) sıfatlarından bir sıfattır. Nitekim Şeytân, “*Şeytân, kendilerine, yaptıklarını süslü göstermiş de onları doğru yoldan alıkoymuş*”³²⁵ âyet-i kerîmesinin hükmünce, dervişin kalbine vesvese ile yol bulup, ona, kendisini süslü gösterir ve amellerini beğendirir; onu *ucub* ve *gurûra* düşürür. Böylece derviş yoldan çıkar; hem kendisi zâyi, hem de ameli zâyi olur.³²⁶

Fuâdî, tarîkat silsilesinin sultanlarından olduğunu söylediği, Seriyü's-Sakatî'nin (v. 257/870), “Kul, kendinin ihsân sahibi olduğunu zannetse, kötü ameli kendine süslenmiştir” sözünü nakleder ve bu sözü şöyle yorumlar:

Yani bir kimse, kendi vücûdunda hiçbir ayıp ve noksan bulmayıp, iyi durumda olduğuna; her hâl ve amelinin mükemmel olduğuna inansa, yaramaz amelleriyle kendisini süsler ve kınanmış sıfat ehlinden olur.³²⁷

Fuâdî'ye göre derviş, dâimâ Hakk Teâlâ'nın azamet ve kibriyâ sahibi olduğunu, kendisinin de aciz ve zayıf olduğunu düşünmelidir. Derviş, Hakk Teâlâ'ya, hakkıyla ibâdet edemediğini itiraf için, “*Seni tesbih ederim. Sana, hakkıyla ibâdet edemedik, ey ma'bûd (olan Allâh'im)!*” tesbihini ve onu hakkıyla tanıyamadığını itiraf etmek için, “*Seni tesbih ederim, Seni hakkıyla tanıyamadık, ey ma'rûf (olan Allâh'im)!*” tesbihini vird edinmelidir. Bu hâl üzere olan bir derviş, Cenâb-ı Hakk'ın makbul kulları arasına girer ve ilâhî feyze

³²³ Geylânî, Abdülkâdir, *el-Fethu'r-Rahmânî ve'l-Feyzu'r-Rahmânî*, Dâru'l-Me'ârif, Lübnân, 1988, s. 231.

³²⁴ Fuâdî, a.g.e., s. 78.

³²⁵ Neml, 27/24.

³²⁶ Fuâdî, a.g.e., ss. 78-79.

³²⁷ Fuâdî, a.g.e., a.y.

mazhar olur. Eğer derviş, bu hâl üzere olmayıp *ucub* hastalığına düşecek olursa, bu takdirde, Cenâb-ı Hakk'ın reddettiği kulları arasına girip helâk olur.³²⁸

Fuâdî, *ucub ehli* olan kişilerden bazılarının, pîrlerin, ihtiyârların, âlimlerin ve şeyhlerin sözlerine uymayıp, kibir ve inat sıfatı ile kendi zannına ve bilgisine göre hareket ettiklerini ve bu yüzden, aslâ iflâh olmayacakları uyarısında bulunur. Zîrâ Hazreti Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), “*İnatçı ve kendi görüşünü beğenen bir adam görürsen, (bil ki) onun hüsrânı tamam olmuştur (tamâmen hüsrâna uğramıştır)*” buyurmuştur. Fuâdî, bu hadîs-i şerifi özetle şöyle yorumlar:

Vücudunda, inat sıfatı olan, kendi halini ve görüşünü beğenen, talim ve irşâd edildiği zaman üstâdın ve şeyhin sözünü tutmayıp, kendi tabiatına ve nefesine göre hareket eden birini görsen, bu kişinin helâk olup zâyi olması kesindir.³²⁹

B. B. 3. Heves (Şerîata ve Tarikata Uymayan İşlere Meyletmek)

Heves, lügatte, hevâ, arzu, istek³³⁰ anlamına gelirken, istilâhta, nefsin, tabiatın gereğine yönelmesi, süflî cihete yönelip, ulvî cihetten yüz çevirmesi, nefsin, şerîatın ölçülerine bakmaksızın, kendi hoşuna giden şeylere yönelmesi³³¹ gibi anlamlara gelmektedir.

Bir âyet-i kerîmede, “*Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, hevâsına (boş arzularına) uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme*”³³² buyrulurken, hevâ ü heves peşinde koşanlar ile dostluk kurulmaması emredilmiştir. Bir hadîs-i şerifte ise, “*Akıllı kişi, nefsinin hesaba çeken ve ölümden sonrası için amel işleyen kişidir. Aciz kişi ise, nefsinin hevâsına tâbi kılan ve Allâh'tan (olur olmaz) temennîlerde bulunan kişidir*”³³³ buyrulurken, hevâ ü heves peşinde koşanların akılsız ve aciz kişiler olduğuna vurgu yapılmıştır. Hevânın bu tehlikesinden olsa gerek ki, Rasûlüllâh (s.a.v.) bir duasında, “*Ey*

³²⁸ Fuâdî, a.g.e., s. 80.

³²⁹ Fuâdî, a.g.e., s. 81.

³³⁰ Uludağ, a.g.e., s. 165.

³³¹ Uludağ, a.g.e., a.y.

³³² Kehf, 18/28.

³³³ Tirmizî, Kıyâmet, 25; İbni Mâce, Zühd, 31; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/ 124.

Allahım! Ahlâkların, amellerin ve hevâların kötülerinden sana sığınırım”³³⁴ diye niyazda bulunmaktadır.

Abdülkadir Geylânî (v. 561/1160), bir nasihatinde şöyle der:

“Ey genç! İçinde bulunduğun ve aleyhine olan hevesi terk et, sözlerinde ve davranışlarında kavme (tasavvuf erbabına) uy!”³³⁵

Fuâdî, heves sıfatını, *eksik akıldan, bozuk fikirlerin karışmasıyla, kişinin şerîata ve tarîkata uymayan abes, faydasız ve sonu gelmez şeylere yönelmesi* şeklinde tarif eder. Ona göre bu sıfat, hırs ve tamah sıfatlarından ve dünya sevgisinden kaynaklanır.³³⁶

Fuâdî, bir dervişin şerîatta ve tarikatta mânen yol alabilmesi için *terk-i küllî* hâlinde olması, yani Allâhü Teâlâ dışındaki her şeyi terk etmesi gerektiğini söyler. Şayet derviş, terk-i küllî ile her şeyi terk edebilme halinde olmazsa, dîninde ve mânevî yolculuğunda, kendisine hiçbir faydası olmayan şeylere yönelir. Bu durumda derviş, kendisine neyin faydalı neyin zararlı olduğunu anlayamaz ve kaçınması gereken şeyleri kalbinden çıkaramaz. Böylece derviş, hevâ ü heves içinde kalarak, mârifetüllâha eriştiren övülmüş sıfatlar ile nitelenemez; *uzlet ve vahdet, tecrîd ve tefrîd* hâllerini elde edemez; neticede *kesrete ve fetrete* düşer.³³⁷

Fuâdî, bir dervişte heves sıfatının bulunduğunu şöyle tespit eder: Eğer derviş, Hakk yoluna girip, mânevî mertebeler kendisine açılmak üzere iken, “*kalbime kesl (gevşeklik) geldi, bir miktar çalayım*” gibi düşüncelere kapılıp, bazen seyâhata bazen de başka âfâkî şeylere meylederse, o dervişte heves sıfatı vardır demektir.³³⁸

Fuâdî’ye göre, sülûkünü tamamlamaya çalışan her müridde bu hâl görülebilir. Dervişin bu halden kurtulması için, kendi bilgisi ve görüşüne güvenmemesi, hâlini mürşidine havâle edip onunla istişâre etmesi gerekir. Şayet derviş bu şekilde hareket edecek olursa, mürşidi de “mürşid-i kâmil” ise onun için faydalı olan şeyleri bilir ve gerektiğinde, bu husûslarda kendisine icâzet verir.³³⁹

³³⁴ Tirmizî, Daavât, 126.

³³⁵ Geylânî, a.g.e., s. 198.

³³⁶ Fuâdî, a.g.e., s. 83.

³³⁷ Fuâdî, a.g.e., ss. 83-84.

³³⁸ Fuâdî, a.g.e., a.y.

³³⁹ Fuâdî, a.g.e., s. 84.

B. B. 4. Mekr (Hile)

Mekr, lügatte hile, desise, tuzak, tertip, asılsız iddiâ, dolap çevirme ve kötü kasıt gibi anlamlara gelir.³⁴⁰ Istilâhta ise, kulun, muhâlefet etmesine rağmen, nimetlerin kendisine gelmeye devam etmesi, kötü ahlâkına rağmen hâlâ içinde bulunduğu iyi hâlin devam etmesi, herhangi bir mücâhede olmaksızın kerâmetlerin ortaya çıkması ve kişiye fark etmediği yerlerden hoş olmayan şeylerin erişmesi gibi anlamlara gelmektedir.³⁴¹

Hile, birçok kötü sıfatı içinde barındıran bir sıfat; farklı günahların işlenmesi ile ortaya çıkan bir günahtır. Bunların başında, yalan, iftira ve nifak gelir. Nitekim insanoğlunun ezeli düşmanı olan şeytân, Hz. Âdem ve Hz. Havva'yı cennetten hile ile çıkardı. Şeytân, bu hile için yalana ve iftirâya başvurdu.³⁴²

Fuâdî, mekr kelimesinin lügatte, *başkaları hakkında kötü niyet besleyip sûizanda bulunma* anlamına geldiğini söyler. Ona göre bu sıfat, kınanmış sıfatlardan olan hıkd ve haset sıfatlarından kaynaklanmaktadır. Bu sıfatla nitelenenlerin îmân ve takvâları zayıftır. Bu zayıflık ise, Hakk yolunda gerekli olan “sıdk” ve “istikâmet” sıfatlarının, dervişteki eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Zîrâ Sultân-ı Enbiyâ (s.a.v.), “*Sizden biri, kendisi için sevdiğini kardeşi için de sevinceye kadar (gerçek anlamda) îmân etmiş olmaz*”³⁴³ buyururlar. Gerçekte de, bütün müminlere, özellikle Cenâb-ı Hakk'ın yoluna giren dervişlere gereken ve yakışan, hallerinin, sözlerinin ve diğer hallerinin kendilerine hoş gelmemesi, sevmedikleri kimselere; hatta kendileri ile kavga etmeyi düşünen kimselere karşı bile fitnecilik ve hilekârlık ile karşılık vermemektir. Derviş, bu kişilere karşı hile yapmak yerine, güzel muâmelede bulunup, idare yolunu seçmeli; Ebû Cehl, inatçı kâfirler ve münâfiklar gibi, mümin kardeşlerinin ardından kuyu kazmamalıdır. Eğer derviş, bu mekr sıfatına mübtelâ olup başkalarına karşı hile kasteder ve tuzak kurmaya kalkışır, “*Onlar (kendi akıllarınca) güya Allâh'ı ve mü'minleri aldatırlar. Hâlbuki onlar, ancak kendilerini aldatırlar ve bunun farkında değillerdir*”³⁴⁴ âyet-i kerîmesinin mefhûmunca, kazdığı kuyuya kendisi düşer. Nefsinin maksadına göre hareket edip, hîle ile yapmış

³⁴⁰ *el-Müncidü'l-Ebcedî*, s. 995; Râzî, a.g.e., s. 296.

³⁴¹ Cürcânî, a.g.e., s. 315.

³⁴² A'râf, 7/19-21.

³⁴³ Buhârî, Îmân, 7; Müslim, Îmân, 71-72. (Ayrıca bk.: Tirmizî, Kıyâmet, 59; Nesâî, Îmân, 19, 33; İbn Mâce, Mukaddime, 9.)

³⁴⁴ Bakara, 2/9.

olduğu bütün kötü zanlar ve niyetler yine kendi başına gelir. Böylece derviş, övülmüş sıfatları elde edemez ve ilâhî olgunluğa ermekten mahrûm kalmış olur.³⁴⁵

B. B. 5. Temennî

Temennî kelimesi lügatte, bir şeyi istemek³⁴⁶ anlamına, ıstılâhta ise, “mümkün olsun- olmasın, bir şeyin meydana gelmesini istemek”³⁴⁷ anlamına gelir. Bu anlamdaki temennî tasavvufta hoş görülmeyen bir husustur.

Recâ kelimesi, temennî kelimesi ile yakın anlamları taşıyan bir kelimedir. Ancak *recâ* ile temennî, ıstılâh bakımından farklı anlamları ifade ederler. Şöyle ki, *recâ* kelimesi, Allâh'ın (c.c) rahmetinden ümit kesmemek anlamına gelirken, temennî ise, kişinin olur olmaz her şeyi istemesi anlamını ifade etmektedir ki, bu özellik hadîs-i şerîfte âciz kişinin özelliği olarak gösterilmiştir.³⁴⁸ Kuşeyrî'ye (v. 465/ 1073) göre *recâ*, övülen bir sıfat; temennî ise, hastalıklı bir sıfattır. Zira temennî, insanı tembelliğe sürükleyip, onu gayret ve ciddiyet yolundan uzaklaştırırken, *recâ* böyle değildir.³⁴⁹

Bir âyet-i kerîmede, peygamberlerin temennîde bulunmaları durumunda Şeytân'ın onları etkilemeye çalıştığından ve Allâh'ın (c.c) onları koruduğundan bahsedilir.³⁵⁰ Başka bir âyet-i kerîmede, “*Yoksa insan (kayıtsız şartsız) her temennî ettiği şeye sahip mi olacaktır?*”³⁵¹ buyrulur, her temennî edilen şeye ulaşmanın imkânsız olduğuna işaret edilmiş; başka bir âyet-i kerîmede ise, insanın çalışması neticesinde eline geçen nasibine râzı olması ve kendinden zenginlerin mallarına göz dikmemesi tavsiye edilmiştir.³⁵²

Kur'ân-ı Kerîm'de, Müslümanlar sürekli çalışmaya teşvik edilmiş³⁵³, hadîs-i şerîflerde ise, dilenmenin bir yüz karası olduğu bildirilip³⁵⁴, dilenci konumunda olmak

³⁴⁵ Fuâdî, a.g.e., ss. 84-86.

³⁴⁶ *el-Müncidü'l-Ebcedî*, s. 286.

³⁴⁷ Cürcânî, a.g.e., s. 130.

³⁴⁸ Tirmizî, Kıyâmet, 25; İbni Mâce, Zühd, 31; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/ 124.

³⁴⁹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 204.

³⁵⁰ Hac, 22/52.

³⁵¹ Necm, 53/24.

³⁵² Nisâ, 4/32.

³⁵³ Necm, 53/39; İnşirâh, 94/7; Nisâ, 4/32.

³⁵⁴ Tirmizî, Zekât, 38. (Ayrıca bk.: Nesâî, Zekât, 93.)

yerine verici konumunda olmaları tavsiye edilmiştir.³⁵⁵ Bu yüzden, zühdü ve fakirliği kendilerine şiar edinmiş olan tasavvuf ehli, genellikle muhtaç kimseler olmalarına rağmen, dilenmenin, insanın mânevî derecesini düşüreceği kaygısıyla dilenmekten kaçınmışlardır.³⁵⁶

Fuâdî'nin tanımına göre temennî, *dünya işlerinden olan şeyleri, dünya sevgisi ile elde etmek için Hakk Teâlâ'dan başkasından ricâda bulunmak* demektir. Ona göre temennî sıfatı, hırs ve şehvet sıfatlarından kaynaklanan yaramaz bir sıfattır. Dervişin bu sıfata müptela olup, halktan bir şeyler temennî etmesi ve onlara sürekli ricâda bulunması, kendisinde mülheme ve mutmainne makamlarının övülmüş sıfatlarından tevekkül ve kanâat sıfatlarının olmamasından kaynaklanır.³⁵⁷

Fuâdî, temennî sıfatının dervişe zararları konusunda, mürşid-i kâmillerden şöyle duyduğunu söyler: Eğer bir derviş, sözde kanâat ve tevekkül makamında olduğunu iddiâ eder; ancak Hakk Teâlâ'nın verdiği nimetlere râzı olmayıp, her işini Allâhü Teâlâ'ya havâle edeceği yerde, nefsinin arzusuna uyarak dünyalık şeyler husûsunda, bir defalık bile olsun, halktan ricâ ve temennîde bulunursa, can-ı gönülden çalışarak elde ettiği mânevî hâllerinden kırk günlük hâli ve ameli kaybolur ve mânevî derecesi düşer. Fuâdî bu durumu sıdk ile tecrübe edenler ve hâl ehli olan ârif kişilerin bilebileceğini vurgular ve bir defalık ricâ ve temennîde bulunanların böyle zarara uğramaları durumunda, sürekli ricâ ve temennî içinde olanların hallerinin nasıl olacağını düşünmemizi tavsiye eder.³⁵⁸

Fuâdî'nin, mürşid-i kâmillerden naklettiğine göre, dervişin mânevî derecesini düşüren, onun sadece sözlü olarak ricâ ve temennîde bulunması değildir. Aynı zamanda, kalbinden, herhangi bir şeyin kendisine verilmesini temenni etmesi ve bu düşünceleri, mücâhede ile gidermeye çalışmaması da onun derecesinin düşmesine sebep olur. Bununla beraber, kalpteki ricâ ve temennî, dil ile yapılan ricâ ve temenni gibi değildir. Ona göre, Hakk'a kul olup, onun kısmetine ve kudretine îmân eden kişi, Hakk Teâlâ'dan başkasından ricâ ve temennîde bulunmaz; eğer bulunursa, Hakk'ın yolundan uzaklaşır ve Hakk'ın kapısında murâdına eremez.³⁵⁹

³⁵⁵ Buhârî, Zekât, 52; Müslim, Zekât, 104. (Ayrıca bk.: Buhârî, Zekât, 50, Rikâk, 20; Müslim, Zekât, 124.)

³⁵⁶ Gazâlî, *el-Mürşidü'l-Emîn*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1416/1996, s. 138.

³⁵⁷ Fuâdî, a.g.e., s. 86.

³⁵⁸ Fuâdî, a.g.e., ss. 86-87.

³⁵⁹ Fuâdî, a.g.e., s. 87.

Fuâdî, ricâ ve temennî sıfatının, bazı kâmil kişilerde de görülebileceğini; ancak bu durumun onların derecelerinin düşmesine sebep olmadığını söyler. Çünkü onlar, tarikata yeni başlayanlar gibi değildir. Onlara hem *tevekkül sıfatı* hem de *tasarruf sıfatı* verilmiştir. Onlar, duruma göre bazen tevekkül ile bazen de tasarruf ile hareket ederler. Yine onlar, Hakkın rızâsının ve ezeli irâdesinin nerede olduğunu bilerek hareket ederler. Ancak, tarikata yeni başlayanların, kendilerini bu zâtlar ile kıyaslayıp onları taklit etmeleri doğru değildir. Ömer b. Abdülazîz Hazretleri böyle zatlardan biridir. Rivayete göre, Ömer b. Abdülazîz'e (k.s.) hasta iken, "Ne arzu edersin?" denmiş. O da, "Allâh neyi hükmediyor ve diliyorsa onu" diye cevap vermiş.³⁶⁰

B. B. 6. Lev m (Kınama-Kötüleme)

Levm kelimesi, lügatte, "çekiştirme, yerme, azarlama, paylama, yapılan bir iyiliği başa kakma veya yüze vurma"³⁶¹ gibi anlamlara gelir. Lev m kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de bir yerde "levme" şeklinde geçmekte³⁶² ve aynı anlamı ifade etmektedir. Bir âyet-i kerimede ise, lev m kelimesi ile aynı kökten gelen "levvâme" kelimesi "*nefs-i levvâme*" şeklinde geçmektedir.³⁶³

Fuâdî, lev m kelimesini, "*bir kimseyi bir hâlimden ötürü, kınayıp kötüleme*" olarak tarif eder. Ona göre lev m sıfatı, kibir, ucub ve gazap sıfatlarından kaynaklanan yaramaz bir sıfattır.

Fuâdî, derviş birinin, herhangi birinin aybını gördüğünde, mürüvvet sıfatı ile amel edip, onun aybını örtmesi gerektiğini söyler. Şayet derviş, gördüğü ayıbı örtmek yerine, aybını gördüğü kişiyi kınayıp kötüleyerek aybını yüzüne vurursa, onun gönlünü yıkmış olur. Onun bu şekilde davranması ise lev m sıfatı ile hareket ettiğinin bir göstergesidir.³⁶⁴

Fuâdî'ye göre, dervişin öğüt vermek maksadı ile birinin olumsuz durumlarını dile getirmesinde bir sakınca yoktur; ancak, derviş için başkalarının hataları ile uğraşmaktansa, kendi hataları ile meşgûl olmak daha uygun bir davranıştır. Çünkü bu durumda, Şeytân'ın

³⁶⁰ Fuâdî, a.g.e., ss. 87-88.

³⁶¹ Parlatır, a.g.e., s. 970.

³⁶² Mâide, 5/54.

³⁶³ Kıyâme, 75/2.

³⁶⁴ Fuâdî, a.g.e., s. 88.

dervişî doğru yoldan saptırma ihtimâli vardır. Bu yüzden dervişin, başkalarından önce kendi kusurlarını görmesi ve onları gidermeye çalışması gerekir. Ayrıca dervişin, dâimâ kalbi temiz, sözleri yumuşak ve tatlı olması gerekir. Bu durumda derviş hem Hakk Teâlâ katında makbûl ve şerefli bir zât olur hem de birçok hayırlı arkadaş ve dostlara sahip olur. Nitekim Rasûlüllâh (s.a.v.): “*Kimin dili tatlı olursa, kardeşleri çok olur*”³⁶⁵ buyurmuştur. Yani, “Bir kimsenin dili tatlı olup, dilinden kimse incinmese, kardeşleri ve dostları çok olur.” Ancak, dervişin kalbinde doğruluk ve temizlik yerine bozuk bir maksat olur, sözünde de yalan olursa, onun tatlı dilli ve hoş sohbetli olmasının kendisine bir faydası olmaz. Çünkü onun bu hâli, nifâk sıfatı ile nitelendiğinin bir alâmetidir. Onun sözlerine uymayan hâli ve yalanı birgün mutlaka ortaya çıkacak ve artık kimse onunla dostluk kurmayacak ve onu kimse sevmeyecektir. Bu yüzden dervişin derhal kalbini temizleyip, dilini kalbine uygun hale getirmesi gerektir. Zîrâ dervişin kalbi temiz olmayıp, zararlı düşüncelerle dolu olduğu zaman, onun maddî organları da kınanmış sıfatlardan arınmış olmaz. Çünkü şurası bir gerçektir ki, insanın bütün organları, fiillerin ortaya çıkması açısından kalbe tâbidir. Bu yüzden dil için “*tercüman-ı cânân*” yani “*kalbin tercümanı*” denilmiştir. Bundan dolayıdır ki, görünen şeylerden kalbe hayalleri gelen şeyleri, göz görmek ister; söylenecek şeylerden kalbe gelen düşünce ve mülâhazaları, dil söylemek ister; duyulacak şeylerden kalbe gelen şeyleri, kulak duymak ister. Beş duyunun hepsi bunun gibidir. *Meşâriku'l-Envâr*'da geçen, “*Muhakkak, cesette bir et parçası vardır; o ıslâh olduğu zaman cesed de ıslâh olur, o ifsâd olduğu zaman cesed de ifsâd olur*”³⁶⁶ hadîs-i şerîfi, bu mânâyı delîl teşkil etmektedir.³⁶⁷

Fuâdî'ye göre, derviş birinin başkasında gördüğü bir ayıptan dolayı onu kınayıp kötülemesi, aynı ayıbın kendisinde de olduğunun göstergesidir. “*Mü'min mü'minin aynasıdır*”³⁶⁸ hadîs-i şerîfi bu mânâyı ifade etmektedir. Öyleyse, dervişin yapması gereken şey, kimsenin ayıbını ve eksikliklerini gözetmeyip, kendi ayıp ve eksikliklerini görmek ve onları gidermek ile meşgûl olmaktır. Zîrâ Rasûlüllâh (s.a.v.), “*Ayıbı, insanların ayıbı (ile*

³⁶⁵ Kaynaklarda bulamadık.

³⁶⁶ Buhârî, İmân, 39; Müslim, Müsâkât, 107; İbni Mâce, Fiten, 14; Dârimî, Büyü', 1.

³⁶⁷ Fuâdî, a.g.e., ss. 89-90.

³⁶⁸ Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, thk.: Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî-Tarık b. Avzullah, Daru'l-Haremeyn, Kâhire, 1415, II/325, Hadîs No: 2114. (Hadisin değerlendirmesi için bk.: Huriye Martı, “Mü'min mü'minin aynasıdır” Rivayeti Üzerine bir Değerlendirme”, *S.Ü.İ.F.D.*, sayı: 27, Bahar 2009, Konya.)

meşgûliyetten) kendisini alıkoyan kişiye müjdeler olsun!"³⁶⁹ buyurmuştur. Bu hâle ulaşamayan bir derviş, sâbit bir makamda duramaz ve mânevî olgunluğa eremez. Belki, dervişliğin bir takım usûl ve esaslarını öğrenebilir; ancak onun hâli, değişkenlikten ve eksiklikten kurtulamaz.³⁷⁰

Fuâdî, kendi ayıplarını görüp onları gidermekle meşgûl olmayan, dâimâ başkasının ayıbını görmeye ve insanları kınamaya çalışan kimselerin, hiç beklemedikleri bir anda ve mekânda, ayıplarının insanlar huzurunda ortaya çıkacağını ve rezil olacakları uyarısında bulunur. Özellikle gizlenenlerin ortaya döküldüğü³⁷¹ ve ağızların mühürlenip, yapılanları ellerin anlatıp, ayakların da şâhitlik ettiği³⁷² günde bu kişilerin bütün ayıpları ortaya dökülecektir.³⁷³

B. B. 7. Kahr (Başkasına Gâlip Gelip Onu Rezil Etmek)

Kahr kelimesi, lügatte, galip gelmek³⁷⁴, mahvetmek, ezmek, perişan etmek³⁷⁵ gibi anlamlara gelir. Kahr kelimesinin ism-i fâil/özne kalıbı olan *el-Kâhir* kelimesi, Allâhü Teâlâ'nın bir sıfatı olarak, aynı sûrede, iki yerde geçerken³⁷⁶, *el-Kâhir* kelimesinin mübâlağa kalıbında olan *el-Kahhâr* kelimesi de Allâh'ın (c.c) bir sıfatı olarak Kur'ân-ı Kerîm'de altı yerde³⁷⁷ geçmektedir. Yine *el-kâhir* kelimesinin çoğulu olan *kâhirûn* kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de, Firavun'un halkı üzerindeki diktatörlüğünü ifade etmek için kullandığı bir sıfat olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁷⁸

Kahr sıfatı, ifade ettiği anlam açısından kibir sıfatı ile alâkası olan bir sıfattır. Çünkü kahr, kişinin insanlara karşı kahredici bir tavır takınması, onları hafife alıp kendisini onların üstünde görmesinden kaynaklanır ki, bu da bir nevi kibirdir. Bu yüzden, Fuâdî bu

³⁶⁹ Bk.: Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ'*, II/46.

³⁷⁰ Fuâdî, a.g.e., ss. 90-92.

³⁷¹ Târik, 86/9.

³⁷² Yâsîn, 36/65; Fussilet, 41/20-23.

³⁷³ Fuâdî, a.g.e., s. 93.

³⁷⁴ Râzî, a.g.e., s. 261; *el-Müncidü'l-Ebcedî*, s. 820.

³⁷⁵ Uludağ, a.g.e., s. 203.

³⁷⁶ En'âm, 6/18, 61.

³⁷⁷ Yûsuf, 12/39; Ra'd, 13/16; İbrâhîm, 14/48; Sa'd, 38/65; Zümer, 39/4; Mü'min, 40/16.

³⁷⁸ A'râf, 7/127.

sıfatı kibir ve öfkeden kaynaklanan yaramaz bir sıfat olarak niteler. Ona göre kahr, “başkasına galip gelip o kişiyi aşağılamak” anlamına gelmektedir. Bu itibarla kahr sıfatı bir ahmaktır.³⁷⁹

Fuâdî, bu sıfatın insanda ortaya çıkışını şöyle izah eder: Dervişte, kibir ve gurûrdan bazı eser kalıp, büyüklenme özelliği tamamen kaybolmadığından dolayı, derviş istemediği ve varlığına râzı olmadığı kimseyi hor ve hakîr etmeyi ve dâimâ ona galip gelmeyi ister.³⁸⁰

Ona göre, dervişe yakışan, kalbindeki gafleti atıp, kibir sıfatı konusunda geçen, Hazreti Mûsâ ile köpek kıssasında olduğu gibi, horluğu, hakâreti ve eksikliği kendinde bulmak ve kimseyi aşağılayıp hafife almamaktır. Eğer sâlik bu kahr sıfatını, nefis-i mülhemenin övülmüş sıfatlarına çevirmeye çalışmasa, en sonunda kendisi hor ve hakîr olup, madden ve manen helâk olur ve hiç beklemediği bir anda zâyi olur gider.³⁸¹

Fuâdî, kahr sıfatının kötülüğü hakkında bir hikâye nakleder. Rivayete göre, Hakk Teâlâ yeryüzünde âdemoğlunu yaratmadan önce, bir erkek buzağı yaratmış. Buzağı, dünyadaki yaylak ve otlakları görüp, dilediği gibi yiyip içmiş ve büyüyüp öküz olmuş. Öküzün nefsi kuvvetlenip, kahr sıfatı kendisine galip geldiği için önüne gelen ağaçları ve taşları boynuzuyla yıkıp, yeryüzünde ayaküstünde duracak bir yükselti bırakmamış. Öküz, hiçbir şeyin varlığına ve hareketine râzı olmadığı gibi, gökte hareket eden bulutlara bile hücum edip, onları da indirip yok etmeyi istemiş. Öküzün azgınlığı artıp son haddine varınca, bütün eşyâya kesin olarak gâlip olan Hakk Teâlâ Hazretleri, kudretinin büyüklüğü ile küçük zehirli bir canavarcık yaratmış. Bu canavarcık, öküz uyurken Cenâb-ı Hakk’ın emri ile öküzün burnundan kalbine girmiş ve öküzü cân evinden ısıtıp, bir anda helâk etmiş.³⁸²

Fuâdî, nefis-i emmârenin de aynı buzağı gibi olduğunu söyler. Bu yüzden derviş, bu kıssadan hisse ve ibret alıp, gereğinden fazla yiyip içerek ve her istediğini kendisine vererek nefis öküzüne hayat imkânı vermemeli, mücâhede ve riyâzât ile mümkün olduğu kadar nefisini alçaltmalıdır. Zîrâ derviş, nefisine her isteğini verip ona uyarsa, sonuçta

³⁷⁹ Fuâdî, a.g.e., s. 92.

³⁸⁰ Fuâdî, a.g.e., s. 93.

³⁸¹ Fuâdî, a.g.e., a.y.

³⁸² Fuâdî, a.g.e., ss. 93-94.

kınanmış sıfatların zehirli canavarıyla kendisi helâk olur. Aynen öküz gibi, hem kendisi hem de amelleri ansızın kaybolur gider.³⁸³

³⁸³ Fuâdî, a.g.e., ss. 94-95.

B. C. Nefs-i Mülheme'nin Övülmüş Yedi Sıfatı

B. C. 1. İlim

İlim, lügatte, bir şeyi idrâk edip, hakikatini bulmak³⁸⁴, bir şeyi gerçek yönüyle idrâk etmek/anlamak³⁸⁵ anlamlarına gelirken, istilâhta, vâkıya mutâbık olan kesin inanç, def edilmesi mümkün olmaması itibariyle, insanı kendisine mecbur bırakan şey, bir şeyin sûretinin akılda meydana gelmesi, bir şeyin ne olduğunun farkına varılması³⁸⁶, bir şeyin hakikatını anlamak ve mârifet gibi anlamlara gelmektedir.³⁸⁷

Kur'ân-ı Kerîm'in bildirdiğine göre bütün ilimler Allâhü Teâlâ katındadır³⁸⁸ ve insanoğluna ilk ilim öğreten Allâhü Teâlâ'dır.³⁸⁹ İnsanlığa rehber olarak gönderilen peygamberlerin tamamının ilmi de Allâhü Teâlâ tarafından verilmiştir. Hatta insanoğlunun dünyaya gönderilişi ile onun hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan dünyevî ilimlerin kaynağı da Allâhü Teâlâ'dır.

Kur'ân-ı Kerîm'de bilenlerle bilmeyenlerin eşit olmadığı bildirilmiş³⁹⁰, insanların bilmedikleri hususlarda, zikir ehline danışmaları emredilmiş³⁹¹ ve bir takım hususlarda konuşulmaması tavsiye edilmiştir.³⁹² Bir hadîs-i şerîfte ise “*İlim öğrenmek kadın-erkek her Müslümana farzdır*”³⁹³ buyrularak, bütün Müslümanlar ilim öğrenmeye teşvik edilmiştir.

İlim konusundaki bunca teşvikler karşısında, tasavvuf erbabı da kayıtsız kalmamış, ilk dönem sufilerinden itibaren, büyük sûfî âlimler yetişmiştir. Sanıldığı gibi tasavvuf ehli, insanlardan uzaklaşıp, bir köşeye çekilerek sadece zikirle uğraşmamışlar; bir taraftan tasavvufî bir hayat yaşarlarken, diğer taraftan da şerîat ilimlerini tahsîl etmişlerdir. Nitekim eser telif etmiş sûfî âlimler arasında yer alan Kelâbâzî (v. 380/990), Müslüman'ın öncelikli

³⁸⁴ Mes'ûd, Cübrân, *er-Râid*, Dâru'l-'İlmi'l-Melâyîn, Beyrut, 1967, s. 1047.

³⁸⁵ Tûnisî, Zeynelâbidîn, *el-Mu'cemü'l-Müderrişî*, el-Matba'atü'l-Hâşimiyye, Dimaşk, 1366/1948, s. 494.

³⁸⁶ Cürcânî, a.g.e., ss. 232-233.

³⁸⁷ *el-Müncidü'l-Ebcedî*, s. 713.

³⁸⁸ Mülk, 67/26.

³⁸⁹ Bakara, 2/31.

³⁹⁰ Zümer, 39/9.

³⁹¹ Nahl, 16/43.

³⁹² Âl-i İmrân, 3/7.

³⁹³ İbn Mâce, Mukaddime, 17.

olarak, selef-i sâlihîn ve ehl-i sünnet ve'l-cemâat yolunun prensiplerine uygun olarak tevhd ve mârifet ilimlerini öğrenmesi gerektiğini söyler.³⁹⁴

Fuadi'ye göre, ilm sıfatıyla murâd edilen şey, dervişin, kınanmış sıfatlardan olan cehalet ve gaflet sıfatlarını yok etmesidir. Derviş, ilim sayesinde gaflet uykusundan uyanıp, *rûhânî uyanıklık* ve *rabbânî ilim* ile mânevî makâmını gafletten kurtaracak ve içinde bulunduğu hâline vâkıf olacaktır. Zîrâ derviş, “*Nefsini bilen, rabbini bilir*”³⁹⁵ hükmüyle, kendi nefsinin, hâlinin makâmını ve kemâlinin eksikliğini bilmese, onun ilmi, kuru bir davadan ibaret olur. Ayrıca, “*Şeytân, kendilerine, yaptıklarını süslü göstermiş de onları doğru yoldan alıkoymuş*”³⁹⁶ ayet-i kerîmesinin gereği, dervişin nefsi ve şeytânı ona kendi varlığını, davranışlarını ve sözlerini beğendirip, onu, ucub ve gurûr hastalığına sürükleyerek, dervişin kendisini kâmil biri zannetmeye başlamasına sebep olur. Bu haldeki bir derviş ise, kâmil zâtlar yanında rezil ü rüsvay olur.³⁹⁷

Fuâdî, bu duruma örnek teşkil edecek bir hikâyeye anlatır. Hikâyeye özetle şöyledir:

Bir mürşid-i kâmilin dervişleri arasında kuru dava peşine düşmüş ve gaflet sevdasına tutulmuş bir derviş varmış. Bu derviş, “Ben hâlimi kemale erdirdim ve hâlfeliğe lâyık oldum; ancak şeyh benim hakkımı saklar, vermez” gibi sözler sarf etmeye başlamış. Mürşidi bu duruma vâkıf olunca, o derviş terbiye edip yola getirmek için, halleri iyi olan diğer dervişleriyle onu imtihân etmek istemiş. Her birine birer serçe verip “Her biriniz serçesini tenhâ yerde boğazlasın. Ama hiç kimse görmesin” demiş. Dervişler tenhâ bir yer aramak için her nereye gitmişlerse, her yerde Allâhü Teâlâ'nın hâzır ve nâzır olduğunu düşünüp, kuşlarını boğazlayamadan Hz. Şeyh'in huzuruna gelmişler. Şeyhleri, neden boğazlayamadıklarını sorunca onlar, “Her nereye vardığımızda, orada Hakk Teâlâ'nın hâzır ve nâzır olduğunu gördük ve Hakk Teâlâ'dan arınmış bir yer bulamadık. Bu sebepten boğazlamadık” diye cevap vermişler. Ancak o eksik akıllı derviş, kuşunu تنها bir yerde boğazlamış. Diğer dervişlerin söyledikleri karşısında rezil ve rüsvay olmuş; ayıbı ve eksikliğini anlayıp, davasından vaz geçmiştir.³⁹⁸

³⁹⁴ Kelâbâzî, Ebû Bekr Muhammed b. İshak Buhârî, *et-Te'arruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Dergah Yay., Kâhire, 1994, s. 58-59.

³⁹⁵ Aclûnî, a.g.e., II/262.

³⁹⁶ Neml, 27/24

³⁹⁷ Fuâdî, a.g.e., s. 101.

³⁹⁸ Fuâdî, a.g.e., ss. 102-103.

B. C. 2. Tevâzu (Alçak Gönüllülük)

Tevâzu, lügatte, alçakgönüllülük, büyüklenmemek, gösterişten kaçınmak, bir şeyi elden bırakmak, engel olmak, nefisini aşağılamak, kibirli ve gururlu olmamak ve kendini beğenmemek gibi anlamlara gelir.³⁹⁹ Istilâhta ise, Cenâb-ı Hakk'a teslîm olmak ve (ilâhî) hükme karşı itirazı terk etmek, kulun Hakk'a boyun eğmesi⁴⁰⁰, kişinin nefisini, Allâh'ın (c.c) huzurunda kulluk makâmına koyması, halka karşı şefkatli olmak, kibirli ve gururlu olmamak⁴⁰¹, kibir ile zillet arasındaki dengeyi korumak⁴⁰² gibi anlamlara gelmektedir.

Tevâzu kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de geçmez; ancak aynı anlama gelen başka kelimelerle tevâzu sıfatına dikkat çekilir. Bu kelimelerden biri “huşû” kelimesidir. İmâm Kuşeyrî (v. 465/1072) de, tevâzu kavramını, huşû kavramı ile birlikte inceler. Kuşeyrî'ye göre huşû, “Hakk'a boyun eğmek”, tevâzu ise, “Hakk'a teslîm olmak ve (ilâhî) hükme karşı itirazı terk etmek” demektir.⁴⁰³

Hasan-ı Basrî'ye (v. 110/728) göre huşû, “kalp için gerekli olan sürekli korku halidir”⁴⁰⁴, Cüneyd-i Bağdâdî'ye (v. 297/909) göre ise, “kalplerin, gaybı bilene karşı zillet içinde bulunmasıdır.”⁴⁰⁵

Fuâdî'ye göre tevâzû, “her husûsta alçaklık etmektir” ve iki türlü tevâzu vardır:

Birinci kısım: *Tevâzu-i sûrî*dir. Buna *tevâzu-i zâhir* de denir. Bu tevâzu, dervişin sözünde ve fiilinde ortaya çıkar. Dervişin sözünde tevâzu sıfatının yerleşmesi için, onun bir takım şartlara riâyet etmesi gerekir. Bu şartlar şunlardır:

Halka karşı muamelelerde ve onlarla konuşmalarda, ağzı bozukluk yapmamalı,
Dâimâ yumuşak dil ile söyleşmeli,
Mümkün merteye, konuşmasında incelik ve tatlılık olmalı,
Dilinden kimse incinmeyecek şekilde sözü yumuşak olmalı,
Dervişin yanında, zengin-fakir, büyük-küçük bir olmalı,

³⁹⁹ Cürcânî, a.g.e., s. 68; *el-Müncidü'l-Ebcedî*, s. 905.

⁴⁰⁰ Kuşeyrî, a.g.e., s. 217, 219; Kâşânî, Abdürrezzâk, *Tasavvuf Sözlüğü*, trc.: Ekrem Demirli, İstanbul, 2004, s. 164; Sühreverdî, a.g.e., s. 142.

⁴⁰¹ Kelâbâzî, a.g.e., s. 97; Uludağ, a.g.e., s. 356.

⁴⁰² Sühreverdî, a.g.e., s. 143.

⁴⁰³ Kuşeyrî, a.g.e., s. 217.

⁴⁰⁴ Kuşeyrî, a.g.e., a.y.

⁴⁰⁵ Kuşeyrî, a.g.e., a.y.

Derviş, zengine ve fakire, büyüğe ve küçüğe, sevgi göstererek selâm verip almalı, Selâm vermede acele davranıp ilk önce selâm vermeye gayret etmeli.⁴⁰⁶

Dervişin davranışlarında bulunması gereken tevâzunun da bir takım ölçüleri vardır.

Bunlar:

Koyunyününden hırka, abâ ve sûf giymek,

Yamalı kaftân ve ayakkabı giymek,

İhtiyaç durumunda, ev halkı ve hizmetçileri ile bir takım hizmetleri, güzelce yapmak,

Köle ve hür kişinin sünnet olan davetlerine katılmak,

Çok az bile olsa, istemeden gelen hediye, sadakayı ve nezirden/adaktan kaynaklanan bir şeyi gönül rahatlığı ile kabul etmek,

Evinde veya başka bir yerde kimseye yük olmadan, hazırda ne bulursa ve önüne ne gelirse yemek,

Yemeğe herhangi bir şekilde bahâne bulmamak. Zîrâ bu kibirden ve ahmaklıktan gelen bir davranıştır.

Fakirler ile bir mecliste oturup, onlar ve hizmetçileri ile yemek yemek,

Hayvanlardan her ne bulursa binmek,

Yayan ve yalın ayak yürümek. (Ancak zarûfî olup ayakkabı giyerse kibir olmaz.)

Fuâdî'ye göre, yukarıda sayılanlar ve benzeri davranışlar, tevâzudan kaynaklanmaktadır. Her ne kadar kibirli insanlar, bu davranışları alçaklık olarak görseler de, bu davranışlar, aslında izzet ve şerefın ta kendisidir. Bu davranışları sergileyen mütevazı kişilerin şan ve şerefleri gâyet yüce bir derecededir. Çünkü bu tür davranışlar ve özellikler, aslında Sultânü'l-Kevneyn ve Rasûlü's-Sekaleyn olan Hazreti Muhammed Mustafa'nın mübârek davranış ve hasletlerindedir.⁴⁰⁷ Nitekim bu konuda, İbnü's-Semmâk (v. 183/799), "*Tevâzunun çeşitleri vardır. İçlerinden en faziletlisi, hiç kimse üzerinde, kendin için bir üstünlük görmemendir. Bu da en büyük tevâzudur*" buyurmuştur.⁴⁰⁸

Tevâzunun ikinci kısmı, *tevâzu-i ma'nevî*dir. Bu tür tevâzu kalp ve rûh âleminde olur. Fuâdî'ye göre, derviş, kalbin fazîletlerini ve mertebelerini olgunlaştırır, rûhunu da *rûh-i hayvânî* mertebesinden, *rûh-i insânî* makâmına yükseltirse, işte o zaman, onun

⁴⁰⁶ Fuâdî, a.g.e., ss. 102-104.

⁴⁰⁷ Fuâdî, a.g.e., ss.105-106.

⁴⁰⁸ Fuâdî, a.g.e., s. 107.

içinden *tevâzu-i mânevî* ortaya çıkar. Bu tür tevazu ise, ancak kalp ve basîret gözü ile müşâhede edilebilir.⁴⁰⁹

Ona göre, dervişte sadâkat ile ortaya çıkan *tevâzu-i sûrîn* kaynağı da *tevâzu-i mânevî*dir. Zîrâ dervişin içinde *tevâzu-i mânevî* ve hakîkat var ise ve bu *tevâzu* kuvvetli ise, *tevâzu-i sûrî* de o derece kuvvetli ve olgun demektir. Ancak, dervişte *tevâzu-i mânevî* kuvvetli değilse, onun *tevâzu-i sûrî*sî, istikrarsız, gelip geçici bir *tevâzu* olan “*tevâzu-i ârizî*” hükmünde kalır ve *tevâzu* o dervişten zorlamayla ortaya çıkar. Zîrâ her husûsta *sûrî*, *mânevî*den doğar.⁴¹⁰

B. C. 3. Tahammül (Halktan Gelen Belâlara Dayanmak)

Tahammül lügatte, yüklenmek, bir sorumluluğu üstlenmek, katlanmak, kaldırmak ve sabretmek gibi anlamlara gelmektedir.⁴¹¹

Fuâdî’ye göre tahammül, dervişin, *nefs-i emmâre* ve *nefs-i levvâmenin* kınanmış sıfatlarını, övülmüş sıfatlara çevirmeye gayret etmesi; dervîşi dövüp sövseler bile aslâ alınmaması, karşılık verip kavga etmemesi; onun yanında, onu öven ile kötüleyenin, ona lütfeden ile kahredenin bir olması ve bunun gibi hâllerde, halkın ezâ ve cefâsına katlanmasıdır.⁴¹²

Fuâdî, bazı dervişlerin, şerîata ve tarikata uymayan bir takım hâller içinde olup, halk tarafından kendilerine bir ayıplama ve kızgınlık geldiğinde, kendi hâllerini, bilgisizliklerini ve eksikliklerini düşünmeden, “Dervişte âr ve nâmûs olmaz, bu yüzden halk arasında îtibâr görmezler. Biz, ta baştan delleni gelmişiz” gibi sözler sarf ettiklerini söyler. Ancak onların bu hâlleri, *nefs-i emmâre*lerinin kuvvetli olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden onlar, hevâ ü heveslerinin hilelerine meyledip aldanmaktadırlar. Bu da, cehalet ve sapıklığın bir neticesidir.⁴¹³

Fuâdî, dervişler için “delleni gelmek ve ar ve namus gözetmemek” diye bir durumun söz konusu olduğunu; ancak bu durumun, yukarıda sözü edilen bilgisiz

⁴⁰⁹ Fuâdî, a.g.e., a.y.

⁴¹⁰ Fuâdî, a.g.e., s. 108.

⁴¹¹ Parlatır, a.g.e., s. 1607.

⁴¹² Fuâdî, a.g.e., s. 108.

⁴¹³ Fuâdî, a.g.e., s. 109.

dervişlerin düşündüğü gibi bir hâl olmadığını söyler. Ona göre “delleni gelmek”, dervişin gözünde kötülenme ve övülmenin bir olması; dervişin, amel, zühd ve takvâ ile dünyayı terk edip, fakirlik ve muhtaçlık durumunu seçmesi demektir. Yani, “delleni gelmek”, övünç vesilesi olacak elbiseyi ve insanlardan itibar görme düşünce ve isteğini terk edip, hırka gibi gösterişsiz bir elbise giyerek, fakir dervişlerin yollarına girmek ve onların hâllerine bürünmek; bu durumda, kendisini hayret ile karşılayanların, inkârcıların ve şeyhler ile dervişlerin hâllerinden habersiz olan akılsızların kınamalarına katlanmak ve onların sözlerinden alınmamaktır. Nitekim Kureyş’in zenginleri, ileri gelenleri ve seçkin kişileri, inanıp, Rasûlüllâh’ın fakîr ashâbı gibi yaşamaya başladıklarında, Ebû Cehil ve diğer dîn düşmanlarının, kendilerini kınayıp kötüleyeceklerini bilmelerine rağmen, sadâkatleri gâlib geldiği için, onların sözlerinden alınmayıp îmân etmişlerdi. İşte onların bu hâli, tahammülün en güzel bir örneği idi. Bu yüzden, onlar îmân ettiklerinde, Hakk Teâlâ onları övmek için, “(Bunlar) Allâh yolunda cihâd ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar”⁴¹⁴ buyurdu.⁴¹⁵

Dervişlerin de sadâkat ve gönül rahatlığı içinde bu mânâyâ ve hâle mazhar olmaları gerektir. Görüldüğü gibi “delleni gelmek” veya “âr ve nâmûs gözetmemek”, dünya hevâsı ile alâkalı değildir. Delleni gelmek, ilâhî ateş ve hakîkî aşk hâliyle, cezbe, aşk ve irfâna erme neticesinde ortaya çıkan şaşkınlık hâlinin gâlib gelmesi ile derviştan, görünüşte âdâba muhâlif bazı hâllerin ortaya çıkması durumunda, dervişin halktan utanmayıp, kalbindeki hakîkî aşk ve Allâh sevgisi sayesinde, evliyâullâhın hâlini gözetip, onlar gibi tahammül göstermesi demektir.⁴¹⁶

Fuâdî’ye göre, tahammül sıfatını özümsemiş olan dervişler, sadece halkın cefâsına tahammül etmekle yetinmezler; Hakk Teâlâ’nın kazâsına da râzı olurlar; Allâh’ın (c.c) celâli ve cemâlini, lütfunu ve kahrını bir sayarlar; Hakk Teâlâ’dan gelen belâ ve musîbetlere, peygamberler gibi sabredip tahammül gösterirler.⁴¹⁷

Fuâdî, tahammül sıfatının birçok çeşidinin olduğunu söyler. Nasıl ki, tevâzu sıfatının en büyüğü ve en güzeli varsa, tahammül sıfatının da en büyüğü ve en güzeli

⁴¹⁴ Mâide, 5/54

⁴¹⁵ Fuâdî, a.g.e., ss. 109-110.

⁴¹⁶ Fuâdî, a.g.e., s. 110.

⁴¹⁷ Fuâdî, a.g.e., s. 112.

vardır. Tahammül sıfatının en büyüğü ve en güzeli, Hakk Teâlâ'nın kazâ ve celâline, musîbet ve kahrına, cân u gönülden, sadakatle sabretmek ve tahammül göstermektir.⁴¹⁸

Rivâyete göre, Hz. Alî (k.v.) bir gün Ashâb-i Kirâm içinde, “Bir kimse, Allâhü Teâlâ sünneti ile ve Rasûlüllâh sünneti ile ve evliyâullâh sünneti ile amel etmese, onun eli boştur yine” demiş. O mecliste bulunanlar, sünnetüllâh'ın ne olduğunu sorunca, Hz. Ali (k.v.), “Sırrın ve aybın gizliliği” diye cevap vermiş. Yani, Allâhü Teâlâ'nın sünneti ile hareket etmek, kişinin, hem kendisinin, hem de kardeşinin sırlarını saklaması ve ayıplarını örtmesi demektir. Nitekim Hakk Teâlâ o sıfat ile nitelenmiştir. Yani “Settâr”dır. Hz. Alî'ye Rasûlüllâh'ın sünnetinin ne olduğu sorulunca, “İdâre etmek” diye cevap vermiş. Yani, halk tarafından, bir kimseye herhangi bir ezâ ve cefâ gelse veya o kişi ters bir davranışa maruz kalsa, ezâ ve cefâ veren kimselere karşı, hiçbir üzüntü ve ızdırâb göstermeyip, onları affetmesi; hatta onlara karşı iyi muamelede bulunması ve kötülüklerine karşı iyilik etmesidir. Nitekim Hz. Rasûlüllâh hayatı boyunca bu sıfatla nitelenip, bu şekilde davranmıştır. Hz. Ali'ye (k.v.) evliyâullâhın sünnetinden sorulunca, “Ezâyâ tahammül etmek” diye cevap vermiş. Yani, evliyâullâhın sünneti, halk tarafından gelen sıkıntılara ve üzüntülere tahammül edip, kimseyle tartışmamak ve kimseden intikâm almayı kastetmemektir. Nitekim Hz. Rasûlüllâh ve onun vârisi olan Allâh dostları da bu şekilde amel etmişlerdir.⁴¹⁹

B. C. 4. Sehâ (Eli Açıklık)

Sehâ, lügatte, cömertlik, eli açıklık⁴²⁰ gibi anlamlarda kullanılır. Sehâ, aralarında kısmî anlam farkları da olsa, cûd ile aynı anlama gelmektedir. Bu yüzden, Tasavvufun kaynak eserlerinde bu iki kavramın, çoğu zaman aynı başlık altında incelendiğini görmekteyiz. Örneğin, İmam Kuşeyrî (v. 465/1072) *er-Risâle* 'sinde, Hucvîrî (v. 469/1077) de *Keşfü'l-Mahcûb* 'unda⁴²¹, bu iki kavramı aynı başlık altında incelerler. Kuşeyrî, ıstılâh bakımından, cûd ile sehâ arasında hiçbir farkın olmadığını, sufilere göre cömertliğin, sehâ,

⁴¹⁸ Fuâdî, a.g.e., a.y.

⁴¹⁹ Fuâdî, a.g.e., s. 113.

⁴²⁰ Râzî, a.g.e., s. 144; Parlatır, a.g.e., s.1476.

⁴²¹ Hucvîrî, Ali b. Osman el-Cullâb, *Keşfü'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, trc.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul, 1996, ss. 456-461.

cûd ve îsâr olmak üzere, üç mertebesi olduğunu söyler.⁴²² Hucvîrî (v. 469/1077) de cûd ile sehânın aynı mânâda olduklarını ancak; âlimlerin bu iki kavram arsında bir takım ince fark gördüklerini söyler. Bazı sufilere göre, *sehâ* sıfatının sahibi olan “*sâhî*” cömertlikte ayrım yapar; ancak *cûd* sıfatının sahibi olan “*cevvâd*” hiçbir ayrım yapmadan cömertlikte bulunur ve cömertlikte hiçbir maksat gözetmez. Buna göre, Hz. İbrahim (a.s.) “*sâhî*”, Hz. Muhammed (a.s.) ise “*cevvâd*” derecesinde bir cömert idi.⁴²³

Buna göre, *sehâ* cömertliğin en alt tabakası olmaktadır. Fuâdî de, *cûd* sıfatını işlerken, *cûd* sıfatı ile *sehâ* sıfatının aynı anlama geldiğini; ancak, *cûd* sıfatında bir takım inceliklerin olduğunu söyler.⁴²⁴ Bu yüzden Fuâdî, *sehâ* sıfatını nefis-i mutmainne makamının sıfatları arasında sayarken, *cûd* sıfatını bir üst makâm olan nefis-i mutmainne makamının sıfatları arasında sayar.

Kuşeyrî, cömertliğin bu üç derecesini somut olarak şöyle sınıflandırır:

“Eğer kişi, malının bir kısmını verip bir kısmını kendisine bırakırsa *sehâ* sahibidir; eğer kişi, malının çoğunu verip az bir kısmını kendisine bırakırsa, *cûd* sahibidir; zarara katlanarak, kâfi miktardaki rızıkına başkasını tercih eden kişi ise *îsâr* sahibidir.”⁴²⁵

Fuâdî, cömertliğin sadece mâl ile yapılan cömertlikten ibaret olmadığını; mâl dışında, söz ile ve diğer fiiller ile de cömertlik yapılabileceğini söyler. Ona göre mal ile yapılan cömertlik, enbiyâ ve evliyânın olgunluğunun alâmetlerinden olmakla beraber, onlara benzeyenlerin hasletleri ve hâlleri arasında da yer alır. Nitekim *Mişkâtü'l-Envâr*'da geçtiğine göre, Rasûlüllâh'ın (a.s.) cebinde para ve altının hiç gecelemediği rivâyet edilmiştir.⁴²⁶

Fuâdî'ye göre, cömertlik sıfatına sahip olan bir derviş, Muhammedî meşrep olup, dört büyük halife gibi ve özellikle Hz. Ali (r.a.) gibi, *sehâ* sıfatı sayesinde, her husûsta mânevî olgunluğa ve yüce makâmlara erişebilir. Eğer derviş, buhl/cimrilik sıfatından uzaklaşmazsa, bekâ ve kemâl makâmlarına erişemez. Böyle bir derviş, boş şeyler istediği ve isteklerine hırs ve tamah karıştığı için nâkıs/eksik ve nâdân/deli olarak kalır. Nitekim

⁴²² Kuşeyrî, a.g.e., s. 336.

⁴²³ Hucvîrî, a.g.e., s. 457.

⁴²⁴ Fuâdî, a.g.e., s. 130.

⁴²⁵ Kuşeyrî, a.g.e., s. 336.

⁴²⁶ Fuâdî, a.g.e., s. 113.

Lü'lüyyât'ta, “*İnsân gafletle dünyaya tâlib olup tahsîl eder. Ve lâkin dünya dâimâ yok olup gitmek üzere dir*” buyrulmuştur.⁴²⁷

Fuâdî, “*Sevdiğiniz şeylerden (Allâh yolunda) harcamadıkça, gerçek iyiliğe aslâ erişemezsiniz*”⁴²⁸ âyet-i kerîmesini, sehâ sıfatının gerekliliği konusunda, kesin ve açık bir delîl olarak görür. Fuâdî'ye göre, mâl ile yapılan cömertliğin dışında, bir de söz ile yapılan cömertlik vardır. Sözdeki cömertlik, her yerde şerîata ve tarîkata yardımcı olmak ve sevabını Allâhü Teâlâ'dan bekleyerek mümin kardeşlerine yardım etmek niyetiyle, doğru sözü saklamadan, mümkün mertebe hikmetli sözler söylemektir. Ve yine, ilim ve irfân isteyenlere, ilim ve mârifetullâhı öğretmek, sevabını Allâhü Teâlâ'dan bekleyerek, ümmet-i Muhammed'e gücünün yettiği kadar, güzel vaazlar ile nasîhat etmek te söz ile olan cömertlik arasında yer alır.⁴²⁹

Fuâdî, derviş birinin, kendi hâlini kemâle erdirmeden ve Allâhü Teâlâ tarafından tasarrufa sahip olmadan söz ile cömertlik husûsunda herhangi bir hisseye ve amele sahip olamayacağını söyler. Çünkü bu durumdaki bir derviş, henüz kendi nefesine nasîhat etmekten aciz durumdadır. Böyle bir dervişin başkasına nasîhat etmeye kalkışması ise, tahsilini boşa geçirip vakitlerini zâyi etmekten ibarettir.⁴³⁰

Fuâdî'ye göre, mal ve söz ile yapılan cömertliğin dışında, bir de fiiller ile yapılan cömertlik vardır. Fiillerdeki cömertlik, kişinin eliyle, ayağıyla, gözüyle, kulağıyla ve diğer organları ile yapacağı cömertliktir. Mal, söz ve fiiller ile cömertlik her insana mahsûs bir özellik değildir. Çünkü sehâ ehli olup, cömertlikte kâmil dereceye erişen kişi, hayvanlara ve hayvanların dışındaki bütün varlıklara faydası ve cömertliği dokunur ki, böyle bir haslet herkese nasip olmaz.⁴³¹

B. C. 5. İstikâmet (İnançta ve Davranışlarda Doğruluk)

İstikâmet, lügatte; mutedil olmak,⁴³² “dürüstlük, doğruluk, istikrarlı tutum”⁴³³ gibi anlamlara gelir. İstîlâhta ise, kişinin bütün ahitlerine vefâ göstermesi, bütün işlerde orta

⁴²⁷ Fuâdî, a.g.e., s. 114.

⁴²⁸ Âl-i İmrân, 3/92.

⁴²⁹ Fuâdî, a.g.e., s. 114.

⁴³⁰ Fuâdî, a.g.e., s. 115.

⁴³¹ Fuâdî, a.g.e., a.y.

⁴³² Râzî, a.g.e., s. 263.

sınırı gözeterek, doğru yola sıkı sıkıya bağlanması⁴³⁴, “kendisiyle bütün güzelliklerin kemâle erdiği, yokluğu ile bütün güzelliklerin çirkinleştiği haslet”⁴³⁵, “her şeyin kendisi ile olgunlaşıp tamam olduğu, mevcûdiyeti ile bütün hayırların meydana geldiği ve düzen içinde olduğu bir derece”⁴³⁶ gibi anlamlara gelmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in iki yerinde, “*İman edip sonra istikâmet üzere olanlar*”⁴³⁷ buyrulurken, bir hadis-i şerifte de, “*Allah'a inandım de, sonra da dosdoğru ol*”⁴³⁸ buyrulurken, istikâmet üzere olmanın, îmândan sonra en önemli husûs olduğu vurgulanmıştır.

İstikamet üzere olmak, ilâhî bir emirdir.⁴³⁹ Ancak, istikamet üzere olmak, kolay bir iş değildir. Bu yüzden Rasûlüllâh (s.a.v.), “*Hûd suresi ve kardeşleri beni ihtiyarlattı*”⁴⁴⁰, “*İstikamet üzere olunuz, fakat buna (tam anlamıyla) güç yetiremezsiniz*”⁴⁴¹ buyurmuştur.⁴⁴²

İstikameti, doğruluk üzerine kararlılıkla devam etmek; ya da, ifrat ve tefrit denilen iki aşırı uçtan uzak durup, orta yolu takip edebilmektir diye tarif edebiliriz. Bu yüzden, en hayırlı ümmet olduğu bildirilen⁴⁴³ Ümmet-i Muhammed, aşırılıklardan uzak duran *vasat ümmet* olarak nitelendirilirken⁴⁴⁴, Allah katında tek din olan İslâm'ın⁴⁴⁵ *sırât-ı müstakîm*, yani istikamet üzere olan dosdoğru yol olduğu bildirilmiştir.⁴⁴⁶

Herevî (v. 481/1089), istikâmeti, “Hallerin kendisi ile canlandığı bir rûh” olarak tarif eder ve üç türlü istikâmet olduğunu söyler:

⁴³³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2001, s. 194.

⁴³⁴ Cürcânî, a.g.e., s. 77; Uludağ, a.g.e., a.y.

⁴³⁵ Kuşeyrî, a.g.e., s. 299.

⁴³⁶ Kuşeyrî, a.g.e., s. 298.

⁴³⁷ Fussilet, 41/30; Ahkâf, 46/13.

⁴³⁸ Müslim, İmân, 62. (Ayrıca bk.: Tirmizî, Zühd, 61; İbni Mâce, Fiten, 12.)

⁴³⁹ Hûd, 11/112.

⁴⁴⁰ Tirmizî, Tefsîru Sûre 56 (Vâkı'a), 6.

⁴⁴¹ İbni Mâce, Tahâret, 4; Dârimî, Vudû', 2; Muvatta', Tahâret, 36.

⁴⁴² Hucvîrî, a.g.e., s. 318.

⁴⁴³ Ali İmrân, 3/110.

⁴⁴⁴ Bakara, 2/143.

⁴⁴⁵ Âl-i İmrân, 3/19.

⁴⁴⁶ En'âm,6/153; Fâtiha, 1/6.

Birincisi, ilmin zahirine düşmanlık etmeden, ihlâsın sınırını aşmadan ve sünnetin çizgisine muhâlif olmadan, doğru yolda olma konusunda çaba sarf etmektir.

İkincisi, hallerin istikâmetidir. Bu da, herhangi bir gayret sarf etmeden, hakîkati müşâhede etmek, herhangi bir ilime dayanmaksızın iddiaları terk etmek ve bir koruma olmaksızın yakaza/uyanıklık nûru ile bâkî kalmaktır.

Üçüncüsü, istikamet, gerçekte Cenâb-ı Hakk'tan kaynaklandığını görerek, istikameti görmeyi terk etmek ve istikameti istemekten uzak durmak sûretiyle gerçekleşen istikâmettir.⁴⁴⁷

Fuâdî'ye göre istikâmet iki kısımdır: Birincisi, derviş ile halk arasında olan istikâmet diğeri ise derviş ile Cenâb-ı Hakk arasında olan istikâmettir.

Halk ile derviş arasındaki istikâmet:

Halk ile derviş arasındaki istikâmet, bir müminin, mümin kardeşi ile her husûsta, şerîata, tarîkat ve akla uygun bir şekilde vermiş olduğu sözlere hiyânet etmeyip, istikâmet ile ahdine vefâ göstermesidir. Bu tarz bir istikâmet üzere olan kişi, dîn kardeşinin kendisine emânet ettiği malına ve müminlerin ailesine, ırzına, dinine ve başka hallerine hiyânet etmeyecek, bilakis şahsiyetini koruyup, bu gibi hususlarda, emanetleri titizlikle koruyacak ve istikâmet sıfatının gereğine göre hareket edecektir.⁴⁴⁸

Fuâdî, gerçek istikâmet için zâhir ile bâtının; dil ile kalbin uyum içinde olması gerektiğine dikkat çeker ve insanoğlunun üç farklı tipte olduğunu belirtir: Bunların birincisi, zâhiri iyi ancak bâtını kötü olanlar; ikincisi, zâhirî bâtınına, dili kalbine muvâfik olanlar; üçüncüsü ise bâtını iyi ancak zâhiri kötü olanlar. Birinci guruptaki insanlar münafıklar; ikinci guruptakiler gerçek âşıklar ve hâlis muhlis müminler; üçüncü guruptakiler ise nefisleri temizlenmiş, kalpleri saflaşmış ve rûhları cilâlanmış olduğu için gösterişten uzaklaşmış, gerçek ihlâsa ve hâl olgunluğuna erişmiş ârifler ve evliyâullâhdır.⁴⁴⁹

⁴⁴⁷ Herevî, Hâce Abdullah el-Ensârî, *Menâzilü's-Sâirîn-Tasavvufta Yüz Basamak*, trc.: Abdurrezzak Tek, Emin Yay., Bursa, 2008, s. 94.

⁴⁴⁸ Fuâdî, a.g.e., s. 116.

⁴⁴⁹ Fuâdî, a.g.e., ss. 116-117.

Fuâdî, birinci gurupta bulunan münafıkların kalplerindeki bozukluğun, nefs-i emmâreden kaynaklandığını ve bu tip insanların âhir zaman alâmeti olduklarını söyler. Buna delil olarak ta şu hadîs-i şerîfi gösterir:⁴⁵⁰

*“Ahir zamanda öyle milletler ortaya çıkar ki onlar, dünya işlerini, dîni kullanarak hile ile yürütürler, insanlara (gösteriş yapmak) için, keçi derisinden yapılmış yün giyerler. Onların dilleri baldan tatlıdır, kalpleri ise kurtların kalpleri (gibi)dir.”*⁴⁵¹

Fuâdî, âdemoğlundaki bu hâlin ikiyüzlülükten kaynaklandığını; ikiyüzlü insanların, dünyada rağbet ve hürmetten, âhirette ise izzet ve rahmetten uzak kalacaklarını söyler. Buna delil olarak ta, *“İkiyüzlü dünyâda itibâr görmez; âhirette de saâdete ermez”*⁴⁵² hadîs-i şerîfini gösterir.⁴⁵³

Hakk ile derviş arasındaki istikâmet:

Fuâdî, Hakk ile derviş arasındaki istikâmeti, zâhirî ve bâtinî olmak üzere ikiye ayırır. Zîrâ ona göre, *“Nimetlerini, açık ve gizli olarak size bolca ihsân ettiğini görmediniz mi?”*⁴⁵⁴ âyet-i kerîmesi mefhûmunca, Hakk Teâlâ'nın kullarına verdiği nimetin ve emânetin bazıları kulun zâhirinde, bazıları ise bâtinindedir. Kulun zâhirinde olan nimet ve emânet, dil, göz, kulak, el, ayak ve diğer organlardan oluşan dış kuvvetlerdir. Bâtınında olan nimet ve emânet ise, nefis, rûh, kalb, akıl ve diğer bâtinî kuvvetlerdir.⁴⁵⁵

Fuâdî'ye göre, kulların, Cenâb-ı Hakk'ın, *“Ben sizin Rabbiniz değil miyim?”*⁴⁵⁶ hitâbı karşısında, Allâh'ın (c.c) “Rabb” olduğunu kabul etmeleri ve bu kulluğa devam etmeleri de bâtinî istikâmetlerinden sayılır. Yine, İslâm'ın şartları, yani, kelime-i şهادet ile Hakkı bilip ve Hazreti Muhammed'in hak peygamber olduğuna îmân etmek, namâz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, hacc yapmak ve bunlarla alâkalı diğer sâlih amelleri işlemek te bâtinî emânetler arasında yer alır.⁴⁵⁷

Ömer Fuâdî, emânet ve istikâmet sıfatının, peygamberlerin ve velî kulların sıfatlarından olduğunu söyler. Bu yüzden Rasûlüllâh, henüz kendisine peygamberlik

⁴⁵⁰ Fuâdî, a.g.e., ss. 117-118.

⁴⁵¹ Tirmizî, Zühd, 60.

⁴⁵² Kaynaklarda bulamadık.

⁴⁵³ Fuâdî, a.g.e., s. 118.

⁴⁵⁴ Lokmân, 31/20.

⁴⁵⁵ Fuâdî, a.g.e., a.y.

⁴⁵⁶ A'râf, 7/172.

⁴⁵⁷ Fuâdî, a.g.e., ss. 118-119.

verilmeden önce, bu emânet ve istikâmet sıfatlarının, kendisinde tam manasıyla bulunmasından dolayı, halk arasında “Muhammedü’l-Emîn” lakabı ile meşhûr olmuştur. Ona göre, Rasûlüllâh’da (s.a.v.) zirveye ulaşan emânet ve istikâmet sıfatı, onun ümmetinin de îmânlarının kuvvetlenmesine ve mânevî hallerinin olgunlaşmasına sebep olmuştur. Cenâb-ı Hakk’ın, “*Öyle ise, emr olunduğun gibi dosdoğru ol. Beraberindeki tövbe edenler de dosdoğru olsunlar*”⁴⁵⁸ buyurmasının sebebi de budur. Yani bu ayetle, sadece Rasûlüllâh’ın (s.a.v.) değil, aynı zamanda ümmetinin de, dîn işlerinde, şerîatın hükümlerinde, tarîkatın âdâblarında, marifetin ve hakîkatın hâllerinde, istikâmet üzere olmaları emredilmiştir.⁴⁵⁹

Fuâdî’ye göre, “*Hûd sûresi beni pîr edip belim(i) büktü*”⁴⁶⁰ hadîs-i şerîfi ile istikâmet sıfatının elde edilmesindeki zorluğa, bu sıfatın olgunlaşması için çok mücâhede ve riyâzat yapmak gerektiğine işâret edilmiştir. Hadîs-i şerîfteki *Hûd* ile kastedilen ise, bu sûrede geçen, “*Öyle ise emr olunduğun gibi dosdoğru ol. Beraberindeki tövbe edenler de dosdoğru olsunlar*”⁴⁶¹ âyet-i kerîmesidir.⁴⁶²

Ömer Fuâdî, istikâmet sıfatı ile ilgili, bütün müminlere ve özellikle de tarîkat ehli olanlara, özetle şu nasîhatta bulunur:

Şimdi, bütün müminlere, özellikle tarîkat ehli olan istekli ve gayretli dervişlere lâzım olan, gayret kemerini, ibâdet ve istikâmet meydanında çok sağlam kuşanıp, secde ve mücâhede dalı gibi iki kat olup, mürşid-i kâmil sultânların telkîni ve irşâdı ile nefis-i mülhemenin övülmüş sıfatlarını; özellikle de bu sıfatlardan istikâmet sıfatını, gücü yettiği ölçüde çalışıp olgunlaştırmaktır. Eğer böyle yaparlarsa, Hazreti Rasûlüllâh’tan verâsetle mânevî olgunluğu elde eder ve bu mânevî hâl ile murâdına erişmiş olurlar. Şayet derviş, sıdk ve istikâmet sıfatlarını, zâhiren ve bâtinen özümseyip, bu sıfatları elde edemez ise, sadece söz ile ledün ilmini⁴⁶³ olgunlaştırması kolay olmaz.⁴⁶⁴

⁴⁵⁸ Hûd, 11/112.

⁴⁵⁹ Fuâdî, a.g.e., s. 121.

⁴⁶⁰ Tirmizî, Tefsîru Sûre 56 (Vâkı‘a), 6.

⁴⁶¹ Hûd, 11/112.

⁴⁶² Fuâdî, a.g.e., s. 121. (Geniş bilgi için bk.: Kuşeyrî, a.g.e., s. 299.)

⁴⁶³ İlm-i ledün, “Hakk’ın katından gelen bilgi” çeşidine denir. (Uludağ, a.g.e., s. 185.)

⁴⁶⁴ Fuâdî, a.g.e., ss. 121-122.

B. C. 6. Kanâat (Dünya Malından Zarûret Miktarı İle Yetinmek)

Kanâat, lügatte kısmete râzı olmak⁴⁶⁵, tutumlu olmak, “gönlü zengin ve gözü tok olma, hırslı ve aç gözlü olmama”⁴⁶⁶ gibi anlamlara gelirken, tasavvuf kavramı olarak, kişinin nasîbine düşeni kabullenip rızâ göstermesi⁴⁶⁷, kişinin alışıktığı ihtiyaçlarının yok olması durumunda sükûnet içinde olması⁴⁶⁸, Allâhü Teâlâ dışında birinden istekte bulunmama⁴⁶⁹ gibi anlamları içermektedir.

Bir hadîs-i şerifte, “*Kanâatkâr ol ki, insanların en çok şükredeni olasın*”⁴⁷⁰ buyrulurken, kanâatin, şükür için gerekli bir şart olduğuna vurgu yapılmıştır. İmâm Kuşeyrî (v. 465/1072), “*Erkek veya kadın, kim mü'min olarak iyi iş işlerse, elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız...*”⁴⁷¹ âyet-i kerîmesinde geçen “*hoş bir hayat*”ın, birçok tefsir âlimi tarafından “kanâat” olarak tefsîr edildiğini söyler.⁴⁷²

Fuâdî'ye göre bir dervişin, nefs-i emmâre ve nefs-i levvâmenin kınanmış sıfatlarını, nefs-i mülhemenin övülmüş sıfatlarına çevirmesinin alâmetlerinden biri kanâat ehli olmasıdır. Derviş, bu kanâatin gereği olarak; bekâr ise kendi nefesine; evli ise ailesine yeterinden fazla dünyalık elde etmeye çalışmamalı; dünyalık zarûrî ihtiyaçları uğruna yaptığı çalışmalar dışında, geri kalan vakitlerini ibâdet, zikir, vird ve tefekkür ile geçirmelidir.⁴⁷³

Fuâdî, “*Kanâat tükenmeyen bir hazînedir*”⁴⁷⁴ hadîs-i şerifinden hareketle, dervişler ve manevî olgunluğa erişmiş kişiler için kanâat gibi başka bir sermayenin olmadığını söyler.⁴⁷⁵

⁴⁶⁵ Cürcânî, a.g.e., s. 177; Râzî, a.g.e., s. 533.

⁴⁶⁶ Uludağ, a.g.e., s. 206.

⁴⁶⁷ Beyhakî, a.g.e., s. 193.

⁴⁶⁸ Cürcânî, a.g.e., a.y.; Kuşeyrî, a.g.e., s. 234.

⁴⁶⁹ İbn Arabî, a.g.e., s. 260.

⁴⁷⁰ İbni Mâce, Zühd, 24.

⁴⁷¹ Nahl, 16/97.

⁴⁷² Kuşeyrî, a.g.e., s. 235.

⁴⁷³ Fuâdî, a.g.e., s. 124.

⁴⁷⁴ Aclûnî, II/102.

⁴⁷⁵ Fuâdî, a.g.e., a.y.

Fuâdî, “İslâm hidâyeti nasip edilen ve yeterli miktarda maîşeti (geçimliği) olup, buna kanâat edene ne mutlu!”⁴⁷⁶ hadîs-i şerifini şöyle yorumlar:

“İyilik ve saâdet ol kimseye ki, hidâyetüllâh (Allâh’ın hidâyeti) ile İslâm müyesser olup ve İslâm içinde pâk îtikâd ile takdîr-i Hakk’a râzı olup maîşeti, yani yiyip içmesi ve giyip kuşanması kendine ve ehl ü evlâdına, dervişler hâlince kifâyet edecek kadarıyla kanâat ede.”⁴⁷⁷

Fuâdî’ye göre, *kifâyet miktarı* göreceli bir durumdur. Bu yüzden, kendinden yüksektekine ve kendinden aşağıdakine nisbetle, kişinin kanâati de farklı olabilir. Bu itibarla, kanaatin *a’lâ* (en yüksek), *ednâ* (en aşağı) ve *evsat* (en orta) olmak üzere üç mertebesi vardır. Eğer derviş, nefsin isteklerine, insanların âdetlerine ve geleneklere göre yaşayan sıradan halka uyacak olursa, ona sıradan mallar yetmez. Bu yüzden dervişin, kendisine gerekli olan şeylerin temininde, kanâatin en aşağı mertebesini seçerek, fakirlik ve yoksulluk hâlini kabul etmesi gerekir. Yani, derviş, Hakk’ın rızâsını ve marifetullâhın mertebelerini elde etmek için lezzetli yemekleri, gösterişli elbiseleri ve süslenmiş yüksek evleri terk edip, Rasûlüllâh’ın ashâbının sıfatları ile sıfatlanmalı ki, fânî dünyada bütün hâlleri ve günleri keder ve ızdırâb ile değil, safâ ve sürûr ile geçsin. Zîra kişi, mâl ve mülk çokluğu ile huzûra ermez; bilakis birçok belâ ve meşakkate uğrar.⁴⁷⁸

B. C. 7. Sabır

Sabır, lügatte, hapsetmek, tutmak, birini bir şeyden alıkoymak, dayanmak, kefil olmak, cüret ve şecaat⁴⁷⁹ gibi anlamlara gelirken, ıstılâhta, nefsi, hevâ ü heveslerinin peşinden koşmaktan engellemek⁴⁸⁰, belâdan dolayı, Allâhü Teâlâ dışındakilere şikâyette bulunmamak⁴⁸¹, nefsi, itâatleri yerine getirmeye, emir ve yasaklara uymaya zorlamak, yapmış olduğu iyi amelleri görmeyi terk etmeye, gönlü istese bile iddiayı terk etmeye;

⁴⁷⁶ Tirmizî, Zühed, 35; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/255, VI/19.

⁴⁷⁷ Fuâdî, a.g.e., s. 125.

⁴⁷⁸ Fuâdî, a.g.e., ss. 125-126.

⁴⁷⁹ İbn Manzûr, a.g.e., II/402; Muhâsibî, Hâris b. Esed, *er-Riâye li-Hukûkillah*, (*Nefis Muhâsebesinin Temelleri*), trc.: Filiz Şahin, Hülya Küçük, İnsan Yay., İstanbul, 1998, s. 241.

⁴⁸⁰ Mekkî, a.g.e., s. 397.

⁴⁸¹ Cürcânî, a.g.e., s. 207.

ilim, hâl ve rûh için ortaya çıkan vecd ve sırları ortaya çıkarmaktan yüz çevirmeye zorlamak⁴⁸² anlamlarını ihtivâ etmektedir.

Sabır, herkesin kolayca yapamayacağı kadar zor bir fiildir. Bu yüzden, bir hadîs-i şerifte, sıkıntının geçmesini (sabırla) beklemenin en büyük ibâdet olduğu bildirilmiştir.⁴⁸³ Onun bu zorluğundandır ki, bazen peygamberler bile, karşılaştıkları sıkıntılar karşısında, sabır gösterememiş ve sabırsızlıkla zelle denen küçük hatalar işlemişler ve ilâhî uyarıya maruz kalmışlardır. Bunlardan biri Hz. Yûnus'dur (a.s.). Bu yüzden, Rasûlüllâh'a (s.a.v.), Yûnûs (a.s.) gibi olmaması konusunda uyarı yapılmıştır: "*Sen Rabbinin hükmünü sabırla bekle. Balık sahibi (Yunus) gibi olma!*"⁴⁸⁴

Gerçek sabır, olumsuz durumlar karşısında gösterilen bir acizlik değil; başa gelen olumsuzlukların, Allâhü Teâlâ'dan geldiğini bilip, onun rızâsı için, onun takdirine boyun eğmektir. Nitekim bir hadîs-i şerifte, gerçek sabrın, belâ ile ilk karşılaştığı anda yapılan sabır olduğu bildirilmiştir.⁴⁸⁵ Müslüman, "*Rabbinin rızasına ermek için sabret!*"⁴⁸⁶ emrine uyarak sabretmelidir. Bu niyetle sabredenlere ise, "*...sabretmelerine karşılık cennetin en yüksek makamı verilecek, orada hürmet ve selâmla karşılanacaklardır.*"⁴⁸⁷

Bazı sufilere göre sabır, sadece sıkıntılara tahammül etmek değil; başa gelen belalara, zevk alarak katlanmaktır. Zünnûn Mısırî'nin (v. 245/859) sabır anlayışı bu istikamettedir.⁴⁸⁸ Ona göre sabır, "(Allâhü Teâlâ'nın emirlerine) karşı olan davranışlardan uzaklaşmak, belânın üzüntülerini yudumlarken sâkin davranmak ve geçim sâhasını fakirlik kuşattığı zaman, zengin gibi görünmektir."⁴⁸⁹

Fuâdî, sabrın, dervişler için en faydalı sıfatlardan bir sıfat olduğunu söyler. Ona göre, sabır ehli olan kişide dert ve tasa olmaz; olsa bile "*Sabır zaferin anahtarıdır*"⁴⁹⁰

⁴⁸² Kâşânî, a.g.e., s. 326.

⁴⁸³ Tirmizî, Daavât, 115.

⁴⁸⁴ Kalem, 68/48.

⁴⁸⁵ Buhârî, Cenâiz, 32, 43; Müslim, Cenâiz, 14, 15; Tirmizî, Cenâiz, 13; Nesâî, Cenâiz, 22.

⁴⁸⁶ Müddessir, 74/7.

⁴⁸⁷ Furkân, 25/75. (Ayrıca bk.: Bakara, 2/155-156; Kasas, 28/54.)

⁴⁸⁸ Serrâc, a.g.e., s. 77; Tûsî, a.g.e., s. 49.

⁴⁸⁹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 256.

⁴⁹⁰ Aclûnî, a.g.e., II/21.

hadîs-i şerîfî gereği, sabır, dert ve tasaları giderir. Hatta bu dert ve tasalar, sabır sayesinde huzûr ve feraha çevrilir.⁴⁹¹

Fuâdî'ye göre sabır iki kısımdır:

Birincisi, “sabr-ı zarûrî” denilen zorunlu sabırdır. Bu tür sabra sahip olan dervişe herhangi bir üzüntü ve belâ görünse, görünüşte bu duruma sabreder; ne söz olarak ne de davranış olarak ondan sabra muhâlif bir hâl görünmez. Çünkü onda bulunan sabır sayesinde “*hüküm Allâh'ındır*” der. Ancak, vücûdunda sabrın zıddı olan yerilmiş sıfatlar bulunduğundan dolayı, başına gelen sıkıntılardan dolayı, dervişin kalbinde üzüntü ve keder eksik olmaz. Bu tür sabra “sabr-ı sûrî” de demek mümkündür. Sıradan insanların, tarikata yeni girenlerin ve bazı mücâhidlerin sabrı bu tür sabırdır.

İkinci kısım sabra ise “sabr-ı cemîl” veya “sabr-ı hasen” derler. Bu tür sabra sahip olan derviş, başına gelen herhangi bir musîbet karşısında, beşer olmanın verdiği zaafiyet ile önce biraz üzülebilir; ancak nefsinde, kalbinde, rûhunda ve aklında bulunan övülmüş sıfatlar ve güzel ahlâk sayesinde, onun üzüntüsü ve kederi çok sürmez; sabır sıfatı ile üzüntü ve kederi, huzura ve mutluluğa dönüşür. İşte bu tür sabra “sabr-ı havâs” yani seçkin kulların sabrı denir.⁴⁹²

Fuâdî'nin bu sözünden anlaşılacak odur ki, başına gelen sıkıntılar karşısında üzülme tabii ve beşerî bir zafiyettir. Bu üzüntü, yerine göre peygamberlerde bile görülmüştür. Nitekim kendisinde en güzel örnekler olan⁴⁹³ Rasûlüllâh'ın (s.a.v.) karşılaştığı sıkıntılar karşısında üzüldüğüne şahit oluyoruz. Öyle ki, eşi Hz. Hatice (r.a.) ve koruyucusu konumundaki amcası Ebû Tâlib'in vefat ettiği yıl, onun çok üzülmelerinden dolayı, “Senetü'l-Hüzün” yani “Hüzün Senesi” diye tarihe geçmiştir.⁴⁹⁴ Aynı şekilde, amcası Hz. Hamza'nın (r.a.) diğer sahabîlerin şehîd edilmeleri karşısındaki üzülmeleri⁴⁹⁵, oğlu İbrahim'in vefatı dolayısıyla ağlaması⁴⁹⁶, onun da bir beşer gibi başına gelen musibetlerden etkilendiğinin bir göstergesidir. Hz. Yakub'un (a.s.) sevgili oğlu Hz. Yûsuf'u kaybettiği

⁴⁹¹ Fuâdî, a.g.e., s. 126.

⁴⁹² Fuâdî, a.g.e., ss. 126-127.

⁴⁹³ Ahzâb, 33/21.

⁴⁹⁴ Bûtî, M. Said Ramazan, *Fıkhu's-Sîre, Peygamberimiz (s.a.v.)'in Uygulamasıyla İslâm*, trc.: Ali Nar-Orhan Aktepe, Gonca Yayınevi, İstanbul, tsz., ss. 140-141.

⁴⁹⁵ Bûtî, a.g.e., s.252.

⁴⁹⁶ Buhârî, Cenâiz, 43; Müslim, Fezâil, 62; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 24; İbn Mâce, Cenâiz, 53; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III/194.

zaman, kör olacak derecede üzülmeleri ve Hz. Eyyüb'ün tutulduğu hastalığı Cenâb-ı Hakk'a arz etmesi⁴⁹⁷ bu duruma örnek teşkil etmektedir. Nitekim Kuşeyrî'nin (v. 465/1072) hocası Ebû Ali Dekkâk (v. 405/1014), Hz. Eyyüb'ün “Başıma musibet geldi”⁴⁹⁸ diyerek, üzüntüsünü arz etmesine rağmen, onun hakkında “Biz onu sabırlı bulduk, o ne güzel bir kuldur”⁴⁹⁹ buyrulmasından hareketle, “Sabrın sınırı, takdire karşı gelmemektir; ancak, şikâyet etmeksizin, başa gelen musibetleri dile getirmek, sabra ters düşmez” der.⁵⁰⁰

Peygamberlerin, karşılaştıkları olumsuzluklar karşısında üzülmeleri, onların da bir insan olmalarından kaynaklanmaktadır. Ancak, onlar, her hususta olduğu gibi bu hususta da haddi aşmamışlar; beşerî zafiyetleri sebebiyle olumsuz durumlarda üzülseler de, kaderlerine râzı olarak, bu üzüntülerini isyan derecesine vardırılmadan kontrol etmesini bilmişlerdir. Böyle olunca, kişinin sıkıntılar karşısındaki üzüntüsü, sabra engel değildir. Hatta Fuâdî'ye göre, bir kimsede, musibetlerden dolayı, bir anlık ta olsa, herhangi bir üzüntü ve keder görünmemiş ise, o kimsede sabır sıfatının varlığından söz edilmez. Böyle bir hâle sahip olan kişi, dervişler zümresinden ve irfân ehlinde sayılmaz. Bu kişi, sıradan insanlardan ise kalb ehli kişilerden değildir. Bu durum, o kişinin kalbinde, aklında ve tabiatında tam bir kabalığın olduğunu ve o kişiye hayvân sıfatlarının üstün geldiğini gösterir. Ancak bu kişi, sıradan biri değil de, tarikat ve irfân ehli bir kişi ise, o kişinin karşılaştığı musibetler karşısında herhangi bir üzüntüye ve tasaya kapılmaması, onun seçkin kulların en seçkini ve kâmil kulların en mükemmeli olduğunun bir göstergesidir. Bu kişilerde üzüntü ve tasanın olmayışı, teslîmiyet, rızâ ve diğer övülmüş sıfatların tamamının onlarda mükemmel derecede bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bu türlü sabır, “ahassu'l-havâs” ve “ekmelü'l-kâmilîn” derecesinde bulunanların sabrıdır.⁵⁰¹

Fuâdî'ye göre, tarikata yeni başlayan ve orta derecede bulunan bir derviş, başlangıçta “sabr-ı zarûrî ve sûrî” ile amel etmelidir. Ancak, derviş, tarikatta son merhaleye ulaşıp, hâlleri olgunlaşmış “ehl-i tekâmîl” arasına girdiği zaman “sabr-ı cemîl ve sabr-ı hasen” hâline ulaşabilir.⁵⁰²

⁴⁹⁷ Enbiyâ, 21/83.

⁴⁹⁸ Enbiyâ, 21/83.

⁴⁹⁹ Sa'd, 38/44.

⁵⁰⁰ Kuşeyrî, a.g.e., s. 259.

⁵⁰¹ Fuâdî, a.g.e., ss. 127-128.

⁵⁰² Fuâdî, a.g.e., s. 128.

B. D. Nefs-i Mutmainne'nin Övülmüş Yedi Sıfatı

B. D. 1. Cûd (Cömertlik)

Cûd, lügatte, cömertlik mânasına gelirken⁵⁰³, istilahta ise, karşılığında herhangi bir şey beklemeksizin yapılan cömertliktir. Buna göre, dünyalık veya ahretlik herhangi bir maksat ile yapılan cömertlik *cûd*" değildir.⁵⁰⁴ Kuşeyrî'ye (v. 465/1072) göre, cûd, insanın para ve malı zorlanmadan harcıyıp sarf etmesidir.⁵⁰⁵

Herhangi bir karşılık beklemeksizin yapılan cömertlik, en mükemmel şekliyle Allâhü Teâlâ için söz konusudur. Onun bu cömertliğini ifade etmek için, *cûd* kelimesinden türemiş olan "*cevâd*" ismi kullanılmıştır.⁵⁰⁶

Sûfilere göre, cömertliğin üç mertebesi vardır. Birinci merhale *sehâ* ikincisi *cûd*, üçüncüsü ise *îsâr* mertebesidir. Şöyle ki; kişi, malının bir kısmını kendisine bırakıp bir kısmına da başkalarına verirse, o kişi *sehâ sahibidir*. Eğer kişi, malının bir parçasını kendisine bırakıp çoğunu başkalarına harcıyor ise, *cûd sahibidir*. Şayet kişi, sıkıntılarını katlanarak kendisine yetecek miktardaki geçimliğine başkasını tercih ediyor ise, o kişi *îsâr sahibidir*.⁵⁰⁷ Medineli Müslümanlar, *îsâr* derecesinde cömertlikte buldukları için, çokça yardım eden anlamında "Ensâr" lakabı ile anılmışlar ve Kur'ân-ı Kerîm'de kurtuluşa erenler olarak övülmüşlerdir.⁵⁰⁸

Gerçek anlamda cûd sıfatına sahip olan bir cömert, Medineli Ensâr gibi, yapmış olduğu ikram ve ihsâna karşılık hiçbir beklenti içine girmez; hatta teşekkür bile beklemez. Böyle bir cömert, "*Biz, sizi Allâh rızâsı için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz.*"⁵⁰⁹ âyet-i kerimesini kendine ölçü kabul etmiştir. Bu derecede cömert olan kişi, cömertliğini sergilemekten de hoşlanmaz.⁵¹⁰

⁵⁰³ *el-Müncidü'l-Ebcedî*, s. 341; Cübrân, a.g.e., s. 533.

⁵⁰⁴ Cürcânî, a.g.e., s. 142.

⁵⁰⁵ Kuşeyrî, a.g.e., s. 119.

⁵⁰⁶ Hucvîrî, a.g.e., s. 457.

⁵⁰⁷ Kuşeyrî, a.g.e., s. 336.

⁵⁰⁸ Haşr, 59/9.

⁵⁰⁹ İnsân, 76/9.

⁵¹⁰ Bakara, 2/271.

Cömertliğin fazîleti hakkında birçok âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîf bulunmaktadır. Bu yüzden tasavvuf ehli, her ne kadar toplum içinde maddî imkân bakımından fakîr kimseler olsalar da, toplumun en cömert kişileri olmaya çalışmışlar; kendileri için zarûrî olan mallarını bile gerektiğinde başkalarına verebilmişlerdir.

Fuâdî, cûd sıfatının, nefs-i mülheme sıfatlarından olan “*sehâ*” sıfatı ile aynı mânâyâ geldiğini; ancak, *cûd* sıfatında, *sehâ* mânâsının dışında farklı mânâların da bulunduğunu söyler. Şöyle ki, derviş, nefs-i mülheme makâmında elde ettiği sehâvet ve kanâat sıfatları sâyesinde, nefs-i emmâre ve nefs-i levvâme makamlarındaki kötü sıfatlarını yok edip, dünyayı ve dünya malını terk etmiştir. Dolayısıyla nefs-i mutmainne makamında, cömertlik yapmak için dünyalık mal ve mülk kalmamıştır. Geride, sadece dervişin canı ve başı kalmıştır. İşte nefs-i mutmainne makâmındaki cûd sıfatı, dervişin canını ve başını, Hakk yoluna fedâ etmeye güç yetirir durumda olmasıdır. Yani dervişin, “*Ölmeden önce ölünüz!*”⁵¹¹ sözünün mefhûmunca, *mevt-i irâdî* ve *mevt-i ihtiyârî* olarak tâbir edilen mevt-i mânevî (mânevî ölüm) hâlini kemâle erdirip, irfân kuvveti ile râziye makâmına erişmeye ve bu makamın sıfatlarını ve hallerini elde etmeye lâayık hale gelmesidir.⁵¹²

Fuâdî, bazı dervişlerin, üçüncü makâm olan nefs-i mülheme makamında elde etmeleri gereken *sehâvet* ve *kanâat* sıfatlarını, o makamda elde edemediler ise, dördüncü makâm olan nefs-i mutmainne makamında, kendilerine gelen bir kabiliyet sayesinde, *cûd* sıfatı ile birlikte elde etmelerinin mümkün olacağını söyler.⁵¹³

B. D. 2. Gam (Keder-Tasa)

Gam lügatte, “elem, ıstırap ve üzüntü” anlamlarına gelirken, ıstılâhta, “sevgiliyi, dikkat ve özenle ararken, karşılaşılan engeller” ve “sevenin, sevgilisinin uğrunda, seve seve katlandığı zorluklar ve sıkıntılar” gibi anlamları ifade eder.⁵¹⁴

Fuâdî’ye göre, nefs-i mutmainne makâmındaki *gam* sıfatı ile kastedilen, *mâsivallâh* denen Allâhü Teâlâ dışındaki şeylerden veya dünya ile ilgili hususlardan kaynaklanan bir hüznün ve keder değildir. Çünkü derviş, nefs-i mülheme makâmında iken, bu makamın

⁵¹¹ Aclûnî, a.g.e., II/291.

⁵¹² Fuâdî, a.g.e., ss. 130-131.

⁵¹³ Fuâdî, a.g.e., s. 132.

⁵¹⁴ Uludağ, a.g.e., s. 141.

övülmüş sıfatlarından olan sabır, kanâat, tahammül ve istikâmet sıfatları sayesinde elde etmiş olduğu mânevî hâl ile Allâh'ın dışındaki şeylere karşı gam duymaktan geçmiş, geride celâlüllâh, kibriyâ ve azametüllâh müşâhedesi ile gerçekleşen Allâh korkusu (havfüllâh ve haşyetüllâh) kalmıştır. Dolayısıyla, bu makamda bulunan dervişin korku ve kederi, nefsin ve Şeytân'nın hile ve hücumları karşısında *fetret* denen aşk ateşinin sönüp, manevî gevşeklik haline düşmek; Allâhü Teâlâ'ya erişip onun ilâhî cemâlini seyretmekten mahrûm kalmaktır.⁵¹⁵

Fuâdî, İmâm Kâşânî'nin (v. 730/1329) “Zühd, cahilliğe karşı hüznlenmek, nefsin Hakk'ı müşâheden uzak kalması ve himmetin düşük olmasıdır” sözünü zikreder ve bu sözü şöyle yorumlar: Hakîkî zühd (diye), insan nefsinin, Hak yolunda, yüksek himmet ve gayrette iken, tembelliğin ve ihmâlkârlığın gâlib gelmesiyle alçaklığa düşmesine; dünyâ işleri ile meşgûl olmakla, Cenâb-ı Hakk'ı seyretmekten mahrûm olmasına ve bu yüzden câhil kalma korkusuna karşı duyduğu *hüzne* derler.⁵¹⁶

Fuâdî'ye göre, bu makamdaki gam ile kastedilen başka bir şey de, Allâh sevgisinin semeresi ve hakîkî aşkın cezbesi ile elde edilen *hâlet-i ilâhiyye*'dir ki, bu hâl, bir çaresizlik ve bitmek tükenmek bilmeyen bir gamdır. Fuâdî, dervişin kemâle erebilmesi için gam ve keder hâlinin zorunlu bir hâl olduğu kanâatindedir. Ona göre derviş, *mârifet mertebesi* ve *hakikat makâmı* sayılan nefs-i mutmainne makamında, *gam* denilen bu dermansız derde müptelâ olamasa, mânevî olgunluğa eremez. Mânevî aşktan kaynaklanan dert ve tasaya tutulmuş bir derviş için bu hâl, eğlenceden ve zevk ü sefâdan başka bir şey değildir. Fuâdî bu hâli bir nazmında şöyle ifade eder:⁵¹⁷

Senin mahzûnun olmak bana şâdân (mutlu) olmadan yeğdir.

Gam değil, ağlamak yıllarca handân (güleç) olmadan yeğdir.

Cihânın ‘izz ü câhın⁵¹⁸ böyle iz‘ân eyledim ben kim,

Eşiğinde kul olmak, Mısır'a sultân olmadan yeğdir.

Fuâdî'ye göre, ilâhî aşka kapılmış bir dervişin müptelâ olduğu dert ve tasa, en sonunda gerçek zevk ü sefâya dönüşecek ve netîcede derviş mutluluğa erişecektir. Ancak, dervişin çekmiş olduğu gam ve keder, ilâhî aşk sebebiyle değil de dünya sevgisinden

⁵¹⁵ Fuâdî, a.g.e., s. 132.

⁵¹⁶ Fuâdî, a.g.e., s. 133.

⁵¹⁷ Fuâdî, a.g.e., ss. 133-134.

⁵¹⁸ ‘Izz ü câh: Yücelik ve makâm.

kaynaklanan mecâzî aşk sebebiyle ise, onun bu gam ve kederi dervişi mutluluğa erdirtmez; böyle bir gam ve kederin başı ızdırıp, sonu ise azaptır. Bu durumda dervişe düşen, nefsinin arzusu sebebiyle oluşan dünya sevgisinden ve isyânından tövbe etmek ve kalbine Allâh korkusunu yerleştirek Allâh sevgisine yönelmektir. Ancak bu sayede, dervişin mecâzî aşkı ilâhî aşka dönmüş olacaktır. Hakîkî aşkın sonucu ise mutluluk ve sevinçtir.⁵¹⁹

B. D. 3. Zühd

Zühd kelimesi, lügatte, rağbetin zıddı⁵²⁰, bir şeye meyletmeyi terk etmek⁵²¹ ve bir şeyi küçümseyerek ondan yüz çevirmek⁵²² gibi manalara gelir. İstılâhta ise, dünyaya buğz edip ondan yüz çevirmek, âhîret hayatının rahatı için dünyayı terk etmek, elin boş olduğu şeyden kalbi de boşaltmak⁵²³, kalbi dünyâdan boşaltıp, kalbin sevgisini, dünya sevgisinden âhîret sevgisine yöneltmek gibi mânâlara gelir.⁵²⁴

Zühd, her ne kadar anlamı ve kapsamı hakkında farklı görüşler ortaya atılmış ise de, gerekliliği konusunda bütün İslâm âlimlerinin ittifak ettikleri bir sıfattır.⁵²⁵ Zühd hakkında söylenen sözlerden bazıları şöyledir:

Hasan-ı Basrî (v. 110/728): “Dünyâ (konusunda) zühd, dünyânın içindeki her şeye ve dünyâ ehline buğz etmendir.”⁵²⁶

Ebû Süleyman Dârânî (v. 205/820): “Zühd, Allâh’tan (c.c) alıkoyan her şeyi terk etmektir.”⁵²⁷

Cüneyd-i Bağdâdî (v. 297/909): “(Zühd), dünyâyı küçük görmek, aşağılamak ve dünyânın eserini kalpten tamâmen silmektir.”⁵²⁸

⁵¹⁹ Fuâdî, a.g.e., s. 135.

⁵²⁰ Râzî, a.g.e., s. 138.

⁵²¹ Cürcânî, a.g.e., s. 115.

⁵²² *el-Müncidü'l-Ebcedî*, s. 524.

⁵²³ Cürcânî, a.g.e., a.y.

⁵²⁴ Mervezî, Abdullah b. Mübârek, *ez-Zühd ve'r-Rekâik*, thk.: Ahmed Ferîd, Dâru'l-Mi'râcü'd-Devliyye Li'n-Neşr, Riyad, 1415/1995, I/11.

⁵²⁵ Sülemî, a.g.e., s. 285

⁵²⁶ Kuşeyrî, a.g.e., s. 190.

⁵²⁷ Kuşeyrî, a.g.e., a.y.

⁵²⁸ Kuşeyrî, a.g.e., a.y.

Ebu Bekr Dûlef b. Cahder Şiblî (v. 334/945): “(Zühd), Allâh dışındaki her şeyden el etek çekmendir.”⁵²⁹

Zühd sıfatının pratiğe yansıtılmasındaki farklılıklardan dolayı, sûfiler, zühd kavramı ile ilgili, farklı kavramlar geliştirmişlerdir. Hâtim-i Esâm’ın (v. 237/852) hocası olan Şakîk Belhî’ye (v. 194/810) göre, zühd ehli ikiye ayrılır; zâhid ve mütezehhid. Zâhid, zühdünü davranışları ile ortaya koyan kimsedir; mütezehhid ise, sözleri ile zühdü ifade eden kimsedir.⁵³⁰

Bazı mutasavvıflar, zühdün gerçek zühd olabilmesi için, kendisi hakkında zühd ile amel edilen şeyin, değerli bir şey olması gerektiği görüşündedirler. Buna göre, Allâhü Teâlâ katında hiçbir değeri olmayan dünya ve dünya malı konusunda zühd ile amel etmek diye de bir şey yoktur.⁵³¹

Tasavvuf ehlerinden bazıları, dünyâyâ gönül vermeksizin Allâh’ın ihsân etmiş olduğu dünya nimetlerinden istifade etmenin, zühde engel olmadığı görüşündedir. Bu zühd anlayışının temeli, “*Bana dünyânızdan koku ve kadın sevdirdi, gözümün nuru namaz kılındı*” hadîs-i şerîfine dayanmaktadır. Nitekim Rasûlülâh (s.a.v.), koku ve kadını sevmekle beraber, hem bu konularda hem de başka konularda zühd ile amel etmiştir. Rasûlülâh’a (s.a.v.) sevdiren bu şeyler ilâhî bir kısımdır. Bu yüzden bu nimetleri sevmekte, bir anlamda Allâh’ın (c.c) emrine bağlılıktır ve bu bağlılık bir nevi ibâdetdir. Bu sıfat üzere zühdü özümseyen kişi, bütün dünyâ elbiselerini giyinmiş olsa da, yine Allâhü Teâlâ’ya itâat ve ibâdet edebilir.⁵³²

Fuâdî, zühd sıfatının, evliyâullâhın makamlarının ve sıfatlarının en seçkinlerinden olduğunu söyler. Ona göre zühd sıfatının fazîletleri ve faydaları saymakla bitmez. Nitekim bu konuda Rasûlülâh (s.a.v.), “*Dünyada, zühdden faziletli bir şey ile Allâhü Teâlâ’ya ibâdet edilmemiştir*”⁵³³ buyurmuştur.⁵³⁴

Fuâdî, zühdü, *zâhirî zühd* ve *bâtınî zühd* olarak ikiye ayırır ve gerçek zühdün, bâtinî zühd olduğunu söyler. Ona göre, “*Dünyada zühdden faziletli bir şey ile Allâhü Teâlâ’ya ibâdet edilmemiştir*” hadîs-i şerîfi ile kastedilen zühd, *bâtınî zühddür*. Sâdık bir dervişin ve

⁵²⁹ Kuşeyrî, a.g.e., a.y.

⁵³⁰ Sülemî, a.g.e., s. 65.

⁵³¹ Kelâbâzî, a.g.e., s. 65.

⁵³² Geylânî, a.g.e., s. 114.

⁵³³ Suyûtî, *el-Fethu ’l-Kebîr*, III/96.

⁵³⁴ Fuâdî, a.g.e., s. 135.

âşik bir mürîdin, nefs-i mutmainne makâmında elde etmesi gereken zühd de bu zühddür. Ancak, dervişin öncelikle elde etmesi gereken zühd, *zâhirî zühddür* ki, derviş bu *zahirî zühdü*, nefs-i mülheme makâmında elde etmiştir. Buna rağmen, eğer dervişin zâhirî zühdü güçsüz ve eksik ise, dördüncü makâm olan nefs-i mutmainne makamında onu kuvvetlendirmesi gerekmektedir.⁵³⁵

Fuâdî'ye göre, nefs-i mutmainne makamında murâd edilen zühd, âriflerin ve muhakkıkların hâli ve sıfatı olan *zühd-i hakîkî*dir ki, bu zühd, “terk-i mâsivâllâh” denen, Allâhü Teâlâ dışındaki her şeyi terk etme halidir. Ebû Süleymân Dârânî'nin (v. 205/820), “Bizim yanımızda zühd, Allâh'tan alıkoyan her şeyi terk etmektir”⁵³⁶ sözü ile kastettiği zühd de budur. Sâdık bir dervişin, nefs-i mutmainne makamında zâhirî zühdü tam anlamıyla gerçekleştirip, nefs-i râziye makamında tam olarak hakîkî zühde erişmesi ve artık zühd ile amel etmesi gerekmektedir. Aksi takdirde dervişin, mârifete ve hakikata erişmesi mümkün değildir.⁵³⁷

B. D. 4. Şükür

Şükür, lügatte, yapılan iyiliği övmek, teşekkür etmek, iyiliğin kıymetini bilmek, ihsânda bulunanı övmek ve nankör olmamak gibi anlamlara gelir.⁵³⁸ İstılâhta ise, “nimet verenin nimetini, hem ona boyun eğerek hem de dil ile söyleyerek itiraf etmek”, “ihsânda bulunanı, ihsânını zikrederek övmek”⁵³⁹ gibi anlamlara gelmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, “*Kim şükrederse, ancak kendi nefsi lehine şükretmiş olur*”⁵⁴⁰ buyrulurken, Cenâb-ı Hakk'ın kulların şükrüne ihtiyaç duymadığı; bilakis şükrün faydasının yine şükreden kula ait olacağına işâret edilmiştir.⁵⁴¹

En basit ifadeyle, sahip olunan nimetlere karşın, o nimetleri verene teşekkür anlamına gelen şükür, sanıldığı kadar kolay bir hadise değildir. Bu gerçeği bilen Cenâb-ı Hakk, dünya saltanatı verdiği Hz. Süleyman'a (a.s.) hitaben, “*Çalışın Ey Dâvûd hânedânı,*

⁵³⁵ Fuâdî, a.g.e., s. 136.

⁵³⁶ Kuşeyrî, a.g.e., s. 190.

⁵³⁷ Fuâdî, a.g.e., a.y.

⁵³⁸ Râzî, a.g.e., s. 167; Uludağ, a.g.e., s. 338.

⁵³⁹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 247.

⁵⁴⁰ Lokmân, 31/12. (Ayrıca bk.: İbrâhîm, 14/7.)

⁵⁴¹ Neml, 27/40; Lokmân, 31/12.

*şükür için çalışın! Kullarım arasında şükreden azdır*⁵⁴² buyurmaktadır. Şükürün bu zorluğundan dolayıdır ki, bazı mutasavvıflar, “*Şükür, şükürden âciz olunduğunu bilmektir*”, “*şükür nimetine karşı şükretmek, nimetlere karşı şükürden daha mükemmel bir şükürdür*” gibi sözler söylemişlerdir.⁵⁴³

İnsana verilen nimetler farklı olduğu için, her nimetin şükürünün de farklı şekilde yapılması gerektiği bildirilmiştir. Allâhü Teâlâ'ya karşı yapılan şükürün en aşağı seviyesi, onun verdiği nimetleri hatırlamak ve bunlara karşın dil ile ona şükretmektir. Nitekim bir hadîs-i şerîfte, “*Allâhü Teâlâ'nın nimetini konuşmak şükürdür; bunu terk etmek ise küfürdür (nankörlüktür)*”⁵⁴⁴ buyrulmuştur. Sufilerden biri, “*Elin, halkın iyiliğine karşılık vermekten kısa kalıyorsa, dilin teşekkür ile uzun olsun*” der.⁵⁴⁵ Ancak, gerçek şükür, ibâdetler ile kendisini gösterir. Nitekim ayakları şişinceye kadar namâz kılan Rasûlüllâh (s.a.v.), bu şekilde ibâdete düşkün olmasının sebebini, “*Şükreden bir kul olmayayım mı?*”⁵⁴⁶ diye açıklamıştır.

Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre (v. 297/909) şükür, kişinin kendisini, nimete ehil ve lâyıf görmemesidir. Bir kulun sahip olduğu nimetlerin artması için yaptığı şükür, gerçek şükür değil; hastalıklı bir şükürdür. Çünkü böyle bir şükürde, nimetlerin artırılması yönünde, nefsin bir isteği bulunmaktadır.⁵⁴⁷

Fuâdî, şükürün, *zâhirî* ve *bâtînî* olmak üzere ikiye ayrıldığını söyler. Hakîkî şükür, bâtinî olan şükürdür ve nefs-i mutmainne makâmında yapılması gereken şükür de budur. Dervişin, hoşlandığı ve hoşlanmadığı her şeye şükretmesi, bâtinî şükürün bir gereğidir. Ona göre, İmam Kâşânî'nin (v. 730/1329) “*Hoşa gitmeyen şeylere karşı şükretmek, sevilen şeylere karşı şükretmek gibidir*” sözüyle kastettiği şükür de budur. Yani, hakîkî dervişler, bu şükür sayesinde, sadece sevdikleri şeyler için değil, başlarına gelen musibetler ve hoşlanmadıkları durumlar karşısında da şükrederler. Onlar, bu tür musîbet ve hoşa

⁵⁴² Sebe', 34/13.

⁵⁴³ Kuşeyrî, a.g.e., s. 248.

⁵⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV/278, 375.

⁵⁴⁵ Kuşeyrî, a.g.e., s. 249.

⁵⁴⁶ Buhârî, Tefsîrû sûre 48 (Fetih), 2; Müslim, Münâfikîn, 79-81; Tirmizî, Salât, 187; Nesâî, Kıyâmü'l-Leyl, 17; İbn Mâce, İkâme, 200; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV/251, 255.

⁵⁴⁷ Kuşeyrî, a.g.e., s. 248.

gitmeyen olayları, tam bir teslimiyet ve rızâ sıfatı ile kabullenip, bunları Hakk Teâlâ'dan kendilerine verilen bir nimet olarak görürler ve bu yüzden şükrederler.⁵⁴⁸

Ömer Fuâdî, hakîkî şükür ile ilgili bir kıssa anlatır. Rivâyete göre, Belh şehrinden henüz yeni dervişliğe başlamış biri, hacc yolculuğunda Bistâm vilâyetinde bulunan [139] Bâyezîd'e (v. 234/848) misafir olmuş ve ona, tevekkülün hâlinden ve kemâlinden sormuş. Bâyezîd Bistâmî: "Nimet bulursak seviniriz ve eğer bulmazsak sabr ü tahammül ederiz" diye cevap vermiş. Bunun üzerine derviş, "Bizim Belh şehrinin kelpleri (köpekleri) dahi öyledir; bulursa yerler bulmazlarsa sabrederler" demiş. Bâyezîd Bistâmî: "Ya sizin tevekkülünüz nîcedir?" diye sormuş. Derviş, "Nimet bulursak kendimiz yemeyip bizden muhtaç fukarâya bezl ü îsâr ederiz ve eğer bulamazsak şükrederiz" diye cevap vermiş.⁵⁴⁹

Fuâdî, şükürün en yüce mertebesi olarak gördüğü bâtınî şükür ile alâkalı İmâm Kâşânî'nin (v. 730/1329) "Hakîkî şükür, cemâl (sıfatının) nûruna gark olmaktır" sözünü zikreder ve bu sözü şöyle yorumlar:

Hakîkî şükür, celâl sıfatına ve aşk ateşine mazhar olmakla yanıp yakılmak; celâl sıfatının kuvvetiyle, fiilleri ve sıfatları yok etme nimetine mazhar olmak; fenâ hâlini olgunlaştırıp bekâ hâline ulaşmak ve cemâl nûruna gark olmaktır.

B. D. 5. Tevekkül

Tevekkül lügatte, acizliğini itiraf edip, başkasına îtimad etmek⁵⁵⁰, "güvenme, bel bağlama, vekil tayin etme, havâle etme"⁵⁵¹ gibi anlamlara gelirken, ıstılâhta, bütün işleri sahibine bırakmak ve onun vekilliğine güvenmek⁵⁵², Allâh'ın (c.c) yanında bulunan şeylere güvenip, insanların ellerinde bulunan şeylerden ümit kesmek⁵⁵³, işleri Allâhü Teâlâ'ya

⁵⁴⁸ Fuâdî, a.g.e., s. 138.

⁵⁴⁹ Bu kıssa farklı eserlerde, farklı isimlerle anlatılmaktadır. (Krş.: Kuşeyrî, a.g.e., s. 238; Gazâlî, *el-Mürşidü'l-Emîn*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1416/1996, s. 138.)

⁵⁵⁰ Râzî, a.g.e., s. 344; *el-Müncidü'l-Ebcedî*, s. 301.

⁵⁵¹ Uludağ, a.g.e., s. 357.

⁵⁵² Kâşânî, a.g.e., s. 164.

⁵⁵³ Cürcânî, a.g.e., s. 133.

havale etmek⁵⁵⁴, sebeplerin yokluğu durumunda, kalbin, sıkıntı duymadan Allâhü Teâlâ'ya itimat etmesi⁵⁵⁵ gibi anlamlara gelir.

Tevekkül, “Müminler Allâh’a tevekkül etsinler”⁵⁵⁶, “Eğer mümin iseniz Allâh’a tevekkül ediniz”⁵⁵⁷ gibi âyet-i kerimeler ile imanın gereği olarak gösterilmiş bir sıfattır. Bu itibarla tevekkül, sadece tasavvufa mahsus bir terbiye usulü olmayıp, aynı zamanda dinî bir emir olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden, tevekkül için “mânevî mertebelerin en büyüğü”⁵⁵⁸, “îmânın özüdür”⁵⁵⁹, “Takvâ ve yakîn, terazinin iki kefesini gibidir; tevekkül ise terazinin (ortadaki) dili gibidir. Fazlalık ve eksiklik onunla bilinir”⁵⁶⁰ gibi ifadeler kullanılmıştır.

Fuâdî’ye göre, sâdık bir dervişin ve gayretli bir mürîdin, gerçek anlamda tevekkül sıfatına mazhar olup, mânevî yükselişe geçmesi ve yüce makâmlara erişebilmesi için, nefsi-i mülheme sıfatlarından sabır, kanâat, sehâ ve istikâmet sıfatlarını, tam anlamıyla gerçekleştirmesi gerekir. Zîrâ derviş, dördüncü makâm olan nefsi-i mutmainne makamında, hâlini mükemmelleştirip, hâlinde ve amelinde tevekkül içinde bulunmaz ise, gerçek anlamda mânevî olgunluğa erişemez ve tarikatta istenmeyen kişi durumuna düşer.⁵⁶¹

Fuâdî, Yahyâ b. Ebî Kesîr’in naklettiği, “Dayanağı, yine kendisi gibi insan olan kişi lanetlenmiştir”⁵⁶² meâlindeki bir Tevrat âyetine istinâden, Allâh’ı bırakıp ta insana tevekkül eden kişinin lanete uğradığını söyler. Fuâdî, Tevrât’ta geçen bu âyeti şöyle tefsir eder: Sığınması ve inancı, ricâsı ve îtimâdı rızıkını veren ve bütün hallerini ve işlerini tamamlayıp ihsânda bulunan ve yaratıcı ve rızık verici olan ölümsüz Rabbine değil de kendi gibi âciz ve fânî insana olan kişi, lanetlenmiş ve Hakk kapısından kovulup reddolunmuştur.⁵⁶³

⁵⁵⁴ Geylânî, *el-Ğunye li-Tâlibî Tarîkı’l-Hakk*, thk.: ‘İsâm Fâris el-Haristânî, Dâru’l-Cîl, Beyrut, 1999, II/317.

⁵⁵⁵ İbn Arabî, a.g.e., ss. 264.

⁵⁵⁶ İbrahim, 14/11.

⁵⁵⁷ Mâide, 5/23.

⁵⁵⁸ Muhâsibî, Ebû Abdullah el-Hâris b. Esed, *Adâbü’n-Nüfus*, Beyrut, 1988, s. 142.

⁵⁵⁹ Muhâsibî, a.g.e., s. 145.

⁵⁶⁰ Mekkî, a.g.e., II/4.

⁵⁶¹ Fuâdî, a.g.e., ss. 140-141.

⁵⁶² Kaynaklarda tespit edemedik.

⁵⁶³ Fuâdî, a.g.e., ss. 140-141.

Fuâdî, yukarıda anlatılan durumun her mürîd için aynı olmadığını söyler. Ona göre, bazı kâmil zâtlar, şefâat sebebiyle veya başka bir sebeple, küçükten veya büyükten bir takım şeyleri isteyebilir ve sığınma talebinde bulunabilir. Ancak, tarîkate yeni giren ve hâlleri orta seviyede olan dervişlerin, kendilerini, tarîkatta zirveye yükselmiş kâmil kişiler ile kıyâs etmeleri doğru değildir. Çünkü o kâmiller, irfân müşâhedesi ile hâllerini kemâle erdirmiş ve fiillerinde tevhîd inancı üzerine yaşama bilincine ermişlerdir. Onlar, görünüşte, *sebepler mertebesi* ve *kesret* ile amel eder gibi görünseler de gerçekte öyle değildirler. Bu durum ehline mâlûmdur. Ancak, bazı eksik akıllı, akl-ı meâş ve akl-ı meâdî olgunlaşmamış, mertebeleri, makâmı, tecellîleri ve halleri anlamayan ve kendini beğenme denen *ucub* sıfatı sebebiyle kendilerini kâmil zanneden kişiler, bilgisizlikleri sebebiyle yolda kalırlar.⁵⁶⁴

Fuâdî'nin bu yorumundan, dervişin, Allâhü Teâlâ'dan başka kimseye, hiçbir konuda müracaat etmemesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu tevekkül ise, Serrâc'ın üçüncü derecede değerlendirmiş olduğu "Havâssu'l-Havâs'ın Tevekkülü" derecesinde bir tevekküldür. Yani tevekkülün son mertebesidir.

Fuâdî, yukarıda tarif ettiği derecedeki tevekkül anlayışına uygun bir kıssa anlatır. Rivayete göre, Hâtemü'l-Esam'a (v. 237/852), azıksız ve arkadaşsız olarak çöllerde yolculuk yaparken, azığının ne olduğu sorulunca, Hatemü'l-Esam, dört tane azığının olduğunu söylemiş ve bu azıkları şöyle sıralamış:

Birincisi: Bütün dünyanın Allâhü Teâlâ'nın mülkü olduğu, her şeyin Allâh'ın kontrolünde olduğu ve her yerde onun hükmünün ve tasarrufunun olduğu inancı.

İkincisi: Bütün mahlûkâtın Allâhü Teâlâ'nın kulları olduğu, onların Allâh'ın ailesi gibi olduğu için, hiç birini aç bırakmayacağı inancı.

Üçüncüsü: Her kişiye verilecek rızkın ve rızkın bütün sebeplerinin, Allâhü Teâlâ elinde olduğu inancı.

Dördüncüsü: Allâhü Teâlâ'nın hükmünün ve tasarrufunun bütün yeryüzünde geçerli olduğu inancı. Yani, harâbe ve mâmûr yerler, evcil ve yabanî hayvanlar onun yanında birdir.⁵⁶⁵

Fuâdî'ye göre, derviş birinin, nefs-i mutmainne makamındaki tehlikeleri geçip, yüce mertebelere doğru yol alabilmesi için, Hâtemü'l-Esam Hazretlerinin beyân ettiği

⁵⁶⁴ Fuâdî, a.g.e., s. 141.

⁵⁶⁵ Fuâdî, a.g.e., ss. 142-144.

tevekkül hâline erişmeli ve bu halini olgunlaştırarak, üstadından himmet isteyip azîmet ile hareket etmelidir. Aksi takdirde, derviş, seyr ü sülûkünü tamamlayamaz.⁵⁶⁶

B. D. 6. İbâdât (İbâdetler)

İbâdet, sözlükte, boyun eğmek, kulluk etmek ve itâat etmek⁵⁶⁷ gibi anlamlara gelirken, tasavvuf ıstılâhında ise, “mükellef olan kulun, rabbini tâzîm için, nefsinin arzusuna muhâlefet üzere yaptığı fiili”⁵⁶⁸, “sâlikin gösterdiği çaba”⁵⁶⁹ gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

İbadet kelimesi, “köle” anlamına gelen “abd” kelimesi ile aynı kökten gelir. Buna göre ibâdet, tıpkı bir kölenin efendisi için, hiçbir beklenti içine girmeden ve itiraz etmeden çalışıp çabalaması gibi, insanın da, kulu-kölesi olduğu Rabb’i için hiçbir beklenti içinde olmadan ve itiraz etmeden kulluk yapması demektir. Üstad Ebû Ali Dekkâk’ın (v. 405/1014) bu konudaki sözü çok mânidârdır:

“Sen, kimin esiri ve mülkü isen onun kulusun. Eğer sen, nefsinin esiri isen, nefsinin kulusun demektir. Eğer dünyanın esiri isen, dünyanın kulusun demektir.”⁵⁷⁰

İbadet, kulluğun bir gereğidir. Kulluk ise, insan için verilmiş en şerefli bir sıfattır. İnsan, bu kulluğu hakkıyla yaptığı takdirde Rabbi katında gerçek değerini bulacaktır. Serrâc (v. 378/ 988), en yüksek makamın *kulluk makâmı* olmasından dolayı, Allâhü Teâlâ’nın müminleri “kul” isminden daha güzel bir isimle isimlendirmedini, peygamberlerini ve melekleri de kul ismi ile andığını⁵⁷¹ söyler.⁵⁷² Ona göre, Rasûlüllâh’ın (s.a.v.) kul peygamber olmayı tercih etmesi⁵⁷³ de, Allâh ile kulları arasında, kulluk makâmından daha yüce bir makâm olmadığını bir delilidir.⁵⁷⁴ Kuşeyrî’nin (v. 465/1072) hocası Ebû Ali Dekkâk’a (v. 405/1014) göre de, “Ubûdiyyetten/kulluktan daha şerefli bir

⁵⁶⁶ Fuâdî, a.g.e., s. 144.

⁵⁶⁷ Cebecioğlu, a.g.e., s. 127.

⁵⁶⁸ Cürcânî, a.g.e., s. 223.

⁵⁶⁹ Uludağ, a.g.e., s. 179.

⁵⁷⁰ Kuşeyrî, a.g.e., s. 291.

⁵⁷¹ Furkân, 25/63; Hicr, 15/49; Enbiyâ, 21/26; Sa’d, 38/45.

⁵⁷² Serrâc, a.g.e., s. 531; Tûsî, a.g.e., s. 425.

⁵⁷³ Heysemî, *Mecma’u’z-Zevâid*, IX/192.

⁵⁷⁴ Serrâc, a.g.e., a.y.; Tûsî, a.g.e., a.y.

şey yoktur. Mümin için ubûdiyyetle ilgili isim almaktan daha mükemmel bir isim yoktur.”⁵⁷⁵

Kulluk, Cenâb-ı Hakk’ın bütün mahlûkâtın rûhlarını yarattığı vakitten, sonsuza kadar devam edecek olan bir sıfattır. Ancak, kulluğun bir gereği olan ibâdetler, ergenlik çağından ölüm anına kadar geçen zaman diliminde yapılması farz kılınmıştır.⁵⁷⁶ Bu yüzden, Üstad Ebû Ali Dekkâk (v. 405/1014), “Rablık (Rubûbiyyet), Hakk’ın yok olmayan bir vasfı olduğu gibi, kulluk (ubûdiyyet) ta, kulun varlığı devam ettiği sürece, kuldan ayrılmayan bir sıfattır” der.⁵⁷⁷ Buna rağmen, bazı sapık kişiler, hürriyeti, kulluktan üstün görüp, “Allâhü Teâlâ ile kul arasında kulluk etme fiili devam ettikçe kul “ubûdiyyet” ile isimlendirilir. Ancak kul, Allâh’a ulaştınca artık hür olur; hür olunca da ondan kulluk düşer” gibi sözler sarf etmişlerdir. Serrâc (v. 378/ 988) bu düşüncede olanların, anlayışlarının ve ilimlerinin azlığı sebebiyle dînin usûl ve esaslarını kaybedip, sapıklığa düşüklerini söyler.⁵⁷⁸

Fuâdî, nefs-i mutmainne makâmının, “*tecellî-yi sıfât*” makâmı olduğunu söyler. Fuâdî’ye göre, dervişin bu makâmda yapması gereken şey, rubûbiyyeti müşâhede etmek sûretiyle, kullukta mutmain olup karar kılmaktır. Bu makâm, tehlikeler ve yokuşlarla dolu bir *sır makâmı*dır. Bu yüzden derviş, rûhunun ve sırrının, kalp âleminde gözlemlediği hâlini ve sırrına ait kuvvetlerini, ibâdet ve itâat ile destekleyerek, görünür-görünmez bütün fitnelere korumalıdır. Nitekim Rasûlüllâh (s.a.v.), “*Fitne zamanında ibâdet, bana yapılan hicret gibidir*”⁵⁷⁹ buyurmuştur. Fuâdî bu hadîs-i şerifi şöyle yorumlar: Bir kimse, kesret, fitne ve tehlike zamanında ortaya çıkan fitne ve bozgunculuğa tâbi olmayıp, Allâhü Teâlâ’ya yönelerek teslîmiyet ve takvâ ile ibâdet ve itâatta olsa, bana hicret edip yanıma gelmiş gibi olur. Yani, helâk olmaktan kurtulur.⁵⁸⁰

Fuâdî, dervişin, ibâdetlerini sadâkat ve ihsân ile yapabilmesi için, nefs-i mutmainne makamının övülen sıfatlarından olan *ibâdet* sıfatı ile nitelenmesi gerektiğini söyler. Derviş, gerçek anlamda ibâdet sıfatına sahip olduğu takdirde, *tecellî-yi sıfâtı* kuvvetlendirecek ve

⁵⁷⁵ Kuşeyrî, a.g.e., s. 292.

⁵⁷⁶ Hicr, 15/99.

⁵⁷⁷ Kuşeyrî, a.g.e., s. 292.

⁵⁷⁸ Serrâc, a.g.e., s.531; Tûsî, a.g.e., s. 424.

⁵⁷⁹ Müslim, Fiten, 130. (Ayrıca bk.: Tirmizî, Fiten, 31; İbni Mâce, Fiten, 14; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/25, 27.)

⁵⁸⁰ Fuâdî, a.g.e., ss. 144-145.

yüce mertebelerden olan nâfile ibâdetler ile Allâhü Teâlâ'ya yakınlık hâline mazhar olacaktır. Böylece derviş, ibâdetlerinden son derece huzûr ve tat duyacaktır. Dervişte ortaya çıkan bu huzûr ve zevk hâli, onda yerleşecek ve böylece derviş, hem dış âleminde hem de iç âleminde mutmain olacaktır. Derviş, mânevî tatmîne ulaşmış hâli ile beşinci makâm olan nefs-i râziye makâmına ulaştığında ise, farzlar ile Allâhü Teâlâ'ya yakınlık hâline erişecek, yaptığı ibâdetlerinde ihsân ve tam bir müşâhede hâli ile hareket etmeye başlayacaktır.⁵⁸¹

Fuâdî, ibâdetteki ihsânı, dervişin, ibâdetlerinin tamamında, özellikle namâz ibâdetinde, kesinlikle gaflet içinde olmayıp, her ne kadar kendisi Hakk Teâlâ'yı görmese de, Hakk Teâlâ'nın kendisini gördüğünü ve bütün hâllerini ayan beyân bildiğini düşünmesi ve bu inanç ve düşünce ile ibâdet etmesi olarak tanımlar. Bu hususta Rasûlüllâh'ın (s.a.v.), “*Rabbine, sanki onu görüyormuşçasına ibâdet et! Zîrâ sen onu görmeden de O seni görmektedir*”⁵⁸² hadîs-i şerîfini zikreder ve şöyle yorumlar:

“Ma'bûdün bi'l-hak olan Rabbü'l-Alemîn'e ibâdet ettiğinde, hâzırü'l-kalb olup Rabb'ini görür gibi hemen ibâdet eyle. Zîrâ sen onu görmezsin, tahkîkan ol seni görür.”⁵⁸³

Fuâdî'ye göre, bir dervişin tam mânâsıyla rubûbiyeti müşâhede edebilmesi için, onun, nefsin her makâmında, şerîat üzerine kendisine lâzım olan ibâdetlerinde ve tarîkat üzere kendisine lâzım olan bütün evrâd ü ezkârında, uyanık bir kalp ve temiz bir rûh ile gafletten uzak durması lazımdır. Derviş, ancak bu sayede, manevî yolculuğunda nefs-i mutmainne makâmının tehlikelerinden ve meşakkatlerinden kurtulabilir; Cenâbı Hakk'ın hidâyeti ile huzûr içinde ve kolaylıkla ilâhî olgunluklara ve sonsuz faziletlere erişebilir ve sapıklığa düşmekten kurtulabilir. Derviş, nefs-i mutmainne makâmında, kendine lâzım olan sıfatların tecellilerini, ibâdet kuvveti ile bilmesi durumunda, beşinci makâm olan nefs-i râziye makâmında elde edilecek olan *tecellî-yi zâta* erişecek ve sonuçta kâmil ve ârif bir derviş olacaktır.⁵⁸⁴

⁵⁸¹ Fuâdî, a.g.e., a.y.

⁵⁸² Müslim, İmân 1, 5. (Ayrıca bk.: Buhârî, İmân, 37; Tirmizi, İmân, 4; Ebû Dâvûd, Sünnet, 16; Nesâî, Mevâkîf, 6; İbni Mâce, Mukaddime, 9.)

⁵⁸³ Fuâdî, a.g.e., s. 146.

⁵⁸⁴ Fuâdî, a.g.e., ss. 146-147.

B. D. 7. Tezellül (Kendini Hor Görme)

Tezellül lügatte, boyun eğmek, tevâzu göstermek⁵⁸⁵ anlamına gelir.

Fuâdî, tezellül sıfatının, hudû' ve huşû' anlamında olduğunu söyler. Ancak ona göre, nefis-i mutmainne makâmındaki tezellül, *tevâzu* anlamına gelen *sûri ve zâhirî tezellül* değildir. Çünkü derviş, nefis-i mülheme makâmında iken *tevâzu sıfatı* ile nitelenmiş ve böylece, *sûri ve zâhirî tezellül* sıfatını gerçekleştirmiştir. Dördüncü makâm olan nefis-i mutmainne makamındaki tezellül ise *sır makâmıdır*.⁵⁸⁶

Fuâdî'ye göre, tevâzu sıfatı sayesinde, dervişteki *hudû'-i sûri* olgunlaşır ise, hudû' ve tezellül sıfatı, dervişin ahlakına ve iç âlemine tesir etmeye başlar. Derviş, hâlis bir mücâhede ve sâlih ameller ile süslenirse, *tezellül-i mânevî* sıfatı gerçekleşmiş olur. Allâhü Teâlâ da, böyle bir dervişin kalbini, Rahmânî olan övülmüş sıfatlar ve Rabbânî olan kuvvetli tecelliler ile süsler; ona mânevî kokular verir ve onu müşâhede nûru ile nurlandırıp misk-i amber eyler. Nitekim bu konuda Şeyh Ebû Alî Ed-Dekkâk (v. 405/1014), “Kim ki, mücâhede ile dış âlemini süslerse, Allâh da müşâhede ile onun iç âlemini süsler” buyurmuştur. Fuâdî, Dekkâk'ın bu sözünü özetle şöyle yorumlar: Bir kimse şerîatte, sâlih ameller ile; tarîkate ise kâmil bir mücâhede ile dışını süsleyip mâmûr ederse, Allâhü Teâlâ da, o kimsenin iç âlemini mârifet süsü ile süsleyip, müşâhede nûru ile nurlandırır.⁵⁸⁷

Fuâdî'ye göre, dervişin kalbi ve rûhu, mârifet süsü ile süslenip nurlanır, hudû' ve tezellül sıfatı da oraya yerleşirse, oradaki nûrun ışığı dışa akseder ve bu hâl, dervişin davranışlarında kendisini gösterir. Nitekim Rasûlüllâh'ın (s.a.v.) huzûrunda bir kimse, gelişigüzel bir şekilde namâz kılmış ve bunun üzerine Hazreti Rasûlüllâh (s.a.v.), o kimse hakkında, “*Şayet şunun kalbi huşû duysa idi, organları da huşû duyardı*”⁵⁸⁸ buyurmuştur. Fuâdî, bu hadîs-i şerifi özetle şöyle yorumlar: Eğer bu namâz kılan kimsenin, kalbinde övülmüş rûhânî sıfatlardan huşû' ve tezellül olsa idi, sâlih amellerin çıkış yeri olan organlarında da zâhirî hudû olurdu.⁵⁸⁹

⁵⁸⁵ *el-Müncidü'l-Ebcedî*, s. 240; Râzî, a.g.e., s. 113.

⁵⁸⁶ Fuâdî, a.g.e., ss. 147-148.

⁵⁸⁷ Fuâdî, a.g.e., a.y.

⁵⁸⁸ Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, III/44.

⁵⁸⁹ Fuâdî, a.g.e., ss. 149-150.

Fuâdî, namazdaki *huşu ve hudû* halinin her Müslümanda bulunması gerektiğini; ancak bazı kâmil zâtların namazlarındaki oturuş-kalkışlarında ve diğer hareketlerinde, bozukluk olmamakla beraber, bozukluk gibi görünen bir takım durumların görülebileceğini söyler. Bu durumda dervişe düşen, bu kişilerin durumlarına değil, kendi hata ve eksiklerine bakmak ve namazında huşû ve hudû sıfatını gerçekleştirmeye çalışmaktır. Ancak kişi, mürşitlerden, şeyhlerden, takvâ sahibi âlimlerden veya öğretmenlerden ise, düzeltmek niyetiyle, başkalarının hatalarına bakabilir. Böyle bir kişi, başkalarının hatasına bakarken, kasıtsız olarak ve Allâhü Teâlâ rızâsını kazanmak için bakmalı ve hataları hikmetli sözlerle ve samimiyetle düzeltmelidir ki, tâlîm ve irşâd gerçekleşmiş olsun! ⁵⁹⁰

Fuâdî'ye göre, dervişte, zâhirî ve bâtinî tezellül bulunmaz ve derviş, *fenâ fillâh* makâmına erişemezse, onun, *kurb ve vuslat makâmına* erişmesi de mümkün olmaz. Bunun açık delili “*Allâh’a secde et ve (yalnızca O’na) yaklaş!*”⁵⁹¹ âyet-i kerîmesi ve “*Kulun Rabbine en yakın hâli, secde ettiği zamandadır*”⁵⁹² hadîs-i şerîfidir. Nitekim Ebû Cehil (a.l.) Rasûlüllâh’ı (s.a.v.) namâz kılmaktan engelleyince, Hakk Teâlâ onun engellemesine karşın, Rasûlüllâh’a (s.a.v.), “*Hayır, Ona uyma!*”⁵⁹³ buyurarak, Ebû Cehil’e değil kendisine itâat etmeyi emretmiştir. Ardından, ibâdetine devam etmeyi ve zâtına yaklaşmayı emrederek, “*Allâh’a secde et ve (yalnızca O’na) yaklaş!*”⁵⁹⁴ buyurmuştur. Bu yüzden, bazı kâmil zâtlar, Rabb’i müşâhede etmek sûreti ile Allâh’ın sıfatlarının tecellilerine tam anlamıyla erişmenin namazda; Allâh’ın zâtına tam anlamıyla ulaşmanın ise secdede olduğunu söylemişlerdir. Fuâdî, bu ifadeyi şöyle yorumlar:

Fiiller âleminde, görünen tezellülün, yani boyun eğmenin en olgun derecesi, secde hâlinde olduğu gibi, mânevî tezellülün/boyun eğmenin ve Rabb’de fânî olmanın olgunluk dereceleri de secde halindedir.⁵⁹⁵

⁵⁹⁰ Fuâdî, a.g.e., ss. 149-150.

⁵⁹¹ ‘Alak, 96/19.

⁵⁹² Müslim, Salât, 215; Nesâî, Mevâkît, 35, Tatbîk, 78; Tirmizî, Daavât, 118; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/321.

⁵⁹³ ‘Alak, 96/19.

⁵⁹⁴ ‘Alak, 96/19.

⁵⁹⁵ Fuâdî, a.g.e., ss. 150-151.

B. E. Nefs-i Râziye'nin Yedi Övülmüş Sıfatı

Ömer Fuâdî, nefis-i râziyenin övülmüş yedi sıfatı hakkında herhangi bir açıklamada bulunmaz. Bu sıfatlar ile ilgili vermiş olduğu bilgi, sadece risalenin yedinci sayfasındaki şiirden ibarettir. Fuâdî, aslında nefis-i razıyenin bu sıfatlarını da şerîata ve tarîkata uygun bir şekilde, detaylı bir şekilde açıklamanın mümkün olduğunu; ancak iki sebepten bu açıklamayı yapmadığını söyler. Bu iki sebepten biri, risâlenin muhtasar olarak yazılması, diğeri ise, bu makâma erişen bir dervişin, bu sıfatları gereği gibi anlayabilme kapasitesine erişmiş olmasıdır.⁵⁹⁶ Bu yüzden, nefis-i razıye ve marziyye makamlarının sıfatlarını, tasavvuf klâsiklerinin bakış açısıyla anlatmaya çalışacağız.

B. E. 1. Zikir

Zikir lügatte, unutmanın zıddı, hatırlamak, şan şeref, övgü⁵⁹⁷ gibi anlamlara gelirken, tasavvuf ıstılahında ise, tek olarak veya toplu hâlde, bir takım kelimeler ile Allâh'ı hatırlamak⁵⁹⁸, Allâh'ı anıp, hatırlamak; onu unutmayıp, gaflet içerisinde bulunmamak⁵⁹⁹ gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

Zikir, Kur'ân-ı Kerîm'de farklı kalıpları ile sıkça geçen bir kelimedir. Bu âyet-i kerîmelerin birçoğunda, zikrin, emir kipi ile geçtiğine şahit olmaktadır.⁶⁰⁰ En yalın ifâdeyle, Allâh'ı hatırda tutmak anlamına gelen zikir, diğer ibâdetlere de değer katan başlı başına bir ibâdet niteliğindedir. Çünkü bütün ibâdetler, birer zikir olan sûre ve duâlar ile yapılır. Bu yüzden, şeytân ve nefis, öncelikle kişiyi ibâdetten alıkoymak ister; ancak bu ibâdete engel olamadı ise, kişiyi, ibâdete değer katan zikirden ve şuurdan uzaklaştırmaya çalışır.⁶⁰¹

⁵⁹⁶ Fuâdî, a.g.e., s. 155.

⁵⁹⁷ Râzî, a.g.e., s. 112; Uludağ, a.g.e., s. 393.

⁵⁹⁸ Göktaş, a.g.e., s. 269. (Necmüddin Kübrâ, Risâle İle'l-Hâimi'l-Hâif Min Levmeti'l-Lâim (Tasavvufî Hayat), trc.: Mustafa Kara, Dergah Yay., İstanbul 1996, s. 78; Gümüşhânevî, A. Ziyâüddin, Câmiu'l-Usûl, Mısır, 1319, ss. 15-16, 55'den naklen.)

⁵⁹⁹ Uludağ, a.g.e., a.y.

⁶⁰⁰ Bakara, 2/152; Enfâl, 8/45; Nisâ, 4/103.

⁶⁰¹ Mâide, 5/91.

Bütün tarikatlarca, nefis terbiyesinin en önemli fiilî unsuru⁶⁰² sayılan zikir, bir anlamda, kulun yaratılış gayesinin farkında olma halidir. Zikir, tasavvufa sıcak bakmayan bazı kişilerin zannettiği gibi tasavvufun bir icadı olmayıp, bizâtihi şerîatın emridir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, zikir en büyük ibâdet⁶⁰³ olarak gösterilmekte ve emredilmektedir.⁶⁰⁴

Şerîatın ikinci temel esasını oluşturan Rasûlüllâh'ın (s.a.v.) sünnetinde de zikrin önemi ile ilgili azımsanmayacak kadar delil bulunmaktadır.⁶⁰⁵ Bir hadîs-i şerîfte, “*Allâh'ı zikreden ile zikretmeyenin misâli, diri ile ölü gibidir*”⁶⁰⁶ buyrulurken zikrin bir hayat kaynağı olduğuna dikkat çekilmiş; bir hadîs-i kudsîde ise, “*Bir kimse benden bir şey istemeyip Kur'an okumakla ve beni zikretmekle meşgul olursa, dilekte bulunanlara verileden daha fazlasını ona veririm*”⁶⁰⁷ buyrulurken, Allâh'ı zikretmenin, aynı zamanda makbûl bir duâ yerine geçeceğine işâret edilmiştir.

Zikrin, şerîatın bir gereği olmasından hareketle, şerîatı, bütün teferruatıyla hayata geçirmeye gayret eden tasavvuf ehli zâtlar, her konuda olduğu gibi zikir konusunda da gereken hassasiyeti göstermişler; zikri hayatlarının her anına yaymışlardır. Bu münâsebetle zikir konusunda en çok söz söyleyen ve zikre dâir en çok kavram geliştiren âlimler de mutasavvıf âlimler olmuştur. Şöyle ki, temel olarak aynı âyet-i kerîmeleri ve hadîs-i şerîfleri referans almalarına rağmen, her tarikatta farklı usullerde zikirler icrâ edilmiştir. Aslında, onların farklı zikir usullerinin kaynağı da şeriattır. Zîra en genel ayrımı ile zikrin hafî (gizli) ve cehrî (açık) zikir olarak taksim edilmesi bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de geçmektedir.⁶⁰⁸ Söz konusu âyet-i kerîmede geçen “hîfeten” kelimesinden hareketle, gizlice, kalpten yapılan zikre “zikr-i hafî”; ses duyulacak şekilde, dil ile açıktan yapılan zikre de “zikr-i cehrî” denmiştir.

Zikir, zikredeni gafletten kurtarıp, Allâhü Teâlâ'ya yaklaştıran bir vasıta. Bu yüzden Rasûlüllâh'a (s.a.v.), zikredenlerle birlikte olması ve gafillerle dostluk kurmaması

⁶⁰² Türer, Osman, *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşriyat Yay., İstanbul, 1998, s. 119.

⁶⁰³ Ankebût, 29/45.

⁶⁰⁴ Ahzâb, 33/41; Ra'd, 13/28.

⁶⁰⁵ Tirmizî, Daavât, 6. (Ayrıca bk.: İbni Mâce, Edeb, 53.)

⁶⁰⁶ Buhârî, Daavât, 66; Müslim, Zikir, 12.

⁶⁰⁷ Tirmizî, Sevâbü'l-Kur'ân, 25; Dârimî, Fezâilü'l-Kur'ân, 6.

⁶⁰⁸ A'râf, 7/205.

tavsiye edilmiş⁶⁰⁹, Allâhü Teâlâ'yı zikretmekten bilinçli olarak yüz çevirmenin dünyada ve âhirette bir takım mahrumiyetlere sebep olacağı hatırlatılmıştır.⁶¹⁰

Fuâdî, bu risalesinde zikir ile ilgili ayrı bir başlık altında bilgi vermez. Ancak, dervişin kınanmış sıfatlardan kurtulup, övülmüş sıfatları elde etmesi için saydığı beş alâmet arasında zikir de vardır.⁶¹¹ Ona göre, derviş, hangi makamda ise, o makâma uygun zikri yapmalı; zikr-i cehrîyi ve darb-ı tevhîdi çok yapmalıdır. Ancak bu zikirlerin de tabiatına uygun şekilde yapılması gerekmektedir. Akıllı derviş, tam bir teslîmiyet ile her halini mürşidine arz eden derviştir. Bu yüzden derviş, zikir konusunda da mürşidine danışmalıdır. Eğer onun mürşidi, kâmil bir mürşid ise, keşf-i mânevî ile dervişin bütün hallerine vâkıf olup, ona, hâline münasip bir zikir telkîn edecektir.⁶¹²

Fuâdî, zikir konusundaki görüşlerine *Risâle-i Virdiyye* isimli eserinde yer vermektedir. Halvetî tarîkatına mensup bir mutasavvıf olan Fuâdî, tarikatının prensiplerinden olan zikr-i cehrîyi benimser. Fuâdî, bu risâlede Rasûlüllâh'ın (s.a.v.) Hz. Ali'ye (r.a.) öğretmiş olduğu, sesli olarak yapılan, *cehrî zikri* teferruatlı bir şekilde anlatır⁶¹³ ve Rasûlüllâh'ın (s.a.v.) cehrî zikir yapmadığını iddia ederek, bu zikri, *bidat* (uydurma) bir zikir olarak değerlendiren zâhirî âlimlere cevaplar verir.⁶¹⁴ Fuâdî, tarikata yeni girmiş bir sâlikin, kalbine kök salmış olan bir takım havâtırın (kötü düşüncelerin) sökülüp, kalbin zikre mazhar olabilmesi ve başka insanların da zikrin bereketinden istifâde edebilmeleri için cehrî zikrin daha uygun olduğunu söyler.⁶¹⁵ Ona göre sâlik, mürşidinin telkin ettiği şekilde zikrullâh (Allâh'ın zikri) ile meşgûl olmalı; mürşidin tarif ettiği şekle, zerre kadar muhâlefet etmeden zikre devam etmelidir. Zîrâ her sâlik, farklı bir tabiat ve karaktere sahiptir. Mürşitler, müritlerinin baskın olan yönlerini bilir ve ona göre zikir telkininde bulunurlar; bunlardan bazısına cehrî zikri (sesli zikri), bazısına ise hafî zikri (gizli zikri) telkîn ederler. Bu konuda sâlike düşen, her hususta olduğu gibi zikir husûsunda da mürşidine itâat ederek, tasavvuf yoluna devam etmektir.⁶¹⁶

⁶⁰⁹ A'râf, 7/205; Kehf, 18/28.

⁶¹⁰ Tâhâ, 20/124.

⁶¹¹ Fuâdî, a.g.e., ss. 31-32.

⁶¹² Fuâdî, a.g.e., a.y.

⁶¹³ Ünal, a.g.t., s. 60. (Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr. 23b-24a'dan naklen.)

⁶¹⁴ Ünal, a.g.t., a.y. (Fuâdî, a.g.e., vr. 25b-26a'dan naklen.)

⁶¹⁵ Ünal, a.g.t., a.y. (Fuâdî, a.g.e., vr. 27b'den naklen.)

⁶¹⁶ Ünal, a.g.t., a.y. (Fuâdî, a.g.e., vr. 28a'dan naklen.)

Fuâdî, Allah'ı gerçek anlamda zikretmenin çok zor olduğunu söyler. Ona göre gerçek zikir, zikreden kişiyi, ahâdiyet makamına yükselten zikirdir ve bu makâma ulaşanlar, yok denecek kadar azdır. Bu makama erişen ârifler, Allah'ı gerçek anlamda zikrederler. Onlar, gaflete düşmeden, hem kalpleri hem de ruhları ile aralıksız olarak Allah'ı zikretmekle meşgul olurlar.⁶¹⁷

B. E. 2. İhlâs

İhlâs, lügatte saf, katışıksız, ulaşmak ve kurtulmak⁶¹⁸ gibi anlamlara gelirken, ıstılâhta, tâatlarda gösterişi bırakmak⁶¹⁹, tâatta, ibâdette samîmi olmak⁶²⁰, “yapılan ibâdet ve tâatlarda sadece Allâhü Teâlâ'yı kastetmek”⁶²¹, Allâhü Teâlâ'ya karşı yapılan ibâdetlerde, kulları aradan çıkarmak⁶²² gibi anlamlara gelmektedir.

İhlâs, hakkında en çok söz söylenen kavramlardan biridir. Teoriden ziyâde pratik yaşam biçimi olarak karşımıza çıkan ihlâs, tasavvufî bir kavram olmasının yanı sıra, aynı zamanda ilahî bir emirdir.⁶²³ Allâh'ın (c.c) “sağlam dîn” olarak nitelediği⁶²⁴ İslâm Dîni'nin ilk şartı, dînî sadece Allâh'a has kılmak, yani ihlâslı olmaktır. Bu itibarla, gerek zâhirî âlimlerin yazdığı eserlerde olsun, gerekse mutasavvıf âlimlerin yazdığı eserlerde olsun, ihlâs konusu bütün detayları ile incelenmiştir. Bu konuda söylenen sözlerden çıkarılan temel prensip odur ki, ihlâs, dînî emirlerin kabul edilmesinin temel şartı olması dolayısıyla, dînîn özüdür. Bu konuda, ünlü mutasavvıf Haris el-Muhâsibî (v. 243/ 857) şöyle der:

“İmândan ve tövbeden sonra kalbin farzı, ameli Allâh'a has kılmak (ihlâs), şüphe anında hüsnü zan ile amel etmek, Allâh'a güvenmek, onun azabından korkmak ve onun fazlından ümit kesmemektir.”⁶²⁵

⁶¹⁷ Ünal, a.g.t., a.y. (Fuâdî, a.g.e., vr. 47b-48a'dan naklen.)

⁶¹⁸ Demirci, Mehmet, *Tasavvuf Ve Ahlâk Yazıları*, Mavi Yay., İstanbul, 2005, s. 73.

⁶¹⁹ Cürcânî, a.g.e., s. 70.

⁶²⁰ Cürcânî, a.g.e., s. 70.

⁶²¹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 300; Uludağ, a.g.e., s. 181.

⁶²² Serrâc, a.g.e., s. 290; Tûsî, a.g.e., s. 221.

⁶²³ Beyyine, 98/5; Zümer, 39/3; A'râf, 7/29; Mü'min, 40/14.

⁶²⁴ Zümer, 39/3.

⁶²⁵ Muhâsibî, *Risâletü'l-Müsterşidîn*, thk.: Abdülfettah Ebül Gudde, Mektebetü'l-Matbûatü'l-İslâmiyye, Halep, 1384/1964, s. 66.

Fudayl b. İyâz'a (v. 187/802) göre, bir ameli insanlar için terk etmek riyâ; insanlar için bir amel işlemek ise şirk'tir. "İhlâs ise, Allâhü Teâlâ'nın riyâ ve şirkten kişiyi kurtarmasıdır."⁶²⁶

Zunnûn Mısrî'ye (v. 245/859) göre, ihlâsın üç alâmeti vardır: Halktan gelen övgü ve yergini eşit olması, amelde ameli görmeyi unutmak ve amelin âhirette sevap getireceğini unutmak.⁶²⁷

Ebû Nasr Serrâc (v. 378/988), ihlâslı kişinin üç alâmetinin olduğunu söyler: Allâhü Teâlâ'ya münâcât için تنها yerleri seçmek, Allâh'a ibâdet etme sebebiyle, halk arasında az tanınmak ve Allâhü Teâlâ'ya karşı ibâdetlerinde halkın haberdar olmasından hoşlanmamak.⁶²⁸

İhlâsın gerçekleşmesi için en büyük engel riyâdır. Buna göre, riyânın ne olduğunu en iyi anlayan kişi de ihlâs sahibi kişidir denilebilir. Bu anlamda Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (v. 283/896), "İhlâs sahibi olmayandan başkası riyâyı tanıyamaz" der. Ebû Süleymân Dârânî (v. 205/820) de, "Kul, ihlâs sahibi olunca, ondan vesveselerin ve riyânın çoğu kesilir" der.⁶²⁹

Ebû Tâlib el-Mekkî'ye (v. 386/996) göre, ihlâsın gerçekleşebilmesi için öncelikle iyi bir niyetin olması gerekmektedir. Ona göre, bir kul, yaptığı her işi Allah için yapmalı, onun vereceği sevabın dışında bir şey düşünmemeli ve istikâmet üzere devam etmelidir. Ona göre, ihlâs sahibi kişi, iki şeye ihtiyaç duymalıdır: Birincisi iyi bir hedef, ikincisi ise, ameli bozacak şeylerden kaçınmak. Kişi ancak bu sayede gerçek ihlâsa erişebilir.⁶³⁰

B. E. 3. Verâ (Allâh'tan Korkmak)

Verâ, lügatte, takvâ, Allâhü Teâlâ'dan korkmak, el çekmek, uzak durmak, zayıf olmak, korkak olmak, küçük olmak, hapsetmek, engel olmak, günahlardan; hatta şüpheli şeylerden sakınmak, mübah ve helallere bile titizlikle yaklaşmak anlamlarına gelir.⁶³¹ Tasavvufî bir kavram olarak ise, haram ve helal olduğu kesin olarak belli olmayan şüpheli

⁶²⁶ Gazâlî, a.g.e., s. 159.

⁶²⁷ Kuşeyrî, a.g.e., s. 301.

⁶²⁸ Serrâc, a.g.e., a.y.; Tûsî, a.g.e., a.y.

⁶²⁹ Kuşeyrî, a.g.e., a.y.

⁶³⁰ Mekkî, a.g.e., IV/72. (Ayrıca bk.: Kuşeyrî, a.g.e., s. 300.)

⁶³¹ İbn Manzûr, a.g.e., III/911; Cürçânî, a.g.e., s. 170; *el-Müncidü'l-Ebcedî*, s. 1149.

şeylerden kaçınmak, kimsenin hakkına zerre kadar bile yaklaşmamak⁶³², haramlara düşme korkusuyla şüphelilerden kaçınmak⁶³³, göz açıp kapayıncaya kadar bile olsun, Allâhü Teâlâ'dan ayrı kalmamak, kulun yorum yapmaksızın ilim sınırında durması⁶³⁴ gibi manalarda kullanılmıştır.

Verâ anlayışının temelini, “*Kalbine danış; iyilik, nefsin uygun gördüğü ve yapılmasını kalbin onayladığı şeydir; günah ise, içini tırmalayan ve başkaları sana yap diye nice fetvâlar verse bile içinde şüphe ve tereddüt uyandıran şeydir*”⁶³⁵, “*Kişinin lüzumsuz şeyleri terk etmesi, Müslümanlığının güzelliğinden kaynaklanır*”⁶³⁶ gibi hadîs-i şerifler oluşturmaktadır.⁶³⁷ Sufilerce bu konuda söylenen sözlerden bazıları şöyledir:

İbrahim Ethem (v. 161/777): “Verâ, bütün şüphelileri ve sana gereği olmayan lüzumsuz şeyleri terk etmektir.”⁶³⁸

Süfyân Sevrî (v. 169/785): “Ben, verâdan daha kolay bir şey görmedim; bir şey içine şüphe veriyorsa onu terk edersin.”⁶³⁹

Muhâsibî (v. 243/857): “Verâ, Allâh’ın (c.c) çirkin gördüğü şeylere yaklaşmamaktır.”⁶⁴⁰

Zünnûn Mısrî’ye (v. 245/859) göre verânın üç tane alâmeti vardır: Mala ve bedene zararı olması ihtimalinden dolayı şüpheli şeyleri terk etmek, farz olan zekâtında eksiklik olması korkusuyla bolca infakta bulunmak ve kalbin bozulması korkusuyla gereksiz işlerden el etek çekmek.⁶⁴¹

İmam Şiblî’ye (v. 334/945) göre, “verâ, kalbin, göz açıp yumuncaya kadar da olsa, Allâhü Teâlâ'dan ayrı kalmaması⁶⁴²; kişinin Allâhü Teâlâ dışındaki her şeyden uzaklaşmasıdır.”⁶⁴³

⁶³² Tûsî, a.g.e., s. 44.

⁶³³ Cürçânî, a.g.e., s. 346.

⁶³⁴ Kuşeyrî, a.g.e., s. 185; Sühreverdî, a.g.e., s. 284.

⁶³⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/227-228; Dârimî, *Büyü’*, 2.

⁶³⁶ Tirmizî, *Zühd*, 11. (Ayrıca bk.: İbni Mâce, *Fiten*, 12; *Muvatta’*, *Hüsnü'l-Hulk*, 3, *Kelâm*, 17.)

⁶³⁷ Kuşeyrî, a.g.e., s. 184.

⁶³⁸ Kuşeyrî, a.g.e., s. 184.

⁶³⁹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 185.

⁶⁴⁰ Muhâsibî, a.g.e., s. 41.

⁶⁴¹ Beyhakî, a.g.e., s. 107.

⁶⁴² Serrâc, a.g.e., s. 71.

⁶⁴³ Beyhaki, a.g.e., s. 110; Kuşeyrî, a.g.e., s. 184.

Verâ, kişinin ibâdetlerine doğrudan etki eden bir haldir. Nitekim bu konuda Rasûlüllâh (s.a.v.), Ebû Hüreyre'ye (r.a.): “*Verâ sahibi ol ki, insanların en çok ibâdet edeni olasın*”⁶⁴⁴ buyurmuştur.

Bazı mutasavvıflara göre, kişi sadece rızık konusunda değil; aynı zamanda ilmî konularda da verâ sahibi olmalıdır. Yahyâ b. Muâz (v. 258/871), böyle düşünenlerdendir. Nitekim o, verâ hakkında şöyle der: “Verâ, yorum yapmaksızın ilim sınırında durmaktır.”⁶⁴⁵ Buna göre, kesin bir mânâya işâret etmeyen “müteşâbihât” türünden âyetler hakkında konuşmamak, bu konuda verâ ile amel etmek demektir. Bunun için Cenâb-ı Hakk, bu tür âyetler hakkında ancak kalplerinde hastalık olanların yorumda bulunacaklarını bildirmiştir.⁶⁴⁶

B. E. 4. Rızâ

Rızâ, lügatte, öfke ve gazabın zıddı, râzı olmak, memnun olmak, yetinmek, beğenmek, tasvip etmek, kanâat etmek, hoşnut olmak, sızlanmamak, yakınmamak gibi anlamlara gelir.⁶⁴⁷ İstılahta ise, (kaderin tecellîsi olan) kazânın acılığı karşısında, kalbin sürûr/mutluluk içinde olması⁶⁴⁸, kulun irâdesini ortadan kaldırması, ilâhî hükümlerin ve kaderin tecellîleri karşısında, kalbin sükûnet içinde olması⁶⁴⁹ gibi mânâlara gelir.

Sûfler “rızâ” sıfatının, makâm mı yoksa hâl mi olduğu konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Horasanlı sûflere göre rızâ, tevekkülün zirvesidir ve kulun kendi gayretleri ile elde ettiği makamlardan bir makamdır. Iraklılara göre ise rızâ, çalışması ile değil, kalbine ilhâm edilen hâllerden bir haldir. İmam Kuşeyrî'ye (v. 465/1072) göre ise, rızânın başlangıcı, kulun gayreti ile elde edilen makamlardan bir makamdır; rızânın nihayeti ise, çalışma ve gayret ile elde edilmesi mümkün olmayan hâllerden bir hâldir.⁶⁵⁰

Kuşeyrî, rızâ konusunda farklı söz söyleyenlerin hepsinin kendi meşrebine ve nasibine göre bir şey söylediklerini söyler. Ona göre Allâhü Teâlâ'dan râzı olan kişi, onun

⁶⁴⁴ İbn Mâce, Zühd, 24.

⁶⁴⁵ Kuşeyrî, a.g.e., s. 185; Sühreverdî, a.g.e., s. 284.

⁶⁴⁶ Ali İmrân, 3/7.

⁶⁴⁷ İbn Manzûr, a.g.e., III/1663-1664; *el-Müncidü'l-Ebcedî*, s. 488; Uludağ, a.g.e., s. 295.

⁶⁴⁸ Tûsî, a.g.e., s. 52; Cürçânî, a.g.e., s. 181.

⁶⁴⁹ Tûsî, a.g.e., a.y.; Uludağ, a.g.e., s. 295.

⁶⁵⁰ Kuşeyrî, a.g.e., s. 264.

takdîrine itiraz etmeyen kişidir. Kuşeyrî'nin hocası ve kayınpederi olan Ebû Ali ed-Dekkâk'a (v. 405/1014) göre ise rızâ, "Hüküm ve kazaya itiraz etmemektir."⁶⁵¹

Ali b. Osman el-Hucvîrî (v. 465/1072), "*Kur'ân-ı Kerîm'den ve Allâh'ın rabbi ve sahibi olduğundan râzı olan kimse, imanın tadını tatmıştır*"⁶⁵² gibi hadîs-i şerifler ile sâbit olmasından dolayı, rızâ konusunda görüş birliğinin olduğunu söyler. Ona göre iki türlü rızâ vardır: Biri, Allâh'ın (c.c) kulundan râzı olması, diğeri ise, kulun Allâhü Teâlâ'dan râzı olmasıdır. Allâh'ın (c.c) kulundan râzı olması, kulu için sevap, nimet, kerâmet ve ikram dilemesi anlamına; kulun Allâhü Teâlâ'dan râzı olması ise, onun emirlerini yerine getirmesi ve onun hükümlerine boyun eğmesi anlamına gelir.⁶⁵³

Hucvîrî'ye (v. 465/1072) göre, rızâ, kulun kazanarak elde ettiği bir makâm değil; bir hâldir. O, bu görüşünü, rızâ mezhebinin sahibi ve kurucusu olarak nitelediği Muhâsibî'nin "*Rızâ hâller cümlesindedir, kulun kazanarak ve çarelerine başvurarak elde ettiği bir şey değildir*" sözüne dayandırır.⁶⁵⁴ Ona göre, rızâ, makamların sonu, hallerin başlangıcıdır. Bir tarafı çalışma ve kazanma; diğeri tarafı ise sevgi ve sevginin coşkusu olan bir mahaldir. Bunun üstünde bir makâm yoktur. Mücahedeler burada son bulur. Şu hâlde rızanın başlangıcı, kazanılan; sonu ise ihsân edilen şeyler türündendir."⁶⁵⁵

Bazı sufiler, "*Allâh onlardan râzı oldu, onlar da Allâh'tan râzı oldular*"⁶⁵⁶ âyet-i kerîmesinden hareketle, kulun rızâ hâline ermesini, Allâh'ın (c.c) ondan râzı olması şartına bağlar.⁶⁵⁷ Zira âyet-i kerîmede, önce Allâh'ın rızâsı zikredilmiş, sonra kulların rızâsı zikredilmiştir. Buna göre, önce Allâhü Teâlâ kulundan râzı olmalıdır ki, kulu da Allâhü Teâlâ'dan râzı olabilsin.

Allâh'ın (c.c) kulundan râzı olmadan, kulun ondan râzı olamayacağı görüşünü benimseyenlerden biri de Hucvîrî'dir (v. 465/1072). Ona göre, Allâhü Teâlâ, kuluna başarı vermediği sürece, kulun Allâh'ın (c.c) hükümlerine boyun eğmesi mümkün değildir. Dolayısıyla, kulun rızâsı Allâh'ın (c.c) rızâsına bağlıdır.⁶⁵⁸

⁶⁵¹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 265.

⁶⁵² Müslim, İmân, 56.

⁶⁵³ Hucvîrî, a.g.e., s. 284.

⁶⁵⁴ Hucvîrî, a.g.e., s. 287.

⁶⁵⁵ Hucvîrî, a.g.e., s. 290.

⁶⁵⁶ Beyyine, 98/8; Mücâdile, 58/22; Tevbe, 9/100; Mâide, 5/119.

⁶⁵⁷ Kuşeyrî, a.g.e., s. 265.

⁶⁵⁸ Hucvîrî, a.g.e., s. 284.

Bazılarına göre ise, önce kul Allâhü Teâlâ'dan râzı olmalıdır ki, Allâhü Teâlâ da ondan râzı olsun. Bu görüşü benimseyenlerden biri, tâbiûn devrinde yaşamış, *ümmü'l-hayr* lakabı ile anılan kadın mutasavvıf Râbiatü'l-Adeviyye'dir (v. 135/752). Rivayete göre, Süfyân-i Sevrî (v. 169/785), Râbia'nın bulunduğu bir yerde, "Ey Allâhım, benden râzı ol!" diye duâ etmiş. Râbia ise: "Kendisinden râzı olmadığın bir zâtın rızasını istemekten utanmıyor musun?" demiş.⁶⁵⁹

Nefs-i Râziye makamının, ismini kendinden aldığı "rızâ" sıfatı, kulun, Rabbinden ve Rabbinin kendisine göndermiş olduğu her şeyden; dinden, peygamberlerden; hatta başına gelen her türlü hayır ve şerden râzı olma halidir.⁶⁶⁰ Bu yüzden, rızâ sıfatı ile gerçek anlamda amel eden bir kul, insân-ı kâmil olma noktasında önemli bir noktaya gelmiş demektir. Çünkü rızâ hâlinin, bir kulda tam anlamıyla yerleşmesi, o kulun, nefs-i mutmainne ve nefs-i mülheme makamlarının övülmüş sıfatlarının tamamını kendisinde topladığının bir göstergesidir. Bu gerçekten hareketle İmam Gazali, cennetlikler için, Allâhü Teâlâ'yı seyretmekten sonra en faziletli dileğin, rızâ olduğunu söylemiş⁶⁶¹, Abdülkadir Geylânî (v. 561/1160) de, kulun, sabır ve rızâ sıfatını kaybetmesini, onun, Cenâb-ı Hakk'ın kulluğundan çıkmasına sebep olarak görmüştür.⁶⁶²

Netice olarak denilebilir ki, rıza, kulun hayır ve şerri Allâhü Teâlâ'dan bilip, ondan gelen her şeye râzı olma halidir. Bu hal ise, mümine, "her işi, hayır üzere olma" özelliği vermektedir. Başka bir deyişle, rızâ, Yûnus'un (v. 720/1321) diliyle "kahrın da hoş, lütfün de hoş"; Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın (v. 1212/1798) diliyle "Mevlam görelim neyler, neylerse güzel eyler" diyebilme halidir.

B. E. 5. Riyâzat (Nefis Terbiyesi)

Riyâzat, lügatte, terbiye ve ıslâh etme, idman yapma ve eğitime, zararlı olmasına rağmen çekiciliği olan şeyleri bırakıp, zor olsa da faydalı olan şeyleri yapmaya kendisini alıştırmaya⁶⁶³ gibi anlamları ifade eder. Tasavvuf ıstılahında ise, nefsin arzularını kırmak

⁶⁵⁹ Sühreverdî, a.g.e., s. 292.

⁶⁶⁰ Müslim, Salât, 13. (Ayrıca bk.: Tirmizî, Salât, 42; Nesâî, Ezân, 38; İbn Mâce, Ezân, 4.)

⁶⁶¹ Gazâlî, a.g.e., s. 155.

⁶⁶² Geylânî, *el-Fethu'r-Rahmânî ve'l-Feyzu'r-Rahmânî*, s. 198.

⁶⁶³ Uludağ, a.g.e., s. 297.

maksadıyla, bir taraftan, vücûdu zor ve meşakkatli işlere sürerken, diğer taraftan da zihni, Allâhü Teâlâ dışındaki varlıklardan uzaklaştırıp, Allâh'a odaklamak⁶⁶⁴, nefsin ahlâkını güzelleştirmek⁶⁶⁵ gibi anlamları ifade eder.

Her tarikatın; hatta -beşerî olsun ilâhî olsun- her dînin nihâî hedefi, nefsi terbiye edip, kâmil insan olmayı gerçekleştirmektir. Allâh katında tek dîn olan İslâm'ın⁶⁶⁶ temel hedefi de, insana, yaratılış gayesine göre yaşamasının yollarını göstermek, emr olunduğu gibi⁶⁶⁷ dosdoğru olarak hayatını sürdürmesine yardımcı olmak, sınav için⁶⁶⁸ geldiği bu dünyadan Allâh'ın (c.c) rızasını kazanarak göç edebilmesini sağlamak ve neticede onu cennet yurduna yerleştirmektir. Nitekim bu konuda, *“Kim de, Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefisini arzularından alıkoyarsa, şüphesiz, cennet onun sığınağıdır”*⁶⁶⁹ buyrulmaktadır. Ancak, bu hedefin gerçekleşebilmesi için ise, insanın, yaratılışından itibaren apaçık düşmanı olan Şeytân'ın⁶⁷⁰ ve onun en büyük yardımcısı olan nefsin tuzaklarına karşı uyanık olması gerekmektedir. Bu iki düşmandan biri olan Şeytân'ın şerrinden korunmak, şerîatın emirlerini yerine getirmekle mümkün iken, nefis düşmanının şerrinden korunmak, o kadar kolay değildir. Öyle ki, kişi, şerîatın emirlerini yerine getirirken bile, farkına varmadan nefisine uyup riyâ gibi günahlar işleyebilmektedir. Bundan dolayı nefis, şeytândan daha çetin bir düşman olarak kabul edilir.⁶⁷¹ Bununla beraber, insanın ezeli düşmanı olan şeytânın terbiyesi mümkün değil iken, nefsin terbiyesi mümkündür. Bu yüzden, hem şerîatın hem de tasavvufun nihâî hedefi insan nefsin terbiye edip, onu kâmil insan düzeyine çıkarmak olmuştur. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için şerîatın ve tarikatın metotları esas itibari ile aynı olmakla beraber, tarikatlar, meşreplerine göre farklı metotları benimsemişlerdir. Ancak, incelendiği zaman, bütün tarikatların kullandığı metotların, bir yönüyle, şerîatte yerinin olduğu görülmektedir. Ne var ki, şerîatın göstermiş olduğu nefis terbiye metotlarını, her tarikat, kendi meşrebine göre tertip

⁶⁶⁴ Uludağ, a.g.e., s. 298.

⁶⁶⁵ Cürcânî, a.g.e., s. 183.

⁶⁶⁶ Âli İmrân, 3/19.

⁶⁶⁷ Hûd, 11/112; Şûrâ, 42/15.

⁶⁶⁸ Hûd, 11/7; Mülk, 67/2.

⁶⁶⁹ Nâzi'ât, 79/40-41.

⁶⁷⁰ Yâsîn, 36/60.

⁶⁷¹ Hindî, Ali el-Müttakî b. Hüsameddin, *Kenzu'l-Ummâl fi Süneni'l-Akvâli ve'l-Ef'âl*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1979, IV/430, Hadis No: 11260.

etmiş; o metotlardan bazılarına öncelik verip onlarla saliklerini terbiye etmiştir. Bu terbiye usulleri arasında yer alan riyâzat ve mücâhede ise -her ne kadar uygulanış bakımından farklılık arz etse de- bütün tasavvuf ehlinin uyguladığı ortak terbiye metotlarından diyebiliriz. Bu konuda Hucvîrî (v. 469/1077) şöyle der: Sözü'nün kısası, tasavvuf yolunu tutanların mücâhedeleri ve riyâzatları vardır. Bunda ittifak vardır.⁶⁷²

Nefis muhâsebesi ile ismi özdeşleşmiş olan ünlü mutasavvıf Haris b. Esed el-Muhâsibî (v. 243/857), dînin bozulmasını kalbin bozulmasına; kalbin bozulmasını da nefsin terbiyeden yoksun olmasına bağlar. O, bu konuda Rasûlüllâh'ın (s.a.v.), “*Dikkat edin! Cesette bir et parçası vardır; o ıslâh olduğu zaman bütün ceset ıslâh olur, o ifsâd olduğu zaman bütün ceset ifsâd olur. Dikkat edin! O et parçası kalptir*”⁶⁷³ hadisi şerifini şöyle yorumlar: “Burada cesedin mânâsı “dîn” dir. Çünkü organların ıslâhı da fesâdı da dîn ile olur. Kalbin fesâdının aslı, nefis muhasebesini terk etmek ve tûl-i emel ile gururlanmaktır.”⁶⁷⁴

Nefisle mücadele ömür boyu devam eden bir süreç olduğu gerçeğinden dolayı, bazı sûfiler, riyâzâtı da ömür boyu devam etmesi gereken bir süreç olarak kabul etmişlerdir. Sûfilerin imamlarından sayılan, Ebû Hafs Haddâd (v. 260/883) bu konuda şöyle der:

“Kim ki, devamlı sûrette nefisini ithâm edip ona her hâlükârda muhâlefet etmez ve günün diğer zamanlarında, onu hoşlanmadığı şeylere sevk etmezse, aldanmış olur. Kim ki, nefisine iyi gözle bakarsa onu helâk eder. Akıllı bir kişi için nefisinden râzı olmak nasıl doğru bir davranış olabilir!? Kerîm bir zatın kerîm bir torunu olan Yûsuf (a.s.) bile, “*Ben nefsimi temize çıkarmam. Muhakkak nefis çokça kötülüğü emredicidir*”⁶⁷⁵ demiştir.⁶⁷⁶

Tasavvufta riyâzat, gelişigüzel yapılan bir perhiz olmayıp, bir mürşit gözetiminde yapılan plânlı bir nefis terbiyesidir. Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî (v. 378/988), tarikata yeni girmiş bir takım acemi müritlerin, nefse muhâlefet konusunda yanlış bir yol izlediklerinden bahseder. Bu kişilerin, sadece yeme ve içmeyi terk ederek zayıf düşmüş bir nefsin, şer ve kötülüklerinden kurtulacaklarını zannettiklerini; ancak, bunun mümkün olmayacağını

⁶⁷² Hucvîrî, a.g.e., s. 319.

⁶⁷³ Buhârî, İmân, 39; Müslim, Müsâkât, 107,108.

⁶⁷⁴ Muhâsibî, *Risâletü'l-Müsterşidîn*, s. 63.

⁶⁷⁵ Yûsuf, 12/53.

⁶⁷⁶ Kuşeyrî, a.g.e., s. 223.

söyler. Serrâc, böyle kişilere, kafalarına göre değil; bir mürşit gözetiminde nefisleri ile mücadele etmelerini tavsiye eder.⁶⁷⁷

Herevî'ye (v. 481/1089) göre riyâzat, “nefsi, doğruluğu kabul ettirmeye alıştırmaktır” ve riyâzatın üç derecesi vardır:

Birinci derece, avâmın riyâzatıdır ki, bu “İlim ile ahlakı güzelleştirmek, ihlâs ile amelleri temizlemek ve muâmelelerde haklara riâyet etmektir.”

İkinci derece, havâssın riyâzatıdır ki, bu “tefrikadan uzaklaşmak, geçtiği makama yönelmeyi bırakmak ve ilme uygun hareket etmektir.”

Üçüncü derece, havâssu'l-havâssın riyâzatıdır ki bu da, “şühûddan soyutlanmak, cem‘ mertebesine yükselmek, zıtlıkları ortadan kaldırmak ve bedellerle alâkayı kesmektir.”⁶⁷⁸

Ömer Fuâdî, riyâzat sıfatını, nefis-i râzîye makamının sıfatları arasında sayar. Ancak, bu makamın sıfatlarını detaylı olarak anlatmaz. Biz de, onun bu konudaki görüşünü risâle içinde farklı yerlerdeki sözleri çerçevesinde aktarmaya çalışacağız.

Fuâdî'ye göre sâlik, ister emmâre makamında olsun isterse levvâme makamında olsun, kınanmış sıfatlardan uzaklaşmak için, bir mürşid-i kâmilin hizmetinde bulunmalıdır. Bu durumda Hakk Teâlâ ona, mücahede ve kabiliyeti miktarınca feyiz ve olgunluk verecektir. Ancak, derviş, “Şeyhim bana himmet edip, mürşid-i kâmil ise beni kemâle erdirdin. Ya ben ona niye geldim? Hakk Teâlâ bir lütf ü keremi üssî pâdişâhtır⁶⁷⁹ ve hidâyet onun elindedir, benim elimde değildir ve şeyhim gerçek erdir. Ere yeten Hakk'a yeter”⁶⁸⁰ gibi sözler sarf edip, hiçbir gayret içine girmezse, onun mücâhede ve riyâzat yapması mümkün olmaz. Hidâyetin, Allâh'ın (c.c) elinde olduğu ve mürşidin hidâyete sebep olduğu sözleri doğrudur; ancak, bu tür sözler, akıllı ve sâdik dervişlerin sözü değil; nefisine tâbi olan tembellerin ve Şeytân'ın sapıtmalarına uyan ahmak vurdumduymazların sözüdür. Çünkü onların bu söz ve anlayışları, nefsin mertebelerini tamamlamış bütün tarikat ve mârifet ehli zatların terbiye usûllerine ve “*Ama bizim uğrumuzda cihâd edenleri elbette kendi yollarımıza erİştireceğiz. Hiç şüphe yok ki, Allâh iyi davrananlarla beraberdir*”⁶⁸¹

⁶⁷⁷ Serrâc, a.g.e., s. 527; Tûsî, a.g.e., ss. 422-423.

⁶⁷⁸ Herevî, a.g.e., s. 82.

⁶⁷⁹ Üssî pâdişâh: Esas pâdişâh.

⁶⁸⁰ Fuâdî, a.g.e., s. 95.

⁶⁸¹ Ankebût, 29/69.

âyet-i kerimesinin ruhuna ters düşmektedir. Zîrâ her ne kadar, dervîşin şeyhi kâmil olsa ve hidâyet Allâh elinde olsa da, her hâlin ve her mertebenin hidâyeti vardır. Ancak dervîş, hidâyet yolunda olmaz ve hidâyetin gerçekleşmesine sebep olacak mücâhede içine girmezse, sebepsiz olarak hidâyetin gerçekleşmesi mümkün olmaz.⁶⁸²

Fuâdî'ye göre, nefis terbiyesi için riyâzat ve mücâhede şarttır. Eğer mücâhede ve riyâzât olmadan, sadece peygamberlerin ve mürşitlerin dâvetleri ile hidâyet ve islâh olmuş olsaydı, peygamberler dünyada kâfir ve münâfık koymayıp hepsini ehl-i İslâm ve ehl-i şerîat yaparlardı; mürşitler de âsî ve münkir koymayıp hepsini takvâ, tarîkat, mârifet ve hakîkat ehli kişiler yaparlardı.⁶⁸³

B. E. 6. Kerâmet

Kerâmet lügatte, bolca, kolayca ihsân etmek, cömertçe lütufta bulunmak⁶⁸⁴ ve şeref⁶⁸⁵ gibi anlamlara gelirken, ıstılâhta ise, peygamberlik iddiasında bulunmayan bir şahıstan, hârikülâde bir işin ortaya çıkması⁶⁸⁶ anlamına kullanılır.

Kerâmet, ehl-i sünnet mezhebi âlimlerinin ittifakla kabul ettikleri olağanüstü bir olaydır. Onlara göre keramet, peygamberler aracılığı ortaya çıkan mucizeden bir parçadır. Kerâmetin ittifakla kabul edilmesi, kerametın Kur'ân-ı Kerîm'de örneklerinin⁶⁸⁷ bulunmasından dolayıdır.⁶⁸⁸ Bununla beraber, şerîfatın ikinci kaynağı olan hadîs-i şerîflerde de hem geçmiş ümmetlerin kerametlerine⁶⁸⁹ hem de Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ümmetinin kerametlerine⁶⁹⁰ dâir örnekler vardır. Tasavvufun temel güvenilir kaynaklarında bunlarla ilgili çok sayıda örneklere rastlamaktayız. Kimileri bu tür kerametleri kabul etmese de

⁶⁸² Fuâdî, a.g.e., ss. 95-96.

⁶⁸³ Fuâdî, a.g.e., s. 97.

⁶⁸⁴ *el-Müncidü'l-Ebcedî*, s. 837.

⁶⁸⁵ Uludağ, a.g.e., s. 211.

⁶⁸⁶ Cürçânî, a.g.e., s. 265; *el-Müncidü'l-Ebcedî*, s. 835.

⁶⁸⁷ Hz. Süleyman'ın (a.s.) ümmetinden Asaf isminde bir alimin, Belkıs'ın tahtını getirmesi kerâmeti. (Neml, 27/40.); Hz. Meryem'in mevsimsiz meyvelerden oluşan sofrası kerameti. (Al-i İmrân, 3/28.)

⁶⁸⁸ Kelâbâzî, a.g.e., s. 44; Hucvîrî, a.g.e., s. 335.

⁶⁸⁹ Buhârî, Amel fi's-Salât, 7, Mezâlim, 35, Enbiyâ, 48, 54; Müslim, Birr, 7, 8. (Ayrıca bk.: Buhârî, Büyû', 98, İcâre, 12, Hars ve'l-Müzâre'a, 13, Enbiyâ', 53, Edeb, 5; Müslim, Zikir, 100.)

⁶⁹⁰ Buhârî, Fezâilü'l-Ashâb, 6; Enbiyâ, 54; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 23. (Ayrıca bk.: Tirmizî, Menâkıb, 17.)

tasavvuf ehlinin bu konudaki tavrı nettir. Tasavvuf'un temel kaynaklarından biri olan *el-Lüma'* isimli eserin sahibi Ebû Nasr Serrâc (v. 378/988) bu konuda şöyle der: “Bu tasavvuf erbâbı, sadâkatleri ve dindarlıkları ile bilinirler. Bunlardan her biri, memleketinde, dînî hükümlerde kendilerine uyulan, parmakla gösterilen imâmdırlar. Müslümanlar, dînî hükümlerinde onları doğrulamış, Rasûlüllâh'a dayandırıp, ondan rivâyet ettikleri haberler husûsunda, onların Rasûlüllâh'a (s.a.v.) olan şahâdetlerini kabul etmişlerdir. Hiç kimsenin onları yalanlaması ve rivâyet ettikleri bu ve benzeri hikâyeler/menkıbeler konusunda, onları itham etmesi doğru değildir. Onlar bir konuda doğru söylemişlerse, diğer hususlarda da böyledir.”⁶⁹¹

Kerâmet, her ne kadar, avâm halk tarafından, çok rağbet görse de, tasavvuf ehli tarafından hiç de rağbet görmemiş; hatta kerâmet, *hayz-ı ricâl*⁶⁹² olarak vasıflanmıştır. Nasıl ki, *hayız* hâli, kadını ibâdetten alıkoyarsa, kerâmet ile meşgûl olmak ta, kerâmet sahibini veya kerâmete bağlanıp kalan sâlikleri, yüce makâmlara erişmekten alıkoyar.⁶⁹³ Öte yandan, nasıl ki, hayız, kadının başkasından gizli tuttuğu bir sırrı ise, kerâmet te velî ile Rabbi arasında gizli tutulması gereken bir sırdır.⁶⁹⁴ Bu yüzden, İslâm'ı en saf bir şekilde, ihlâs içinde yaşama gayretinde olan gerçek tasavvuf erbâbı, mümkün mertebe kerâmet ile meşgûl olmaktan kaçınmışlar; istek dışı olarak veya mecbûriyetten ortaya çıkan kerâmetlerini de gizlemeye çalışmışlardır.

Yukarıdaki belirtilen sebeplerin dışında, kerâmet, iki tehlikeli sebepten dolayı da gizlenmektedir. Birinci tehlike, halk için olan tehlikedir. Şöyle ki; kerâmet, her ne kadar velî bir kuldân ortaya çıksa da, gerçekte Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin bir eseridir. Ancak, kerâmetin bu hakikatını anlamayan bazı insanlar, kendisinden kerâmet görünen zatı, olağanüstü bir zât olarak görmeye başlamakta ve bir takım şirke varan inanç ve davranışların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu ise, hem kendilerinin hem de başkalarının mânen zarara uğramasına sebep olmaktadır. İkinci tehlike ise kerâmet gösteren zâta yönelik olan tehlikedir. Şöyle ki, kendisinden kerâmet görülen zât, kerâmeti sayesinde, halk arasında şöhret bulacaktır. Şöhret ise başlı başına büyük bir tehlikedir.

⁶⁹¹ Hucvîrî, a.g.e., s. 311.

⁶⁹² Hayz-ı ricâl: Lügat anlamı itibarıyla, erkeklerin hayzı demektir. Istilâhta ise, dervîşin vecde kapılıp kendinden geçmesi hâlinde, hayız gören kadınlar gibi, Allâh'ın (c.c) huzûruna çıkamama ve namâz kılamama hâlin. İfade eder. (Uludağ, a.g.e., s. 163.)

⁶⁹³ Sofyalı, Bâlî Efendi, *7 Makâm 7 Nefs*, (Haz. Bedirhan, Muhammed), hayykitap yay., İstanbul, 2010, s. 48.

⁶⁹⁴ Tûsî, a.g.e., s. 526.

Şöhrete erişen zât, ya nefsinin ya da etrafındakilerin tesiriyle, ihlâstan riyâyâ doğru bir kayma tehlikesi ile baş başa kalacaktır. İşte bu yüzden gerçek tasavvuf erbâbı, kerâmete rağbet etmemişler, kerametlerinin ortaya çıkmasını, sırlarının ortaya çıkması olarak görmüşler ve bu durumu kendileri için tehlikeli saymışlardır.⁶⁹⁵

Kerâmet, haklı sebeplerden dolayı, tasavvufta çok rağbet görmeyen bir durum olsa da, yine de tasavvuf erbabı, kerameti, kerâmet sahibinin ihlâsının ve sadâkatinin bir alâmeti saymıştır.⁶⁹⁶

Aslında kerâmet, derviş için nihâî bir hedef değil, hedeflerine giderken nefsinin zorlandığı durumlarda bir teselli kaynağıdır.⁶⁹⁷ Bu yönüyle kerâmet, Allâhü Teâlâ'nın velî kuluna vermiş olduğu bir sırdır. Esas olan ise, sırrın gizlenmesidir. Bu yüzden, gerçek tasavvuf ehli zatlar, kerametleri kendilerinden bilmezler; onları, Allâh'ın (c.c) kudretinin, kendileri vasıtasıyla ortaya çıkması olarak görürler.

Fuâdî, kerâmet sıfatını nefs-i râziyenin sıfatlarından sayar. Ancak, Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (v. 283/896) "*Kim ki, kırk gün sadâkatle ve ihlâslı bir şekilde dünyadan el etek çekerse (zühd), onun için Allâh'tan (a.v.c.) kerametler zuhûr eder*"⁶⁹⁸ sözünden anlaşıldığına göre, nefs-i râziye makâmına erişmemiş kişilerde de kerâmetin görülmesi mümkün olabilmektedir. Böyle olunca, nefs-i râziye makâmına erişmiş bir kişide görülen kerâmet, önceki mertebelerde görülen kerâmetten farklı olması gerekir. Şöyle ki, tasavvufî anlayışa göre, bir kişiden kerâmetin görülmesi, o kişinin mânevî olgunluğunu tamamlamış olduğuna bir işâret değildir. Bilakis, bu kerametler, o zât için bir imtihan vesilesi olabilir. Bu yönüyle kerâmet, nefs-i râziye makamından önceki makâmlar için daha tehlikeli bir durum arz edebilir. Bu yüzden kerâmet sahibi zâtın çok temkinli olması tavsiye edilir. Ancak, nefs-i râziye makamındaki bir zât için kerâmet, artık sıradan bir hâl olmuştur. Çünkü bu makamdaki birinin, kerâmetin tesirine kapılıp, gerçek hedefinden sapma ihtimâli, alt makamlardaki kişilere nisbetle, çok daha azdır. Bâyezîd-i Bistâmî'nin (v. 234/848) şu sözü bu görüşü destekler mahiyettedir: "Başlangıç hallerimde, Cenâb-ı Hakk,

⁶⁹⁵ Kelâbâzî, a.g.e., s. 109; Sühreverdî, a.g.e., s. 26, 127, 128.

⁶⁹⁶ Serrâc, a.g.e., s. 390; Tûsî, a.g.e., s. 309; Sühreverdî, a.g.e., s. 26.

⁶⁹⁷ Serrâc, a.g.e., s. 394; Tûsî, a.g.e., s. 312; Kelâbâzî, a.g.e., s. 109.

⁶⁹⁸ Serrâc, a.g.e., s. 390; Tûsî, a.g.e., s. 309.

bana bir takım işâret ve kerâmetler göstermişti. Ancak ben bunlara iltifât etmedim. Beni böyle görünce, benim için mârifetullâhın yolunu açtı.”⁶⁹⁹

Abdülkadir Geylânî’ye (v. 561/1160) göre ise keramet, peygamberlerin vârisleri olan velîlerin, dine hizmet etmeleri için bir vesiledir. Velîler, bu kerâmet sayesinde “Allâh’ın (a.v.c.) dînini ayakta tutarlar ve o dîni insan ve cin şeytanlardan korurlar.”⁷⁰⁰

B. E. 7. Vefâ

Vefâ, lügatte, ahdi muhâfaza etmek/sözünde durmak⁷⁰¹, bağlılık⁷⁰² gibi anlamlara gelirken, ıstılâhta, “elest”⁷⁰³ toplantısında Allâh’a verilen söze bağlı kalmak anlamına gelmektedir.⁷⁰⁴

Serrâc (v. 378/988), Allâh’ın hakkına üç şekilde riâyet edildiğini söyler: Vefâ, edeb ve mürüvvet. Ona göre vefâ, kalbin Allâh’ın (c.c) birliği ile baş başa kalması, onun ezeli nûru ile birliğinin müşâhedesi üzerine sebat etmesi ve onunla beraber yaşamasıdır.”⁷⁰⁵

Hakk Teâlâ, ruhları yarattığı vakit onlardan, Rabb’liğini kabul ettiklerine ve kulluk yapacaklarına dâir söz almış⁷⁰⁶, dağların yüklenemediği emâneti insana yüklemiştir.⁷⁰⁷ İşte insanın, ezeldeki ahbine sadâkat göstermesi ve kendisine yüklenen dîn emânetinin gereğini yapması, onun ahde vefâsının bir gereğidir. Ne var ki, bu ahde vefa gösterip Müslümân olanlar tarih boyunca, genel olarak azınlığı teşkil etmişler; Müslümanlar içinde de bu ahdin gereğini hakkıyla yapanlar daha da azınlıkta kalmışlardır. Tasavvufta, nefsi-râziye makâmına gelmiş bir kişiden beklenen de ahde vefayı en mükemmel bir şekilde gerçekleştirip hayata geçirmektir.

⁶⁹⁹ Serrâc, a.g.e., s. 400; Tûsî, a.g.e., s. 316.

⁷⁰⁰ Geylânî, *el-Fethu’r-Rahmânî ve’l-Feyzu’r-Rahmânî*, s. 219.

⁷⁰¹ *el-Müncidü’l-Ebcedî*, s. 1159; Cübrân, a.g.e., s. 1618.

⁷⁰² Uludağ a.g.e., s. 377.

⁷⁰³ A’râf, 7/172.

⁷⁰⁴ Uludağ, a.g.e., a.y.

⁷⁰⁵ Serrâc, a.g.e., s. 302.

⁷⁰⁶ A’râf, 7/172.

⁷⁰⁷ Ahzâb, 33/72.

B. F. Nefs-i Marziye'nin Yedi Övülmüş Sıfatı

B. F. 1. Terk-i Beşeriyet (Beşeriyeti Terk Etmek)

Beşer kelimesi, lügatte kadın-erkek veya tekil-çoğul ayrımı olmaksızın insan ve halk anlamına, *beşeriyet* de, insanlık anlamına gelmektedir.⁷⁰⁸ Buna göre “*terk-i beşeriyet*”, “insanlık halini terk etmek” anlamına gelir. Tasavvuf ıstılahında ise, terk-i beşeriyet, *beşer* olan insana ait olumsuz sıfatlardan uzaklaşıp, ilâhî sıfatlar ile vasıflanmak⁷⁰⁹ demektir.

İnsan, peygamber bile olsa, beşer olma özelliğinden uzaklaşamaz. Bu özelliklerinden dolayı, peygamberler de, zaman zaman *zelle* denen küçük hatalar işlemişlerdir. Bunun aksi bir düşünce, kişiyi yanlış inanışlara sevk edebilir. Hıristiyanların Hz. İsa'yı (a.s.), Yahudilerin de Hz. Üzeyr'i (a.s.) beşeriyetten çıkarıp, Allâh'ın (c.c) oğlu gibi görmeleri buna örnek olarak gösterilebilir.⁷¹⁰

İslâm inancına göre, beşer olan insan, insanlığın gereğini yaptığı takdirde, *eşref-i mahlûkât* ünvanıyla bütün yaratılmışların en şerefli makâmına çıkabilir. Bu makamın sahibi olan insan, meleklerden de üstün konumdadır. Ancak bütün peygamberler, kendilerinin de bir *beşer* olduklarını söylemelerine rağmen⁷¹¹, sahip oldukları bu kıymetin farkında olmayan insanlar, aralarından seçilen peygamberlerin, kendileri gibi bir beşer olmalarını yadırgamışlar ve onlara inanmamışlardır.⁷¹² Hz. Muhammed (s.a.v.) de, cennetin en yüksek makâmı olan *Makâm-ı Mahmûd*'a beşer sıfatı ile yükselmiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Muhammed'e (s.a.v.), “*De ki, “Ben, yalnızca sizin gibi bir beşerim”*”⁷¹³ buyrulurken, peygamberlerin de birer insan olduklarına dikkat çekilmiştir. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.v.) de, *seyyidü'l-beşer* ünvanı ile beşerin efendisi olmasına rağmen bu özelliğini bir övünç vesilesi saymamış⁷¹⁴, kendisini sıradan bir insan olarak görüp, beşerî münâsebetlerinde her zaman sadeliği tercih etmiştir.

⁷⁰⁸ *el-Müncidü'l-Ebcedî*, s. 202; Râzî, a.g.e., s. 35.

⁷⁰⁹ Serrâc, a.g.e., s. 543; Tûsî, a.g.e., s. 431.

⁷¹⁰ Bk.: Tevbe, 9/30-31.

⁷¹¹ İbrâhîm, 14/11.

⁷¹² Enbiyâ, 21/3; Mü'minûn, 23/24, 33; Şu'arâ, 26/154, 186; Yâsîn, 36/15.

⁷¹³ Kehf, 18/110; Fussilet, 41/6.

⁷¹⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/281; Tirmizî, Tefsîr, 4/370.

Ebû Nasr Serrâc (v. 378/988), beşeriyeti terk etme konusunda, bir takım câhil ve sapık gurupların, *beşeriyet* ile *beşeriyet ahlâkı* arasındaki farkı anlayamadıklarından dolayı hataya düştüklerini söyler. Çünkü bu kişiler, tahkîk ehlinin fenâ⁷¹⁵ konusundaki sözlerini duyunca bunu, tamamen insanlıktan yok olma şeklinde anlamışlar ve bu yüzden yeme ve içmeyi terk etmeye kalkışmışlardır. Onların böyle yapmaları, beşeriyeti, kalıp ve cüsseden ibaret bir şey olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Onlar, cüsselerinin zayıflamasıyla, beşeriyet hallerinin de ortadan kalkacağına; böylece ilâhî sıfatlar ile vasıflanabilecekleri zannına kapılmışlardır. Ancak Serrâc'a göre, *beşeriyet* ile *beşeriyet ahlâkı* farklı şeylerdir. Nasıl ki, zenciden siyahlık; beyaz tenli birinden de beyazlık yok olmazsa, beşeriyet te hiçbir zaman beşer olan insandan ayrılmaz. Ancak *beşeriyet ahlâkı* böyle değildir; o, hakîkat nurlarının etkisiyle değişip dönüşebilir.⁷¹⁶

Serrâc'a göre (v. 378/ 988), beşeriyetten fanî olmaya işâret eden kişi, bununla, kulun yapmış olduğu iyi amelleri ve tâatları görmekten geçip, "Hakk ile kâim olma" düşüncesinin kendisinde bâkî kalmasını murâd etmektedir. İlim ile cehâletin; zikir ile gafletin yok olması da aynı bunun gibidir.⁷¹⁷

Hulâsa olarak denilebilir ki, nefis-i marziyye makamının sıfatları arasında sayılan *terk-i beşeriyet* sıfatı, kişinin beşer özelliklerinden sıyrılıp melekleşmesi anlamına değil; beşer olmadan kaynaklanan hatalardan ve zaafiyetlerden, mümkün mertebe uzaklaşma gayreti içinde olması anlamındadır.

B. F. 2. Tahalluk Bi-Ahlâkullâh (Allâh'ın Ahlâkı İle Ahlaklanmak)

Tahalluk kelimesi, lügatte, ahlâkı güzelleştirmek, başkasının ahlâkını edinmek, kendi ahlâkından olmayan şeyi zorla yapmaya çalışmak gibi anlamlara gelir.⁷¹⁸ Allâh'ın ahlâkı ile ahlaklanmak tabiri ile kastedilen, Allahın sıfatları ve isimlerinin gereğince amel etmektir. Ancak, Allahın sıfatlarından ve isimlerinden bir kısmı sadece Allahın zatına

⁷¹⁵ Fenâ: Lügatte, yokluk ve hiçlik anlamlarına gelirken, istilâhta ise, kulun, kendi fiillerini görmemesi hâline denir.(Uludağ, a.g.e., s. 134.)

⁷¹⁶ Serrâc, a.g.e., s. 543; Tûsî, a.g.e., s. 431.

⁷¹⁷ Serrâc, a.g.e., a.y. ; Tûsî, a.g.e., a.y.

⁷¹⁸ *el-Müncidü'l-Ebcedî*, s. 237; Cübrân, a.g.e., s. 386.

mahsus sıfat ve isimler olduğu için kullardan, bu tür isim ve sıfatların muktezasınca amel etmeleri beklenmez.

Allâh'ın sıfatları, zâtî ve subûtî olmak üzere ikiye ayrılır. Zâtî sıfatlar, sadece Allâhü Teâlâ'ya ait olan sıfatlar iken, subûtî sıfatlar, kısmen de olsa, kullarda bulunan sıfatlardır. Buradan hareketle, insanın, Allâh tarafından kendisine verilen sıfatların gereğince yaşaması, bir anlamda, Allah'ın sıfatları ile sıfatlanmak demektir. Binâenaleyh, Allâh'ın (c.c), bizzat şekil verip, rûhundan üfleyerek yarattığı insanın⁷¹⁹, Allâh'ın (c.c) kendisine vermiş olduğu sıfatların gereğince yaşaması da bir anlamda, Allâh'ın ahlâkı ile ahlaklanmak kapsamında sayılabilir. Buna göre, daha dünyaya gönderilmeden ilim sıfatı ile mücehhez olan insanın⁷²⁰, farz olan ilmi⁷²¹ öğrenip, öğrendiği ilme göre yaşaması, *Alîm*⁷²² olan Allâh'ın ahlâkı ile ahlaklanması olarak değerlendirilebilir. Diğer subûtî sıfatlar için de aynı değerlendirmenin yapılması mümkündür.

Allâh'ın ahlâkı ile ahlaklanmak, aynı zamanda Allâh'ın (c.c) Kur'ân-ı Kerîm'de bildirdiği emirlerine göre yaşamak demektir. Zîrâ Allâhü Teâlâ'nın emrettikleri, bir anlamda onun kulları için hoş gördüğü ahlâkî kurallar demektir. Nitekim Hz. Aişe'ye (r.a.), Rasûlüllâh'ın (s.a.v.) ahlâkından sorduklarında, onun ahlakının Kur'ân olduğunu söylemiştir.⁷²³ Onun ahlâkının Kur'ân olması demek, elbette ki Kur'ân'ı Kerîm'deki Allâh'ın (c.c) emirlerine harfîyen uyması, onları hayata yansıtması demektir.

Allâh'ın (c.c) ahlâkı ile ahlaklanmak tabirine başka bir açıdan bakacak olursak; Bazı hadîs-i şeriflerde, Allâh'ın (c.c) bir takım şeylerden hoşlandığından haber verilmektedir. Bu duruma örnek olarak birkaç hadîs-i şerîfi zikretmek gerekirse;

Rasûlüllâh (s.a.v.), bir hadîs-i şerîfde, “*Ey Allahım! Muhakkak ki, Sen affediciyin; affetmeyi seversin; beni de affet*”⁷²⁴ buyurmaktadır. Bu hadîs-i şerîfe göre, affetmek, Allâh'ın (c.c) bir ahlâkıdır denilebilir.⁷²⁵ Nitekim esmâ-i hüsnâdan olan “Afüvv” ismi, onun affedici özelliğini ifâde eden bir isimdir.⁷²⁶ Buna göre, kulun, Allâh için affedici

⁷¹⁹ Hıcr, 15/29.

⁷²⁰ Bakara, 2/31.

⁷²¹ İbn Mâce, Mukaddime, 17, 220.

⁷²² Bakara, 2/29.

⁷²³ Müslim, Müsâfirîn, 139; Tatavvü', 26; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/54, 91, 163, 216.

⁷²⁴ Tirmizî, Daavât, 84. (Ayrıca bk.: İbni Mâce, Duâ, 5.)

⁷²⁵ Nûr, 24/22.

⁷²⁶ Hacc, 22/60.

olması, bir anlamda Allâh'ın (c.c) ahlâkı ile ahlaklanması demektir. Nitekim Ömer Fuâdî de, “*Muhakkak Allâh affedicidir ve affetmeyi sever*”⁷²⁷ hadîs-i şerifinden *affetme* sıfatının Allâh'ın (c.c) sıfatlarından bir sıfat olduğu söyler.⁷²⁸

Fuâdî, Allâh Teâlâ'ya ait olan sıfatlara “*rabbânî sıfatlar*” der ve bu sıfatları, peygamberlerin Hakk Teâlâ'dan; Allâh dostlarının da peygamberlerden mîras olarak aldıklarını söyler. Ona göre Allâh'ın (c.c) diğer bütün sıfatları da bunun gibidir.⁷²⁹

Başka bir hadîs-i şerifte, “*Şüphesiz ki, Allâhü Teâlâ, sizden birinin, bir iş yaptığında, o işi sağlam yapmasını sever*”⁷³⁰ buyrulmuştur. Bu hadîs-i şerife göre, yapılan işin sağlam yapılması, Allâh'ın (c.c) sevdiği bir husustur. Nitekim bir âyet-i kerîmede, “*Sen dağları görürsün de, onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedirler. (Bu,) her şeyi sapaşğlam yapan Allah'ın sanatıdır...*”⁷³¹ buyrulmaktadır. Bu hadîs-i şerîf ve âyet-i kerîmeden hareketle, kulların, yaptıkları işleri sağlam yapmaları da, Allâh'ın (c.c) ahlâkı ile ahlâklaşması olarak değerlendirilebilir.

B. F. 3. Tefekkür Fillâh (Allâh Hakkında Düşünmek)

Tefekkür, lügatte derin düşünme ve kafa yorma⁷³² gibi anlamlara gelirken, istilâhta ise, “*talep edilen şeyi iyice anlamak için, eşyânın mânâları konusunda kalbin tasarrufta bulunması*”, “*kendisi ile hayrın ve şerrin; faydanın ve zararın görüldüğü, kalp kandili*” gibi anlamlara gelmektedir.⁷³³

Farklı kalıplarıyla, Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyet-i kerimesinde geçen tefekkür⁷³⁴, insanı, diğer varlıklara karşı üstün kılan en önemli sıfattır. İnsan, düşünen varlık olması sebebiyle, ilâhî emirlere muhatap olmuştur. İnsan, bu gücünü kullandığı takdirde, inkâr etmek şöyle dursun, varlık âleminde sonsuz hikmet ve sırlara vâkıf olacak ve Yüce

⁷²⁷ Müslim, Birr, 157.

⁷²⁸ Fuâdî, a.g.e., s. 66.

⁷²⁹ Fuâdî, a.g.e., a.y.

⁷³⁰ Beyhakî, Şü'abü'l-Îmân, 4/334.

⁷³¹ Neml, 27/88.

⁷³² Râzî, a.g.e., s. 242; *el-Müncidü'l-Ebcedî*, s. 269.

⁷³³ Cürçânî, a.g.e., s. 127.

⁷³⁴ Bakara, 2/219, 266; En'âm, 6/50; A'râf, 7/176; Yûnûs, 10/24; Ra'd, 13/3; Nahl, 16/11, 44, 69; Rûm, 30/21; Zümer, 39/42; Câsiye, 45/13; Haşr, 59/21.

Yaratıcının kendisine yüklemiş olduğu “*halîfelik*”⁷³⁵ vazifesinin farkına varacaktır. Bu konuda Bişr b. Hâris el-Hâfî'nin (v. 227/841) şu sözü çok manidardır: “Eğer insanlar, Allâhü Teâlâ'nın büyüklüğü konusunda tefekkür etmiş olsalar, Allâh Azze ve Celle'ye isyan etmezler.”⁷³⁶ İşte bu yüzden Cenâb-ı Hakk, insanı, Kur'ân-ı Kerîm'de, defalarca tefekküre dâvet etmiştir.⁷³⁷

Allâhü Teâlâ hakkında tefekkür etmek, onun zâtı hakkında düşünmek demek değildir. Çünkü insanın, Allâh'ın (c.c) zâtını tam anlamıyla idrâk etmesi mümkün olmadığından, Rasûlüllâh (s.a.v.), Allâh'ın (c.c) zatı hakkında düşünmeyi yasaklamıştır: “*Allah'ın zatını düşünmeyin, onun nimetlerin düşünün.*”⁷³⁸

Ameller için, niyet şart olduğu gibi⁷³⁹ sağlıklı bir niyet için de tefekkür şarttır. Tefekkür olmadan, sadece dil ile yapılan bir niyetin önemi yoktur. Nitekim Saîd b. el-Müseyyeb'e (v. 94/712), her gün öğleden ikindiye kadar sürekli namâz kılan kişilerden bahsedilmiş ve bu kişilerin yaptıklarına güç yetiremediklerinden serzenişte bulunmuşlar. O da, “*Esas ibâdet, Allâh'ın azametini tefekkür etmek ve dininde verâ üzere bulunmaktır*” diyerek, tefekkürün de bir anlamda ibâdet olduğuna işâret etmiştir.⁷⁴⁰ Bu yüzden tefekkür, tasavvufun en mühim kavramları arasında yer alır. Sufiler tarafından bu konuda söylenen sözlerden birkaçı şöyledir:

Ömer b. Abdülaziz (v. 101/720): “Allâh Azze ve Celle'nin nimetleri hakkında düşünmek, ibâdetin en faziletlielerindendir.”⁷⁴¹

Hasan-i Basrî (v. 110/728): “Bir saatlik tefekkür, gecenin tamamında uyanık olup ibâdet etmekten daha hayırlıdır.”⁷⁴²

İbrahim b. Ethem (v. 162/779): “Düşünmek ibâdetin özüdür; aklın temelidir.”⁷⁴³

⁷³⁵ Bakara, 2/30.

⁷³⁶ Harkûşî, a.g.e., s. 423.

⁷³⁷ Ra'd, 13/3.(Ayrıca bk.: Haşr, 59/21.)

⁷³⁸ Heysemî, Nureddin b. Ebî Bekir, *Mecmau'z-Zevâid*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1967, I/81. (Ayrıca bk.: Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, Hadis no: 5705, 5707.)

⁷³⁹ Buhârî, Bed'ü'l-Vahy, 1, İmân, 41, Nikâh, 5, Menâkıbu'l-Ensâr, 45, Müslim, İmâret, 155. (Ayrıca bk.: Ebû Dâvûd, Talâk, 11; Tirmizî, Fezâilü'l-Cihâd, 16; Nesâî, Tahâret, 60; Talâk, 24, Eymân, 19; İbni Mâce, Zühd, 26.)

⁷⁴⁰ Beyhakî, a.g.e., s. 106.

⁷⁴¹ Harkûşî, a.g.e., s. 420.

⁷⁴² Harkûşî, a.g.e., a.y.

Zünnûn Mısırî (v. 245/859): “İbadetin anahtarı tefekkür; doğruya ulaşmanın alâmeti nefsin isteklerine karşı nefse muhalefet etmek; ona muhâlefet etmek ise, onun arzularını terk etmektir”⁷⁴⁴, “Kalbi ile tefekküre düşkün olan kişi, rûhu ile gaybı görmeye başlar.”⁷⁴⁵

B. F. 4. Safâ Fî-Nûrillâh (Allâh'ın Nûru İçinde Saflaşmak)

Safâ, kelimesi lügatte, saflık, duruluk, arılık, zevk ve keyif gibi anlamlara gelirken, ıstılâhta, kulun, uzaklık bulanıklığından sonra elde ettiği yakınlık duruluğu anlamına gelmektedir.⁷⁴⁶

Kuşeyrî (v. 465/1072), safânın, bulanıklık denen *kedûretin* zıddı olduğunu ve her lisânda övüldüğünü söyler.⁷⁴⁷ Ona göre, safâ ehli *Allâh'ın (c.c) hakîkatine ermek için, kalpten, halkı ve arkadaşları çıkararak kişidir.*⁷⁴⁸

Herevî'ye (v. 481/1089) göre ise, safâ, *kudûret* denen bulanıklık hâlinden kurtulup, *televvün* denen, renkten renge girme (istikrarsızlık) halinden, *temkîn* hâline geçmek demektir. Ona göre, safânın üç derecesi vardır: İlim safâsı, hâl safâsı ve ittisâl (vuslat) safâsı.⁷⁴⁹

Buna göre, nefs-i marziyye makâmının sıfatları arasında yer alan *safâ fî-nûrillâh* sıfatı ile kastedilenin, kulun, Allâh'ın nûru içinde saflaşması, her şeyden arınması hâli olduğunu söyleyebiliriz.

⁷⁴³ Harkûşî, a.g.e., a.y.

⁷⁴⁴ Kuşeyrî, a.g.e., s. 223.

⁷⁴⁵ Harkûşî, a.g.e., a.y.

⁷⁴⁶ Uludağ, a.g.e., s. 303.

⁷⁴⁷ Kuşeyrî, a.g.e., s. 385.

⁷⁴⁸ Kuşeyrî, a.g.e., s. 571.

⁷⁴⁹ Herevî, a.g.e., s. 128-129.

B. F. 5. Takarrub İlallâh (Allâh’a Yakın Olmak)

Takarrub, “kurb” kelimesinden türemiş bir kelime olup, “yaklaşmak” anlamına gelmektedir. Tasavvufî anlayıştaki, “takarrub ilallâh” ise, Allâhü Teâlâ katında yakınlık istemek⁷⁵⁰, Allâh’a kurbân ile yaklaşmak ve Allâh’a bir şey ile gelip, onun yanında yakınlık istemek⁷⁵¹ gibi anlamlara gelmektedir.

Meşhûr bir hadîs-i kudsîde, “*Kim, benim bir velî bir kuluma düşmanlık ederse, ben ona savaş açarım. Kulum, üzerine farz kıldığım şeylerden daha iyi bir yolla bana yaklaşamaz. Kulum, nâfileler ile de yaklaşmaya devam eder. Nihâyet ben onu severim. Onu sevince de, işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum; benden bir şey isterse veririm, bana sığınırsa, onu korurum*”⁷⁵² buyrulmaktadır.

Hadîs-i kudsîden de anlaşılacağı üzere, Allâh’a yaklaşmanın temel şartı, Allâhü Teâlâ’nın farz kıldığı ibadetleri yapmaktır. Farz olmamasına rağmen, fazladan yapılan nâfile ibâdetler ise, bu yakınlığın derecesini artırmaktadır. Nefs-i Marziyye makâmı, Allâhü Teâlâ’nın kulundan râzı olduğu bir makamdır. Buna göre, bu makama eren kişinin her fiilinde Allâh’ın (c.c) etkisinin bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu yüzden bir hadîs- şerifte, “*Müminin firâsetinden korkunuz; çünkü o, Allâh’ın nûru ile bakar*”⁷⁵³ buyrulur bu gerçeğe dikkat çekilmiştir.

B. F. 6. Talattuf ‘Alâ Halkıllâh (Allâh’ın Yaratıklarına İyi Davranmak)

Talattuf kelimesi, “lütuf” kelimesi ile aynı kökten olup, “yumuşak davranmak” anlamına gelmektedir.⁷⁵⁴

İslâm’da insana saygı olduğu kadar, insan dışındaki varlıklara da saygı esastır. Bu saygı, bütün varlıkların aynı yaratıcının eseri olmasından kaynaklanmaktadır. Yûnûs Emre’nin “*Yaratılanı hoş gör yaratandan ötürü*” sözü, bu anlayışı en sade bir şekilde ifade eder.

⁷⁵⁰ Râzî, a.g.e., s. 250.

⁷⁵¹ *el-Müncidü ’l- Ebcedî*, s. 271.

⁷⁵² Buhârî, Rikâk, 38. (Ayrıca bk.: Buhârî, Tevhîd, 50, Tevbe, 1; Müslim, Zikir, 2, 3, 20-22; Tirmizî, Daavât, 131; İbni Mâce, Edeb, 58; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/201, 316, 413, III/40, 127, 130.)

⁷⁵³ Tirmizî, Tefsîr-u Sûre 16 (Hıcr), 6.

⁷⁵⁴ Râzî, a.g.e., s. 282.

İşte bu anlayış, tasavvuf ıstılahında, Allâh'ın (c.c) yaratıklarına lütuf ile davranmak anlamında “*talattuf ‘alâ halkillâh*” olarak ifade edilmiştir. *Talattuf* kelimesi, *lütuf* kelimesinden türeme bir kelimedir. Lütuf, lügatte, bir işte yumuşaklık göstermek, Allâh'tan bir başarı, koruma⁷⁵⁵ gibi anlamlara gelmektedir. Lütuf kelimesinden türemiş olan *latîf* kelimesi, iyilik ve ihsân sahibi anlamında Allâh'ın (c.c) güzel isimleri arasında yer alır.⁷⁵⁶ *Talattuf* kelimesi ise, lügatte, bir işte rıfk/yumuşaklık ile davranmak⁷⁵⁷ anlamına gelir. Kelime, Kur'ân-ı Kerîm'de, Kehf sûresinde aynı kalıp ile geçmektedir. Ashâb-ı Kehf, gizlendikleri mağarada üç yüz dokuz yıl uyuduktan sonra, kalkmışlar ve içlerinden birini, şehre alışveriş yapmak için göndermeye karar vermişler. Gönderecekleri kişiye, dikkat çekmemesi için karşılaştığı kişilere nazik davranması ve dikkatli olmasını tembih ederlerken, “*ve'l-yetelettaf!*”⁷⁵⁸ kelimesini kullanmışlar. Bu kelime ile alışverişe gidecek kişinin, halka nazik davranmasını, mülayim olmasını ve dikkat çekmemesini kastetmişlerdir.

Rasûlüllâh'ın (s.a.v.), “*Merhamet etmeyene, merhamet edilmez*”⁷⁵⁹ ve “*Yerdekilere merhamet ediniz ki, göktekiler de size merhamet etsin!*”⁷⁶⁰ gibi hadîs-i şerîflerinde işaret edilen husûsun da “*talattuf*” anlayışı olduğu söylenilebilir. Kölelerin insan sayılmadığı bir çağda peygamberlik ile görevlendirilen Hz. Muhammed (s.a.v.), *talattuf* anlayışını en güzel bir şekilde hayata geçirmiştir. Bu anlayış sayesinde, kölelerin de bir insan olduklarını ve onların da haklarının olduğunu söylemiş; onlara lütuf ile muamelede bulunup, yediğinden yedirmiş, giydiğinden giydirmiş, yolculuk esnasında, onlarla sıra ile bineğe binmiş ve kendisine ait kölesini azat edip Müslümanları da köle azat etmeye teşvik etmiştir.⁷⁶¹ Yine aynı anlayışın bir yansıması olarak, o, hayvanlara eziyet etmeyi kesinlikle yasaklamış, köpeğe su vermesi dolayısıyla günahkâr bir kadının günahlarının bağışlandığını,⁷⁶² açlıktan kediye ölüme sevkeden bir kadının da bu yüzden cehenneme gittiğini bildirmiştir.⁷⁶³

⁷⁵⁵ Râzî, a.g.e., s. 282.

⁷⁵⁶ En‘âm, 6/103; Hacc, 22/63; Neml, 27/14; Lokmân, 31/16; Ahzâb, 33/34; Şûrâ, 42/19.

⁷⁵⁷ *el-Müncidü'l-Ebcedî*, s. 279; Cübrân, a.g.e., s. 444.

⁷⁵⁸ Kehf, 18/19.

⁷⁵⁹ Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Fezâil 65. (Ayrıca bk.: Ebû Dâvûd, Edeb, 145; Tirmizî, Birr, 12.)

⁷⁶⁰ Ebû Dâvûd, Edeb, 58; Tirmizî, Birr, 16.

⁷⁶¹ Buhârî, Keffârât, 6; Müslim, ‘Itk, 22-23. (Ayrıca bk.: Tirmizî, Nüzûr, 14.)

⁷⁶² Buhârî, Musâkâ, 5; Buhârî, Ehâdîsü'l-Enbiyâ, 54; Müslim, Selâm, 153, 155.

⁷⁶³ Buhârî, Enbiyâ, 54; Müslim, Selâm, 151, 152, Birr, 133, 134.

Rasûlüllâh'ın (s.a.v.), kendisine her türlü işkenceyi ve hakareti revâ gören düşmanlarına beddua değil de duâ etmesi, yine ondaki *telattuf* anlayışının bir sonucudur. O, bir hadîs-i şerîfinde, “Şüphesiz Allâh (kullarına) lütfkârdır. (Onlara) her işte kolaylık gösterilmesini sever”⁷⁶⁴ buyurmuş ve “Allâhım! Ümmetime yumuşaklık gösteren kimseye, Sen de yumuşaklık göster; Ümmetime zorluk çıkararan kimseye, Sen de zorluk çıkar”⁷⁶⁵ diye duâ ve bedduâ etmiştir. Rasûlüllâh'ın (s.a.v.) gerek insan olsun gerekse hayvân olsun, bütün canlılara lütuf ile davranması, onun rahmet peygamberi olmasının tabii bir sonucudur.

Netîce olarak diyebiliriz ki, Allâh'ın (c.c) yarattığı bütün canlılara lütuf ile davranmak, ilk bakışta kolay bir davranış gibi görünse de, insanlığın en zor başardığı davranışlardan biridir. Nitekim tarih boyunca, milyarlarca insanın, yine insanlar tarafından türlü işkenceler ile öldürülmeleri ve hâlâ günümüz insanının da aynı işkence ve ölümlere maruz kalmaları, bunu kanıtlamaktadır. Bu yüzdendir ki, yaratılmışlara karşı merhametli olmayı ifade eden *talattuf alâ halkıllâh* sıfatı, nefsin marziyye makamında elde edilebilecek bir sıfat olarak karşımıza çıkmaktadır.

B. F. 7. Likâ-i Zâtillâh (Allâh'ın Zâtı İle Karşılaşmak)

Likâ kelimesi, lügatte, karşılaşma, kavuşma ve buluşma⁷⁶⁶ gibi anlamlara gelir. “Zâtullâh” ise, “Allâh'ın zâtı” demektir. Buna göre, “Likâ-i zâtillâh” ifadesi, “Allâh'ın zâtına kavuşmak”, “Allâh'ın zâtı ile karşılaşmak” anlamlarını ifâde etmektedir

Lügatte, karşılaşma ve kavuşma anlamına gelen *likâ* kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de sıkça geçmektedir.⁷⁶⁷ *Likâ* kelimesinin geçtiği âyet-i kerîmelerde, *likâ* ifadesinden “hesap vermek” için hesap gününde Allâh'ın huzuruna varıp, onunla karşılaşma anlamlarının kastedildiği görülmektedir. Ancak, nefs-i marziyye makâmının sıfatlarından olan “likâ-i zâtillâh” yani Allâh'ın zâtına kavuşmak ise, âyet-i kerîmelerde geçen *likâ* kelimesi ile zaman, nitelik ve nicelik bakımından farklılıklar arz etmektedir. Şöyle ki, âyet-i

⁷⁶⁴ Buhârî, İstîtâbe, 4, İsti'zân, 22, Edeb, 35; Müslim, Birr, 48, Selâm, 10. (Ayrıca bk.: Tirmizî, İsti'zân, 12; İbni Mâce, Edeb, 9.)

⁷⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, VI/62, 92, 257, 258.

⁷⁶⁶ *el-Müncidü'l-Ebcedî*, s. 876.

⁷⁶⁷ Ankebût, 85/5; Fussilet, 41/54; Kehf, 18/110; En'âm, 55/31; En'âm, 6/154; Yûnus, 10/45; Ra'd, 13/2; Secde, 32/10.

kerimelerde geçen kavuşma, âhirette hesap gününde bütün varlıkların ruhları ve cesetleri ile gerçekleşecek bir karşılaşma iken, tasavvuftaki *likâ-i zâtillâh* ise dervişin dünyada iken, rûhu/kalbi ile gerçekleştirdiği manevî bir kavuşmadır. Âyet-i kerimelerde geçen *likâ* bütün kullar için söz konusu iken, tasavvuftaki *likâ-i zâtillâh* sıfatı, nefs-i marziyye makâmına yükselmiş seçkin kullar için gerçekleşen bir durumdur.

SONUÇ

İslâm'ın ön gördüğü hayat tarzının, asr-ı saâdetteki gibi, en titiz bir şekilde yaşanması gayreti olarak özetleyebileceğimiz tasavvufun temel hedefi, nefsi terbiye edip, insanı, insân-ı kâmil seviyesine yükseltmektir. Bu hedef, sadece tasavvufun değil; aynı zamanda, tasavvufun da kaynağını oluşturan İslâm Dîni'nin temel hedefidir. Bu itibarla, tasavvuf erbabı - her ne kadar farklı usuller ile de olsa- nefsin terbiyesini tasavvufun merkezine oturtmuşlardır. XVII. yüzyıl Şâbânîlik Tarikatı'nın, her yönüyle kendisini isbat etmiş ve birçok esere imza atmış şeyhlerinden olan Kastamonulu Ömer Fuâdî (v. 1046/1636) de *Muslihu'n-Nefs* isimli eserinde nefis terbiyesini konu edinmiştir. Fuâdî, bu eserinde, nefsin altı makâmını ele almış ve her makamdaki nefsin sıfatlarını incelemiştir.

O, bu eseri, tarikata yeni başlayanlara yönelik yazdığı için, konunun detaylarına inmemeye gayret etmiştir; ancak, yine de verilen bilgilerin yüzeysel bilgiler olmadığı dikkat çekmektedir. Fuâdî, şair kişiliği gereği, eserde şiiri etkin olarak kullanmış; kendi şiirlerinin yanı sıra, *Mesnevi*'den ve farklı eserlerden de şiirlere yer vermiştir. Bunun yanında, ele alınan konuları, “pend”, “lâyiha” ve “hikâye” gibi alt başlıklar ile zenginleştirmiştir. Bu üslûp, bir yandan eserin akıcılığını sağlarken, diğer yandan da konuların anlaşılabilirliğine katkı sağlamıştır.

Fuâdî'nin konuları anlatırken, öncelikle, konu ile ilgili âyet ve hadislerle yer verip, farklı tasavvuf kitaplarından da nakillerde bulunduğu görülür. Bu durum, onun ilmi kişiliğinin, esere yansması olarak değerlendirilebilir. Eserde dikkat çeken hususlardan birisi de, eserin bir sohbet havasında yazılmasıdır. Fuâdî, gerek şiirlerinde gerekse konu anlatımlarında, “Ey tâlib-i sâdik ve mürîd-i âşık” gibi hitap cümleleri kullanmaktadır. Bu durum, esere bir nasihat niteliği vermektedir.

Fuâdî'nin bu eseri yazmaktaki asıl maksadı, bu eserden istifâde edecek olanların dualarına mazhar olmaktır. Aslında bu hedef, eser telif eden bütün İslam âlimlerinin ortak hedefidir diyebiliriz. Zîrâ hadîs-i şerifte bildirildiğine göre, geride istifâde edilen bir eser bırakmak, sahibinin amel defterine kıyamete kadar sevap yazılmasına sebep olacak bir sadakadır. Bu itibarla, Fuâdî'nin *Muslihu'n-Nefs* isimli bu eserinin günümüz Türkçesine kazandırılmasının, bir anlamda, Fuâdî'nin bu eseri telif etmekteki niyetine uygun düştüğü kanaatindeyiz.

Üç bölüme ayırdığımız çalışmamızın ilk bölümünü, Ömer Fuadi'nin hayatına ayırırken, ikinci bölümü *Muslihu'n-Nefs* 'de adı geçen kişilere ve eserde ele alınan konulara

ayırdık. Üçüncü bölümde ise eserin tanıtımını yapıp, risalenin günümüz Türkçesi ile yazılmış metnine yer verdik. Bu çalışmanın, hataları ve eksikleri ile beraber, Fuâdî'nin de hedeflediği gibi, gerek tasavvuf ehlinden, gerekse tasavvufla ilgisi olmayan Müslümanlardan, nefislerini terbiye etmeyi hedefleyenler için faydalı olmasını ümit etmekteyiz.

KAYNAKÇA

ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim, *Halvetiliğin Şâbâniyye Kolu Şeyh Şâbân-ı Veli ve Külliyesi*, Kastamonu Şeyh Şa‘bân-ı Velî Derneği Yay., Ankara, 1991.

ACAR, Hasan, “Ebû Mutî‘ Mekhûl en-Nesefî’nin "Kitabu’r-Red Ale’l-Ehvâ ve’l-Bida“ Adlı Eserindeki Mezhepleri Tasnifi ve Mürciî Makâlât Geleneği İçindeki Yeri”, basılmamış yüksek lisans tezi, A.Ü.S.B.E., Ankara, 2003.

ACLÛNÎ, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü’l- Hafâ’ ve Müzîlü’l-Libâs*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Dımaşk, 2001.

AKTAŞ, Ziya, *Tasavvufta Halvetî Yolu*, Alem Yay., İstanbul, 2008.

BALTACI, Halil, “Bir Tasavvuf Klasîği Olarak Mirsâdü’l-İbâd”, *Tasavvuf Dergisi*, İstanbul, 2010, Sayı: 26, s. 163.

BEYHAKÎ, Ebû Bekir, *Kitâbü’z-Zühûd*, (Kulluğu Unutmadan Yaşama Sanatı), trc.: Enbiya Yıldırım, Hacegan Yay., İstanbul 2000-1421.

BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, thk.: Muhibbüddîn el-Hatîb, el-Matbaatü’s-Selefiyye ve Mektebühâ, Kâhire, 1400.

BURSALI, Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. I-III, haz.: A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, İstanbul, 1972.

BÛTÎ, M. Said Ramazan, *Fıkhu’s-Sîre, Peygamberimiz (s.a.v.)’in Uygulamasıyla İslâm*, trc.: Ali Nar- Orhan Aktepe, Gonca Yayınevi, İstanbul, tsz.

CÛRCÂNÎ, Ali b. Muhammed, *Kitâbü’t-Ta’rîfât*, thk.: Muhammed Abdurrahmân el-Mer’aşlî, Dâru’n-Nefâis, Beyrut, 2003.

ÇİTE, Nuriye, “Ebû Mutî‘ en-Nesefî’nin *Kitâbu’r-Red Ale’l-Ehvâ ve’l-Bida’* Adlı Eserinde Geçen Hadislerin Tahrîc ve Değerlendirilmesi”, basılmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007.

DÂRİMÎ, Abdullah b. Abdirrârmân, *Müsnedü’d-Dârimî*, thk.: Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî, Dâru’l-Muğnî Li’n-Neşri ve’t-Tevzî’, Riyad, 1421/2000.

DEMİRCİ, Mehmet, *Tasavvuf ve Ahlâk Yazıları*, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2005.

ERGİNLİ, Zafer, *İlk Sûfîlerde Nefs Kavramı-Haris Muhâsibî Örneği*, basılmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2000.

ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü.F.V. Yay., İstanbul, 1994.

EŞREFOĞLU RÛMÎ, Abdullah b. Eşref, *Müzekkin Nüfûs*, Arslan Yay., İstanbul, 1971.

FUÂDÎ, “*Menâkib-ı Şerîf-i Pîr-i Halvetî Hazret-i Şa‘bân-ı Velî*”, Matba‘a-i Efkârî’l-Akrân, Kastamonu, h. 1294 (Konya Yazma Eserler Kütüphanesi, Demirbaş No: 21593)

_____, *Muslihu’n-Nefs*, (Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Mustafa Con A 80, 149; Üniversite A 414)

GAZÂLÎ, *Minhâcü’l-Abidîn*, thk.: Mahmut Mustafa Halâvî, Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrut, 2001.

_____, *el-Mürşidü’l-Emîn*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1416/1996.

_____, *Ravzatü’t-Tâlibîn*, Dâru’n-Nehdati’l-İslâmiyye, Beyrut, tsz.

GEYLÂNÎ, Abdülkâdir, *el-Fethu’r-Rahmânî ve’l-Feyzu’r-Rahmânî*, Dâru’l-Me‘ârif Yay., Lübnân, 1988.

_____, *el-Ğunyel li-Tâlibî Tarîkı’l-Hakk*, thk.: ‘Isâm Fâris el-Haristânî, Dâru’l-Cîl, Beyrut, 1999.

GÖKTAŞ, Vahit, *Hicri IV. Asır Buhârâ’da Tasavvuf, Kelâbâzî Örneği*, Meydan Yay., İstanbul, 2008.

HARKUŞÎ, Abdülmelik, *Tehzîbü’l-Esrâr Fî Usûli’t-Tasavvuf*, thk.: İmam Seyyid Muhammed Ali, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 2006.

HATİBOĞLU, İbrahim, “Meşâriku’l-Envâri’n-Nebeviyye”, D.İ.A., Ankara, 2004, c. XXIX, ss. 361-362.

HEREVÎ, Hâce Abdullah el-Ensârî, *Menâzilü’s-Sâirîn*, trc.: Abdürrezzâk Tek, Emin Yay., Bursa, 2008.

HEYET, *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2008.

HEYSEMÎ, Nureddin b. Ebî Bekir, *Mecmau’z-Zevâid ve Membe‘u’l-Fevâid*, c. I-X, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut, 1967.

HEREVÎ, Hâce Abdullah el-Ensârî, *Menâzilü’s-Sâirîn-Tasavvufta Yüz Basamak*, trc.: Abdürrezzâk Tek, Emin Yay., Bursa, 2008.

HİNDÎ, Ali el-Müttakî b. Hüsameddin, *Kenzu’l-Ummâl Fî Süneni’l-Akvâli ve’l-Ef‘âl*, c. I-XV, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1979.

HUCVÎRÎ, Ali b. Osman el-Cüllâb, *Keşfü’l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, trc.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul, 1996.

İBN ARABÎ, Muhyiddîn, *el-Fütühâtü’l-Mekkiyye*, c. I-X, trc.: Ekrem Demirli, Litera Yay., İstanbul, 2008.

İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed el-Ensârî, *Lisânü'l-'Arabi'l-Muhît*, haz.: Yusuf Hayyat-Nedim Mür'aşlı, Dâru Lisâni'l-'Arab, Beyrut, tsz.,

KÂŞÂNÎ, Abdurrezzak, *Letâifu'l-'Alam fi İşârâti Ehli'l-İlhâm (Tasavvuf Sözlüğü)* çev.: Ekrem Demirli, İz Yay., İstanbul, 2004.

KELÂBÂZÎ, Ebû Bekir Muhammed b. İshak, *et-Ta'arruf li-Mezhebi Ehli'l-Tasavvuf*, Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, Kâhire, 1400/1980.

KELÂBÂZÎ, Ebû Bekir Muhammed b. İshak,, *et-Ta'arruf (Doğuş Devrinde Tasavvuf)*, haz.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul, 1992.

KUŞEYRÎ, Abdülkerîm, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk.: Hânî el-Hâc, el-Mektebet't-Tevfikîyye, Kâhire, tsz.

KUŞEYRÎ, *er-Risâle (Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi)*, trc.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul, 2003.

Kutsal Kitap Dizini, haz.: Behnan Konutgan, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004.

MARTI, Martı, "Mü'min mü'minin aynasıdır" Rivayeti Üzerine Bir Değerlendirme", *S.Ü.İ.F.D.*, sayı: 27, s. 39-63, Bahar 2009, Konya.

MEKKÎ, Ebû Talib, *Kûtu'l-Kulûb (Kalplerin Azığı)*, c. I-IV, trc.: Yakup Çiçek, Dilâver Selvi, Semerkand Yay., İstanbul, 2004.

MERVEZÎ, Abdullah b. Mübârek, *ez-Zühd ve'r-Rekâik*, c. I-II, thk.: Ahmed Ferîd, Dâru'l-Mi'râcu'd-Devliyye Li'n-Neşr, Riyad, 1415/1995.

MEVLÂNÂ, Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî-yi Ma'nevî*, haz.: Hüseyin Muhyiddîn Kumşei, Neşr-i Muhammed, Tahran, 1378.

MUHÂSİBÎ, Hâris b. Esed, *er-Riâye li-Hukûkillâh*, thk.: Abdülkâdir Ahmed Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, tsz.

_____, Hâris b. Esed, *er-Riâye fi Hukûkillâh*, çev.: Şahin Filiz- Hülya Küçük, İnsan Yay., İstanbul, 1998.

_____, *Risâletü'l-Müsterşidîn*, thk.: Abdülfettah Ebül Gudde, Mektebetü'l-Matbûatü'l-İslâmiyye, Halep, 1384/1964.

MUSLU, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İnsan Yay., İstanbul, 2004.

MUTÇALI, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul, 1995.

MÜNÂVÎ, Zeynüddin Muhammed Abdurraûf, *Feyzu'l-Kadîr*, Matba'atü Mustafa Muhammed, Mısır, 1356/1938.

el-Müncidü'l-Ebcdî, Dâru'l-Maşrık, Beyrut, 1986.

NESÂÎ, Ahmed b. Şuayb b. Ali, *Sünenü'n-Nesâî*, Mektebetü'l-Me'ârif li'n-Neşri ve't-Tevzî', Riyad, tsz.

NEYSABÛRÎ, Müslim b. el-Haccâc, *Sahîh-u Müslim*, thk.: Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, 1412/1991.

OĞUZ, Muhammed İhsan, *Şa'bân-ı Velî Ve Mustafa Çerkeşi*, Oğuz Yay., İstanbul, 1993.

ÖĞKE, Ahmed, *Kur'ân'da Nefs Kavramı*, İnsan Yay., İstanbul, 1999.

ÖNGÖREN, Reşat, *Osmanlılarda Tasavvuf: Anadolu'da Sûfîler, Devlet ve Ulema (XVI. Yüzyıl)*, İz Yay., İstanbul, 2003.

PARLATIR, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yay., Ankara, 2006.

RAZÎ, Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdülkadir, *Muhtâru's-Sihâh*, el-Mektebetü'l-Asrıyye, Beyrut, 1418/1997.

SARI, Mevlüt, *el-Mevârid, Arapça-Türkçe Sözlük*, Bahar Yay., İstanbul, 1982.

SERRÂC, Ebû Nasr et-Tûsî, *el-Lüma'*, thk.: Abdülhalîm Mahmûd, Tâhâ Abdülbâkî Sürûr, Dâru'l-Kitâbi'l-Hadîse, Mısır, 1380/1960.

SOFYALI, Bâlî Efendi, *7 Makâm 7 Nefs*, haz.: Muhammed Bedirhan, Hayykitap yay., İstanbul, 2010.

SELVÎ, Dilaver, *İslâm'da Velâyet ve Kerâmet*, Ümran Yay., İstanbul, 1990.

SUYÛTÎ, Abdurrahman b. Ebî Bekir, *el-Câmiu's-Sağîr*, Şirketü Mektebe ve Matbaa Mustafa Elbânî el-Halebî ve Evlâdühû, Mısır, 1358/1939.

_____, Abdurrahmân b. Ebî Bekir, *el-Fethu'l-Kebîr*, thk.: Yûsuf en-Nebhânî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

SÜHREVERDÎ, Şihâbüddîn Ebû Hafs Ömer, *Âvârifü'l-Meârif*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999.

_____, Şihâbüddîn, *Avârifü'l-Meârif (Tasavvufun Esasları)*, trc.: H. Kâmil Yılmaz, İrfan Gündüz, Vefa Yay., İstanbul, 1990.

SÜLEMÎ, Ebû Abdurrahmân, *Tabakâtü's-Sûfiyye*, thk.: Mustafa Abdülkadir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.

ŞA'RÂNÎ, *Abdülvehhab, el-Uhûdü'l Kübra, (Büyük Ahitler)* trc.: Selahaddin Alpay, Bedir Yay., İstanbul, 1401/1981

TATÇI, Mustafa, “Şeyh Ömer Fuâdî ve Sadefiyyesi”, Yedi İklim, Temmuz, 1993.

TENİK, Ali, *Ahmed Kuddûsî Ve Tasavvuf Düşüncesi*, basılmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

TÛSÎ, Ebû Nasr Serrâc, *el-Lüma‘ (İslam Tasavvufu)* çev.: H. Kamil Yılmaz, İstanbul, 1996.

TİRMİZÎ, Muhammed b. İsa, *el-Câmi‘u’l-Kebîr*, thk.: Beşşâr Avvâl, Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, Beyrut, 1996.

TÜRER, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşriyat, İstanbul, 1998.

ULUDAĞ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yay., İstanbul, 2001.

_____, Süleyman, “Halvetiyye”, T.D.V. İ.A., İstanbul, 1997, c. XV, ss. 393-395.

UYŞAL, Muhittin, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Yediveren Yay., Konya, 2001.

ÛNAL, Aşuman, “Ömer Fuâdî (v.1560/1636)’nin Risâle-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri”, basılmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008.

VİCDÂNÎ, Sâdık, *Tarîkatler ve Silsileleri (Tomâr-ı Turûk-i ‘Aliyye)*, Enderun Yay., İstanbul, 1995.

YAZAR, İlyas, “Ömer Fuâdî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye’sinin Metni”, basılmış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 1999.

YILMAZ, H. Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2002.

_____, *Tasavvuf Meseleleri*, Erkam Yay., İstanbul, 1425/2004.

YILMAZ, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf-Sûfîler, Devlet ve Ulemâ*, O.S.A.V. Yay., İstanbul, 2001.

EKLER

EK 1: MUSLİHU’N-NEFS’İN GÜNÜMÜZ HARFLERİNE ÇEVİRİSİ

هذه الرسالة المسماة بمصلح النفس و احوالها لبيان مراتب النفس وصفاتها

[Bu risâle, nefsin mertebelerini ve sıfatlarını beyân için yazılan “*Muslihu’n-Nefs ve Ahvâlühâ*” isimli risâledir]

الحمد لله الذي عرف الطالب لنفسه بحكم كلام من عرف نفسه والصلوة والسلام علي محمد الذي كان مظهرًا لمضمون قوله تعالى كنت كنزا مخفيا وعلي اله و اصحابه الذين وقفوا علي سرقول الحق فاحببت ان اعرف فخلقت [Hamd, “*Nefsini bilen Rabbini de bilir*”⁷⁶⁸ kelâmının hükmü ile tâlibe nefsinı tarif eden Allâh’a aittir. Salât ü selam, Allâh Teâlâ’nın “*Ben gizli bir hazine idim*” sözünün sırrını açığa çıkaran Muhammed (a.s.) ve Hakk’ın “Ben bilinmek istedim de, mahlûkâtı yarattım” sözünün sırrına vâkıf olan onun âilesi ve ashâbı üzerine olsun.]

بعد حمد خدای قدیم وصلوة وسلام رسوله کریم و چهار یار عظام مرشدین وآل واصحاب راشدین

[Hüdâ-i Kadîm’e hamd ve Rasûl-i Kerîm’e, mürşitlerin büyükleri olan dört büyük halîfeye ve irşâd edici ashâba salât ü selâmdan sonra],

Ey tâlib-i Hakk-i Vedûd ve ey râğib-i vusûl-i zât-i Vâcibi’l-Vucûd! Bil ve âgâh ol ki, Sultân-ı enbiyâ Hazreti Muhammed Mustafâ (s.a.v.), *كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف فخلقت* [Ben gizli bir hazine idim; tanınmayı murâd ettim de tanınmak için mahlûkâtı yarattım]⁷⁶⁹ ‘ibâre-i pür esrârıyla Hakk Teâlâ’dan hikâyet buyurdıkları hadîs-i kudsîden fehm olunan oldur ki, insanın mâ hulûka leh’i [yaratılış gâyesi] ve dahi amel-i şerî’atten ve sülûk-i tarîkattan murâdı, tahsîl-i tecelliyât-ı selâse ile tekmîl-i ma’rifetullâh ola.

Ve dahi, *من عرف نفسه فقد عرف ربه* [Kim nefsinı bilirse Rabbini de bilir]⁷⁷⁰ ‘ibâresiyle vârid ve meşhur olan kelâm-ı şerîf bâis-i tahsîl-i [3] ma’rifetullâhtan dahi fehm olunan oldur ki, tâlib-i ma’rifetullâh olan âşık-ı sâdık, mürşid-i kâmil-i fâyik irşâdından âteş-i aşk-ı ilâhî ile bûse-i taleb ve mücâhedede cevher-i zerr-i nefsi kâl edip ve hâl ile sikke-i ma’rifete lâyık olması, evvelâ kendini ve nefsinı bilmeye mevkûf ola.

⁷⁶⁸ Bk.: Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü’l-Hafâ’ ve Müzîlü’l-İlbâs*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, 1351, II/262.

⁷⁶⁹ Bk.: Aclûnî, a.g.e., II/132.

⁷⁷⁰ Bk.: Aclûnî, a.g.e., II/262.

Li-Müharriri'r-Risâle

Hakk'ı bilmek, nefsi bilmekliğe mevkûftur. Bu tılsımın fethine yol, ârife ma'rûftur. Li-Mevlânâ Hamdi Çelebi fî *Yûsüf ü Züleyhâ*, ma'rifet sikke-i mübârektir, lâyük olmaz bu sikkeye herkes.

Kıt'a li muharriri'r- risâle

Bir gevher-i mücellâ bahr-i nefste 'ırfân.

Ey gavvâs-ı me'ârif sen de dala gör ânı.

Gavvâs dil çıkardı bahr-i cândan bir kehr.

Ey sarrâf-ı me'ârif sen de ala gör ânı.

Bu sebeptendir ki, mürşid-i kâmil sultanlar, nefis husûsunda ziyâde ihtimâm edip, nefsin zâtına müte'allık ve nefsin sıfât-ı zemîme ve hamîdelerine müte'allık muhtasar ve mütavvel çok risâleler ve kitâblar te'lîf etmişlerdir. Zîrâ ibtidâ-i hılkatinde nefis, şûm⁷⁷¹ ve mezmûm ve yedi sıfât ve yedi hâl halk olunmuştur. Bu ecilden, sıfât-ı zemîmesini sıfât-ı hamîdeye tebdîl lâzım olduğu sebepten, evvelâ sâlike kendi nefsin ve nefsin sıfât-ı zemîme ve hamîdelerin bilmek ve nefis ile mücâhede etmek lâzım oldu.

Fî Beyân-i Hılkati'r-Rûhi Ve'n-Nefs

[4] Rivâyet olunur ki, Hâlık-ı dû 'âlem zîrûhtan olan cin ve benîâdem için rûh ile nefis halk eder olunca, evvel rûhu halk edip ve 'âlem vücûda geldikte, tevhîd-i zât-i Hakk'la rubûbiyyete ikrârın ve 'ubûdiyyete istihkâk ve liyâkatin izhâr için Hakk Teâlâ, يَا رُوحَ مَنْ أَنَا؟ deyip, ya'nî “Yâ rûh! Ben kimim?” diye, rûha hitap edince, rûhun, filhakîka şânı pâk ve 'âlî ve zât ve sıfâtı, zemîmeden berî ve hâlî olmakla bir an tereddüd ve teennî meâlî göstermeyip, Hakk Teâlâ'nın hitâb-ı müstetâbına ale'l-fevr cevâb verip, rubûbiyyete ikrâr ve vahdetine îmân kastına: أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ [Sen benim rabbimsin. Senden başka ilah yoktur] dedi. Bu ecilden rûh, Hakk Teâlâ katında makbûl ve mergûb olup ve 'ulüvv-i

⁷⁷¹ Şûm: Hayırsız.

şânında, *قل الروح من امر ربي* [De ki: “Rûh, Rabbimin emrindedir...”]⁷⁷² nâzil oldu. Ba‘dehû, Hakk Teâlâ nefsi dahi halk edip ona dahi: *يا نفس من انا ؟* [Ey nefis! Ben kimim?] diye hitâb edince, nefis evvelemerde rûh gibi kelime-i tevhîd ile îmân getirmeyip, şânında olan kubh hâlin ve cehl-i dalâlin ızhâr edip filhâl kendi vücûdundan ve kibr ü ‘inâdından cevâb vermediğinden mâ‘adâ, vücûd-i Hakk’a mukâbele edip nefis dahi Hakk Teâlâ’ya *و من انا؟* deyip, ya‘nî “Ya ben kimim?” deyince, şûm ve bed-hâl [5] olan nefsin sıfât-ı zemîmesi gidip, sıfât-ı fenâ ile muttasıf ve mürebbî olsun için, Hakk Teâlâ kendi kudretiyle yedi yüzyıl nefsi cehennem ateşine yakıp ‘âlem-i ma‘nâda bu vech ile mu‘âmele ve ‘azâb etti. Ve bu kadar mu‘âmele ve terbiyyetten sonra Hakk Teâlâ tekrar: “Ya nefis ben kimim?” deyince, yine evvelki gibi “Ya ben kimim?” dedi. Hakk Teâlâ tekrar ‘âlem-i ma‘nâda bu kadar yıl aç ve susuz koymak mu‘âmelesiyle terbiyet edip, ba‘dehû Hakk Teâlâ: “Ya nefis ben kimim?” deyince, zikr olunan riyâzât mu‘âmelesiyle nefse fenâ ve tezkiye gelip ve kibr ü ‘inâd sıfâtı gidip, hakkı anlamaya kâbiliyet gelmeğın, ol dahi rûh gibi ikrâr ve îmân kastına, *أنت ربي لا إله إلا أنت* [Sen benim rabbimsin. Senden başka ilah yoktur] dedi. Ve bu ikrâr ü îmânla hizmet-i Hakk’a kâbil ve lâıyk olup vücûd-i insânda tasarruf verildi. İmdi bu rivâyetten ma‘lûm oldu ki, adamına göre her kimsede nefis-i emmârenin bu hâlet-i sıfâtında bakıyye-i şüûmet ola ki, ehline ma‘lûmdur.

Süâl: Ve eğer, “Nefis niçin meş’ûm ve bed-hâl halk olundu?” denilirse.

Cevâb: Bu husûsu ilm-i Hakk’a ve esrâr-ı hikmet-i ilâhiyyeye mazhar olan âlim-i rabbânî insân-i kâmiller bilirlir. Ve her kimseye elfâz-ı sarîha ile tahkîk ü beyân olunmaz. [6] Ve bu husûs âlim-i rabbânî ve İmâm Kâşânî (k.s.) Hazretlerinin *Istılâhât*’ta tahrîr ettikleri hikmet-i mechûledendir ki, Hazreti Rasûlüllâh (s.a.v.) bu makûle bir hikmet-i mechûlede, bir hârunun süâline sarâhâten cevâb vermeyip, hâkezâ *اوحى إلي* [Bana vahy olundu]⁷⁷³ buyurmuşlardır.

Sebeb-i Te’lif

Ya‘nî, sebeb-i sudûr-i kelâm-ı reşâdî ve bâhis-i zuhûr-i merâm-i fuâdîm oldur ki, nefis husûsunda ziyâde ihtimâm ve mücâhede lâzım olduğı ecilden, bu fakîr-i hakîr ve zaîf ü pür taksîr Dervîş Ömer el-Fuâdî er-Râcî afve Rabbihî el-Hâdî, Kastamonu’da türbe-i pür

⁷⁷² İsrâ, 17/85.

⁷⁷³ Müslim, Cennet, 64; Ebû Dâvûd, Edeb, 40; Tirmizî, Menâkıb, 67; İbni Mâce, Zühed, 16, 23.

envârlarında medfûn, kutb-i cihân ve mürşid-i ins ü cân ve sultân-ı ehl-i hâlân Hazreti Eş-Şeyh Şa‘bân Efendi قدس الله سره المتين وروح الله روحه الأمين [Allâh sağlam sırrını takdîs etsin ve emîn rûhunu şâd etsin] Hazretlerinin seccâde-i merci-‘ı cümle insânlarında, hâdimü’l-fukarâ iken, tâlib-i sâdıklara, irşâd mahallinde merâtib-i nefsi ve nefsin sıfât-ı zemîme ve hamîdelerin telkîn ü beyân edince, onlara hıfz ü ma‘rifeti asân olmak için feyz-i ilâhî ile ve Hazreti Sultân’ın rûh-i pûr futûhlarından himmet ü işâretle, her birinin elkâbın ve mertebesin birer kıt‘a ile nazm edip ve yedişer sıfât-ı zemîme ve hamîde ki, ol kıt‘alarda [7] zikr ü beyân etmiş idik ki bunlardır:

Kıt‘a-i Ūlâ [Birinci Kıt'a]

Nefs-i emmâre sıfâtı hefttir;
Kibr ü hırs ve hased ü şehvettir.
Dördü bu, üçüncü dahi dinle.
Buhl ve hıkd ve gazab ü hiddettir.

Kıt‘a-i Sâniye [İkinci Kıt'a]

Dahi levvâme yedi, eyle fikr!
İşret ü ‘ucub, heves dahi mekr.
Dördü bu, üçüncü dahi anla.
Ki, temennî ile levm ile kahr.

Kıt‘a-i Sâlise [Üçüncü Kıt'a]

Mülheme dahi yedidir cânâ?
‘İlm ü tevâzu‘ ve tahammül ü sehâ.
Dördü bu, üçüncü dahi hıfz et.
İstikâmetle kanâat sabrâ.

Kıt'a-i Râbia [Dördüncü Kıt'a]

Mutmainne yedi ey sâfi gönül!
Cûd ve gam ve zühd ve şükr ve tevekkül.
Beşi bu, ikisin dahi işit.
Ki, ibâdet-i Hüdâ dahi tezellül.

Kıt'a-i Hâmise [Beşinci Kıt'a]

Yedidir râziye ey merd-i fenâ!
Zikr ve ihlâs ve vera' dahi rızâ,
Dördü bu üçüncü dahi bile gör,
Ki, riyâzâtla kerâmetle vefâ.

Kıt'a-i Sâdise [Altıncı Kıt'a]

Yedi marziyyedir, eyle nigâh!⁷⁷⁴
Bu makâm ehli görür zâtullâh,
Biri terk-i beşeriyettir ânın,
Ve tahallukta bi-ahlâkillâh!
Birisi dahi tefekkür fillâh,
Birisi dahi safâ fî nûrillâh,
Ve takarrubdur ilallâh birisi,
Ve telattufta 'alâ halkillâh.
Altısın eyledikse tekmîl,
Ki, nasîb ola likâ-i zâtillâh.

Ve dahi merâtib-i nefsi ve sıfatların bu nazımla beyân, gâyet icmâlde olup bir miktar tafsîl müfid-i lâzım olmağın herkese [8] ma'lûm ve âsan olsun için izhâr-ı fazl u hüner olmamakla, bazı mübtedîlere fehm ü iz'ânı gâyet lâzım olan yerlerde inşâât-i melîha ve 'ibârât-i fesîha kassetmeyip, elfâz-ı Türkîyye ve basîta ile âmil-i mücâhidîni mertebe-i

⁷⁷⁴ Nigâh eylemek: Bakmak, nazar etmek.

kutsiyyeye îsâl eden bu *Muslihu'n-Nefs* nâm-ı risâleyi bu za'îfü'l-bizâ'a⁷⁷⁵ ve kalîlü'l-berâ'a⁷⁷⁶ bu za'f ü killetle cem'ü tahrîr etti ki, âmilân-ı şerî'at ve sâlikân-ı tarîkat ve muhassılân-ı ma'rifet, mükemmilân-ı hakîkat olan ihvân-ı hullân⁷⁷⁷ safâ ü kemâl ile ebedü'l-âbâd, bi 'avnillâhi Rabbi'l-'ibâd müstefid ve bermurâd olduklarında, bu fakîr ü müznibi dahi lütûflarından hayır duâ ile yâd edeler.

Pend-i Merğûb

Ey tâlib-i sâdik ve mürîd-i âşık! Bu dahi ma'lûmun olsun ki, tarîk-ı Hakk'a sâlik olup dil ü cândan ma'rifet-i nefis sebebiyle tekmîl-i ma'rifetullâh murâd eden dervîş, eğer bu risâle ve eğer gayri risâleler ve kitâblar, der ibtidâ-i sülûkünde, aslâ biriyle mukayyed olmayıp, hemen mürşidinin sırr ü himmeti ve Hakk Teâlâ'nın feyz ü 'înâyetiyle mürâkabe ve mücâhedeye meşğûl olup risâleye ve kitâba nazar etmeyi zâhir gözünden terk ve havâtır-ı âfâkiyyeyi ve efkâr-ı hâliyyeyi kalpten tard edip [9] ve dahi vâkı'aların mürşide ta'bîr ettirmekle dil ü cân gözün, ecveb-i enfüs 'âleminde olan hâl ve sıfâtların görüp ve bilip, 'âlem-i gayb ve melekûtta zâhir ve münkeşif olan vâridâtı ve meâni-yi keşîfeyi, kalp ve rûh 'âleminde bulmaya ve bilmeye kasd ü azîmet etmekle, tecelliyât-ı ilâhiyyeye lâayık ve mazhar olmak gerektir. Ve eğer mücerred risâle ve kitâb ile bilmeye ve tahsîle kast eder ise, kuvvet-i ilmiye ile bir miktar tekmîl-i hâl eder gibi istifâde eder. Velâkin ma'rifet-i kâliyyede kalıp, ma'rifet-i hâliyye ele girmez. Zîrâ ma'rifetullâhın mevkûfe-i 'aleyhâsı olan ma'rifet-i nefis, hâl ile tahsîl olunmayınca, ma'rifetullâh dahi hâl ile tekmîl olunmaz.

Lâyiha Ber Vech-i Temsîl.

Ve dahi, beytü'l-mâlden izn-i sultânsız hafiyiyeten alınan mala, *mâl-i ğulûl* dedikleri gibi, kâl ile ve risâle ile tahsîl olunan ma'rifetullâh dahi *hâl-i ğulûl* demek câizdir. İmdi bu hâl makbûl değildir ve ehline ma'lûmdur.

⁷⁷⁵ Za'îfü'l-bizâ'a: Vasıfları zayıf.

⁷⁷⁶ Kalîlü'l-berâ'a: Kabiliyetleri az.

⁷⁷⁷ İhvân-ı hullân: Sâdik dost kardeşler.

Temsîl-i Ma‘rifeti’l-Makâliyye Li-Muharriri’r-Risâleti’l-Ahvâliyye

Ehl-i hâl olmayıp ma‘rifet-i kâliyye ile ârif olan, şol kimseye benzer ki, ilm-i nahvin kavâidine hakîkaten ehil olan, ilmen kavâid-i i‘râbı ol kimsenin yanında [10] söyleşirler iken, ol kimse ‘ulemânın ağzından işitmekle yahut ehlinden ilm-i nahv ders edinin okumadan, mücerred Türkîgarça⁷⁷⁸ i‘râb kitâbından sivâd-ı hivân olmakla, kendi kendine okuyup akl-ı maâş kuvvetiyle kavâid-i i‘râbın merfûât ve mansûbât ve mecrûrâtın zabt ü hıfz etmekle, “Fâil ve mübtedâ ve haber ve sâir mensûbâtı merfû‘dur. Beş mef’ûl ve sâir mensûbâtı mansûbdur ve muzâf-ı ileyh ve hurûf-i cârre dâhil olan mecrûrdur” diye, elkâb ve esâmîsi ile ağızdan haber verir. Ve işitenler dahi i‘râbı bilir sanırlar. Velâkin lâzım gelse her birinin mahallinde, i‘râbın hâlin ve kavâid-i ilmiyesin beyân ü takrir etmeyip ve terâkîb-i ‘Arabiyyeyi dahi okuyunca, i‘râbı ile kırâatına kâdir olmayıp ve i‘râb bilmesi, mücerred lakkala-i lisâna çıkıp, bâb-ı ilm-i nahv’dan hiçbir nesneyi müfid olmaz. Ve bir mahal olur ki, cehli dahi zuhûr edip ehl-i ilm-i “‘azîzler yanında bil müvâcehe fezâhat ve rüsvâyılık hâsıl olur.

Ve Lâyihatü’l- Makâl Der Temsîl-i Seyyâh Abdâl

Mârifet-i kâliyyede kalıp mârifet-i zevkıyye ve hâliyyeye vâsıl olmayan ehl-i sülûkun hâli ve meâli dahi neye benzer denilirse, bu temsîl lâyih oldu ki, [11] sülûkünde ‘ırfân-ı kâmile vâsıl olmamış seyyâh-i bî-kemâl ve nâdân-i bî-hâl ve hayrân-i bed-kâl seyyâh abdâl hâline benzer. Zîrâ bu mekûle abdâla merâtib-i etvârdan ve makâmât-ı ma‘rifetullâhtan ve tecelliyât-ı ilâhiyyeden sülûk olursa, ârifler kâline ve hâline kâdir olmayıp mebhût⁷⁷⁹ ve lâl olur. Ve amma ahvâl-i ‘âlem-i fetretten ve eşkâl-i ‘âlem-i kesretten sülûk olursa, zâğ-i ehl-i ferâğ ve garğa-i pürlâğ⁷⁸⁰ gibi kıssa-i havân, sıfât-ı latîfe ve lâğ ile meclisi pûr edip ve cür‘adan kalbine doldurduğu esrâr-ı müceb-i efkâr-ı bâtıla ve hayâlât-ı zâile iktizâ ettiği kıl ü kâl ve bî-meâle şürû‘ edip, ehl-i keşkel ve tembelden ve battâl ve ehl-i keselden kelâm-ı bî-meâlin dinler, kendi gibi, âvâre ve bî-âr bulduktan sonra der ki: “Seyâhat ‘âleminde falan kadar azîm şehirler ve kasâbât ve kal’alarda bu kadar

⁷⁷⁸ Türkîgarça: Türkçe.

⁷⁷⁹ Mebhût: Şaşkın.

⁷⁸⁰ Pürlâğ: Şakacı

dağlar ve sahrâlar seyrettim. Ve ol dağlarda ve sahrâlarda bunca bülend ve mehîb ahcâr ü eşcâr ve envâ-‘ı nebâtât ve ezhâr ve nîce mürğân⁷⁸¹, bülend-i pervâz ve bülbül-i pür âvâz ve nice bunlar gibi hayvânât-ı acîbe ve eşyâ-i garîbe gördüm. Ve bu kadar pâdişâhlık yer gezdim. Ve her vilâyette ve diyârda bu kadar zâviye ve hângâh ve bu kadar türbe-i meşâyih-ı ehlüllâh ziyâret erttim. Ve bu kadar sâhib-i [12] kerâmât ve ehl-i velâyet sultânlarla buluştum. Ve musâhabet-i safâ bahşlarıyla müşerref ve pür safâ olup himmet-i ‘âliyelerine ve hayır duâlarına mazhar oldum” deyip bu kadar lâf ü güzâfla haber verip ve lâkin bunca seyrettiği eşyânın hâlinden ve hakîkatından ve sırrından ve ol ziyâret ettiği türbeler ve hângâhların esrârından ve buluşup musâhebet ettiği sultânların ‘ırfân ve hâlinden bî-haber olup ve kendi kusûrun ve ayıbın dahi bilmeyip, kuru da‘vâ ve beyhûde söz ile günü geçer ve mücerred sûret ve eşkâl seyrinde kalır. Ve sûret ‘âleminden bî-haber olup, ârif-i ehl-i hâl olmamakla hicâb-ı kesrette ve vâdiy-i cahâlette kalıp, kendi miktârın ve hâlin bilmez iken, yine ehlüllâhtan geçinir. Nitekim âriflerin biri buyurdu:

Beyt

تو گنجی لیک در بند طلسمی

تو جانی لیک در زندان جسمی

[Sen bir hazinesin; fakat tılsımın kölesisin/Sen bir cânsın; fakat cisim zindanındasın.]

İmdi, tasavvufu ve me‘ârif-i ilâhiyyeyi, mücâhede ve teslîm ile mürşid-i kâminden tahsîl ve tekmiâl etmeyip, mücerred tavrı ve tavrının usûl-i esmâsın ezberleyip ve ta‘bîr-i vâkı‘a mertebesinde kalıp ve merâtib-i nefsi ve nefsin sıfât-ı zemîme ve hamîdelerin ve merâtib-i rûhu ve cilâsı ve ahvâlin ve merâtib-i kalbi ve tasfiyesi hâlâtın ve merâtib-i akli ve idrâkâtın(1) [13] şühûd ü zevkle bilmeyip ve fenâ-i selâse ve tecellî-i selâse ve tevhîd-i selâse ve fenâ ve bekâ ve makâm-ı cem’ ve cem’den sonra cem‘u’l-cem’ ve fırak-ı sâni ve telvîn Ba‘de’t-temkîn hâlleri, keşf-i mânevî ve sır ve sırr-ı hafî ve hafâ-i mutlak hâlleri, şühûd-i tâm ile ma‘rûfu ve hâli olmayıp, bu ‘ibârât ve ıstılâhâtı mücerred ağızdan öğrenen kimseler dahi, ağızdan Türkî kavâid-i i‘râbdan, mesâil-i nahviyyenin i‘râbın öğrenen kimseye ve seyyâh abdâla benzer. Hatta şeyhmiz ve şeyh-i cihân ve kutb-i zamân ve mürşid-i ins ü cân Şa‘bân Efendi Sultân (k.s.) Hazretlerinin hulefâ-i kirâmından seccâde-i mâsîr ‘âlemlerinde irşâd eden mürşid-i kâmil ve mürebbî-i hâdîlerimiz Abdülbâkî Efendi ve Muhyiddîn Efendi (kaddesallahü sırrahümâ) tâliblere istihkâk-ı kâmil ile irşâd

⁷⁸¹ Murgân: Kuşlar.

ederlerken, ikisinden dahi istirşâd ile tahsîlim zamânında, ‘âlem-i gayb melekûtta min ‘indillâh kalbe inkişâf ve rûha feyz ile her tavrda, miftâh-ı esmâ muktezâsınca zuhûr eden vâridât ve tecelliyâtı ve sâir levâyih ve hâlâtı, lisân-ı mârifet feşân⁷⁸² ve hâl nişânlarıyla, ziyâde keşf ü beyân murâd ettiğimde, lisânla [14] beyân etmeyip, “*mârifet-i kâmile-i hâliyye-i vicdân olandır*” diye remz ile irşâd ederlerdi.

Beyt

Olmaz ders-i ilm-i sırr-ı Alîm,

Halka harf ü sadâ ile ta‘lîm.

Ve dahi buyururlar ki, Şa‘bân Efendi bize irşâd ettiklerinde, her mâdde ve her hâli dile getirmeyip, “Feyz-i Hakk müyesser ola” diye duâ ve himmet ettiklerinden mâ adâ, ekser zamanda, mübârek ellerinin arkasıyla göğsümüze vurup işâret edip, “Var dervîş, şüğl ü mürâkabe ol, sonra bulursun derler idi” diye haber verip ve onlar dahi bu vech ile irşâd ve amel ettikleri ecilden, biz dahi şüğl ü mürâkabe olurduk. Ve bir miktar içeri ‘âleminden keşf-i mânevî ile feyz müyesser olduktan sonra, bir miktar hakîmâne beyân ederlerdi. Elbette, ilm-i tasavvuf ve ma‘rifetüllâh kâlde kalmayıp hâl olmakla bu vech ile olmak gerektir. Nitekim Yahyâ b. Muâz Er-Râzî (k.s.a.) Hazretleri, *من أراد أن يندس بين الصالحين بالقول دون الفعل والحال فهو كمن يندس في الوليمة التي لم يدع اليها* [Kim ki, amelsiz söz ile sâlihler arasına katılmak isterse, da‘vet edilmediği düğüne katılan kişi gibidir] buyurmuşlardır. Manası, mülhem faslında, sıfât-ı istikâmet beyânında inşâallâh zikr olunur. Ve dahi, yukarıda hilkat-i nefste zikr ü işâret [15] olunduğu üzere, İmâm Kâşânî (k.s.) Hazretleri *Istılâhât’ta*, hikmeti üç vecihle yazıp, “*hikmet-i mantûkun bihâ*” ve “*hikmet-i ğayr-i mantûkun bihâ*” ve “*hikmet-i mechûle*” buyurmuşlardır. Ve bu bizim risâlemiz, ahvâl-i nefsi ve merâtibin beyânda, ma‘rifetullâhın ve ilm-i tasavvufun dile gelip, mantûkun bihâ olan mertebelerin ve sıfâtların beyândır. Bu merâtibde, nutka ve lisâna gelmez yerler ve hâller çoktur. Mürşid-i kâmile hizmet ve tekmîl eden ehl-i hâle mâlumdur.

⁷⁸² Feşân: Neşredici, yayıcı.

Beyân-ı Müfîd

Ve meşâyih-i ‘ızâmın bu husûsta risâleler ve kitâblar te’lif etmekten murâdları, sâir ilimler gibi onlardan okunup ve yazılıp, ilm-i tasavvuf ve ma‘rifetullâh tahsîl ve tekmîl olunsun demek değildir. Ancak, ‘ârifler tekmîlden sonra dekâiyik-i me‘âriften ve merâtib-i nefsten bazı müşkilâtın halledip, irşâda ziyâde kuvvet getirsinler demektir. Ve bundan evvel zikr olunduğu mefhûmla, mürşidin tâliblere hakîmâne beyân ettikleri gibi, mürşid-i kâmil hâzır bulunmadığında, içeriden zuhûr eden bazı hâllerin ve vâridât ve tecelliyâtın keşf ü beyânına sebep olsun demektir.

Beyân-ı Diğer

Ve dahi, tekmîl-i kemâl [16] kuvvette olup, aslâ müşkilâtı olmayan kâmil ve mükemmil ‘azîzlerin kalb-i kâşif-i mârifet ve rûh-i fâiz-i hakikatları, nâsûtta lâhûta varınca, cümle ‘avâlim ve makâmâtı seyr ü şühûtlarında, ihâta-i külliye bulup, âyât-ı tenzileden gayri âyât-ı tekvîniyyeye ve kütüb-i hakîkiyyeye nâzır oldukları ecilden, irşâdda ve gayri hâlde, risâleye ve kitâba ihtiyâçları yoktur. Ve bu hâl ve kemâlde olan ‘azîzler, risâleye ve kitâba baktıkları takdîrce, istifâde için bakmazlar; ancak, sâir kâmillerin ‘ırfân hâlleri ile kendi ‘ırfân hâllerin tatbîk edip ve ‘âlem-i ma‘nâda ve bâtında, onların rûhâniyetleriyle mükâleme ve musâhabet edip rûhânî ve sırrânî safâlanmak için bakarlar. Bu hâl ehline ma‘lûmdur.

Tekrâr-ı Sebeb-i Te’life İşârettir:

Ve dahi, meşâyih-i ızâm ve ‘ulemâ-i kirâmın nefse ve nefsin sıfâtlarına müte’allık nefis ve latîf risâleleri var iken, bu zaîfü’l-hâl ve nahîfü’l-bâl, nefis husûsunda bu *Muslihu’n-Nefs* nâm-ı risâleyi cem’ ü tahrîre ictirâ ettikte sebep odur ki, onlar te’liflerinde etvâr-ı seb‘a merâtibini i‘tibâr etmeyip, alelîlâk [17] ve keyfe me’t-tefak i‘tibâr-ı âhar ile ve gayr-i tertîb-i latîf ile tafsîl ü beyân etmişlerdir. Ve tavr-ı merâtib i‘tibâr eden ‘azîz dahi bu minvâl üzere her tavrda zikretmeyip ve tavlarda zikr ettiği takdîrce, bu kıtalarda zikr olunan tertîb üzere ancak sıfât-ı nefsten esâsî ile yedişer sıfâtların zikredip, metin kitâbı gibi gâyet ile icmâl ü ihtisâr ihtiyâr etmişlerdir. Eğerçi, ihtisâr matlûbdur. Velâkin ‘alâ vechi’t-tafsîl ve’t-tatvîl değil. ‘Alâ-vechi’l-ifâde ve’l-itnâb istifâde müstetâb için ol

sultânların ervâh-ı mukaddeselerinden istimdâd ve Hakk Te‘âlâ’dan isti‘ânetle, onların beyân-ı rûhânîlerine ve kelâm-ı rabbânîlerine şerh ü beyân kast olunup ve onun üzerine bünyâd olunup bu risâlede merâtib-i nefsi ve nefsin her mertebesinin sıfât-ı zemîmesini ve hamîdesini beyân etmek ve her tavrda ve her makâmda mücâveret ü mukâranet ile vâki‘ olmakta ve beyânına bile derc etmekle tafsîl ü beyân olunmakta, tâlib ve sâlike “esheliyyet” ve “enfe’iyyet” mülâhaza olunmuştur. Hem hakikatü’l-hâl öyledir. Meselâ, ehl-i sefer, [18] her konduğu menzilde ve hânda zahîre bulup âhar yere varmaya ve götürmeye muhtaç olmayıp seferinde kolaylık olduğu gibi bu tertîb üzere dahi cem’ ü beyân, tâliblere öyledir. Fefhem! [Anla!]

Ve dahi, kutb-i cihân ve mürşid-i ins ü cân Şa’bân Efendi Sultân (k.s.a.) Hazretlerinin mûsıl-i Hakk olan silsile-i aliyi’ş-şânlarında ve erkân-ı latîfelerinde ile’l-ân irşâd ü istirşâd, bu tarîk üzere olup ve bu me‘ânî ve hakâyık, hasb-i hâl olmakla, bu risâlemiz dahi bu minvâl üzere cem’ ü beyân müyesser olmuştur. Ve bu risâleye bilâgaraz ve hasbetenlillâh nâzır olup ve bu nazar ile ayb ü noksânın müşâhede ve muâyene eden ihvân-ı zevi’l-ihsândan mercûdür ki, hısâl-i hamîdeleri ve ahlâk-ı cemîleleri muktezâsınca dâmin-i lütf ile cümle aybını setr ettiklerinden mâ‘adâ noksânını itmâm ve hatâsını ıslâh buyurular.

Risâle-i Muslihu’n-Nefs Beyân-ı Şürû’dur:

Ey tâlib-i sâdık ve mürîd-i âşık! Kelâm-ı sâbıktan, ins ü cinnin mâ hulika lehû’sü ma‘rifetullâh olduğun ve isti‘dâd ve kâbiliyeti miktârı tahsîl ve tekmîl dahi üzerine farz [19] olduğun bildik ise ve dahi, **من عرف نفسه فقد عرف ربه** [*Nefsini bilen, Rabbini de bilir*]⁷⁸³ kelâmının kemâ hüve hakkuhû manasını fehm ü iz‘ân ettik ise, üstâd-ı ‘âlem olan mürşid-i kâmil ve mi‘mârın mübâşeret ü irşâdıyla, sarây-ı ‘ırfânın esâs ü bünyâdın kendi vücûdun ‘âleminde bırakasın. Zîrâ kenz-i me‘ârif-i rûhâniyyesinin, kendi vücûdun virânesinde mahzûn ve medfûndur. Kalb-i insân ki, tılsımât-ı ‘acâib dâridir. Ve dahi bu fethi lâzım olan tılsım-ı ‘acîb, ajdehây-ı nefis üzere bağlanmıştır. Nitekim beyt-i sâbıkta ma‘lûm oldu. Mâdemki vücûd ‘âleminde bend-i muhabbet, dünya ile bağlanan tılsım-ı azîm, zikrullâh ile ve mefâtih-ı esmâ-i iştiğâliyle mürşid-i kâmil irşâdında keşf-i mânevî ile feth olunmaya. Esrâr-ı küntü kenz’e vukûf ve hâlde ma‘rifetullâh ele girmez.

⁷⁸³ Bk.: Aclûnî, a.g.e., II/262.

Li-Muharriri'r-Risâle

Küntü kenz'in gencini bulmak dilersen, ajdehây-ı nefsi öldür, kalbini vîrâne kıl.

Beyân-ı Müfîd Ber Vechi Lâyiha

Ve dahi, من عرف نفسه فقد عرف ربه [Nefsini tanıyan, Rabbi de tanır]⁷⁸⁴ kelâmında nefsten murâd, rûha mukâbil olup, sıfât-ı zemîme ve hamîde ile muttasıf olan nefs-i ma'hûd değildir. Belki murâd, tâlibin kendi 'ayn-i vücûdudur ki, insân dört nesneyi câmi'dir. [20] Bu mahalde nefis kelimesinin medlûlü bu dört nesnenin ictimâi ile kâim olan vücûd-i insândır. Ve ol dört, biri nefis ve biri rûh ve biri kalb ve biri akıldır. Ve Seyyid Yahyâ Sultân (k.s.) Hazretleri telkîn ve irşâdının usûlü üzere her birinin üçer merâtibi vardır. Ve her bir mertebenin birer ismi vardır. Ehline ma'lûmdur. Ve bu zikir olunan tertîb, sülûkte i'tibâr olunan etvâr usûlü ve tavrı üzere değildir. Vâkı'a ta'bîrinin usûlü ve kânûnu üzeredir.

Ve mürşid-i kâmil ve mürebbî hâdîlerimiz Şa'bân Efendi Sultân'ın dehân-ı⁷⁸⁵ 'ırfân feşânlarından bu tertîb-i 'ibâret ile nakl ve beyân edip bu minvâl üzere irşâd-i tâlibân ettiler ki, silsilemizden olan 'azîzlerin ehline ma'lûmdur. Ve bu tahrîr-i risâleden aksây-ı murâd, etvâr-ı seb'ada olan merâtib-i nefsi ve nefsin sıfâtlarını beyân olmağın, zikir olunan dört nesnelerin tertîbine ve ta'bîr-i vâkı'a kânûnuna müte'allık nesne tahrîr ve beyân olunmadığından mâ'adâ, etvâr-ı seb'a yazan 'azîzler gibi, etvâr-ı seb'anın ahvâl-i tecelliyâtına ve esrâr-ı hakâyıkına [21] müte'allık tasrîh ü beyân ve tahakkuk-i 'ibâre olunmadı. İllâ meğerki iktizây-ı hâl ve mahalle göre remz ü işâret olunmuş ola. Ve dahi etvâr-ı seb'a hasebince, nefsin her bir mertebesinin yedişer sıfâtı vardır. Amma, ser çeşme-i evliyâ ve kutbul'l-aktâb ve'l-asfiyâ Seyyid Yahyâ (k.s.a.) Hazretlerinden Şa'bân Efendi (k.s.) Hazretlerine gelince(ye kadar) irşâd eden sultânlar, nefsi altı mertebe sıfâtle beyân etmişlerdir. Ve onlardan tekmîl-i hâl eden 'azîzlerimizden biz dahi bu vecihle istirşâd ve istifâza ettik ki, nefis-i emmâre ve levvâme ve mülheme ve mutmainne ve râziye ve marziyye derler. Ve dahi ehl-i isti'dâd tâlib-i sâdık dervişin yedinci tavrında ve tekmîl hâlinde nefsin sıfât-ı zemîmesi bilküllüye sıfât-ı hamîdeye tebdîl olunmakla, nefis yedinci

⁷⁸⁴ Bk.: Aclûnî, a.g.e., II/262.

⁷⁸⁵ Dehân: Ağız.

tavırda rûhla ittihâd kesbedip, muktezâları ve hâlleri bir olmağın nefis ‘ibâretiyle zikr olunmayıp, rûh-i kutsî ‘ibâretiyle zikrolunur. Ve bu ecilden risâlemiz altı fasıl üzerine cem’ ve tahrîr olundu.

Evvelki Fasil

Nefs-i emmâre’nin yedi sıfât-ı zemîmesin bu kıt’a ile [22] beyân eder. Çünkü tâlibe, evvel kendi ayn-i vücûdun bilmek lâzım olunca, nefsin her mertebesin ve her mertebesinin sıfât-ı zemîmesin ve hamîdesin dahi bilmek lâzımdır ki, bunları bilmeyince, **من عرف نفسه** [Kim, nefisini bilirse...] kelâmından hâsıl olan ma’nâ kemâl bulmayıp kemâ yenbağî nefsi bilmez.

Kıt’a-i Ūlâ

Nefs-i emmâre sıfâtı hefttir;
Kibr ve hırs ve hased ve şehvettir.
Dördü bu, üçüncü dahi dinle,
Buhl ve hıkd ve gazab ü şiddettir.

Beyân-ı Ahvâli’n-Nefs ‘Alâ Vechi’t-Teşmîl Ve ‘Alâ Tasdîri’l-Mukaddime

Ve nefis-i emmâre, insânın vücûdî mısırında kibr ü ‘inâd ile muttasıf ve ucb ü fesâd-ı Fir’avn misâl bir zâlim bed-hâl pâdişâh-ı pürhâl mesabesinde. Ve bu sıfât-ı zemîmeler dahi, Hâmân-i nâdân ve sâir vüzerâ-i bî-îmân olan yedi zâlime vezîrleri mesâbesindedir. Zîrâ **و نفخت فيه من روحي** [Ona rûhumdan üflediğim zaman...] ⁷⁸⁶ tecellîsi ile Hakk Teâlâ’nın vücûd-i insânı teşrîf ve ta’zîm ettiği, rûh-i sultânînin hâline ve hikmetine tâbi olmayıp ve asker-i şeyâtîne tâbi dervîş olup ve bu ecilden ‘adâlet ve insâf üzere olmayıp rûha ziyâde hasım olmakla, insânın [23] vücûdî şehrin ve kalbî sarâyını fesâda verip –ne’üzü billâh- harâb ü yebâb ⁷⁸⁷ ederler. Ve bu yedi sıfât-ı zemîmeden ziyâde sâir e’vân-ı müfside ⁷⁸⁸ ve

⁷⁸⁶ Hıcr, 15/29.

⁷⁸⁷ Yebâb: Harap, yıkık, bozuk.

⁷⁸⁸ A’vân-ı müfside: İfsâd edici yardımcıları.

sıfât-ı zemîmeleri katı çoktur; hesâba ve zabta kâbil değildir. Hakk Teâlâ cümlemizi şerr ü fesâdlarından saklaya.

Amma bu sıfât-ı zemîmelerin her birin tâlib kendi vücûdunda yakînen müşâhede ile bilip ve riyâzât ü mücâhede ile sıfât-ı hamîdeye tebdîl etse, büyük sıfât-ı zemîmeler fenâya varıp, hükmü lağv ü müzmahl olmakla, hesâba ve zabta kâbil olmayan a'vân-ı müfside-i harde sıfât-ı zemîmeler dahi, bilküllüye zâil ü müzmahl olup, vücûdu ve hükmü kalmamağın, tâlibin ve kâmilin vücûdî şehri ve kalbî sarâyını ifsâd ve tahrîbden kurtulup, âsûde ve ma'mûr olur.

Lâyiha

Ve nefis rûha hasım olduğunun vechi budur ki, gerçi emr-i Hakk'la vücûd-i insânda, nefis ile rûh izdivâc etmişlerdir. Ve bu ma'nâ ârif-i kâmile ma'rûfdur. Ve lâkin sıfât-ı ağyâr ile haslet ve iktizâları birbirleriyle muhâlifdir. Zîrâ [24] nefis, ednâya ve kesrete meyleder ve rûh, e'lâya ve vahdete meyleder. İmdi, tâlib-i sâdik cidd ü ihtimâm ile dakîka fevt etmeyip, basîret ü akdâm üzere olmak gerektir ki, pencümde ve şeşümde ikisi ittihâd kesbedip muktezâları bir olunca, rûhâniyet kemâl bulmakla dervîş-i tâlib tekâmül-i hâle lâyük ve müste'îd ola.

Vâkı'a

Bu fakîr ü hakîr-i bî-vücûd ve pür taksîrin vâkı'asıdır ki, münâsebetle tahrîr olundu ki,

رأيت في المنام أني قد جئت إلي باب الجامع الكبير بل الأكبر وعلي الطباقي مارأيت مثله في العالم الأفاق فلما دخلته رأيت رجلاً مهيباً نورانياً وعالماً لبيباً روحانياً علي المقام الشريف والكرسي اللطيف يتكلم للقوم الخطير والرهط الكثير بالكلام الرباني والوعظ الرحماني وهم يتوجهون إليه بكليتهم فسئلت عنهم من هذا الرجل الروحاني والعالم الرباني فقالوا هذا عمر بن الخطاب من الخلفاء الراشدين المرشدين إلي طريق الصواب رضي الله عنهم وعن جميع أصحاب رسول الله رضي الله عنهم فلما توجهت له بالأصغاء التام فأول كلام سمعت منه ما قال يا معاشر المؤمنين إنتبهوا ولا تغفلوا عن شرالنفس الأمانة و من كيد الشياطين المكاراة فإن حالهما و صفتها واحدة في الإغواء والإضلال ثم قال رضي الله عنه إعلموا أني قد شاهدت حالا من الشيطان انه إذا قصد علي إنسان ليغويه ويضله نظر إليه أولاً بنظر دقيق فإن كان هذا الإنسان متصفاً بصفات ذميمة ينفخ عليه بنفخة واحدة ولا يتقيده بحال من الأحوال والأفعال لعلمه بأنه يكفيه الصفات الذميمة في ارتكابه للمعاصي والضلال و إن كان متصفاً بصفات حميدة ومتوجهاً إلي الله لا ينفخ عليه أصلاً ولا يتقيد بإغوائه وإضلاله يعني إذا كانت الصفات الحميدة فيه قوية بغناء

الصفات النفسانية وبغلبة القوي الروحانية و مستقرة في قلبه روحه لايقدر الإغواء والضلال فيرجع حزينا وذليلا وإن كانت الصفات الحميدة ضعيفة وغير مستقرة في قلبه وروحه بغلبة القوي النفسانية يحتمل أن يغويه ويضله وبعد هذا الكلام خاطب القوم ثانيا فقال جاهدوا في الله حق جهاده لإفناء الصفات الذميمة الحيوانية والإبقاء الصفات الحميدة الروحانية والربانية بظهور التجليات الصفاتية والأزلية لعلمكم تهتدون وتفلقون من شر النفس و وسوسة الشيطان وإضلاله

[Rüyamda gördüm ki, büyük, belki en büyük bir caminin kapısına gittim. (Caminin) katlarında, ‘âlem-i âfâkta benzerini görmediğim şeyler vardı. İçeri girince, makâm-ı şerîf ve kürsî-yi latîfte, rabbânî bir kelâm ve rahmânî bir vaaz ile değerli bir kavme ve kalabalık bir heyete konuşma yapan, heybetli, nûr yüzlü, aklen ve rûhen âlim olan bir zât gördüm. Onlar tamamen ona yönelmişlerdi. Onlara, “*Bu rahmânî adam ve rabbânî âlim kimdir?*” diye sordum. Onlar “*Doğru yola eriştiren Hulefâ-i Râşidîn’den Ömer İbnü’l-Hattâb’dır*” dediler. Allâh ondan ve bütün ashâb-ı Rasûlullâh’tan râzî olsun. Ona, tam bir sâfiyet ile yönelince, ondan duyduğum ilk kelâm şu dediğidir;

“Ey mü’minler topluluğu! Uyanık olun ve nefis-i emarenin şerrinden ve hîlebâz Şeytân’ın tuzağından gâfil olmayın. Çünkü iğvâ ve idlâl konusunda, o ikisinin hâlleri ve sıfatları birdir”

Sonra-Allâh ondan râzî olsun- (şöyle) dedi:

“Biliniz ki, ben Şeytân’dan şu hâli müşâhede ettim; O, bir insanı iğvâ edip dalâlete düşürmeye kastedince, önce ona dikkatli bir bakışla bakar. Eğer bu insân sıfât-ı zemîme ile muttasıf ise, bir üfürüş ile onun üzerine üfler. Ma’siyetleri ve dalâleti işleme konusunda, sıfât-ı zemîmenin ona kâfi geleceğini bildiği için, onu hâllerden ve sıfatlardan herhangi bir hâl ile kayıtlamaz. Eğer kişi, Allâh’a yönelmiş olarak, sıfât-ı hamîde ile muttasıf ise, ona aslâ üfleyemez ve onu iğvâsı ve idlâli ile kayıtlamaz. Ya’nî, eğer nefsânî sıfatların zenginliği ve rûhânî kuvvetlerin galebesi ile o kişide, sıfât-ı hamide kuvvetli ve kalbinde ve rûhunda karar kıldıysa, (Şeytân’ın) iğvâ ve idlâle gücü yetmez. Hüzünlü ve zelîl bir şekilde döner gider. Eğer, nefsânî kuvvetlerin galebesi ile o kişide, sıfât-ı hamîde zayıf ise ve kalbinde ve rûhunda karar kılmamış ise o kişiyi iğvâsı ve idlâli muhtemeldir”

Bundan sonra, ikinci olarak topluma hitap edip şöyle dedi:

“Hayvânî sıfât-ı zemîmeleri yok etmek ve sıfâtî ve ezelfî tecelliyâtın zuhûru ile rûhânî ve rabbânî sıfât-ı hamîdeleri bâkî kılmak için Allâh uğrunda, hakkını vererek cihâd edin. Umulur ki, hidâyete erer ve nefsin şerrinden ve Şeytân’ın vesvesesinden ve dalâlete düşürmesinden kurtulursunuz.”

دعاء المؤلفه: اللهم اجعلنا من المهتدين والمفلحين بحرمة جميع الانبياء والاولياء والصالحين في كل الاحوال والمراتب والمقام يا ذا الجلال والاکرام برحمتك يا ارحم الراحمين والحمد لله رب العالمين

[**Müellifin Duâsı:** Ey Allâh'ım! Ey celâl ve ikrâm sâhibi ve ey merhametlilerin en merhametlisi! Rahmetinle, bütün nebîlerin, evliyânın ve sâlihlerin hürmetine, bütün hallerde, mertebelerde ve makâm(lar)da bizi hidâyete erenlerden ve kurtulanlardan eyle. Hamd, 'âlemlerin rabbi olan Allâh'a mahsûstur.]

Er-Rağbü'l-Mühim Fi'l-Mücâhede

Ve dahi dervîş-i tâlibin sıfât-ı zemîmeleri fenâ bulup, sıfât-ı hamîdeye tebdîl olmak için ettiği mücâhede husûsunda, mürşid-i kâmil sultânlar, nâfi' beş nesne beyân etmişlerdir. Dervîş, ol beş nesne ile amel ederse, âsânlık ile bermurâd olup, tekmîl-i hâle lâyıık olur.

Evvelkisi, dervîş ta'âmı az yeyip ziyâde tok olmamaktır. Eğer az yemenin nef'ı ve ziyâde fâidesi tafsîl olursa başka bir risâle olur. Ve dervîş-i tâlib az yemek ile amel etmek lâzımdır. Meğer '*anâsır-ı erba'a* itlâk olunan ateş ve su ve yel ve [27] toprak mâddelerinden vücûdunda ateş gâlib olup, dervîş nârî meşrep ola. Ve ahlât-ı erba'a itlâk olunan safrâ ve sevdâ ve bağlam ve dem mâddelerinden dervîş demevî ve yahut safrâvî meşreb olmakla, 'âlem-i tecrîd ve mücâhede de âteş-i aşk-ı ilâhî ve tecellî-i rûhânî hâli ile harâret-i beşeriyyesi ziyâde gâlib ola. Ol vakit çok yemek câiz olur. Ve lâkin çok yemesi lâzım değildir. Vechi ehline zâhirdir. Amma dervîşân içinde bu makûle meşreb ve tabîat az bulunur. Ekseri âbî ve hâkî ve bâdî olur.

Lâyiha

Ve dahi nârî ve demevî olup çok yemesi câiz olan ve zarûrî olmayan dervîşin iki alâmeti vardır;

Evvel alâmeti, ne kadar yese, helâyâ kazâ-yi hâcete varmaz. Ve eğer varsa da gâyetle az varır. Zîrâ tabîat kuvveti ile harâret-i ilâhiyye ta'âmı yakıp mahveder. Eğer sâir ahvâli gibi ve sâir kimseler gibi helâyâ çok varırsa, çok yemesi sıfât-ı hayvânâtтан olduğu gibi bu dahi sıfât-ı hayvâniyyettir.

İkinci alâmeti, ta'âmı yedikten sonra bir daha acığınca(ya kadar) yediği ta'âm sıklet ve keder [28] vermeyip dimâğında ta'âmın buharından hâsıl olan efkâr-ı fâside ve

havâtır-ı zâide galebe etmemekle râhat üzere olur. Amma bazı basîretsiz ve gâfil dervîşlere efkâr-ı fâside vâki' olursa da tebdîl-i efkârı bilmez ve eğer bilirse de ta'âmından olduğunu bilemez. Sülûkü bu vech ile olunca, tâlibin fethinde sühûlet ve safâ olmaz. Ve dahi dervîşe lâyıktır ki, ziyâde aç olmazsa da tadrîc ile hakîmâne riyâzât edip, ne aç ve ne tok olmak bari lâzımdır. Ve hâl böyle iken, yine çok yememek evlâdır. Zîrâ bu cevâz mertebesidir. Cevâza mârifet olmaya.

Hikâyet

Ve bu husûsta, bu kadar lâzımdır ki, *Dürratü'l-Vâizîn*'de⁷⁸⁹ getirmiş; bir gün Hazreti Ömer'in oğlu Abdullâh (r.a.) hasta olup tabîb ilâç edip, bilüfillâh şifâ müyesser olduktan sonra, "Marazı ne idi?" diye Hazreti Ömer tabîbe sülûl edip, ol dahi, "Çok yemekten hâsıl olan mahmûre marazı idi" deyince, Hazreti Ömer (r.a.): **ولله لو علمت ذلك لما عدته ولومات لما سبقت جنازته** [29] Ya'nî "Allâh hakkı için çok yemekten olduğunu bilseydim, ilaç tedârik etmezdim, vefât etse cenâzesinin önünce gitmezdim" buyurdular. Ve âkıl ü ârif olan bu husûsu bu kadar beyândan fehm ü iz'ân eder.

Ve beşin ikincisi, dervîş az söylemektir. Zîrâ çok söylemek, beyni altında olup ve a'zâ-i ra'siyyeden olan dimâğa keder ve ızdırâb ve başa sudâ⁷⁹⁰ vermekle, dimâğı içinde olan akla keder verip ve tâlibin sülûkünde lâzım olan kalbi ve safâsı nâreyn ve ârifin zevkî ve 'irfânî nûrun(u) söndürür. Bu hâlin tafsîli ve dakîkası çoktur. Ve **سلامة الانسان في حفظ اللسان** [*İnsanın selâmeti dilini korumadadır*] ve dahi, **بلاء الانسان من اللسان** [*İnsanın belâsı dilindendir*] meşhûrdur. Âkıl ve ârif bu kadar beyândan fehm eder.

Beşin üçüncüsü, az uyumaktır. Zîrâ dervîş çok yeyip ve çok içse ta'âmın buharı dimâğına çıkmakla rutûbet hâsıl olur. Ya'nî, meselâ işleyen hımârın kubbesi, ateş ile suyun buharından terleyip yaş olduğu gibi ta'âmın [30] ve suyun buharından dervîşin dimâğına rutûbet gelip yaş olmakla gözlerine uyku inip ve bizzarûrî uyuyup gaflete düşer. İmdi, dervîş riyâzât ile ve uykuyu def' eder. Bazı hâl ve amel ile uykusunu açmayıp, vâki'a görücek miktardan ziyâde çok çok uyusa kalbe kasvet ve gaflet gâlib olmakla şevk ü zevki,

⁷⁸⁹ *Dürrü'l- Vâ'izîn* olarak geçen bu eser, *Dürratü'l-Vâ'izîn* isimli eserdir. Bunun bir yazım hatâsı olması gerekir.

⁷⁹⁰ Baş ağrısı.

nûru sönüp zulmet-i kalbiyyeye hamâkat ‘ârız olup, tahsîl-i kemâlden (geri) kalır. Ve bu husûsun tefâsîl ve dekâiki çoktur. Âkıl ü ârife işâret kifâyet eder.

Ve beşin dördüncüsü, gâyet lâzım gelmeyince halka karışmayıp uzlet ve vahdette olmaktır. Zîrâ halka çok karışmakla çok yeyip ve çok söylemek lâzım gelir. Ve çok uyumak lâzım gelir. Ve bunlardan mâ‘adâ, mâlâya‘nî kelâm söyleyip günahkâr olmakla mir‘ât-ı kalbine zulmet-i ma‘siyet ve kasvet ve küdüret hâsıl olup, in‘ıkâs hâlet-i ‘ırfândan (geri) kalır. Ve dahi uzletin fevâid ü tahkîki ve ta‘rîf ü tetkîki çoktur.

Li-Muharriri’r-Risâle

[31] Ey tâlib-i ‘ırfânî, kesrette koma cânı!

Bülbül gibi ol dâim, vahdet-i küllî hayrânî,

Meclâ-yı dil-i cânı pâk eyle ‘alâyıktan,

Ede tecellî tâ kim, bir hâlet-i rûhânî.

Hâl ile kemâl eyle tahsîl-i fenâ eyle,

Bâkî olup ol sen de ilm-i ledün sultânî.

Ve Üveys el-Karânî (k.s.) Hazretlerinin, *عليك بالوحدة فان السلامة في الوحدة* [Sana yalnızlığı tavsiye ederim. Çünkü kurtuluş yalnızlıktadır] buyurdıkları kelâm-ı şerîfleri dahi mukarrar ve meşhûr ve makbûl-i ülü’ş-şuûrdur.

Ve ol beşin beşincisi, zikr olunan hâlleri ve sıfâtları dervîş-i tâlib tahsîl ederken dâimâ zikrullâhda olup, ya‘nî her ne tavrda ve makâmda ise, ol isme meşgûl olup ve zikr-i cehrîyi ve darb-ı tevhîdi çok etmektir. Ve lâkin mutlak değildir; ziyâde zikr-i cehrîye ve darb-ı tevhîde, mizâcının ve meşrebinin tahammülü olursa ede. Ve eğer mizâcında ziyâde kuvvet ve sıhhat ve salâbet olmayıp, zaîfü’l-hâl ve nahîfü’l-mizâc ise tahammülüne göre ede. Ve eğer ol hâli müşâhede etmeyip safâ galebe edip, [32] cehrîde hadden ziyâde şevk ederse, dimâğına ve *lahm-i sanevberî* itlâk olunan kalb-i cismânîsine ihtilâl gelip ve ıstılâh-ı meşâyihde “fuâd” itlâk olunan kalb-i ma‘nevîsine fetret vâki‘ olup, tahsîl-i kemâlden (geri) kalır. Ve bu mekûle hâle mübtelâ olunadır. Dervîşân arasında “Falan dervîş beyden çıktı” derler. Bu hâl mürşid-i kâmil olmadığından hâsıl olur. Ehline ma‘lûmdur. Amma dervîş bu kelâmı işitince, “Mizâcımın ve meşrebimin tahammülü yoktur” diye bu vehme ve hayâle tâbi olup, kesle ve ihmâle düşmeye ki, nefis karışıp yolu vurulur. Ve ehl-i şevk ve ehl-i gayret olan dervîş-i tâlib ve mürîd-i âkıl oldur ki, zâhir ve bâtın her ahvâlin(i)

teslîm-i tâm ile mürşidine arz ü i'lâm eder. Ve eğer mürşidi, kâmil olup zikr olunan tefâsîle ve dekâyika âlim ve merâtib-i kalbe ve rûha ve akla ve ahvâl-i tabâyî'a ve meşâribe ârif ise tabîb-i rûhânî ve mürşid-i hakkânîdir. Keşf-i mânevî ile dervîşin cümle hâline muttali' olup zikri ona [33] hakîmâne ta'lîm ve telkîn eder. Hemen her husûsta mürşide teslîm ve itâ'at lâzımdır ki, dervîşi ehl-i hâl ve ehl-i kemâl eden bu hâlettir. Ve dervîşin şeyhi zikr olunan vech ile mürşid-i kâmillerden olmak dahi lâzımdır. Ve zikr husûsunda dahi tafsîl ü beyân ve kîl ü kâl çoktur. Ve lâkin ihtisâr olundu ki, alan bir kıldan alır. Ve bu beş nesne ve esâmîsin hıfz için âriflerden biri nazm etmiştir:

Beyt

صمت وجوع وسهر وعزلة ذكر يزدان

با دوام نا تامامان جهان وایکذری کارت تمام

[Susunluluk, açlık, uykusuzluk, uzlet ve devamlı Yezdan'ı zikir,

Cihandaki eksik olan şeyleri tamam kılar.]

Terğîb-i Diğەر

Ve dahi zikr olunan sıfât-ı zemîmenin ifnâsında ve sıfât-ı hamîdenin husûl ve zuhûr ve ibkâsında herkes kendi reyi ve ameli ile tahsîl ve tekmîline ve feth ü 'ırfânına kâdir olamaz. Belki bir mürşid-i kâmilden teslîm-i tâm ile istirşâd lâzımdır. Ve dahi cemî-i ulûmu ta'allüm ve tetebbü' edip ve ilm-i tasavvufun ve me'ârif-i ilâhiyyenin müşkilâtından hall-i işkâl için, şerî'at ve tarîkat kitâblarının cümlesini mütâle'a dahi ederse müşkil hallolmayıp, [34] mücerred kitâbla mürşidsiz ma'rifetüllâh ele girmez. Zîrâ Hazreti Rasûlüllâh (s.a.v.): *الرفیق ثم الطريق* [(Önce) arkadaş sonra yol]⁷⁹¹ ve dahi, *من لا شیخ له لا دین* [Milleti içinde şeyh, ümmeti arasındaki nebî gibidir]⁷⁹³ buyurmuşlardır. Amma bazı ârifler “Beni âdemden mürşid ve şeyh lâzım değildir. Herkesin şeyhi Kur'ân'dır ve Hakk'a vâsıl olmaya mücerred Kur'ân-i Azîm'e ittibâ' ve şer'-i şerîf ile amel kifâyet eder” derler. Ol mertebe

⁷⁹¹ Sehâvî, Muhammed bin Abdîrrahman, *el-Mekâsıdu'l-Hasene*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, I/151.

⁷⁹² Şa'râni, *Abdülvehhab, El-Uhûdü'l Kübra, (Büyük Ahitler)* trc.: Selahaddin Alpay, Bedir Yay., İstanbul, 1401/1981, s. 994.

⁷⁹³ Münâvî, *Feyzu'l-Kadir*, IV/185.

gerçek vardır. Ve lakin sulehâdan mübtedîlerin ednâ mertebesidir. Ve mü'min-i âkıla lâyük değildir ki, ednâ mertebede kâl ile; a'lâ mertebesi Hakk Teâlâ Hazret'in ef'âlen ve sıfâten ve esmâen ve zâten şühûd-i tâm ve hak ve tecelliyât-ı selâse hâli ile bilmektir. Ve bu mertebe, mücerred ilm-i zâhir ile mütâle'a-i kitâb ile ele girmez. Zîrâ Sultân-ı enbiyâ, ان للانسان ظهرا و بطنا و لبطنه بطنا الي سبعة ابطن [Muhakkak insân için zâhir ve bâtin vardır. Ve her batnı için yedi katına kadar bâtin vardır. Kur'ân için de zâhir ve bâtin vardır. Ve her batnı için de yedi batna kadar bâtin vardır]⁷⁹⁴ buyurmuşlardır. Ve hak budur ki, Kur'ân-i 'Azîm ve muktedâ-yi ümmet ve şeyh-i ehl-i sünnettir. Ve her ne hâl ve kemâl ele girerse, ona ittibâ'-i küllî ile ele girer. Ve lâkin beni âdemden olan, mürşid-i kâmilisiz [35] mücerred Kur'ân'a ittibâ' ile ve kelimât-i ilâhiyye ve hâlât-i 'aliyye tahsîl etmek herkesin hâli değildir. Olursa da vâhiden ba'de vâhidindir. Ol dahi mücerred Kur'ân'a ittibâ' ile kemâl-i 'ırfâna ve hâle vâsıl olamaz. İllâ meğerki Muhammedî meşreb olup, Cenâb-i Akdes-i Hüdâ'dan mevhibe ile feyze ve enbiyâ ve evliyânın ervâh-ı mukaddeselerinden ilhâma ve himmete mazhar ola. Ve İmâm-ı Hüâmâm İmâm-ı Necmüddîn Razî (k.s.) Hazretleri *Mirsâdü'l-'İbâd* nâm-i kitâblarında, bu ma'nâyı tefehhüm için temsîl edip buyururlar ki:

“Cümle emrâzın devâsına ve ıslâh mizâcına ve nabzına kâdir bir tabîb-i hâzık ilm-i tıbbâ müte'allık bir kitâb te'lîf etse, tabîb-i hâzıktan ilm-i tıbbî ve nabz ahvâlini teslîm-i tâm ile ta'allüm etmeyip ve me'âcin pişirmeyi ve edviye ıslâh etmeyi görmeyip ve şühûd-i tâm ile her ahvâlî görmeyip ve tabâyî'-i insâniyyeyi bilmeyip ve ehl-i tecrübe dahi olmayıp, tabîb-i hâzık olmayan kimse, mücerred kitâbla ve merzânın her marazını bilmekle ve ona muvâfık devâ verip ve her şifâyâ sebep olmakla kâdir olmadığı gibi, tâlib-i sâlik dahi mürşid-i kâmilinden [36] irşâd almayıp, her hâl mestûr olup, kalp ve rûhu ve sırr-ı pür futûhu 'âleminde, ona ma'lûm ve mekşûf olmadan ve hakâyık-ı esmâ ve sıfât ve dekâyık-ı ahvâl-i zât, kemâ yenbeğî ona mefhûm ve ma'rûf olmadan, mücerred ilm-i hadîs ile ve dekâyık ve hakâyık-ı Kur'ân'ı tefsîrdan bilmek ve sâir 'ulûm ve mütâle'a-i kütüb ile mürşid-i kâmil olmayıp, bu hâlâtı ve kemâlâtı irşâda kâdir olamaz.”

صدق قائله وشهد كاتبه وكمل قابله وسعد نانه [(Bu sözü) söyleyen doğru söylemiş; yazan şahit olmuş; kabul eden kâmil olmuş; nâil olan da mutlu olmuştur.]

Ve dahi, mücerred bu zikr olunan ilm-i zâhir kuvveti ile irşâdatsız me'ârif-i ilâhiyyeden her ne zuhûr etse merâtib-i nefis ve merâtib-i rûh ve merâtib-i kalb ve merâtib-i

⁷⁹⁴ Bk.: Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I/209.

akl hasebiyle vâkı‘aları mürşid-i kâmil ve şeyh-i mü‘teber huzûrunda ta‘bîr ve tebyîn olunan gibi ve zikrullâh ile irşâd ve telkîn olunan gibi değildir. Ve keşf-i mânevî yüzünde, mârifet-i nefis sebebi ile tahsîl olunmuş ma‘rifetullâh ile ârif ü kâmil olan gibi değildir, meczûbânedir. Ve dahi, bu vech ile ârif şeyh, tâlib-i sâdıklara ve mürîd-i âşıklara cezbe-i hakîkîkiye ve ilâhiyye galebe edince, onları kemâ yenbağî telkîn ve irşâda kâdir ve lâyıık olamaz.

Ve İmâm Kuşeyrî, kendi şeyhi Ebû Ali Ed-Dekkâk [37] (k.s.) Hazretlerinden rivâyet edip ederler ki: قال الشيخ الشجرة اذا نبتت بنفسها من غير غارس فانها تورق ولا تثمر واذا اثمرت فلا تكون ثمرتها حلوة. Ya‘nî “Şeyhim Ebû Ali Ed-Dekkâk Hazretleri buyurdular ki: ‘Yeryüzünde, benîâdemden bağbân dikmeyip ve aşılardan hüdâyî biten ağaç, yapraklanır ve yemiş vermez ve eğer yemiş verirse de deştî olmakla, bihikmetillâh terbiye olunup ve aşılardan ağaç gibi meyvesi lezîz ve makbûl olmaz.”

Ve dahi, ‘azîzin bu temsîlinde, mürşid-i kâmilsiz ve tarîka hizmetsiz yetişen velî, irşâd murâd eden tâliblere irşâda kâdir olmadığına işâret vardır. Ve münkir ve mutaassıb ve ehl-i garaz ve mu‘accib olmayan ehl-i insâfa ve ehl-i iz‘âna bu temsîl ve onda olan işâret kifâyet eder.

Terğîb-i Mühim

Ve dahi, tâlib olan mürîd, mürşidine irâdet ile nefis-i emmârenin sıfât-ı zemimelerin gidermek için sıdk ile mücâhede edince, sıfât-ı zemîmelerin her birinin ismini mürşid ağzından işitmekle ve nazm olunan kıt‘alardan hıfz etmekle kanâat etmeyip [38] her birin ayn ü hakîkati ile kendi vücûdunda teşhîs ve temyîz ile bilmek gerektir ki, sıfat-ı zemîmeye safâ ve izmihlâl müyesser olup şerrinden halâs ola. Zîrâ sıfat-ı zemîme insânın vücûdunda vesvese-i Şeytân gibi ve kara gecede kara karıncanın ayağı gibi gizlidir. Dervîş, kuvvet-i basîret ve teşhîs ü temyîz olmayıp ve gâfil meşreb olup, her birin hakîkatiyle bilmeyince, ol yaramaz sıfatlar kendinde zuhûr edince, fesâdını ve şerrini görmeyince nîce olduğun bilmez.

Lâyihâ Min Levâyihî Ber Vechî Temsîl Li-Müellifihî

Meselâ bir kimse, insanı zehri ile helâk eden yılanı görmemiş ve hiç bilmemiş olsa ve âkıllardan biri ol şekli ve sûreti ile yılanı ona ezberinden ta'rif etse, kendi hayâlinde yılanın şekil ve sûretin hıfz eder ki, görünce bilip ve kaçıp şerrinden ve zehrinden halâs ola. Eğer ol kimse ehl-i idrâk ve basîret olmayıp yılanın şekil ve sûretin zabt ve hıfzda hatâ edip fehm ü teşhîş etmediyse, görünce bilemeyip üzerine varsa, [39] nâgâh zehri ile yılan onu mecrûh edip cerâhatı az olursa bir zaman elem ve ızdırâb çeker. Ve eğer cerâhatı ziyâde olursa nâgâh helâk olup, yok yere zâyi olur. *وتلك الامثال نضربها للناس لعلهم يتفكرون* [Bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz.]⁷⁹⁵

İmdi, dervîş-i tâlib dahi öyledir ki, kendi vücûdunda tabîat-i mahz olup, gizli olan sıfât-ı zemîmeleri teşhîs edip, hiç iz'ânda hatâ etmeyip, her birin ferâset ve mücâhede ile bilip ve hazer etti ise, ol yılanı bilip ve hazer eden kimse gibi, sahrâ-yi şerî'atte ve meydân-i tarîkate ve bâğ-i mârifette ve kasr-ı hakîkate fâriğü'l-bâl ve âsûde-i hâl olup ve zâhir ve bâtını ma'mûr olmakla, ehl-i hâl ve ehl-i kemâl olmaya lâyük olur. Ve eğer sıfât-ı zemîmeleri teşhîs ve iz'ânda hatâ edip hazer edemezse, her bir sıfât-ı zemîmenin akrep ve yılanları, vâdiy-i gaflet ve cahâlette ve pelenk ve arslanları kûh-i bitâlet ve dalâlette, derdmend dervîşi tenhâ ve gâfil bulup ve üzerine hamle ve hücûm edip zehirlerine ve pençelerine alınca, sıfât-ı zemîmeler zehri ve şerri ile şerî'atı [40] ve tarîkatı ve dünya ve âhireti ve zâhir ve bâtını harâb ü yebâb olup, ehlüllâh-i Teâlâ olan kemâlâtan mahrûm olur.

Bâb-ı Sıfât-ı Kibr

Tâlib-i sâdık kıt'a-i ûlâda zikr olunan sıfatlardan kibr sıfatın ifnâ etmeyip ve üçüncü kıt'ada zikr olunan huşû' ve tevâzu sıfât-ı hamîdelerine tebdîl etmese, mücerred hırka ve kisve giyip dervîş sûret olmakla, nefis-i emmârenin şerr ü fesâdından halâs olamaz.

Beyt

Sûfilik tâc ile abâ oldu,

Hayf kim, mârifet hebâ oldu.

⁷⁹⁵ Haşr, 59/21.

Mefhûmuna mazhar olur. Zîrâ kibr ü gurûr reddin kapısıdır. İşte redde müstehak olan şühûd-i ma‘rifetüllâha lâyük olamaz. Görmez misin? Şeytân (a.l.) melâike-i mukarrabînden olmuş iken, şân-i şerîflerinde hâlet-i nübüvvet ile *خلقت بيدي* [*İki elimle yarattım*]⁷⁹⁶ tekrîmi ve dahi, *ونفخت فيه من روحي* [Ona ruhumdan üfledim]⁷⁹⁷ ta‘zimi nâzil olan Âdem-i Safiyyüllâh’ın vücûd-i şerîflerinde mütehakık ve mezkûr olan tekrîm ve ta‘zimin esrârına ve hakâyıkına kibr ü gurûru eclinden vâkıf ve ârif olamayıp ve min ‘indillâh [41] secde emr olundukta, kibr sıfat-ı zemîmesi iktizâsı ile emr-i Hakk’a imtisâl etmeyip, sıfat-ı kibr ve ‘inâd sebebi ile bâb-ı Hakk’tan merdûd oldu ve sonra pişmân oldu. Amma son pişmanlık fâide vermedi. Kibr ü gurûru ve ucb ü ‘inâdı olan dervîş dahi Şeytân sıfat mütekebbir olunca bu bâbda murâdı hüsn-i hâl ile makbûl-i Hakk olmanın kibr ve cûd galebesiyle mücâhedesinde tahsîl-i fenâ ve tekmîl-i bekâ edemeyip mağbûn ve merdûd olur.

Pend-i Lâzım

Amma bazı ehl-i kibr olan kimseler sıfat-ı hilm ile tevâzu edince kendileri hor ve hakîr olup halka mağlûb oluruz sanırlar. Amma öyle değildir. Zîrâ Hazreti Ali (k.v.): *ان اول عوض الحليم أن يكون الناس انصاره* buyurmuşlardır. Ya‘nî, “*Bir kimse ehl-i kibr olmayıp ve her cefâyâ mütehammil olup, halîm ve mütevâzî’ olsa, ‘indellâh ona verilen ‘ivâzlardan evvel verilen ‘ivâz oldur ki, cümle halk ona mühibb ve yardımcı olalar*” Ve bu ma‘nâdan fehm olundu ki, ehl-i tevâzu hor ve hakîr olmaya. Ve eğer bazı kimseler tevâzu ile hor ve hakîr olmak [42] vâki‘ olursa, amelinde hâlis olmayıp, *من تواضع رفعه الله ومن تكبر وضعه الله* [*Kim tevâzu gösterirse Allâh onu yüceltir; kim de kibirlenirse Allâh onu alçaltır*]⁷⁹⁸ ve dahi, *ما رفعه تواضع رجل الا رفعه* [*Kişi tevâzu göstermesin ki, (Allâh) onu yükseltmesin!*]⁷⁹⁹ hadîs-i şerîflerinin ma‘nâsın bilmeyip ve bilirse de kemâ yenbağî yakînen anlamayıp ve ona ittibâ‘

⁷⁹⁶ Sa’d, 38/75. (Allah: Ey İblis! İki elimle yarattığıma secde etmekten seni meneden nedir? Böbürlendin mi, yoksa yücelerden misin? dedi.)

⁷⁹⁷ Hıcr, 15/29. (Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!)

⁷⁹⁸ Bu hadîsi bu şekliyle kaynaklarda bulamadık. Ancak, İbn Mâce, Zühd, 16, Hadis no: 4176’da “*Kim, Allâh Sübhânehû’nün rızâsı için bir derece tevâzu gösterirse, Allâh onun bir derece yükseltir. Kim de, Allâh’a karşı bir derece kibirlenirse, Allâh da onu bir derece alçaltır; nihâyet onu, aşağıların en aşağısında kılar*” şeklinde geçmektedir.

⁷⁹⁹ Müslim, Birr, 69; Muvatta’, Sadaka, 12.

ile hâlisân amel etmediğindendir. Yoksa hulûs ü sıdk ile tevâzu eden rif'at ve izzet bulur. Ve amma iktizây-i nefis ve garaz-i dünya ile örf-i nâsa ve âdet-i avâma tâbi olanlar, 'âkıbet hakâret ü zillete düşerler. Çok tecrübe olunmuştur. Ve dahi sıfat-ı tevâzu ve rıfk ile amel enbiyâ hâli ve onlardan vâris olan evliyâ hısâlidir. Ve onlar sâdikâne ve hakîmâne amel etmekle hor olmayıp, dâimâ rif'at ve izzette olurlar. Ve *Meşâriku'l-Envâr*'da mastûrdur ki, bir gün ehl-i kibr Yahûdî 'ulemâsı Hazreti Rasûlüllâh'a nübüvvetleri husûsunda ilzâm ve onlara galebe kastına gelip selâm verdiklerinde, tahkîr ve ihânet kaskına, Selâm'ın Lâm'ını hafz edip, **السَامَ عَلَيْكَ يَا مُحَمَّد** [*Ölüm senin üzerine olsun Yâ Muhammed!*] deyip, Hazreti Muhammed Rasûlüllâh dahi kuvvet-i nübüvvet ve nûr-i basîret ile anlayıp [43] ve onlara gazab etmeyip rıfk ile **السَامَ وَاللَعْنَةَ عَلَيْكُمْ** [*Ölüm ve la'net sizin üzerinize olsun!*] dediklerinde, Âişe anamız (r.a.) Hazretleri perde ardından ahvâle vâkîf olup ve kâfirler mağlûb-i sırf olup gittiklerinden sonra Hazreti Âişe, "Yâ Rasülellâh! Ol kâfirler size tahkîr ve ihânet kask ettiler. Siz onları niçin azarlamadınız?" deyince, "Ya Âişe! Ben onlara rıfk ile mu'âmele ettiğim zamanda gâlib-i mutlak oldum" deyip, ol mahalde, **إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الرَّفْقَ فِي كُلِّ شَيْءٍ** [*Muhakkak Allâh, işlerin tamamında yumuşaklık ile hareket etmeyi sever*]⁸⁰⁰ buyurdular. Ya'nî, "Allâh Teâlâ her hâlde tevâzuyu ve yumuşaklık ile mu'âmele etmeyi sever" dediler. Ve dahi, mümine tekebbür câiz değildir. Zîrâ sıfat-ı kibriyâ Allâh Teâlâ'ya mahsûstur ki, ârife ma'rûftur. İllâ meğerki tekebbür fillâh mefhûmuyla amel edip yaramaz sıfat ile büyüklenen sefihlere, bi-ğayr-i hak garaz-i nefsanîsiz sen dahi tekebbür edesin. Ol ma'nâ ile câizdir. Amma dervîş tekebbür fillâh mefhûmun bi hakîkatihî fehm ü iz'ân etmek gayetle güçtür. *Tekebbür fillâh* ve bu'z fillâh edeyim derken, mahallin bilemeyip ve mağrûr olup bu husûsta [44] hatâ etmek ihtimâli vardır. Zîrâ hîle-i nefis karışıp mahallin bilmemek ile sıfat-ı kibre ve buğza mübtelâ olup yolu vurulur. Meğer ehl-i tekmîl ve ehl-i temyîz ola. Ol vakit kâbildir ki hatâ etmez. Bu dahi mahall-i hatardır.

Hikâyet

Hakk Teâlâ Hazreti Mûsâ'ya ta'lîm ve imtihân için "*Ya Mûsâ! Mahlûkâtta bir hor ve hakîr nesne bulup bana getir. Halk katında ondan hor ve hakîr nesne olmaya*" deyince, Hazreti Mûsâ dahi cümle halk katında hor ve hakîr olup ve halk(ın) istikrâh ettiği bir uyuz kelb bulup, "*Bundan hor ve hakîr nesne olmaz*" diye Tûr Dağı'na alıp giderken Hakk

⁸⁰⁰ Buhârî, Edeb, 35.

Teâlâ o kelbe dil verip: “*Yâ Mûsâ! Beni kanda[nereye] alıp gidersin?*” diye söyleyince, “*Tûr Dağı’na Hakk Teâlâ’ya alıp giderim*” deyince, “*Yâ Kelîmellâh! Beni bir hor ve hakîrlik ile ol âli dergâha ve huzûr-i Rabbü’l-Alemîn’e nîce alıp gidersin?*” deyince, Hazreti Mûsâ başına geleceği bilip, tard-i gafletle kendi nefesine nazar edip, hâlin müşâhede edince, kelbin boynuna taktığı ipi çıkarıp kendi boynuna takıp Tûr’a varınca, [45] “*Yâ Rabbî! Cümle halkı gezdim. Ve her küstahlık ettim ise etim. ‘âkıbet halk içinde yine kendimden hor ve hakîr bulamadım*” diye izhâr-i ‘ozr edince, Hakk Teâlâ Hazretleri Hazreti Mûsâ’ya hitâb edip: “*Yâ Mûsâ! Ol kelbi kendi nefisinden hor bilip ve bana getireydin, seni peygamberlik defterinden çıkarırdım*” buyurdu. Ol ecilden, kelîmullâh olmakta ve sâir tecelliyâtta ve feyz-i Hakk ile kuvvet-i vahîde hâl ve kemâli ziyâde oldu.

Beyân-ı Sıfat-ı Hırs

Ve dahi tâlib bu kıt’ada zikr olunan hırs sıfatını ifnâ etmeyip ve mülheme sıfatlarından sabır ve kanâat sıfat-ı hamîdelerine tebdil etmese mücerred dervîş sûret olmakla nefis-i emmârenin şerr ü fesâdından halâs olamaz. Zîrâ hırs, Hakk Teâlâ’nın verdiği kanâat etmeyip, gayrin elinde olanlara ziyâde meyl edip ve tama’kâr olmaya derler. *من طمع ذل ومن قنع شبع* [Kim tamahkâr olursa zelil olur, kim de kanaatkâr olursa doyar]⁸⁰¹ hadîs-i şerîfi muktezâsınca, ehl-i tama’ olmayıp terk ve fenâ hâliyle ehl-i kanâat olan kimse, kalb ve rûh ‘âleminde gınâ-i mânevî tahsîl etmekle, gözü ve gönlü [46] tok olup, kenz-i lâ yefnâ’ya mâlik olmanın Hakk Teâlâ’dan gayre muhtaç olmayıp, nâmerde ihtiyâçtan kurtulur. Ve amma ehl-i kanâat olmayıp, hırs ve tama’kâr olunca, bütün dünya kendinin olsa gözü ve gönlü doymayıp, ekser zamanda nâmerde muhtaç hor ve zelil olduğundan gayri, *الحريص محروم* [Hırslı mahrûmdur] mefhûmunca meyl ve hırs ettiği nesne eline girmeyip, ekseriyâ mahrûm dahi olur.

Hikâyet

Bu hâle münâsib rivâyet olunur ki, Mısır şehrinde bir siyah Arap, bir sabî oğlancık elinde bir miktar şeker pâresi görüp hırs ü tama’ tekâzîsi ile hayvân sıfat ihtiyârsız şekere meyl edip isteyince, ol oğlancık dahi ‘ayyâr sıfat(lı) olmakla, “*Sana şekeri müft vermem.*

⁸⁰¹ Kaynaklarda bulamadık.

Eğer arkana bir semer ve başına bir yular vurmakla bana merkep olup ve beni arkana bindirip ve altımda merkep gibi anırırsan sana şekeri veririm. Eğer böyle etmezsen vermezim” deyip, derdmend Arab dahi, şeker öcünden iktizây-i sıfat-ı hırs ile zillet ve hakâret ihtiyâr edip semer ve yuları ile oğlanı arkasına bindirip ve halk içinde [47] siyah Arap, merkep gibi anırdıktan sonra oğlan arkasından indikte, “Senin gibi hımârın ağzına şeker düşmez. Senin gıdan ot ve samandır” diye şekerden vermeyip, derdmend Arab sıfat-ı hırs belâsından hem hor ve zelîl ve hem şekerden mahrûm oldu.

Hisse

Kâh olur ki, bazı ehl-i nefis kimseler nefis-i emmâre iktizâsı ile sıfat-ı hırs ve tama‘a tâbi olup, bilmezlik ile bu hâle mübtelâ olmanın hem ‘ırzı pâymâl olur ve hem mahrûm olur. Dervîş olanlar hûd-i gâyetle sakınmak gerektir. Zîrâ dervîşlere nefsin ve Şeytân'ın hücumu ve iğvâ etmeye kasdı ziyâde olur. Amma şarâb-i aşk-ı ilâhî ile mest-i lâ yû‘kal ve makâm-ı fenâyâ vâsıl olup cân-ı vücûdunu pâk ve nefsin ve kalbini sıfât-ı zemîmeden pâk eden dervîşler bu mekûle fezâhat ve hakâret görmezler.

Ez-Mesnevî [Mesnevi'den]

هر که راجامه عشقي چاك شد

او ز حرص و جمله عيبي پاك شد

[Bir aşk yüzünden elbisesi yırtılan,
Hırstan ve bütün ayıplardan tertemiz oldu.]⁸⁰²

Beyân-ı Sıfat-ı Hased

Ve dahi tâlib-i sâdık bu kıt‘ada zıkr olunan hased sıfat-ı zemîmesin dahi ifnâ etmeyip ve mülheme sıfatlarından sabr ve istikâmet [48] sıfat-ı hamîdelerine tebdîl etmese, mücerred dervîş sûret olmakla nefis-i emarenin şerr ü fesâdından halâs olamaz. Bu mekûle hâl üç türlü; hased, gıbta ve gayret derler.

⁸⁰² Mevlânâ, Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî-yi Ma‘nevî*, haz.: Hüseyin Muhyiddîn Kumşei, Neşr-i Muhammed, Tahran, 1378, c. I, Beyit No: 22.

Bir kimse bir gayri kimsede nimet ve mal ve bir iyi hâli görüp, kendi dahi ol nimet olan mal ve hâli tahsîl murâd edip ve lâkin tahsîl edemese ve yahut tahsîlinde ihmâl etse, bu ecilden sıfat-ı hased iktizâsı ile ol nimetin ve hâlin gayriden gitmesini talep etse ve yahut ol nimet sâhibinin helâk ve zâyi olmasını talep etse ve yahut ol nimet kendinde olmayıp, onda olduğuna ziyâde elem çekse bu hâle “*hased*” derler, gâyetle yaramaz sıfattır.

Ve amma, ol nimetin ve hâlin, gayri kimseden gittiğini talep etmeyip ve onun helâkini murâd etmeyip ve onda olduğuna elem ü ızdırâb dahi çekmeyip; ancak, “onda olan mal ve ahsen-i hâl bende dahi olsa” diye tahsîl murâd edip ve meylinde ve tahsîlinde elem çekse bu hâle “*sıfat-ı gıpta*” derler.

Ve amma ol nimetin ve hâlin gayride olduğuna ve olmadığına mukayyed olmayıp [49] ve aslâ elem ü ızdırâb çekmeyip; ancak ol nimetin ve ol hâlin tahsîlinde hiç ihmâl ve tekâsül etmeyip, kendine lâzım ve tahsîli lâıyk idiğini bilip, cidd ü ihtimâm ile onu ele getirmek murâd etse, bu hâle “*gayret*” derler, gâyetle makbûl ve memdûh sıfattır ki, **إن الله غيور يحب الغيور** [*Muhakkak Allâh kıskançtır; kıskanç olanı sever*]⁸⁰³ ma‘nâsınca, ehl-i gayret mahbûb-i Hak’tır. Zîrâ **تخلفوا بأخلاق الله** [*Allâh’ın ahlâkı ile ahlaklanın!*]⁸⁰⁴ emrine imtisâl edip, hulûkullâh ile tahalluk etmiş olur. Ve bu ecildendir ki, keşf-i mânevî ve hakâyık-i ‘ırfâniyye ile hakâyık-i eşyâya ârif olan sultânlar hasede “sıfat-ı zemîme-i behîmiyye” derler. Ve gayrete “sıfat-ı hamîde-i rabbâniyye” derler. Ve dahi her yedi sıfat-ı zemimenin cümlesinde, zikr olunan tertîb ile merâtib-i selâsesi ve esâmîsi vardır. Hased ve gayret dedikleri gibi. Tafsîli, tarîkımızda irşâd eden kâmil ‘azîzlerin ma‘lûmlarıdır.

Hikâyet

Ehl-i keşften birisi, Şeytân ile musâhabet ederken, “Acaba senden yaramaz kimse var mı ola?” diye Şeytân'a sül edip, ol dahi, “Benden yaramaz vardır” deyip cevâb verdi. Ol dahi, “Onu bana göster ve bildir” deyince, Şeytân dedi:

⁸⁰³ Bu hadîs-i şerîfi kaynaklarda bulamadık. *Keşfü'l-Hafâ*, I/224, 690. numaralı kayıta, “*Muhakkak Allâh kıskançtır; kıskanç olanı sever. Ömer de kıskançtır*” şeklinde bir hadîs-i şerîf geçmektedir. (Aynı manayı ifade eden hadîsler için bk.: Buhârî, Tefsîr, En‘âm, 7; Buhârî, Nikâh,107; Müslim, Tevbe, 34, 36.)

⁸⁰⁴ Hadisin değerlendirmesi için bk.: Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadîs*, Yediveren Yay., Konya, 2001, s. 304.

“Bir kimsenin bir ineği var idi. [50] Amma komşularından bir gayretsiz ve fakîr kimsenin ineği olmamakla ona merhameten hâtununa ısmarlayıp: ‘Sabah ve akşam sağdığın sütün yarısını ineği olmayan fakire ver, ehl ü evlâdı ile yeyip gözümüze karşı mahrûm olmasın’ derdi. Hâtun dâimâ öyle ederdi. Meğer ol ineği olmayan gâyetle hasûd imiş. Bana dedi ki: ‘Yâ Şeytân! Onun ineğini bir kayadan düşürüp, helâk eyle. Ben edersem şayet, halk duya’ deyince, ben dedim ki: ‘Ey hasûd niçin öyle edersin? Bir mürüvvet sahibi cömert kimsedir sütünün nısfını sana verip, ehl-i evlâdın ile yeyip safâ ederken inek helâk olacak. Sen süttten mahrûm olursun’ dediğimde, ol bana ‘Hiç süt olmazsa da olmasın. Benim ineğim yok, onun da olmasın ve gözüm görmesin’ diye cevâb verdi. (Şeytân:) “İmdi bu mekûle hasûdler benim gibi yaramaz Şeytân’dan yaramazdır ve merdûddur” dedi.

Bu ecildendir ki, hasûdlerin hâli ve meâli hayr olmayıp, ليس للحسود راحة [Hasetçi için râhat yoktur] Ve dahi, الحسود لا يسود [Haset eden saâdete ermez] kelâmının mefhûmunca, dâimâ elem [51] ü ızdırâbda ve hasret ü zıyânda olurlar. Ve dervîşler dahi bu sıfatta olunca, matlûb ve murâdına vâsıl olmayıp, safâ-yi ‘ırfândan ve fâide-i kemâlden mahrûm olur.

Beyân-ı Sıfat-ı Şehvet

Ve dahi, tâlib bu kıt‘ada olan şehvet sıfatın dahi ifnâ etmeyip, mülheme sıfatlarından sabr ü kanâat ve râzıye sıfatlarından vera’ ü riyâzat sıfât-ı hamîdelerine tebdil etmese mücerred dervîş sûret olmakla, nefs-i emmârenin şerr ü fesâdından halâs olmaz. Ve bazı meşâyih-i ‘ızâm, “Sıfat-ı şehvet nefs-i emmârenin gayri sıfatlarının aslıdır” derler. Zîrâ kibr ü hırs ve hased ve sâir sıfât-ı zemîmeler cümlesi, nefsin iştihâsı ve iktizâsı sıfatından zuhûr eder. Ve dahi dervîş, kanâat ve riyâzat etmeyip, yemeye ve içmeye mukayyed olmakla, nefs-i emmâre tamâm kuvvetlenip, her nesneye iştihâsı gâlib olur. Öyle olunca helal ve haram demeyip ve şerî‘at ve tarîkat kayırmayıp galebe-i şehvet ile hımâr gibi bî-âr olup ve Mısır’da oğlancık elinde şekere tâlib ve harîs olan Arap gibi her ne hâl olursa ihtiyâr eder. [52] Ve bu hâl ile mümin cennet-i âlâdan mahrûm olup, cehennem azabına giriftâr olur. Zîrâ Hazreti Rasûl (s.a.v.): حفت الجنة بالمكاره وحفت النار بالشهوات [Cennet

hoş olmayan şeyler ile cehennem ise şehvetlerle örtülmüştür]⁸⁰⁵ buyurmuşlardır. Ya'nî, "Mekrûh nesnelere ile cennet müminin gözüne örtülür ve şehvât iktizâsıyla cehennem örtülüp ikisi dahi görünmez oldu." Ya'nî, bir kimsede sıfat-ı şehvet galebe etse, her sıfat-ı zemîme dahi gâlib olur. Ve ol galebe ile gözleri kızıp gözsüzler gibi mekrûhât ve muharramâtta hazer etmeyip, meyl ü tenâvül etse, sıfat-ı zemîme zulmeti ile kalb gözü dahi görmez olup, cennet ve cehennem vüçûduna ve hakîkatına ikrâr ü îmânı dahi var iken, kalbinde Allâh Teâlâ muhabbeti ve Allâh Teâlâ korkusu olmamakla, cennetin safâsın ve cehennem azâbını fikr ü tedârikten kalıp, [Bu dünyada kör olan kimse âhirette de ködür]⁸⁰⁶ mefhûmuna mazhar olur. Ve eğer ehl-i tarîkat ve tâlib-i mârifet ise, hem kalb ve cân görmez olup, nefesine murâdın(ı) ve müştehâsın(ı) vermekle keder ve kasvet hâsıl olur ve bânî 'âlemine [53] zulmet-i şehvet ve efkâr-ı fâside ihâta etmenin, a'mâl-i sâlihâdan safâ ve mücâhede ve riyâzâtta lezzet-i vefâ alamayıp, tarîk-ı Hakk'a sülûkte lâzım olan tezkiye-i nefis ve tasfiye-i kalb ve tecliyeye-i rûh müyesser olmayıp, bu ecilden tarîk-ı Hakk'ta sıfat-ı celâle mazhar olup, 'âlem-i vahdette tecelliyât ile zuhûr eden safâ-yi sıfat-ı cemâlden mahrûm olmakla, beyâbân-i kesrette⁸⁰⁷ hevâ-yi nefis ve iğvâ-yi Şeytân elem ü ızdırâbının azâbında hayrân ve sergerdân⁸⁰⁸ kalır. Ve Lü'lüyyât nâm-i kitâbta getirmiştir ki, Hazreti Yûsuf (a.s.) kul iken Mısır'a sultân olup ve Züleyhâ dahi eşrâf-ı ehl-i Mısır'dan 'azîzin hândân-ı şerîfesi iken, sevdây-ı aşk-ı Yûsuf ile gözleri görmez olup ve zillete düştüğü zamanda, saltanat ve şevketle giderken yol üzerinde Hazreti Yûsuf'a hitâb edip, يا يوسف إن الحرص والشهوة صير الملوك عبيدا وإن الصبر والتقوى صير العبيد ملوكا buyurdular. Ma'nâ-yı mazmûnîsi ve ta'rîzîsi, "Yâ Yûsuf! Ben Mısır vilâyetinde 'azîz-i Mısır'ın hândânı olmakla, [54] devlet-i 'izzette iken aşk-ı mecâzî belâsıyla ve senin vuslatına hırs etmekle, şehvet-i nefse uyup ve hâlen câriye hükmünde olup zillete düştüm. Ve amma sen kul iken, Allâh Teâlâ'dan korkup ve sabredip bana şehvetle tâbi' olmadın ve hâlâ Mısır'a sultân oldun" demektir. Enîsü'l-Arifîn'de der: آفة الدين متبعة الهوى [Dînin âfeti hevâya tâbi olmaktadır.]

⁸⁰⁵ Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekir, *el-Fethu'l-Kebîr*, thk.: Yûsuf en-Nebhânî, Dâru'l-Fikr Yay., Beyrut, 1423/2003, III/69. (Ayrıca bk.: Buhârî, Rikâk, 28; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/333, 373.)

⁸⁰⁶ İsrâ, 17/72.

⁸⁰⁷ Beyâbân: Çöl, sahra, mamûr olmayan yer.

⁸⁰⁸ Baş dönmüş, şaşkın, hayrân.

ومن هذا المعنى إذا سال ملك الروم قاصد ملك العجم فقال نحن افضل ام انتم فاجاب القاصد:
فاضل ان مرد ست كه بهواي نفس خود تابع نبود

[Bu ma'nâdandır; Rum padişâhı, Acem pâdişahının elçisine, “Biz mi daha faziletliyiz, yoksa siz mi?” diye sorduğu zaman, elçi (şöyle) cevap verdi:

Fazîletli kişi o kişidir ki, nefsin hevâsına tâbi olmaz.]

Ve Sultânü'l-Evliyâ, el-Muhakkıkîn eş-Şeyh Muhyiddîn el-Arabî (k.s.) Hazretleri, *Fusûs* nâm-ı kitâb-ı müstetâblarında bu hadîs-i şerîfi nakledip derler ki, Hazreti Rasûlüllâh (s.a.v.) buyururlar ki, Hakk Teâlâ melekleri şehvet-i nefissiz yarattı ve hayvânâtı akılsız sâfî şehvet-i nefis ile yarattı. İmdi, şol insân ki, akli şehvetine gâlib olup ve bu ecilden şehvet-i nefse tâbi' olmayıp akla tâbi' olsa, ol kimse meleklerden hayırlıdır. [55] Ve şol insân ki, şehvet-i nefsi aklına gâlib olup ve bu ecilden akla tâbi' olmayıp nefse tâbi' olsa ol kimse hayvândan yaramazdır. Ve dahi, اولئك كالانعام بل هم اضل [İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar]⁸⁰⁹ Bu ma'nâya delîl-i sarîhtir.

Hak budur ki, kemâl-i iz'ân ile fehm edebilirse, şehvet-i nefis husûsunda dervîşe zikr olunan hadîsler ve bu hikâye kifâyet eder.

Hikâyet

Rivâyet olunur ki, Hacı Bayram Sultân (k.s.) hîn-i musâhabette bir ruhbânı tekmîl-i hâle yakın ve müste'îd bulup, “Yâ ruhbân mücâhede ettikte ne amel ettin ve ne yol tuttun ki, bu makama eriştin” deyince, ruhbân dedi ki: “Nefsin şûmluğunu ve sıfât-ı zemîmesini yakînen bilip ve nefse murâdını ve müştehâsını vermek zararın(ı) anlayıp, bu ecilden nefse istediğini vermeyip her hâlde ona muhâlefet ettim. Bu ma'nâ ve bu amel-i mücerreb, bana yol ve bâis-i terakkî olup, bu makâma bu amel mücâhedesiyile eriştim” deyince, Hazreti Sultân, [56] kuvvet-i velâyetle, ruhbânın İslâm'ına teveccüh edip, “Yâ Rabb! Gerçek Hacı Bayram'ın isem, Habîb'in Muhammed hürmeti için bu ruhbâna hidâyet verip ve İslâm'ını benim elimden ve dilimden müyesser eyle” diye niyâz edip ve ilhâm-ı Hakk'la ruhbâna dediler ki: “Çünkü nefsin şûûmetin bilip ve nefse muhâlefet etmeyi âdet-i tarîkat ettin. Acaba Hazreti Muhammed'e îmân getirmeyi dahi nefsin ister mi?” diye sûâl yüzünden, telkîn-i tevhîde ve garaz-ı îmâna kâsâd edince, nefse muhâlefette sâdık ve muhâlefet ve hakîkat kendine her husûsta nef'-i tâm olduğunu bilip ve tecrübe etmen, yine bu amel-i

⁸⁰⁹ A'râf, 7/179.

mücerrebe teveccüh edecek Hazreti Muhammed'e îmân getirmeyi nefsinde muhâlif bulmanın bî-ihyâr Hacı Bayrâm Sultân huzûrunda sıdkla îmâna gelip ve filhâl tekmîl-i hâl makbûl ve makâm-ı tecellîye vusûl müyesser olup ehl-i tekmîl oldu.

İmdi ey dervîş! Nefs husûsunda gâfil olmayıp ruhbân kıssasından hisse alasin ki, sen dahi nefse [57] muhâlefet etmeyince hevâ-i kesretten halâs olup takvâ ve vahdete kemâlle vâsıl olamazsın.

Beyân-ı Sıfât-ı Buhl

Ve dahi, tâlib-i sâdık bu kıt'ada zikr olunan buhl sıfâtını dahi ifnâ etmeyip ve mülheme sıfâtlarından sehâvet ve istikâmet sıfât-ı hamîdelerine tebdîl etmese, mücerred dervîş sûret olmakla, nefs-i emmârenin şer ü fesâdından halâs olamaz.

İmdi, dervîşe ve gayr-i sulehâya lâzımdır ki, bahîl olmayıp, zâhir ve bâtın sûrî ve manevî, fi'len ve kavlen kimseden ihsânın ve nef'ini ketm ve dirîğ⁸¹⁰ etmeyip, خير الناس من ينفع الناس [İnsanların hayırlısı, insânlara faydalı olandır]⁸¹¹ ma'nâsınca, halka nef'î olmaktan hâlî olmaya. Husûsan kendi nefesine nef'î, gayriye nef'den evlâdır. Zîrâ kimse kendi nefesine buhl etmeyip, فاما من اعطى واتقى وصدق بالحسنى [Artık kim verir ve sakınırsa, en güzeli de tasdik ederse...]⁸¹² fehvâsınca, ehl-i takva olup, mâlen ve amelen infâkta bezl ü îsârda olsa, Hazreti Ebû Bekr Es-Siddîk (r.a.) gibi mürşid-i kâmillerden olup, hem nefesine ve hem gayriye [58] sehâ ü ihsân etmiş olur. Ve kimse, واما من بخل واستغنى وكذب بالحسنى [Kim cimrilik eder, kendini müstağnî sayar, en güzeli de yalanlarsa...]⁸¹³ mefhûmunca her vech ile i'tâda ve sehâda olmayıp, nefesine sıfât-ı buhl ve hasâset⁸¹⁴ galebe etse, Ebû Cehl (a.l.) gibi müzî ve mütekebbir olup, sıfât-ı 'ınâd ve istikbâr ile dîn-i Muhammedî'de ekser ehl-i İslâm'a ve ehl-i diyânete keder ü zararı olmakla, hem nefesine ve hem gayriye buhl etmiş olur.

⁸¹⁰ Menetmek, esirgemek.

⁸¹¹ Bk.: Aclûnî, a.g.e., I/393.

⁸¹² Leyl, 92/5.

⁸¹³ Leyl, 92/8.

⁸¹⁴ Pıntilik.

Lâyiha

Ve bir hâl dahi budur ki, gayriye hâlen ‘atâ ü sehâ kastetmezse de hüsn-i hâlde olup ve amel-i sâlih ve mücâhede ile kendi nefesine i‘tâ ü ihsân edip, şânında nef‘ ü ihsân hâssası olunca, gayre dahi ihsân etmesi muhtemeldir. Ve eğer gayre buhl ü zarar kastetmezse de hüsn-i hâlde olmayıp dünyâda başına musîbet ve belâ gelmek ve âhirette azâba giriftâr olmak îcâb eder. Ameller işlemekle kendi nefesine buhl ü zarar kastetse, şânında buhl ve habâis olmakla gayre nef‘ı ve hayrı dokunmak, kati az vâki‘ olur. Ve dahi Hazreti Rasûlüllâh (s.a.v.), السخي قريب من الله وقريب من الناس وقريب من الجنة وبعيد من النار والبخيل بعيد من الله وبعيد من الناس وبعيد من الجنة وقريب من النار [59] buyurdular. Ya‘nî “Cömert ve mert olanlar Allâh Teâlâ’ya ve mü’minlere ve cennete yakın olup ve cehennemden irâğ olur. Ve amma ehl-i mürüvvet olmayıp bahîl ve nâmert olanlar, Allâh Teâlâ’dan ve mü’minlerden ve cennetten irâğ olup, cehenneme yakın olurlar.”⁸¹⁵

İmdi, bu yolda dervîş-i tâlibin murâdı Hakk’a gurb tahsîl etmekle, mukarrabînden olup ve tekmîl-i hâlde vâsılînden olmanın, bu hadîs-i şerîften ma‘lûm oldu ki, her vech ile zâhir ve bâtın buhl sıfât-ı zemîmesi ile muttasıf olan, Hakk Teâlâ’dan irâğ olup, kurb-i nevâfil ve ferâiz ile hâsıl olan kurb-i ilâhîden mahrûm olur. İmdi, sâlik bu sıfâttan bigâyet⁸¹⁶ hazer etmek lâzım oldu. Ve buna münâsib Hazreti Rasûlüllâh (s.a.v.): جاهل سخي [Cömert bir câhil, Allâh’a cimri bir âlim ve âbiddeden daha sevimlidir]⁸¹⁷ buyurmuşlardır. Ya‘nî, “Câhil olup sahî ve cömert olan kul, Allâh Teâlâ’ya sevgilidir âlim âbid ve bahîl olandan” Ve dahi, الجنة دار الاسخيا والنار دار البخلاء [60] Ya‘nî, “Cennet cömertler evidir, cehennem bahîller evidir”⁸¹⁸ Ve dahi vârid olmuştur ki, cömertlik sıfâtı cennette bir ağaçtır ve bahîllik sıfâtı cehennemde bir ağaçtır. Ve ikisinin dahi dünyâyâ dalları çıkmıştır. Ve cömertlik ağac(ının) dalına yapışan cennete gider ve bahîllik dalına yapışan cehenneme gider.

⁸¹⁵ Tirmizî, Birr, 40.

⁸¹⁶ Sonsuza kadar.

⁸¹⁷ Tirmizî, Birr, 40.

⁸¹⁸ Bk.: Aclûnî, a.g.e., I/337.

Hikâyet

Ve dahi, silsilemiz sultânlarından Ebü'n-Necîb Es-Sührevî (k.s.a.) *Ahlâk-ı Süfîyye* bâbında yazdıkları 'Arabî risâlelerinde buyurlar:⁸¹⁹

'Ashâb-ı 'ızâmdan Muhammed b. Ca'fer (r.a.) der:⁸²⁰ "Gazâda muhârebeden sonra 'ammım oğlu mahall-i ma'rakeden gelip çıkmadı. Acaba maktûl müdür yoksa mecrûh mudur? diye ma'rake yerinde arayıp, şehîtler meyyiti arasında mecrûh bulup ve hâlet-i nez'de olmakla, "*Sana su vereyim mi?*" dediğimde, kemâl-i za'findan kelâma kâdir olmayıp, velâkin "ver" diye başıyla işaret edip, vermek mahallinde iken, kurbunda olan mecrûhlardan biri "Aaah!" ettikte, 'ammım oğlu kendi içmeyip ve kendine lâzım iken, ol mecrûha şefkat edip, "Ona ilet" diye işaret [61] eyledi. Hakîr dahi ona ilettim. Meğer ol "Aaah!" eden mecrûh Hişâm b. Âs Hazretleri imiş. Ona dahi suyu verir olduğumda bir âhar mecrûh dahi işitip, ol dahi "Aaah!" etti. Hişâm Hazretleri dahi ol mecrûha bezl ü îsâr edip, hakîr varınca, ol mecrûh(u) vefât etmiş meyyit buldum. Dönüp Hişâm Hazretlerine geldim, onlar dahi vefât etmiş. Ve 'ammım oğluna geldim, ol dahi vefât etmiş"

İmdi, Ashâb-ı Rasûlüllâh'ın ahlâk-ı hamîde ve evsâf-ı pesendîdelerin(i)⁸²¹ gör ki, buhl etmek değil, hâlet-i mevte⁸²² ve yok deminde, kendilere gâyetle lâzım iken, haklarında *ويطعمون الطعام على حبه مسكينا ويتيما واسيرا* [Onlar, kendi canları çekmesine rağmen, yemeği yoksula, yetîme ve esîre yedirirler]⁸²³ nâzil olan 'Alîyyü'l-Mürtezâ ve Fâtîmatü'z-Zehrâ (r.a.) miskîne ve esîre bezl ü îsâr ettikleri gibi onlar dahi gayr-i mecrûha bezl ü îsâr ile amel etmişlerdir ki, bu amel mebnâ-yi tasavvuftur. Tâlib-i sâliklere lâzım oldu ki, bu hâl ile amel edip, onların hâl ve kemâline vâsıl olalar.

⁸¹⁹ Bahsedilen eser, Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer E-Sühreverdî'nin (v. 632/1234) *Avârifü'l-Me'ârif* isimli eseridir.

⁸²⁰ *Avârifü'l-Me'ârif*'de bu şahsın, Muhammed b. Ca'fer (r.a.) değil, Huzeyfetü'l-Adevî olduğu görülür. (Bk.: Sühreverdî, Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer, *Avârifü'l-Me'ârif*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, ss. 148-149.)

⁸²¹ Pesendîde: Beğenilmiş, seçilmiş.

⁸²² Hâlet-i mevte: Ölüm hâli.

⁸²³ İnsân, 76/8.

Beyân-ı Sıfat-ı Hıkd

Ve dahi tâlib sâdık bu kıt'ada zıkr olunan hıkd sıfatın dahi ifnâ etmeyip, [62] mülheme sıfâtlarından sabr ve tahammül sıfat-ı hamîdelerine tebdîl etmese, mücerred dervîş sıfat olmakla, nefis-i emmârenin şer ü fesâdından halâs olamaz. Ve hıkdın Türkçe ma'nâsı, bir sebeple mü'min kardeşine bî-huzûr olup, gönlünde kin koymaya derler.

İmdi, dervîş bir kimsenin kavlından ve fiilinden alınıp, bî-huzûr olup ve bir vecihle ondan intikâm almaya kastetse, bu sıfat-ı zemîme, onun yolun vurup, sülûkünde fütühât-ı ilâhiyyeden ve feyz-i Hakk'tan mahrûm eder. Zîrâ haberde gelmiştir ki, bir kimse bir kimseye sıfat-ı hıkd iktizâsıyla gönlünde kin tutup sıfat-ı hamîde ve mürüvvetle affetmese, fırında ve külhânda âteş-i horda odunu yakıp nîce mahvederse, hıkd ve kin sıfatı dahi, kin tutan mü'min âbidin iyi amellerini öyle mahveder. Ve bu dahi haber-i sahîh ile meşhûr ve sâbittir ki, Berâat gecesinde ve sâir mübârek gecelerde Hakk Teâlâ'nın bî-had⁸²⁴ ve bî-pâyân⁸²⁵ rahmeti nâzil olup ve melekler rahmete lâyıık olan kullara îsâl edip ve lâkin birkaç kimseye ol rahmetten [63] îsâl etmezler. Zîrâ hadîs-i şerîf mücebince onlara ol gecelerde hiç rahmet yoktur. Bu 'âlemde meşhûrdur. Cümleden biri müşahiddir ki, gönlünde kin dönen kimseye derler.

İmdi dervîş, a'mâl-i sâliha ve zıkrullâh ile Hakk Teâlâ'nın mârifetine ve zâtına takarruba tâlib ve lâyıık iken hıkd ve kin sıfatı iyi amellerin lağv ü mahv edip, rahmet-i Hakk'tan mahrûm edicek, ma'rifetullâha ve tecellîsine hiç lâyıık olmaz. Meğer merd, 'âriflik ve 'âkıllık edip ol yaramaz sıfatları afv ü kerem sıfât-ı hamîdelerine tebdîl ede. Ol vakit her kemâlâta lâyıık ve müstehak olur. Ve bu hâl ve sıfat, enbiyâ ve evliyâ hallerinden ve sıfatlarındandır. Dervîşe lâzım ve lâyııktır ki, onlardan vâris olmak kastına, onların hâli ve hulku ile muttasıf ve metehallık ola.

Hikâyet

Lü'lüyyât'ta "afv" bâbında getirmiştir ki, yevm-i fethte, Safvân b. Ümeyye ve Yûsuf b. Harf ve Hâris b. Hişâm mağlûb olup ve kabâhatları mukâbelesinde, onlara ol gün küllî cefâ ü intikâm olmuşken, Hazreti Rasûlüllâh (s.a.v.) onlara [64] cefâ ü intikâm etmedikten

⁸²⁴ Bî-had: Hadsiz, sınırsız.

⁸²⁵ Bî-pâyân: Sonsuz.

gayri, bazı hedâyâ dahi gönderip afv ü kerem ile mu‘âmele ettiklerin(i) görünce, şânlarında olan gayret-i İslâmiyet ile Hazreti Ömer (r.a.) onlara intikâm kastedip “Ve eğer Hakk Teâlâ bana fırsat ve imkân vereydi, onların bize ettiklerin ben onlara bildirirdim” deyip, Hazreti Rasûlüllâh dahi, Ömer’in bu kelâmın işittiklerinde, *يا عمر مثلي ومثلكم كما قال يوسف عليه السلام* Ya‘nî, “Yâ Ömer! Benim gibinin ve sizin gibilerin mu‘âmele si, karındaşım Hazreti Yûsuf’un kardeşleri ile ettiği mu‘âmele gibi gerektir. Ya‘nî, Hazreti Yûsuf’un kardeşleri hıkd ü haset sıfat-ı zemîmesiyle hevâ-yi nefse ve iğvâ-yi şeytâna tâbi‘ olup nîce türlü cefâlar ile Yûsuf’u kuyuya atıp, Hazreti Yûsuf dahi sıfat-ı kahra ve celâle tahammül ile hâli sıfat-ı lütfâ ve cemâle mübeddel olup, bilütfillâh Mısır’a sultân olunca kahd ü galâ be’sinden, Hakk Teâlâ kardeşlerini yine ona muhtaç edip, galle⁸²⁶ için Mısır’a gelip ve Hazreti Yûsuf’u bildikleri zamanda, kendine ettikleri [65] cefâ-i azîm mukâbelesinde kuvvet-i saltanatla onlara nîce türlü cefâ ile intikâm etmek kâbil iken Hazreti Yûsuf Sıddîk’in vücûd-i şerîflerinde hıkd ü kin sıfat-ı zemîmesi olmayıp sıfât-ı hamîde sâhibi olmakla, dîvân-i hümâyûnlarında onlara cefâ ü intikâm kastetmeyip ve halk içinde fezâhat ve rüsvâyılık olmasın diye, elem ü ızdırâb göstermediklerinden gayri onlara lütufî i‘zâz ve ikrâm kastına, *لا تثريب عليكم اليوم [Bugün sizi kınamak yok]*⁸²⁷ buyurdular. Ya‘nî, “Kardeşlerim! Bana ettiğiniz cefâ husûsunda elem ü ızdırâb ve keder ü hicâb çekmeyin. Bugün sizin ‘ırsınız pâymâl⁸²⁸ olup, yüzünüz suyu yere dökülecek hâl yoktur” diye ve bu vech ile tatyîb-i hâtir edip, bu husûsta Hazreti Yûsuf onların günahların afv ve hakların helal ettiklerinden gayri, onlar için Hakk Teâlâ’dan dahi afv ü mağfiret talep edip, *يغفر الله لكم وهو ارحم الراحمين [Allâh sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir]*⁸²⁹ buyurdular.

“İmdi, yâ Ömer! Bize dahi lâyük olan budur ki, Hazreti Yûsuf gibi sıfât-ı hamîde sâhibi olup onların günahını affederiz. Belki [66] İslâm müyesser olup Hakk Teâlâ’ya kul ve bana ümmet olalar” deyince, Hazreti Ömer (r.a.), *فانتضحت عرقا حياء من رسول الله* [Rasûlüllâh’tan utancımdan kan ter içinde kaldım] Ya‘nî, “Rasûlüllâh’ın bu kelâm-ı latîf ve kerem-i âmiz ve makâm-ı dilâvîzlerinden⁸³⁰ bir mertebe istihyâ edip utandım ki,

⁸²⁶ Galle: Tahıl.

⁸²⁷ Yûsuf, 12/92.

⁸²⁸ Pâymâl olmak: Ayakaltında kalmak, çiğnenmek, mahvolmak, telef olmak, sürünmek.

⁸²⁹ Yûsuf, 12/92

⁸³⁰ Dil-âviz: Çekici, câzip.

hicâbımdan a'zâma ter geldi" buyurdular. Ve bu hâl ü haslet, enbiyâ ve evliyâ hulkundan ve hâminden olduğu, bu sebeptendir ki, ان الله عفو يحب العفو [Muhakkak Allâh affedicidir ve affetmeyi sever]⁸³¹ hadîs-i şerîfi muktezâsınca, sıfat-ı afv sıfâtullâhtan olduğu ma'nâyla, Hazreti Rasûlüllâh (s.a.v.), تخلقوا بأخلاق الله [Allâh'ın ahlâkı ile ahlaklanın!]⁸³² dahi buyurmuşlardır. Ve bundan ma'lûm oldu ki, bu sıfat-ı rabbâniyyeyi, enbiyâullâh Hakk Teâlâ'dan vâris olup, evliyâullâh dahi enbiyâullâhtan vâris ola. Ve sâir sıfâtullâhda dahi hüküm bunun gibi idi ki, 'urefâ-i kâmilînden ehline ma'lûmdur.

İmdi, bir dervîş ki, hıkd ü kin sıfatını afv ü kerem sıfat-ı hamîdesine tebdîl etse, sülûkünde enbiyâ ve evliyâ sıfatı ile muttasıf ve mütehâllık olup, tecellî sıfâtına ve zâtına lâyıf ve mazhar olur. Amma bu sıfat-ı zemîme [67] makâmında ve hâlinde kalsa, birine lâyıf ve mazhar olamaz. Zîrâ Hakk Teâlâ Hazretleri Rasûlüllâh'a "Sana buğz ve kin edenlerden intikâm al" demedi. Belki terkine emr ü işâret edip, قل موتوا بغيضكم [De ki: Kininizden (kahrolup) ölün!]⁸³³ Ya'nî, kâfirlere "Bana ettiğiniz gazap ve kin marazı ile ölüp gidin!" diye buyurdu.

İmdi ey mü'min kardeş! Sana kin ve haset edene sen dahi kin ve haset etme ki, ona kendi derd ü belâsı ve elem ü ızdırâbı yeter. Zîrâ hasûd ve kinci olan kimseler ölümler gibidir. Gam ü ğussanın⁸³⁴ elem ü kederinden kurtulmazlar. Ve âyet-i kerîme de bu manaya îhâm ve işâret vardır ki, *Gülistân*'da buyurur:

Beyt⁸³⁵

بمیرتا برهی ای حسود کین رنجیست
که از مشقت ان جزبمرك نتوان رست

Ve hasûdün hasedine haset ve ehl-i hıkdın kinine kin etmeyip, sabreyle ki, mekrlerden (hilelerden) halâs olasın.

⁸³¹ Müslim, Birr, 157.

⁸³² Hadisin değerdirmesi için bk.: Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadîs*, Yediveren Yay., Konya, 2001, s. 304.

⁸³³ Âl-i İmrân, 3/119.

⁸³⁴ Gussa: Boğazda takılan lokma; cefa; sıkıntı.

⁸³⁵ Sâdi Şirâzî, *Gülistan*, trc.: Kilisli Rıfat, Sebil Yay., İstanbul, 1995, s. 37.

Nazm:

اصبر على بغض الحسود فان الصبر قاتله

كما النار تأكل نفسها اذا لم تجد ما تاكله

[Hasetçinin buğzuna karşı sabret! Çünkü sabır onun kâtilidir.

Yiyecek bir şey bulamadığı zaman, Kendini yiyen ateş gibi.]

Beyân-ı Sıfat-ı Gazab

Ve dahi, tâlib-i sâdık bu kıt'ada zikr olunan gazab sıfatın dahi ifnâ etmeyip ve mülheme [68] sıfatlarından tevâzu' ve tahammül ve sabr sıfat-ı hamîdelerine tebdil etmese, mücerred dervîş sûret olmakla, nefis-i emmârenin şerr ü fesâdında halâs olmaz. Zîrâ ehl-i gazab olan kimse huzûr-i kalb bulmayıp dâima hüsrânda ve ziyânda olduğundan gayri, bed-hû⁸³⁶ ve bed-hâl olduğu sebepten, dostu az ve düşmanı çok olup elem ü ızdırâbı dahi ziyâde olur. Amma nârî meşrep olup "gazapnâk" olan kimse, kiyâset ve zekâvet hükmüyle kendi zeyn tedârik edip ve mürşid-i kâmile cân ü dilden teslim olup, mücâhede ve riyâzât ile sıfat-ı hamîdeye lâıyk ve müste'ıd olup, bu ecilden gazab sıfatını muharrik olur. Mâdde-i vâki' oldukta, sabr ü tahammül sıfatıyla gazabı def etse, ol dervîşin şânı âlî ve kalbi keşâde ve 'ırfân ü kemâli günden güne ziyâde olur. Zîrâ nârî meşrep olduğu ecilden gazabnâk ise, kiyâset ve zekâvetten nâşî ve zâhir olup, kâbil-i tebdil ve tağyîrdir. Hatta "*cibilliyet-i asliyyesinde konmuştur, tebdîle kâbil değildir*" denilmez ve bu hususta tafsîl-i [69] hâl olunursa, tatvîl-i makâl lâzım gelir, ehline ma'lûmdur. Amma bu vecihle olmayıp, kalb-i cismânîsi olan lahm-i sanevberîsinde, maraz-ı cismânîsi olup, ol maraz onu ehl-i keder ve gazabnâk etmiş ise mücerred devâ-yi irşâd-i kalbîden ve 'ılâc-ı irşâd-i rûhîden ona dermân yoktur. Tabîb-i cismânî ile 'ılâc-ı cismânî dahi gerektir. Tabîb-i rûhânî olan kâmil 'azîzlere bu hâl ma'lûmdur. Ve Hazreti Mûsâ'nın kıssası bu gazab hâline şâhit ve delîldir ki,

Hikâyet

Hazreti Mûsâ (a.s.) gâyetle gazabnâk olmakla, nübüvvet gelmezden mukaddem, Mısır'da kıptilerden bir kimse katledip ve kaçıp Medîne'de Şu'ayb Peygamber hizmetine

⁸³⁶ Bed-hû: Kötü huylu.

gelip ve onlar hizmetinde mücâhede ile hüsn-i hâl ve sıfât-ı hamîde ve sâir kemâlât-ı ilâhîye tahsîline azîmet edip ve nikâh ile Hazreti Şu‘ayb’ın kızını tezvîc edip ve koyunlarını güderken bir koyun yabana kaçıp ardınca hayli zaman seğirtip nârî meşrep olmanın, gazabnâk olmakla, ziyâde bî-huzûr olup ve tuttuğu zaman [70] filhâl boğazlamayı derûnunda mukarrar edip ve lâkin Hazreti Şu‘ayb’ın enfâs-i tayyibeleri ve himmet-i ‘aliyyeleri ve kendilerin sıdk ile teslîm ve mücâhedeleri berekâtı ile tahsîl ettikleri sıfât-ı hamîde ol mahalde galebe edip, hük-m-i gâlibin olmakla, gazabı def’ ü afv ile amel edip ve o koyuna rıfk ile hitâp edip, “Be hey koyuncuk! Hem sen yorulup elem çektin ve hem ben elem çektim” deyip ve boğazlamaktan fâriğ olmakla, vücûd-i şerîflerinde konan tecellî-yi nübüvvetin bifeyzillâh zuhûruna filhâl lâıyk ve müste‘id olup, çok zaman geçmeden Tûr Dağında tecellî-yi nübüvvet vâki‘ olmuştur. Eğer ki, hük-m-i ezeliye biemrillâh nübüvveti istihkâkları var idi. Ve lâkin mürebbîsiz ve zamansız kemâl ele girmez. Amma Hazreti Rasûlüllâh’ın mürebbîsi Hüdâ-yi Rabbü’l-‘Âlemîn idi. Hirâ Dağı’nda tahsîl ü tekmîl ettikleri ma‘rûftur. Bu ma‘nâdandır ki, *عرفت ربي بربي* [Rabbimi Rabbim ile bildim]⁸³⁷ buyurdular.

Lâyiha

Ve gazabnâk olan ve gazaba hüküm veren kimsenin zekâveti dahi var ise aklında ziyâde kuvvet olmadığındandır. Nitekim Sultân-ı Enbiyâ [71] (s.a.v.), *الغضب يزيل العقل* [Gazap/öfke akli giderir]⁸³⁸ buyurmuşlardır. Amma mutlak değildir merâtib-i ‘akla vukûfu ve kuvvet-i ‘ırfânı olan ‘azîzlerin ma‘lûmlarıdır. Ya‘nî bir akıl ki, me‘âş mertebesinde kalıp me‘âd mertebesine varmaya, ol akıl nâkıstır; sıfât-ı gazab onu izâle eder. Amma mücâhede-i mürîd ve mu‘âvenet-i mürşid ile me‘âdiyyet tahsîl edip, nûr-i mârifetle münevver ve müebbed ve feyz-i Hakk’la mukavvî ve müeyyed olması mukarrar ola. Bu akıl, ekseriyâ zuhûr-i gazabla zâil olmaz. Ve bu akl-ı münevverin sâhibinden sıfât-ı zemîme zuhûr etmez ve ederse az zuhûr eder ve çok zararını görmez. Ve dahi bir kimse,

⁸³⁷ Kuşeyrî, *er-Risâle*’sinde bu sözü, Zünnûn Mısırî’nin (v. 245/859) sözü olarak nakleder. Mısırî’ye, “Rabbini ne ile bildin?” diye sorulunca, o, “Rabbimi Rabbim ile bildim” diye cevap vermiş. (Bk.: Kuşeyrî, a.g.e., s. 420.)

⁸³⁸ Kaynaklarda bulamadık.

akl-ı me‘âda ve şer‘i şerîfe tâbi‘ olmayıp, nefsin sıfât-ı zemîmelerine tâbi‘ olsa, dünyada kemâlât-ı ilâhîyye ve âhirette derecât-ı ‘aliyye müyesser olmaz.

Beyt

قد جمع الاصل والفرع

من اتبع العقل والشرع

[Kim ki, akla ve şerî‘ata tâbi olursa, aslı ve fûrû‘u cem‘ etmiş olur.]

Li-Muharriri’r-Risâle

Kim ki, cem’ etmek dilerse asılla fer‘ı tamâm,

Tâbi‘ olsun nefsi onun, akılla şer‘a müdâm.

Hikâyet-i Hakîme Ve Rivâyet-i Kerîme

Ve dahi, الغضب يزيل العقل [Gazap/öfke, akli giderir] hadîs-i şerîfini mübeyyin ve mukarrir [72] bir husûs rivâyet olunur ki, Hakk Teâlâ aklı halk edip, ba‘dehû hılkat-i Âdemiyye zamânında Âdem Safîyyüllâh’ın başında ve beyni altında olan dimâğda biemrillâh sâkin olduktan sonra, sıfât-ı gazabı dahi halk edip, ona dahi Âdem’in dimâğında “sâkin ol!” diye emredip, gazab dahi gelip aklı dimâğında berkarâr bulup ve “Hakk Teâlâ bana bunu mekân tayin etti” diye talep eyledikte, akıl dahi, “hüküm, mukaddemindir” [hüküm, öncekinindir] diye çıkmayıp, ve gazab Cenâb-ı Hakk’a arz-ı hâl edince Hakk Teâlâ, “fi’l-hakîka öyle” der. “Ve lâkin sen dahi dimâğın cânib-i süflisinde bir köşede karâr et; amma akıl çıkmayınca, sen dimâğın ka’rına girme” diye emretmeğin⁸³⁹, gazab dahi mahall-i me’mûrda durup sâhibine gazab zuhûr edecek hâl vâki‘ olunca, akıl zayıf ve hafif ise dimâğdan çıkıp ve yerine gazab varıp, tamam tamam hükmün(ü) ve fesâdın(ı) icrâ eder. Amma terk-i mâsivâ ve mücâhede ve riyâzâtla akl-ı me‘âdiyyet ve nûrâniyyet tahsîl edip kuvvetlemiş ise de zuhûr-i gazab katında, ol kuvvetle dimâğdan çıkmayıp, [73] sıfât-ı gazab, akl-ı me‘âda mukâranetle tasarruf etmenin hükmünü kemâ kâne icrâ ve fesâdını bikemâlhi icrâ ve ifşâ edemeyip, ol kimse sıfât-ı gazabın fitnesinden ve şerr ü fesâdından halâs olur.

⁸³⁹ Emredince.

Pend

Ve bu dahi tâliblere ma'lûm olsun ki, bu yedi sıfât-ı zemîme, iktizâ ettiği mâddelerinden olan (ahlâk-ı) kabîhayı terk etmekte, ednâ mertebesini dahi gözetip ve onlardan ihtirâzda cidd ü ihtimâm edip “*Bu azdır, bunda nesne yoktur kayırma!*” demeye. Ta ki, terk etmekte ve ‘ilm-i tasavvufta kâmil ve kavî olup, التصوف كلها آداب [Tasavvufun tamamı edeplerden ibarettir] mefhûmunca, dervîş tasavvufta ve ma‘rifetullâhta bî-nazîr⁸⁴⁰ ehl-i hâl ve ehl-i kemâl ola!

Hikâyet

Bu tenbîh ve pend olunan me‘ânî ve merâtibi bu hikâyetten fehm ve iz‘ân eyle ki, ‘azîzlerden birinin bir dervîşi, atının önünce asâ götürüp giderken, yerde bir üzüm dânesi görüp ve alıp yiyince, ‘azîz dahi dervîşe: “Neyledin?” deyip dervîş dahi, zâyi olmasın diye üzüm dânesini alıp yediğinden haber verince dervîşe, edepte ve sıfât-ı zemîme muktezâsını terk etmekte, ziyâde [74] ihtimâm kasdına, “Hayfâ ki⁸⁴¹ dervîş! Sen zâyi olmaktan ol üzüm zâyi olsa yeğ idi” diye buyurdular. Fi’l-vâki‘ öyledir; zîrâ bu makûleler şerî‘atta câizdir ve lâkin ‘azîzlerin irşâda ihtimâm ettikleri için, tarîkatta câiz olmayıp terk-i edebdir.

İmdi, dervîş-i sâdık şerî‘atte me‘âsînin envâ‘ından ne kadar ictinâb ederse, tarîkatta terk-i edep olanların cümlesin(i) dahi terk etmekte ol kadar dikkat ve ihtimâm lâzımdır. Ta ki, bu yolda ululuk tahsîl edip, kemâle vâsıl olmakla evliyâ-i ‘ızâmdan ola.

Beyt

با ادب باش که بزرگ شوی
که بزگی نتیجه ادبست

Beyt

Her işte kâmil olanlar bâ-edebdir.

Kemâle ermez ol kim bî-edebdir.

⁸⁴⁰ Bî-nazîr: Benzersiz, eşsiz.

⁸⁴¹ Eyvah ki.

Bu ma‘nâ dahi mukarrardır ki, tarîk-ı hakta mücâhede edip ve edep gözeten, zulmet ü dalâlet görmeyip yolu açık ve rûşen olur.

Beyt

ادب تاجيست از نورالهي

بنه بر سر بر و هر جاکه خواهي

Li-Muharriri’r-Risâle

[75]

Edeb tâç oldu çünkü nûr-i haktan,

Giyen onu bulur nûr-i ilâhî.

خاتم الفصل الاول [Birinci Faslın Sonu]

Ve bu yedi sıfât-ı zemîmelerin bi hasebi lügati’l-‘arab ve bi hasebi istilâhi’l-meşâyih, me‘ânî-yi dakîkası çoktur. Ve lâkin bu *Risâle-i Muslihu’n-Nefs*’in, mübtedîlerden atfâl-i tarîkat, merâtib-i nefis husûsunda irşâd olunup nefesine salâh ve tezkiye hâsıl olmaya sebep olan ma‘nâları beyân olunmuştur.

İKİNCİ FASIL

Nefs-i emmâreden sonra nefs-i levvâme sıfatlarından ikinci kıt'ada zikr olunan sıfât-ı zemîmelerin beyân eder.

قطعه ثانیہ [İkinci Kıt'a]

Dahi levvâme yedi eyle fikr,
İşret ve ucub ve heves dahi mekr.
Dördü bu, üçüncü dahi anla
Ki, temennî eyle levmeyle kahr.

“Düvvüm” ismiyle müsemma olup, merâtib-i nefsdan levvâme makâmına yetişen dervîş, levvâmenin yedi sıfat-ı zemîmelerin kendi vücûdunda bulup, emmârenin sıfatları gibi her birini temyîz ve teşhîs ile ifnâ etmeyip ve üçüncü [76] kıt'ada zikr olunan ilm-i tevâzu' ve tahammül ve sehâ ve istikâmet ve kanâat ve sabr sıfat-ı hamîdelerine tebdil etmese, levvâme sıfatlarının elem ü kederinden halâs olamaz. Belki emmâre sıfât-ı zemîmelerinin şerr ü fesâdından dahi havf vardır. Makâm-ı serhaddir; emîn olmamak gerektir.

Beyân-ı Sıfat-ı 'İşret

Bu sıfatta 'işretin ma'nası oldur ki, dervîş nefs-i emmârenin sıfât-ı zemîmelerin ifnâ edip, tâlib-i vahdet ve râğıb-i uzlet olmak lâzım iken, mücerred dervîş sûretin bağlayıp velâkin yârânla ve sâir 'iş ve nûş ehli kimseler ile yemek ve içmekte ve mukâranet ve musâhabette olmaktır. Ve dervîş bu hâle mübtelâ olunca, zâhir ve bâtın sülûkünde lâzım olan makâm-ı tecrîde ve tefrîde vâsıl olamaz. Kanda kaldı ki⁸⁴², ma'rifet-i kâmileye vâsıl olup ehl-i hâl ola. Ve dahi, fenâ-yi mânevî ile hâsıl olan tezkiye-i nefis bulunmayınca, tezkiye-i nefsin kemâl-i husûlüne mevkûf olan tasfiye-i kalb ve tasfiye-i kalbin kemâl-i husûlüne mevkûf olan tecellî-i rûh [77] dahi hâsıl olmayıp ve tevhîd-i hakîkî ile hâlen ve zevkan merâtib-i âliyyeye vâsıl olamaz.

⁸⁴² Nerede kaldı ki.

Li-Muharriri'r-Risâle.

Ey tâlib-i 'ırfânî, kesrette koma cânı,
Bülbül gibi ol dâim, vahdet-i küllî hayrânî.
Mücellâ-yi dil ü cânı pâk eyle 'alâyıktan,
Ede tecellî tâ kim, bir hâlet-i rûhânî.
Hâl ile kemâl ile tahsîl-i fenâ eyle!
Bâkî olup evvel sende ilm-i ledünn-i sultânî.
Mefhûm-i 'ammâyî bil, a'mâlîğın terk eyle!
Fehm eyle şühûd ile el'ân kemâ kânî.
Esrâr-ı kemâl-i Hakk göründü Fuâdî'de,
Feyyâz-ı ezel verdi çün teşne-i rahmânî.

Ve 'ışret ü musâhabet levvâmenin sıfat-ı zemîmelerinden olduğu ecildendir ki, hizmet için ve gayri hâl için izn-i şeyh ile lâzım gelmedin. İki dervişler bir yerde oturup mukâranet ve musâhabet etmeyeler diye tarîkte men olunmuştur. Ve eğer ki, kelimâtları dünyâ kelâmı olmayıp, şeri'at ve tarîkate müte'allık olur ise de etmemek gerektir. Zîrâ الكلام الكلام [Kelâm kelâmı çeker] [78] mefhûmunca, söz sözü açıp ve çoğalıp ikisinin mâ beynerine Şeytân girip, sıfat-ı 'ışret zuhûruyla vesvese-i Şeytân ve iğvâ-yı nefis karışıp, samt ü 'uzlette olmamış olup, kalplerine kasvet-i zulmet ve rûhlarına hicâb ü kedûret hâsıl olmak havfi vardır. Ve eğer ki, izn-i şeyhle bir hizmet ve maslahat için musâbahet lâzım gelirse de hazer ile edip, gaflet etmemek gerektir.

Beyân-ı Sıfat-ı 'Ucb

Dervîş olanlar ve gayriler ibâdet ü tâat ile mücâhede edip, nefis-i emmâre ve levvâmenin sıfât-ı zemîmelerini giderip, sıfât-ı hamîde ve hüsn-i hâl tahsîl etmek üzere iken, bazı hâli ve ameli kendine hoş gelip ve ameline mağrûr olup, kendini zeyn gördüğü ecilden, kendi ayıbını ve noksanını müşâhede edemeyip, hatâ ile 'ucba düşüp yolda kalır. Ve bu 'ucb sıfatı kibr sıfatından doğar bir ma'nâdır. Bu ecildendir ki, Şeytân (a.l.) sıfatlarından bulunsa Şeytân sıfat olmanın vesvesede Şeytân ona yol bulup, وزين لهم الشيطان اعمالهم فصددهم عن السبيل [Şeytân, kendilerine, yaptıklarını süslü göstermiş de onları doğru

yoldan alıkoymuş]⁸⁴³ [79] hükmüyle, ol kimseye kendi zeyn ü amelini beğendirip, ‘ucba ve gurûra düşmenin yolu azıp kendisi zâyî, ‘ameli bâtil olur. Ve bu ma‘nâdandır ki, Hazreti İsbâ (a.s.) ümmetinden Havâriyyûn’a hitâb edip, *يا معشر الحواريين! اكم من سراج اطفاه الريح وكم من عابد افسده العجب* [Ey Havârîler! Nîce kandil vardır ki, rûzgâr onu söndürmüştür, nîce âbid vardır ki, ‘ucb onu ifsâd etmiştir] buyurmuşlardır. Ma‘nâ-yı mazmûnîsi, İsbâ (a.s.) Havâriyyûn’u sıfat-ı ucb-i zemîmesinden sakınıp va‘z u nasîhatlarında “Yâ Havâriyyûn tâifesi! Gâfil olmayın. Yel, çerâğî nîce söndürürse, ‘ucb sıfatı dahi tâlib-i hak olup ibadet ve mücâhede eden âbidleri ve amellerini ifsâd ve iptâl edip, murâda vusûldan mahrûm eder” demektir.

Ve silsilemiz sultânlarından Seriyyü’s-Sakatî (k.s.) Hazretleri, *إذا ظن العبد انه محسن*, *فهومزين له سوء عمله* [Kul, kendinin ihsân sahibi olduğunu zannetse, kötü ameli kendine süsslenmiştir] buyurdular. Ya‘nî bir kimse, hiç kendi vücûdunda ayb ve noksan bulmayıp, “hüsn-i hâldeyim, her hâlîm ve ‘amelim iyidir ve kemâldedir” diye i‘tikâd etse, yaramaz amelleriyle kendi zeyn bezemiş olup, sıfat-ı zemîme ehlinden olur.

[80] Pes imdi, dervîş Hakk Teâlâ’nın azamet ü kibriyâsını ve kendinin ‘acz ü za‘fını bilip ve ona lâıyk ibâdete ve mârifete kâdir olmadığını anlayıp ve dahi, *سبحانك ما عبدناك حق* [Seni tesbih ederim. Ey ma‘bûd! Sana hakkıyla ibâdet edemedik] ve dahi, *سبحانك ما عرفناك حق معرفتك يا معروف* [Seni tesbih ederim. Ey ma‘rûf! Seni hakkıyla tanıyamadık] mefhûmuna vâsıl olup, dâima hâl ile derûnî vird edinse, makbûl-i Hakk olup mazhar-ı feyz-i ilâhî olur. Ve eğer bu hâlde olmayıp ucba düşerse, Hakk’tan merdûd olup helâk olur. Zîrâ Hazreti Rasûlüllâh (s.a.v.), *المرء عند اعجابته بنفسه واستكثاره عمله واستقلاله*, buyurdular. Ma‘nây-i hadîs-i şerîften fehm olunan oldur ki, “*Âdemoğlu üç nesne ile helâk olup, kendisi ve ameli zâyî olur; biri ucba düşüp kendi(ni) zeyn görmek ve beğenmektir. Ve biri dahi günahını çok bilmeyip ‘az günah işledim’ diye i‘tikâd etmektir.*”⁸⁴⁴

Ve dahi ehl-i ucbun bazısının hâlî oldur ki, her husûsta pîrlere ve ihtiyârlara ve ‘ulemâ ve meşâyih sözüne teslim ü ittibâ‘ etmeyip, sıfat-ı kibr ve ‘inâd ü istikbâr ile kendi zü‘muna [81] ve bilisine gider. Ol kimse mâdâm bu hâlde kala ve kendinin noksânını ve hatâsını bilmeye. Ona hiç ıslâh ve iflâh olmak yoktur. Zîrâ Hazreti Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), *إذا رايت رجلا لجوجا معجبا برأيه فقد تمت خسارته* [Kendi görüşünü beğenen inatçı bir adam

⁸⁴³ Neml, 27/24.

⁸⁴⁴ Kaynaklarda bulamadık.

görürsen, (bil ki) onun hüsrânı tamam olmuştur (tamâmen hüsrâna uğramıştır)]⁸⁴⁵ buyurmuşlar. Ma'nây-i mazmûnîsi, bir kimse görsen ki, vücûdunda 'inâd ve lecûciyyet sıfatı olup, 'ucbla kendi hâlini ve ra'yini beğenir ve dahi ta'lîm ve irşâd olundukta, üstâdın ve şeyhin sözünü tutmayıp, kendi muktezâ-yı tab'ına ve nefesine gider. Bu mekûle kimsenin helâki ve ziyânı mukarrerdir. Ve eğer tarîkını tekmîl dahi etmemiş ise yine 'aciz ve tevâzudan ve fenâ-yı ma'nevîden hâlî olmamak gerektir.

Hikâyet

Bu hâle münâsib, 'azîzlerimiz rivâyet ederler ki, pîrimiz ve sultânımız kutb-i cihân ve mürşid-i ins ü cân, Kastamonu'da türbe-i pür envârlarında medfûn olan Şa'bân Efendi Sultân (k.s.) Hazretlerinin mürşid-i kâmilleri, Bolu'da medfûn Hayreddîn Efendi (k.s.) Hazretleri, Şa'bân Efendi Hazretleri(i), nefsi Bolu'dan Kastamonu'ya hilâfet ile göndermezden mukaddem, pîrdâşları Muslihuddîn Efendi Hazretlerini [82] tekmîl-i hilâfet ve istihkâk ve istikâmetle Gonrapa'ya gönderdiklerinde, hükmüllâh ile Şa'bân Efendi Hazretlerini yola koşup giderler iken, Muslihuddîn Efendi yolda bir zaman durup, Ba'dehû, "Bende hilâfete liyâkat ve irşâda tâkat bulamadım. Ben bu 'aciz ü kusûr ile halka nîce irşâd ederim? İmdi, 'azîzime bir zaman dahi hizmet edip, buyururlar ise gideyim" deyince, Şa'bân Efendi dahi, sâhib-i firâset ve kâbil-i kerâmet ve lâyıık-ı velâyet olmakla, Muslihuddîn Efendi'nin sûretine ve kâline bakmayıp, sûretine ve hâline bakıp gördü ki, 'azîzin vücûd-i şerîflerinde aslâ 'ucb u gurûrdan ve sâir sıfât-ı zemîmeden biri kalmayıp, dil ü cânları 'âlemine fenâ-i mânevî tamâm galebe etmekle, alâmet-i kemâl olan sıfat-ı 'aciz ve tevâzu zuhûr etmiş, Şa'bân Efendi Hazretleri ol ân ona dediler ki: "Kardeş! Bu hâl sana iyi hâl ve haslettir. Ve lâkin dönüp yine mürşid cânibine gitmek hatâdır. Zîrâ 'tekmîl-i hâl etmeden göndermişiniz' diye mürşid-i kâmile sû-i zan lâzım gelir" dedikte, bu makâl, kâşifü'l-hâlden [83] Muslihuddîn Efendi'ye tamâm-ı teyakkuz ve bu fenâdan sonra hâl-i bekâ zuhûr edip vücûd-i hakkânî ve tecellî-yi rabbânî galebe etmekle, bî-tavakkuf gönderilen cânibe revân olup, bâb-ı irşâdda ve sâir hâlâtta nîce kemâlât-ı ilâhîyye ve hâlât-ı rabbâniyye zuhûr etti. Hatta Hayreddîn Efendi dâr-i bekâyâ irtihâl ettiklerinde, onlar halîfe olup pîr-i seccâdesinde dahi irşâd müyesser oldu. Bârekallâh! İkisinde bile kemâl olsa ancak bu ola. İfnâ-yı vücûd ve def-'ı ucb murâd edenlere bu kıssadan hisse kifâyet eder.

⁸⁴⁵ Kaynaklarda bulamadık.

Beyân-ı Sıfat-ı Heves

Heves sıfatının manası dahi, noksân-ı akıldan efkâr-ı fâside karışmakla, şerî'ata ve tarîkâta yaramaz bir abes, fâidesiz ve ötesi çıkmaz nesneye meyletmeye derler. Ve sıfat-ı hırs ve tama'dan ve dünya muhabbetinden doğar bir sıfat-ı zemîmedir.

Pes imdi, dervîş terk-i küllîde olmayıp dîninde ve sülûkünde kendine nef'ı olmayan nesnelere meyledip ve kendine nef'ı olmadığını dahi sefâhetle anlamayıp ve bazı mâddede kendine nef'ı olanı anlamadığı gibi, kendine zararı olanı dahi anlamayıp, [84] ondan ihtirâz lâzım iken, daima tahsîli ile mukayyed olmakla kalbinden ihrâc etmeyip, bu hevâ ü heveste kalsa, sıdk ile ma'rifetüllâha eriştiren sıfât-ı hamîdeyi ve uzlet ü vahdet sıfâtını ve tecrîd ü tefrîd hâlini tahsilden kalıp, kesrete ve fetrete düşer. العياز بالله [Allâh'a sığınırız.]

Ve dahi, dervîşte heves sıfatı mevcûd olduğuna alâmet oldur ki, tarîk-ı Hakk'a sülûk edip, keşf-i merâtib üzere iken, “kalbime kesl geldi, bir miktar çalayım” diye, kâh seyâhata meyledip ve kâh bazı âfâkî sâir nesnelere seyr ü 'işine meyleder. Ve ekser ehl-i sülûkte bu hâl vâki' olur. Ve bu mahalde dervîş ü sâdıkâ lâyük ve mühimdir ki, kendi bilisine ve ra'yine gitmeyip, mürşidine hâlini tefvîz ve onunla müşâvere ede ki, mürşid-i kâmil ise ona nâfi' olanı bilip, lâzım gelirse li-hikmetin bu husûslara icâzet verir.

Beyân-ı Sıfat-ı Mekr

Mekrin manası dahi, Türkî dilde, gayri kimselere yaramaz niyetle, yavuz sanmaya derler. Ve bu dahi hıkd ü haset sıfat-ı zemîmelerinden doğar bir yaramaz sıfattır. [85] Bu ma'nâ ile muttasıf olanların îmân ve takvâsında za'f olup ve tarîk-ı hakta lâzım olan sıdk ü istikâmet noksan olduğundandır. Zîrâ Sultân-ı Enbiyâ (s.a.v.), لا يؤمن احدكم حتى يحب لاخيه ما يحب لنفسه [Sizden biri, kendisi için sevdiğini kardeşi için de sevinceye kadar (îmân-i kâmil ile) îmân etmiş olmaz]⁸⁴⁶ buyururlar. Ya'nî, “Sizden bir kul, îmân-i kâmil ile mümin olmayıp, îmânı za'ftan kurtulmaz; hatta kendi nefesine ne sevip ve ne sanırsa, mümin kardeşine dahi onu sevip ve sanmayınca”

Filvâki', cümle müminlere, husûsan tarîk-ı Hakk'a sâlik olan dervîşlere lâzım ve lâyük olan budur ki, evdâ'ı ve akvâli ve sâir ahvâli kendine hoş gelmeyip, gözü ve gönü

⁸⁴⁶ Buhârî, Îmân, 7; Müslim, Îmân, 71-72. (Ayrıca bk. Tirmizî, Kıyâmet, 59; Nesâî, Îmân, 19, 33; İbn Mâce, Mukaddime, 9.)

sevmediği kimselere ve kendine mukâbele kasteden kimselere fitnelik ve mekkârlık edip ve renk vermekle mukayyed olmayıp, belki hüsn-i mu‘âmele ve müdârâ edip ve Ebû Cehl ve sâir mu‘ânid kâfirler ve münâfiklar gibi, mümin kardeşlerinin ardınca kuyu kazmaya. Ve eğer dervîş, bu mekr sıfatına mübtelâ olup gayri kimselere mekr ü hîle ve garaz ü hud‘a ederse, *يخادعون الله والذين امنوا وما يخدعون إلا انفسهم وما يشعرون* [Onlar (kendi akıllarınca) gûya Allâh'ı ve mü'minleri aldatırlar. Hâlbuki onlar, ancak kendilerini aldatırlar ve bunun farkında değillerdir]⁸⁴⁷ [86] mefhûmunca, kazdığı kuyuya kendi düşüp ve garaz-ı nefse ve mekr ü hîle ile ettiği yaramaz sanûlar ve garazlar yine kendi başına gelip, sıfât-ı hamîde ve kemâlât-ı ilâhîyye tahsîl ve tekmîlden mahrûm olurlar.

Beyân-ı Sıfat-ı Temennî

Temennînin manası, umûr-i dünyâdan olan nesnelere muhabbet-i dünyâ ile tahsîl için, Hakk Teâlâ'dan gayriden ricâ etmeye derler. Bu dahi, hırs ü şehvet sıfat-ı zemîmelerinden doğar bir yaramaz sıfattır. Bu sifata müptelâ olup, halktan temennîde ve ricâda olduğu, dervîşin vücûdunda mülheme ve mutmainne sıfât-ı hamîdelerinden sıfat-ı tevekkül ve kanâat olmadığındandır. Ve mürşid-i kâmil ‘azîzlerimizden işittik ki, “Bir dervîş, makâm-ı kanâat ve tefrîde ve mertebe-i tevekkül ve tecrîdde geçinip velâkin Hakk Teâlâ'nın verdiği râzî olmayıp ve her ümûründe tefvîz ilellâh etmeyip, nefsi arzusuna tâbi‘ olduğu ecilden, az çok dünya husûsunda halktan bir kere bir şeyi ricâ ve temennî etse, cân ü dilden çalışıp tahsîl [87] ettiği ahvâlden kırk günlük hâli ve ameli zâyî olur ve tenezzüle düşer” buyurdular. Filvâki‘ öyledir. Sıdk ile tecrübe edenler ve ârif-i ehl-i hâl olanlar bilirler.

İmdi, bundan fikr ü kıyâs et ki, ekseriyâ ricâ ve temennîde olanların hâli nîce olur? Hatta “Dile getirmeyip ve zâhiren ricâ ve temennî etmese de kalbine gelip, “Bana falan nesne olsa ve ol nesneyi bana falan kimse verse” diye kalbinde ricâ ve temennî mukarrar olsa ve onu mücâhede ile def‘ etmese, yine bâis-i tenezzül ve sebep-i noksândır” diye buyurdular. Ve fikr ü kıyâs et ki, dile getirenin hâli nîce olur? Zîrâ Hakk’a kul olup, kısmetine ve kudretine îmân getiren, Hakk’tan gayriden ricâ ve temennî etmez. Eğer ederse tarîk-ı Hakk’tan düşüp, bâb-ı Hakk’ta bermurâd olamaz. Ve bu kadar var ki, dile ve amele getirmeyenlerin tenezzülde farkı vardır.

⁸⁴⁷ Bakara, 2/9.

Süâl-i Mukaddere Cevâb

Amma bazı kâmillerden bu hâl görünse, hâl-i tasarruf ve cemîle ederler. Onlara dahl ü süâl olunmaz ve mübtedîler gibi, tenezzül dahi vâki' olmaz. Zîrâ öyle sultânlar hem tevekkül verilmiştir ve hem tasarruf verilmiştir. İktizây-ı 'âleme [88] göre bazı mahalde tevekkül ederler ve bazı mahalde tasarruf ederler. Ve ol husûsta rızâ-yi Hakk ve irâde-i ilâhîyye-i ezeliyye var idiğini bilip ederler.

Bu ma'nâdandır ki, ehlüllâh ortasında salâtın ve hulefânın evliyâsından olduğuna ittifâk olunan Ömer b. Abdülazîz Hazretlerine, hastalıklarında, ما تشتهي؟ ya'nî "Ne istersin?" denilince, ما يقتضيه الله ويريده ya'nî, "Allâh Teâlâ'nın rızâsı ve takdîr-i irâde-i zâtiyyesi ne ise onu isterim" buyurdular. Amma mübtedîler ve mütevessiller bunlara kıyâs olunmaz. Kâmil ve ehl-i hâllere taklîd ile mağrûr ve mağbûn olmamak gerektir.

Beyân-ı Sıfat-ı Levîm

Levîm sıfatının bu mahalde ma'nâsı, bazı hâlden ötürü gayri kimseyi ta'n⁸⁴⁸ ü teşnî⁸⁴⁹ ile melâmet etmektir. Bu levîm sıfatı dahi, kibr ü ucb ve gazab sıfatlarından doğar bir yaramaz sıfattır.

Ve bu levîm sıfatının mazharı oldur ki dervîş, bir kimsenin aybını görüp, kendinde ol aybı örtmek lâzım iken ol dervîş, mürüvvet sıfat-ı hamîdesi ile amel etmedikten gayri, ta'n ü teşnî' ile ol kişinin yüzüne vurup gönlünü [89] yıkmaktır. Gerçi pend ü nasîhat vechiyle söylemek vardır. Ve lâkin bu hâl ve amel dervîşin üzerine lâzım olur ma'nâ değildir. Zîrâ dervîşin kendi başı kuyusudur. Ve ol mahalde, Şeytân dervîşi idlâl etmeye yol bulmak ihtimâli dahi vardır.

Ve dahi dervîş kalbini dâim pâk edip ve her kelâmı ta'n-âmiz olmayıp, latîf ve lezîz olursa hem Hakk Teâlâ katında makbûl ve 'azîz olur ve hem ahıbbâ ve asdikâsı ve hayırhâh dostları çok olur. Hazreti Rasûlüllâh (s.a.v.), من عذب لسانه كثر إخوانه [Kimin dili tatlı olursa, kardeşleri çok olur]⁸⁵⁰ buyurmuşlardır. Ya'nî, "Bir kimsenin dili tatlı olup dilinden kimse incinmese, kardeşleri ve dostları çok olur"

⁸⁴⁸ Kınama.

⁸⁴⁹ Kötüleme.

⁸⁵⁰ Kaynaklarda bulamadık.

Amma ki, kalbinde sıdk ü safâ olmayıp, garaz-ı fâsid ile sözünde kâzib olsa, dili tatlı ve kelâmı lezîz olmanın ona faydası yoktur. Nifâk sıfatı ile muttasıf olmuş olup, hılâf hâli ve kizbinin meâli elbette zuhûr eder ve kimse ona dost olmayıp ve muhabbet etmez olur.

İmdi, hemen kalbi pâk edip, [90] dili kalbine muvâfık olmak gerektir. Zîrâ kalb pâk olmayıp, yaramaz efkâr ile memlû olunca, zâhir âzâsı dahi sıfât-ı zemîmeden pâk olmaz. Ve bu ma'nâ mukarrardır ki, insânın cümle cevârih ü a'zâsı zuhûr-i ef'âl cihetinden kalbe tâbi'dir. Bu ecilden, lisâna "tercüman-ı cânân" denilmiştir. Meselâ, mer'iyâtan kalbe ne tahayyül etse, göz ona nazar etmek ister ve melhûzâtan kalbe ne tefekkür ve mülâhaza etse, dil onu söylemek ister ve mesmûâtan kalbe ne taalluk etse, kulak onu işitmek ister. Havâss-ı hamsenin gayri ahvâl dahi buna kıyâs oluna. Ve dahi *Meşâriku'l-Envâr*'da zikr olunan, *إن في الانسان لمضغة إذا صلح صلح الجسد وإذا فسد فسد الجسد* [Muhakkak, cesette bir et parçası vardır; o islâh olduğu zaman cesed de islâh olur, o ifsâd olduğu zaman cesed de ifsâd olur]⁸⁵¹ hadîs-i sahîh dahi bu ma'nâya delîl-i sarîhdır.

Ve dahi, dervîş gayrilerde ayb görürse ve levm etse, tahkîk ol ayb kendinde olduğundandır; *المؤمن مرآت المؤمن* [Mü'min mü'minin aynasıdır]⁸⁵² hadîs-i şerîfi dahi bu ma'nâya şâhittir. Ehl-i şühûdun hâl ile müşâhede ve ma'lûmudur.

İmdi, dervîşe lâzım oldu ki, kimsenin ayıbını ve noksânını gözetmeyip, [91] kendi aybın ve noksânın görmeye ve gidermeye meşgûl ve mukayyed ola. Zîrâ Hazreti Rasûlüllâh (s.a.v.): *طوبى لمن شغل عيبه عن عيوب الناس* [Ayıbı, insanların ayıbı (ile meşgûliyetten) kendini alıkoyan kişiye müjdeler olsun!]⁸⁵³ buyurmuşlardır. Ya'nî, "Devlet ve saâdet şol kimseyedir ki, kendi ayıbını görmekle mukayyed olması, gayrin ayıbını görmekten alıkoyup, bu yaramaz hâlin zuhûruna mâni ola."

Hak budur ki, dervîş kalp 'âleminden bu ma'nâya hâl ile vâsıl olmasa, dervîşliğinde temkîn-i hâl ve kemâl olmaz. Ve eğer usûl-i esmâsını tekâmül ederse de telvînden ve noksândan kurtulmaz.

Ve dahi, 'ulemâ-i 'ızâmdan Zeyd el-'Umeyra Hazretleri, kelâm-ı pend-âmiz ve hikmet-i engîzlerinde, ziyâde tefhîm ve i'lâm için darb-ı mesel tarîkıyla, *يا بني ادم! لك مخلات خلفك ومخلات امامك. ففي التي خلفك عيوبك وفي التي امامك عيوب اخيك ولو نظرت في التي*

⁸⁵¹ Buhârî, İmân, 39; Müslim, Müsâkât, 107; İbni Mâce, Fiten, 14; Dârimî, Büyû', 1.

⁸⁵² Ebû Dâvûd, Edeb, 49; Tirmizî, Birr, 18.

⁸⁵³ Bk.: Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ'*, II/46.

خلفك لشغلك عن التي امامك buyurdular. Ya'nî, "Ey âdemoğlu! Senin için iki torbalar vardır; Ol iki torbaların biri önünde ve biri ardındadır. Amma ardındaki [92] torba içinde kendi ayıbın vardır ve önündeki torba içinde mümin kardeşinin ayıbı vardır. Eğer kendi ayıbın olan ardındaki torbaya bakıp ve onu görüp ve gidermeye mukayyed olsan, önündeki torbaya bakmadan ve mümin kardeşinin aybını görmeden ve ona ta'n etmekten seni alıkordu."

Ve bir kimse, kendi ayıbını görmeye ve gidermeye mukayyed olmayıp, dâimâ gayrin ayıbını görmeye ve gayre ta'n ü levm etmeye mukayyed olsa, nâgâh bir hâlde ve mahalde kendinin ayıbı dahi halka âşikâre olup ve 'aybını gayrîler bildiğinde, ta'n ü levm bugün gayriden kendine olup halk içinde rûsvâ-yı âm olur. Husûsan, يوم تبلى السرائر [Gizlenenlerin ortaya döküldüğü günde...] ⁸⁵⁴ ve dahi اليوم نختم على افواههم وتكلمنا ايديهم وتشهد ارجلهم [O gün, onların ağızlarını mühürleriz; yaptıklarını bize elleri anlatır, ayakları da şâhitlik eder] ⁸⁵⁵ âyet-i kerîmeleri mefhûmunca, yevm-i kıyâmette âşikâre ola. نستعين من ذلك بالله الحافظ المالك [Bu (duruma düşmeme konusunda) Mâlik ve Hâfız olan Allâh'tan yardım isteriz.]

Beyân-ı Sıfat-ı Kahr

Kahr'ın ma'nâsı, gayre galebe edip ve hor eylemek ve humktur. Bu dahi, kibr ve gazab sıfatlarından doğar bir yaramaz sıfattır. Ve bu sıfatın vücûd-i insânda [93] zuhûruna sebep oldur ki, kibr ü gurûrdan dervîşte bazı eser kalıp, büyüklenmesi bil-küllîye gitmediği ecilden, istemediği ve hiç vücûduna kâil olmadığı kimseyi hor ve hakîr etmek ve dâimâ ona galebe etmek ister.

Pes imdi, dervîşe lâyıık budur ki, gafleti tard edip, sıfat-ı kibr beyânında geçen Hazreti Mûsâ ile kelb kıssasından zuhûr eden hâl gibi, horluğu ve hakâreti ve noksânı kendinde bulup, kimseyi tahkîr ü ihânet etmeye. Ve eğer sâlik bu sıfatlarda kalıp, mücâhede ve gayretle, nefs-i mülhemenin sıfat-ı hamîdelerine tebdîl etmese, 'âkıbet kendi hor ve hakîr olup, sûrî ve mânevî helâklığa düşüp nâgâh zâyî olur.

⁸⁵⁴ Târik, 86/9.

⁸⁵⁵ Yâsîn, 36/65.

Hikâyet

Bu hâle münâsib temsîl vechiyle rivâyat olunur ki, Hakk Teâlâ yeryüzünde benîâdemi halk etmezden mukaddem, bir erkek buzağı yaratıp, dünyada olan yaylak ve otlakları görüp ve murâdınca otlayıp ve suyunu içip bir mertebe büyüyüp öküz oldu ki, vücûd-i nefsânîsi [94] ziyâde olmanın, sıfat-ı kahr galebe ettiği ecilden, önüne gelen eşcâr ü ahcârı boynuzuyla yıkıp, yeryüzünde ayak üzere durur bir mürtefe‘ nesne koymadı. Ve hiçbir şeyin vücûduna ve hareketine kâil olmamakla, gökte hareket eden bulutlara dahi haml ü hüçüm edip ve onları dahi indirip helâk etmek murâd edip bu vücûduyla tuğyânı hadden ziyâde olup, kemâlini bulunca, cümle eşyâya gâlib-i mutlak olan Hüdâ-yı Kahhâr-ı bî-zevâl, kemâl-i kudretinden bir küçücük zehirli canavarcık halk edip, o öküz uyurken emr-i Hakk ile burnundan yüreğine girip ve cân evinden ısırp, bir anda ol büyük öküzü helâk etti.

İmdi ey dervîş! Nefs-i emmâre dahi ol buzağı gibidir. Dervîşe lâzım oldu ki, bu kıssadan hisse ve ibret alıp, yeme ve içmekle ve sâir murâdâtını vermekle, nefsî öküzüne vücûd vermeyip, belki mücâhede ve riyâzât ile mümkün olduğu mertebe zebûn etmek gerektir. Zîrâ nefse murâdını verip ona tâbî‘ olsa, [95] ‘âkıbet sıfât-ı zemîmenin zehirli canavarıyla dervîş helâk olup, bu öküz gibi kendisi ve ameli nâgâh zâyî olur. العیاز بالله [Allâh’a sığınırız.]

Pend-i Terğîb

İmdi, bir sâlik-i tâlib ki, eğer nefs-i emmârenindir eğer nefs-i levvâmenindir, yedişer sıfât-ı zemîmelerin gidermek için, mürşid-i kâmil hizmetinde cân ü dilden çalışsa. Hakk Teâlâ feyyâz-ı kerîmdir; mücâhedesini ve isti‘dâd ü kâbiliyyeti miktarı, feyz ü kemâlinden mahrûm etmez. Amma bazı kimseler gayretle çalışmayıp, “Şeyhim bana himmet edip, mürşid-i kâmil ise beni kemâle erdirsin. Ya ben ona niye geldim?” der. Ve “Hakk Teâlâ bir lütf ü keremi üssî pâdişâhtır⁸⁵⁶ ve hidâyet onun elindedir, benim elimde değildir ve şeyhim gerçek erdir. Ere yeten Hakk’a yeter” diye mücerred şeyhinin himmetine ve Hakk Teâlâ’nın lütf ü hidâyetine mağrûr olup tarîkta ve erkânda lâzım olan edeb ü erkâna çalışmaz. Fi’l-vâki‘ bu söz hak sözdür; velâkin sâlik-i ‘âkıla ve tâlib-i sâdika

⁸⁵⁶ Üssî pâdişâh: Esas pâdişâh.

lâyık olur söz değildir. Hevâ-yı nefse tâbi olan ehl-i kesl ve tembeller ve iğvâ-yı Şeytâna [96] ittibâ‘ eden ahmak mühmiller sözüdür. Zîrâ savâhib-i etvârdan olan ehl-i tarîkatın ve ehl-i mârifetin ve hakîkatın usûlünde olan mâ hüve’l-hakka ve dahi sebep-i hidâyet olan, *والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا وإن الله لمع المحسنين* [Ama bizim uğrumuzda cihâd edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz. Hiç şüphe yok ki, Allâh iyi davrananlarla beraberdir]⁸⁵⁷ âyet-i kerîmesine muhâlifdir. Ve eğer ki, dervîşin şeyhi kâmilidir ve hidâyet dahi Allâh elindedir. Ve lâkin her hâlin ve her mertebenin hidâyeti vardır. Ve hidâyetin hâll ü tafsîli çoktur. Ve dahi, *والله يدعوا الى دار السلام ويهدى من يشاء الى صراط مستقيم* [Allâh kullarını esenlik yurduna çağırıyor ve O, dilediğini doğru yola iletir]⁸⁵⁸ âyet-i kerîmesinde, da‘vetin itlâkı ve hidâyetin meşîyyetle kaydı, bu ma‘nâya delîl-i sarîhtir ki, ehline ma‘lûmdur. Ve bu ecildendir ki, hidâyet yolunda olmayıp ve (hidâyetin) zuhûr ve husûlüne sebep olan mücâhedede olmayacak (olmayınca), alelîtlâk ve bî-sebeb hidâyet ele girmez.

Beyt

Feyz-i Hakk’ta buhl yok, herkes velî-yi tâlib değil,
Bî-sebeb ıslâh-ı ‘âlem Bârî’ye vâcib değil.

Lâyiha Li-Müellifihâ

Ve eğer teslîm-i vâridât ve mücâhede ve riyâzât olmadan, mücerred [97] enbiyâ ü mürselînin sa‘y ü da‘veti ile ve meşâyih u mürşidînin da‘veti ile hidâyet ve salâh olaydı, enbiyâ, dünyada kâfir ve münâfik koymayıp, ehl-i İslâm ve ehl-i şerî‘at ederlerdi. Ve meşâyih, ‘âsî ve münkir koymayıp, ehl-i takvâ ve ehl-i tarîkat edip ve tarîk-ı Hakk’ta irşâd etmekle, ehl-i mârifet ve ehl-i hakîkat ederlerdi.

İmdi, hemen sıdk ile ve mücâhede ile mürşid-i kâmil eteğini elinden koyma ki, ehl-i kemâl olasın. “Ere yeten Hakk’a yeter” dediklerinin ma‘nâsı budur.

Beyt

کر تو سنک و صخره و مرمرشوی
چون باهل دل رسی کوهرشویی

⁸⁵⁷ Ankebût, 29/69.

⁸⁵⁸ Yûnus, 10/25.

[Sen, eğer taş, kaya; hatta mermer bile olsan,
Gönül ehline ulaştığın zaman, cevher olursun.]⁸⁵⁹

خاتمة الفصل الثانی Hâtimetü'l-Fasli's-Sânî [İkinci Faslın Hâtimesi]

Ve bu yedi levvâme sıfatlarının lügat hasebi ile ve ıstılâh-ı meşâyih hasebi ile bunlardan ziyâde tahkîk ve tetkike kâbil dakîk ve mu'teber ma'nâları vardır; ancak bu risâlede mübtedî olan etfâl-ı tarîkat irşâd olunup, onların nefesine tezkiye-i salâh ve kalbine tasfiye ve rûhuna felâh gelmeye sebep olacak ma'nâlar beyân [98] olunmuştur. Zîrâ ziyâde hakâyık ve dekâyık beyân olursa bu murâd hâsıl olmaz. **كلموا الناس على قدر عقولهم** [İnsanlara, akıllarının miktarınca konuşunuz]⁸⁶⁰ dahi ma'lûmdur. Ve tâlibe hakâyık ü dekâyık beyânı lâzım olursa da, kitâb ile olmaz; vâridât zuhûru zamanında, mürşid-i kâmil irşâdında beyân etmek lâzımdır.

⁸⁵⁹ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî-yi Ma'nevî*, haz.: Hüseyin Muhyiddîn Kumşei, Tahran, 1378, c. I, Beyit No: 723.

⁸⁶⁰ Bu hadîsi, kaynaklarda bu şekliyle bulamadık; ancak Buhârî, İlim, 49'da, Hz. Ali'nin (r.a.) aynı anlama gelen sözü geçmektedir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

Nefs-i emmâre ve levvâmeden sonra nefs-i mülhemenin üçüncü kıt'asında zikr olunan yedi sıfât-ı hamîdelerini beyân eder.

Kıt'a-i Sâlise

Mülheme dahi yedidir cânâ;
İlm ü tevâzu ve tahammül ü sehâ,
Dördü bu, üçüncü dahi hıfz et,
İstikâmetle kanâat sabrâ.

Ey tâlib-i sâdık! Bundan evvel, emmâre ve levvâmenin yol vurucu ve sâliki yoldan koyucu yedişer sıfât-ı zemîmelerini, nefs-i mülhemenin yol açıp fütühât-ı ilâhîyyeye sebep olucu sıfât-ı hamîdelerine tebdîl etmek lâzım idiği ma'lûmun olmuş idi. Bu defa dahi ma'lûmun olsun ki, dervîşe mefâtih-i esmâdan mücerred, üçüncü tavrda zuhûr eden süvvüm ismi gelmekle, kuvvet-i hâliyye [99] ve küşûfât-ı mâneviyye yolu ve kapısı açılmaz. Evvelki tavrda “seyr ilellâh” ma'nâsı ve düvvümde “seyr lillâh” ma'nâsı ve süvvümde “seyr alellâh” ma'nâsı, dil ü cân 'âleminden teşhîs ile ve hâl ile mehmâ emken ma'lûm olmayınca ve çihârumda ve pençümde ve şeşşümde ve heftümde dahi “seyr ma'allâh” ve “seyr fillâh” ve “seyr anillâh” ve “seyr billâh” edevât ü elfâzında olan ma'nâların dahi anlar gibi hâl ile teşhîş lâzımdır. Ve dahi dervîş, mücerred süvvüme ve çihâruma vâsıl olmakla, bir uğurdan ehl-i hâl olamaz.

Ve bu beyândan garaz budur ki, dervîş her ne tavra ve makâma varsa, acele etmeyip, bildiğini derûn 'âleminden teennî ile ve hâl ile bilmeye kasd ü azîmet etmek gerektir ki, binâ-yı tasavvufun ve ma'rifetullâhın temeli ve aslı muhkem olup, tekmîlinde ehl-i hâl ve ehl-i kemâl sultânlardan ola. Yoksa mücerred usûl-i esmâ zuhûruyla tekmîl eden ma'rifetüllâhta ehl-i hâl olamaz.

Ve dahi ey tâlib! Her ne tavrda ve her ne makâmda isen, [100] sülûkte mücâhede ve himmetin ve ehl-i hâl olmakla azîmetin var mıdır yoksa yok mudur? bilmek istersen, teslîm-i tâm ve sıdk ü ihtimâm ile mürşid-i kâmil 'azîzlere arz ü hâl et. Ve eğer onları bulamaz isen, onların kemâl ve hâl âmîz ve mârifet ve hakikat-engîz kitâblarına ve risâlelerine sıdk ile ve teveccüh-i tâm ile nazar edip, sülûke ve irşâda ve irşâdlarında hâl ve kemâle müte'allık sözlerini dil ü cân 'âleminden dinleyip ve kemâl-i fehm ile anlayıp, bu

vech ile onların âyinelerine nazar eyle. Ta ki, mir'ât sıfatlarında cümle ahvâlini görüp, kemâlini ve noksânını kemâ kâne bilesin. Ve dahi noksânın var ise tekmîl edesin. Zîrâ “Ben tekmîl-i makâm edip ehl-i hâl oldum” diye bilmezlik ile mağrûr olup, nâkıs ü nâdân kalmak tâliblere çok olur. Ve dahi, der-‘akab beyân olunacak sıfat-ı ‘ilm tafsîlinde bu Ma’nâyı ve hâli tahsîl ve istifâde edersen hemen gayret et ki, Hakk Teâlâ feyyâz-ı mutlak ve fettâh-ı mâ hüve’l-hak’tır.

Beyân-ı Sıfat-ı ‘İlm

[101] Bu kıt‘ada zikr olunan sıfat-ı ilmden murâd, dervîş, sıfat-ı zemîmeden olan cehl ü gaflet sıfatlarını ifnâ etmektir. Ya’nî, nevm-i gafletten uyanıp, teyakkuz-i rûhânî ve ilm-i rabbânî ile kendi makâmını gafletten ve hâlini bilmektir. Zîrâ dervîş, **من عرف نفسه فقد عرف ربه** [Nefsini bilen, Rabbini de bilir] hükmüyle, kendi nefsinin ve makâm-ı hâlinin ve noksân-ı kemâlini bilmeseyse, sıfat-ı da‘vâya mübtelâ olup, nefsi ve Şeytânı, **وزين لهم الشيطان** [Şeytân, kendilerine, yaptıklarını süslü göstermiş de onları doğru yoldan alıkoymuş]⁸⁶¹ fehvâsınca dervîşe kendi vücûdunu ve ef‘âl ü akvâlini beğendirip, ucb ü gurûr galebe etmekle kendini kâmil sanır. Ve lâkin bir mahal ve zaman olur ki, bu hikâyette zikr olunan dervîş-i gâfil ve müdde‘î-yi câhil gibi kâmiller yanında rüsvây olur.

Hikâyet

Bir mürşid-i kâmil ‘azîzin dervîşlerinden da‘vâ-yı mücerredde ve sevdây-ı gaflette kalmış bir dervîşi “Ben tekmîl-i hâl ettim ve hilâfete lâyık oldum ve lâkin şeyh benim hakkımı ketm eder” diye, bazı kelimât ettiğine ‘azîz vâkıf olunca, ehl-i hikmet ‘azîzlerinde olmanın onu [102] tarîklayıp ve te’dîb etmenin ona te’sîri ve faydası olmayacağını bilip ve lâkin dervîşlerinden sâir ârif ve ehl-i hâl dervîşleriyle ol bî-hâl ve nâdânı hakîmâne imtihân için, her birine birer tane serçe verip dedi ki: “Her biriniz tenhâ yerde boğazlayın. Amma hiç kimse görmesin” deyip, onlar dahi tenhâ yer arayıp, her nereye varsa, gerçi zîrûhtan kimse yok ve lâkin her yerde Allâh Teâlâ Hazretlerini hâzır ve nâzır bulup ve onlar Hazreti Şeyh’in murâdını ve remz ü işâretini kuvvet-i firâset ile anlayıp ve bu zikr ü işâret olunan ma’nâ, onların hâlleri olup gâfil olmamakla, her biri “tenhâ yer yok” diye serçelerini canlı

⁸⁶¹ Neml, 27/24.

getirip, amma ol bî-firâset ü nâdân ve haktan gâfil ve bî-âr, âdemoğlu görmez bir hâlî ve tenhâ yer bulup ve boğazlayıp getirince, şeyh onlara sûâl edince, “Her nereye varsak, Hakk Teâlâ hâzır ve nâzır olup, Hakk Teâlâ’dan halî yer bulamadık. Bu ecilden boğazlamadık” diye cevâb verdiklerinde, [103] ol nâkıs ü nâdân ve câhil ve bî-iz’ân ziyâde fezâhat ve rüsvâyılık hâsıl olup ve ayb ü noksânını bilip, ol dâvâdan fâriğ oldu. Ve sıfat-ı ilmin sâlike her husûsta nef’ı ve lüzûmu ve sıfat-ı cehlin zararı ve şüûmeti husûsunda tafsîl ü beyân çoktur. Âkıl olana bu kadar kifâyet eder.

Beyân-ı Sıfat-ı Tevâzu‘

Ve tevâzunun ma’nâsı, her husûsta alçaklık etmektir. Ve tevâzu’ iki türlüdür; biri tevâzu-i sûrî ve zâhirdir ki, dervîşin kavlinde ve fiilinde sudûr ve zuhûr eder. Ve dervîşin kavlinde sâdir olan tevâzu, halka mu’âmele ve mükâleme ettikte, dâimâ rıfk ile söyleşip, ya’nî bed-zebân⁸⁶² olmayıp, kâdir olduğu mertebe, kelâmında letâfet ve halâvet olup, sözü mülâyim olmakla dilinden kimse incinmeye. Ve dahi, dervîşin bir miktar ilmi olup yahut şânında kâbiliyeti olmakla, kelâmında fesâhat olsa dahi gökçektir. Amma mülâyemet ve rıfk ile söylemek şartıyladır. [104] Zîrâ Hazreti Alî: *من لانت كلمته وجبت محبته* [Konuşması mülâyim olanın sevilmesi vâcibdir]⁸⁶³ buyurmuşlardır. Ve dahi, ganî ve fakîr, kebîr ve sağır ol dervîşin yanında beraber olmaktır. Ve bâya ve fakîre ve büyüğe ve küçüğe izhâr-ı muhabbetle selâm vermek ve selâm almak tevâzudandır. Ve evvel selâm vermek dahi tevâzudandır. Zîrâ Hazreti Ömer (r.a.), *إن من رأس التواضع ان تبدأ بالسلام على كل من لقيت* Ya’nî, “Cümle tevâzuların başı ve aslı, her rast geldiğin kimseye evvel selâm vermektir”⁸⁶⁴ (buyurmuştur.) Hatta Sultân-ı Enbiyâ’nın tevâzuları husûsunda rivâyet olunur: Ashâb-ı kirâmdan bazı kimseler Hazreti Rasûlüllâh’a evvel selâm vermek kasdına yolda karşı vardıklarında, Hazret dahi bu niyetlerine vâkıf olup, yine onlar selâm verdiler. Muhassal-i kelâm, kemâl-i tevâzularından hiç kimse onlara evvel selâm vermek müyesser olmamıştır.

İmdi, dervîşe akvâlde lâzım olan tevâzuların lüzûmunun hâlî bundan kıyâs olunup biline. [105] Ve kavilde tevâzu icmâlen beyân olundu. Fi’lden hâsıl olan tevâzulardan biri, koyunyününden hırka ve abâ ve sûf giymektir. Ve yamalı kaftân ve yamalı ayakkabı

⁸⁶² Bed-zebân: Ağzı bozuk, kötü sözlü, küfürbâz.

⁸⁶³ Kaynaklarda bulamadık.

⁸⁶⁴ Kaynaklarda bulamadık.

giymektir. Ve evi içinde olan ehl-i beyti ile ve bazı hâdimleriyle, bazı hizmeti mahall-i ihtiyâçta kâhi hakîmâne belîce etmektir. ‘Abdin ve hürrün da‘vet-i mesnûnesine varmaktadır. Ve gâyet az olursa da, ricâsız gelen hediye ve sadaka ü nezri safâ ile kabûl etmektir. Ve evinde ve gayri yerde teklîf ü tekellûf etmeyip, mâhazardan ne bulursa ve önüne ne gelirse yemek dahi tevâzudandır. Ve ta‘âma bir vech ile bahâne bulmak kibirdendir ve hamâkattendir. Ve fukarâ ile bir mecliste oturmak ve onlar ile ve hizmetkârı ile ta‘âm yemek ve buna benzer ameller tevâzudandır, ‘ayn-i izzet ve rif‘attır. Amma ehl-i kibr yanında denâettir. Ve bu dahi ma‘lûmdur ki, tevâzu ehlinin şânı raffi‘ ve âlî olur. Ve hayvânlardan her ne bulursa binmek ve piyâde yürümek [106] ve yalın ayak yürümek dahi tevâzudandır. Meğr zarûrî olup ayakkabı giyerse kibr olmaz.

Ve bu vech ile zikr olunan Sultânü’l-Kevneyn ve Rasûlü’s-Sekaleyn Hazretlerinin ef‘âl-i şerîfe ve hısâl-i latifelerindedir ki, *Mişkâtü’l-Envâr*’da mastûrdur. Ve rivâyet olunur, Dâvûd peygamber (a.s.) günah işlemezden evvel adamları ile salını salını mescide giderdi. Ve bir gün azamet ü kibriyâ sâhibi Hakk Teâlâ’dan avâz gelip, “Yâ Dâvûd! Nâz ile ve göğüs germekle kulluk evine mi gidersin?” denildikten sonra, günahını ve ‘acz ü kusûrunu bilip ve Hakk Teâlâ’nın azamet ü kibriyâsını anlayıp ve seccâdesini kendi omuzuna alıp, piyâde ve gözyaşı dökerek ve tevâzu ile sine sine mescide geldiklerinde, Cenâb-ı İzzetten hitâb-i kudsî geldi ki: “Yâ Dâvûd! Bu kez evden geldin. Bizden her ne dilersen iste, murâdın hâsıldır.”

Ve bundan ma‘lûm oldu ki, bunun gibi tevâzular enbiyâ ve evliyâ hâlinden ve sıfatından ola. [107] Ve dahi İbnü’s-Semmâk (r.h.) Hazretleri : التواضع له وجوه فافضله ن لا ترى : لك على احد فضلا وهوالتواضع الاكبر [Tevazunun birçok türü vardır: Tevazunun en faziletlisi, kendin için hiç kimse üzerinde üstünlük görmemendir. En büyük tevâzu da budur] buyurdular. Ya‘nî “Tevâzunun vechi ve hâli çoktur. İçinden efdali ve eşrefi oldur ki, kendini, gayri kimseden ziyâde fâdıl ve kâmil bilmeyesin. Ve cümle tevâzuların büyüğü ve âlâsı bu tevâzudur.” Ve bu vech ile zikr olunan nev-‘ı evvelde beyân olunan tevâzu-i sûrîdendir.

Ve ikinci nevi tevâzu ma‘nevîdir ki, kalp ve rûh ‘âleminde olur. Onları dahi tafsîl ü beyân kâbildir ve lâkin ‘âlem-i kalbe teveccüh edip.

Beyt

أقبل على القلب واستكمل فضائله

فإنك بالقلب لا بالجسم إنسان

[Kalbe yönel ve fazîletlerini kemâle erdir!
Çünkü sen, cisimle değil kalp ile insânsın]

Mefhûmunca fedâil-i kalbi ve merâtibini tekmîl edip ve rûhu dahi, rûh-i hayvânî mertebesinden geçip rûh-i insânî makâmına vâsıl olunca, tevâzu-i ma‘nevî içeriden dil ü cân ve basîret gözüyle müşâhede ve ‘ayânen bilinir. Ve kemâl-i sıdk ile vücûd bulup dervîşte zuhûr eden tevâzu-i sûrînin menbaı ve mazharı [108] tevâzu-i ma‘nevîdir ki, içeriden olan tevâzu-i ma‘nevî ve hakîkat, vücûd ve kuvvet bulsa tevâzu-i sûrî dahi ol kadar kuvvette ve kemâlde olur. Ve eğer dervîşte tevâzu-i ma‘nevî kuvvet bulmasa, sûrîsi tevâzu-i ‘ârîzî hükmünde olup, tevâzu ol dervîşten tekellûf ile sūdûr ve zuhûr eder. Zîrâ her husûsta sûrî ma‘nevîden müteraşşih olur. Ehline ma‘lûmdur.

Beyt

تواضع کن اکرمرد یقینست

تکبر کار شیطان لعینست

[Eğer, yakîn ehli bir mert isen, tevâzulu ol!
Zîrâ tekebbür, lanetli Şeytân'ın kârıdır]

Beyân-ı Sıfat-ı Tahammül

Dervîş, tahammül sıfatı ile muttasıf olmaktan murâd, nefs-i emmâre ve levvâmenin sıfat-ı zemîmelerini ifnâ edip, sıfat-ı hamîdeye tebdîle azîmet ettiği sebepten, dervîşi dövseler ve sövseler aslâ alınmayıp ve mukâbele ve cidâl etmeyip ve mehd ile zem eden ve lütfeden ile kahreden yanında bir olup ve nice bunun gibi hâllerde, halkın cefâsına tahammül etmektir.

Beyân-ı Lâyahadır Ki, Tafsîl-i Mühim ve Müfiddir

Ve bu husûsta, dervîşe bazı mugâleta yerleri vardır ki, dervîşlerden [109] bazısı hevâya düşüp, mecâzî hâller vâki‘ olmakla, kâh âdâb-ı tarîkate muhâlefet ve kâh ahvâl-i şerî‘ata muhâlif hâlet görünür. Halk, ta‘n ve gazab ettiklerinde kendi hâlini ve cehl ü noksânını bilmemek ile gayret-i Hakk’ı ve gayret-i tarîkatı gözetmeyip, kuvâ-yı nefs-i emmâreye ve hevâ-yı kesret-i mekkâreye meyledip, “*Dervîşte ‘ırz ü âr ve halk katında*

i'tibâr olmaz, biz evvelden delleni gelmişizdir" deyü, âr u nâmûs gözetmez. Amma bu hâl, gâyet ile cehâlet ve dalâlettendir. Ve dervîşlere gerçek delleni gelmek ve âr ü nâmûs gözetmemek vardır; velâkin dünyaya ve kesret-i âfâka müte'allık değildir. Meselâ, zemm ü medh yanlarında bir olmak ve dellanmeyi ihtiyâr etmek, amel ve zühd ve takvâ ile dünya terkine ve fakr ü fâka ihtiyârına müte'allıktır. Ya'nî fâhir-i libâsı ve i'tibâr-ı nâsı terk edip ve hırka ü kisve giyip fukarâ dervîşler tarîkına ve hâline girince, müte'accib ve münkirlerin ve meşâyih ü dervîşân hâlinden bî-haber nâdânların ta'nına tahammül edip, sözlerine alınmamaktır. [110] Nitekim ağniyâ-i Kureyş ve ekâbir u e'yânı hidâyetullâh ile Hazreti Muhammed'e îmân getirip ashâb-ı Rasûlullâh gibi fakîrâne mücâhede ettiklerinde, Ebû Cehil laîn ve sâir e'dâ-i dîn onlara levm ü ta'n edeceklerini bilirler iken sıdk ü safâları gâlib olmakla, onların sözünden alınmayıp îmâna geldikleri gibi ve îmâna geldiklerinde onları medh için Hakk Teâlâ Kur'an-ı 'Azîm'inde, *يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ* [(Bunlar) Allâh yolunda cihâd ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar]⁸⁶⁵ buyurduğu gibi, dervîşler dahi sıdk ü safâ ile bu ma'nâyâ ve hâle mazhar olmak gerektir. Yoksa âr ü nâmûs gözetmemek, dünya hevâsına müte'allık değildir. Yahut harâret-i ilâhiyye ve 'aşk-ı hakîkî hâliyle cezbe ve heyemân⁸⁶⁶ ü hayret-i 'irfân hâli gâlib olup, zâhirinde âdâba muhâlif bazı evzâ-'ı nâ-hemvâr⁸⁶⁷ vâki' olunca, halktan âr gözetmeyip, derûnunda olan 'aşk-ı hakîkî ve muhabbetullâh ile hâsıl ve sıdk ile berkarâr evliyâüllâh hâlini gözetip ve onun gayretini çekip tahammül etmektir.

Bejt

Derûn-i âşinâ ol dışra, bî-gâne⁸⁶⁸ sansınlar.

[111] 'Ucb zîbâ revîşdir⁸⁶⁹, 'âkıl ol, divâne sansınlar.

Bu tahammül sıfatı ile muttasıf olan dervîşler mücerred halkın cefâsına tahammül etmek değil, belki hakîkat-ı hâl budur ki, Hakk Teâlâ'nın kazâsına râzı olup celâl ü cemâli ve lütf ü kahri yanında bir olup Hakk Teâlâ'dan gelen belâ ü musîbete dahi enbiyâ gibi sabr

⁸⁶⁵ Mâide, 5/54.

⁸⁶⁶ Heyemân: Şaşkınlık, tutkunluk, âşıklık.

⁸⁶⁷ Evzâ-'ı nâ-hemvâr: Bozuk haller, çarpık vaziyetle ve duruşlar.

⁸⁶⁸ Bî-gâne: Yabancı.

⁸⁶⁹ Zîbâ revîş: Süslü bir yol.

ü tahammül etmek lâzımdır. Ve dahi sıfat-ı tahammülün mutlaka vücûhu ve ahvâli çoktur. Ve lâkin sıfat-ı tevâzu beyânında İbnü's-Semmâk Hazretleri, “Tevâzuların ekberi ve a'lâsı, dervîş, kendini gayrilerden âlî ve fazîletli görmemektir” dedikleri gibi, tahammülün dahi ekberi ve ahseni, Hakk Teâlâ'nın kazâ ü celâline ve musîbet ü kahrına cân ü dilden sıdk ile sabr ü tahammül etmektir. Ve bu husûsta ziyâde beyân ü tafsîl kâbildir ve lâkin tâlib, âkıl olup, ülü'l-elbâbdan olan dervîşler, çeşme-i evliyâ Hazreti Alî el-Murtazâ'nın kelâm-ı müş'ır-ı kemâlinden matlab-i a'lâyı iz'ân ve istifâde ederler.

Rivâyet olunur ki, Hazreti Alî (k.v.) [112] bir gün Ashâb-ı Kirâm içinde buyurdular ki: “Bir kimse, Allâh Teâlâ sünneti ile ve Rasûlüllâh sünneti ile ve evliyâullâh sünneti ile amel etse, onun eli boştur yine.” Ol meclisde, kendilerine Sünnetüllâh'tan sâ'âl olundukta, **كتمان السروالعيب** [Sırın ve aybın gizliliği] buyurdular. Ya'nî Allâh Teâlâ'nın sünneti ve tarîkası eğer kendinindir ve eğer mümin kardeşinindir, mutlakâ sırrını saklayıcı ve aybını örtücü olmaktır. Nitekim Hakk Teâlâ ol sıfat ile muttasıftır. Ve Hazreti Alî'ye Rasûlüllâh'ın sünnetinden suâl olundukta, **المدارات** [İdâre etmek] buyurdular. Ya'nî, “Halktan o kimseye cefâ ve hılâf mu'âmele görüldüğünde, cefâ eden kimseye elem ve ızdırâb göstermeyip 'aff ettiğinden mâ adâ onunla hüsn ü mu'âmele edip kemliğine iyilik ede.” Nitekim Hazreti Rasûlüllâh bu vech ile ve bu sıfatla amel etmişlerdir. Ve evliyâullâh sünnetinde suâl olunduğunda, **إحتمال الاذى** [Ezâya tahammül etmek]⁸⁷⁰ buyurdular. Ya'nî, “Evliyâullâh tarîkası oldur ki, halktan ve 'âlem-i kentten görünen cefâyâ ve eleme tahammül edip, ol mukâbelede kimseye cidâl ve intikâm kasetmeye.” Nitekim Hazreti Rasûlüllâh ve onlardan [113] vâris olan ehlüllâh bu vech ile amel etmişlerdir.

Lâyiha

Pes imdi, dervîş-i tâlib, kâmiller pazarına elin boş varmayıp ve ol pazardan dil ü cân evine dest-mâlin⁸⁷¹ boş gelmeyip dolu gelip, zehâyir-i mârifete kâdir ve mâlik olmak istersen bu üç sünnetle amel edesin.

⁸⁷⁰ Kaynaklarda bulamadık.

⁸⁷¹ Dest-mâl: El bezi.

Beyt

ای تهی دست رفته در بازار

ترسنت پرنیا وری دستار

[Ey eli boş pazara giden kişi!

Senin dikkatlice bakışın, mendilini doldurmaz.]

Beyân-ı Sıfat-ı Sehâ

Ve cömertlik dervîşte ne sıfat idiği ma'lûmdur. Ve cömertlik mücerred mâl ile olmaya mahsûs değildir; hem mâl ile ve hem kâl ve hem sâir ef'âl ile olur. Ve mâl ile olan sehâlık, kemâl-i enbiyâ ve evliyânın ve onlara benzeyenlerin hısâli ve hâlidir. Ve *Mişkâtü'l-Envâr*'da mezkûrdur ki, Hazreti Rasûlüllâh'ın mübârek ceplerinde akçe ve altın gecelememiştir.

Pes imdi, fenâ-yi ma'nevî ve fenâ-yi kalbî kuvvetiyle fenâ-yi sûrî ve zâhirî 'âleminde cömertlik hâsıl eden dervîş Muhammedî meşrep olup, cihâr-i yâr-i bâsafâ [114] ve Aliyyü'l- Murtazâ gibi sehâ sebebiyle her husûsta kemâlâta ve âlî makâma lâıyk ü vâsıl olur. Ve amma bir vech ile sehâ olmayıp, mutlakâ buhl sıfatından tahsîl-i fenâ edemediği ecilden, makâm-ı bekâya ve kemâle vâsıl olamayıp, hâline ve talebine göre fânî ve beyhûde nesnelere talebi ile ziyâde hırs ü tama' karışmakla, nâkıs ü nâdân kalırlar. Nitekim *Lü'lüyyât*'ta mezkûdur: كل انسان في طلب الدنيا والدنيا تصير الى لا شيء يا'nî, "İnsân gafletle dünyaya tâlib olup tahsîl eder. Ve lâkin dünya dâimâ yok olup gitmek üzeredir" Ve dahi, [Sevdiğiniz şeylerden (Allâh yolunda) harcamadıkça, gerçek iyiliğe aslâ erişemezsiniz]⁸⁷² âyet-i kerîmesi bu husûsta delîl-i kat'î ve sarîhtir.

Ve mâlda sehâvetten gayri, kâlde olan sehâvet, her yerde şerî'ata ve tarîkata takviyet ve mümin kardeşlerine hasbeten lillâh muâvenet kastına, hak kelâmı ketm etmeyip, mümkün olduğu mertebe hakîmâne söylemektir. Ve dahi, tâlib-i ilm ü 'ırfân olanlara ta'lîm-i 'ilm ü irşâd ma'rifetüllâh etmektir. Ve ümmet-i Muhammed'e mev'ıza-i hasene ile hasbeten lillâh pend ü nasîhat bâbında bezl-i maddî etmektir.

[115] Amma dervîş, tekâmül-i hâl edip ve min 'idillâh her tasarrufa kâdir olmadan, bu bâbda hissesi ve ameli yoktur. Zîrâ kendi nefesine pend ü nasîhat tamâm te'sîr etmeyip, bir nesneyi müfid olmadan gayre pend ü nasîhat etmek, tahsîlini ta'tîl ve evkâtını tazyî'dir.

⁸⁷² Âl-i 'Imrân, 3/92.

Ve akvâlinde sehâvetten gayri ef'âlde sehâvet eliyle ve ayağıyla ve gözüyle ve kulağıyla ve sâir âzâ ile olur. Ve bunlar ile sehâvet teveccühle olur. Tafsîl-i beyân lâzım değildir. Tâlib-i sâdika ve âkıl ü ârife ma'lûmdur. Ve zikr olunan sehâvet-i mâliyye ve kâliyye ve ef'âliyyeyi hemen mücerred insâna etmeye mahsûs değildir. Zîrâ ehl-i sehâ olup, sehâda kâmil olan mücerred oldur ki, hayvânâtta ve gayriden her şeye nef'ı ve sehâsı ola. Ve sıfat-ı sehâda, ehl-i hikmet kelâmı üzere hakîmâne tafsîl-i müfid çoktur. Lâkin bu mahalde ihtisâr olunduğundan mâ'adâ, bundan akdem sıfat-ı buhl beyânında buhliden tahzîr ve sehâya terğîb için ol münâsebetle, sehâya müte'allık tafsîl-i müfid vardır. Onda görüle.

Beyân-ı Sıfat-ı İstikâmet

Sıfat-ı [116] istikâmet iki kısımdır: Biri Hakk ile dervîş ortasında olur ve biri halk ile dervîş ortasında olur.

Amma halk ile dervîş ortasında olan istikâmet, mümin kardeşi ile her husûsta şerî'at ve tarîkat yönünden ve ma'kûl yönünden ettiği va'd ü kavle ve 'ahd ü ikrâra hiyânet etmeyip, istikâmet ile vefâ etmektir. Ve dahi kendi yerinde, bir vech ile emânet olan dîn kardeşinin malına ve dahi ol müminlerin ehl ü evlâdına ve ırzına ve dinine ve gayri hâline hiyânet etmeyip, belki mürüvvet edip her vech ile bu husûslarda hıfz ü himâyet ile ve emânet-i istikâmet ile mu'âmele etmektir. Ve dahi müminde istikâmet ile sıfât-ı hamîde ve hüsn-i hâl görünmek zâhiri bâtınına ve dili kalbine muvâfık olmakla olur. Zîrâ âdemoğlu üç türlüdür: Birisi zâhiri iyi olup bâtını yaramaz olmaktır. Ve birisi dahi zâhiri bâtınına ve dili kalbine muvâfık olmaktır. Ve birisi dahi, zâhiri yaramaz olup bâtını iyi olmaktır. [117] Kısım-ı evvel, münâfiklar hâlidir. Kısım-ı sâni, âşık-ı sâdıklar ve hâlis ü muhlis müminler hâlidir. Kısım-ı sâlis, nefsi tezkiye ve kalbi tasfiye ve rûhu tecliyeye bulmakla, riyâsız ve süm'asız hakîkat-ı hulûsa ve kemâl-i hâle vâsıl olan ârifler (ve)? evliyâullâh hâlidir.

Ve bir kimsenin zâhiri iyi ve dili tatlı olup ve lâkin nefsi ve kalbi 'âleminde nefsi-i emmâre kuvveti ile bâtını yaramaz olsa *Lü'lüyyât*'ta Ebû Hüreyre Hazretleri rivâyetinde, Hazreti Rasûlüllâh'ın haber verdiği yaramaz tâifeden olur ki: يخرج في اخرالزمان اقوام يحيلون: يخرجه في الدنيا بالدين ويلبسون جلود الضأن باللين و السنتهم احلى من العسل وقلوبهم قلوب الذباب Ya'nî, "Âhir zamanda ümmetimden bazı kavim zâhir olur ki, üç hâlleri vardır: Evvelâ dindârlık ve salâh gösterip ve tahsîl-i dünya için dîni dünyaya hile ve sebep eder. İkinci hâlleri, keçi derisinden hâsıl olan yünü sûf edip ve sûfiyânelik gösterip sûf giyerler. Ve lâkin kalın etmeyip gâyet ince edip giyerler. Üçüncü hâlleri, [118] sözleri zâhîran baldan

tatlı olup, halka lütufla söyler ve lâkin kalpleri kurtlar kalbi gibi olup fırsat bulunca kanı sorarlar (emerler.)⁸⁷³ Ve bu hâl âdemoğlunda olmak iki yüzlülüktendir. Ve ikiyüzlü olanlar dünyada rağbet ü hürmet ve âhirette izzet ü rahmet bulamazlar. Nitekim Ahnef b. Kays Hazretleri rivâyetinde, Hazreti Rasûlüllâh (s.a.v.), ذوالوجهين لا يكون وجيها في الدنيا ولا يسود في الاخرة [İkiyüzlü dünyâda itibâr görmez; âhirette de saâdete ermez]⁸⁷⁴ buyurmuşlardır.

Ve zikr olunan ahvâl, Hakk ile⁸⁷⁵ dervîş ortasında lâzım olan istikâmet iki türlüdür: Biri zâhiri ve biri bâtınîdir. Zîrâ واسبغ عليكم نعمه ظاهرة وباطنة [Nimetlerini, açık ve gizli olarak size bolca ihsân ettiğini görmediniz mi?]⁸⁷⁶ mefhûmunca, Hakk Teâlâ'nın kullarına verdiği nimetin ve emânetin bazısı zâhirinde ve bazısı bâtınındadır. Amma zâhirinde olup âşikâre olan nimet ve emânet dil ve göz ve kulak ve el ve ayak ve sâir âzâdan kuvâ-yı zâhiriyyelerdir. Ve amma bâtınında olan nimet ve emânet nefis ve rûh ve kalb ve akıldır. Ve sâir kuvâ-yı bâtınıyyelerdir. Ve dahi, الست بربكم [Ben sizin Rabbiniz değil miyim?]⁸⁷⁷ hitâbında tasdîk ü ikrâr ile iltizâm ve ta'ahhüd olunan [119] ikrâr-ı rubûbiyet ve iltizâm-ı 'ubûdiyyettir. Ve bu hâlin tafsîli şerâit-ı İslâm'da bulunur ki, kelime-i şehadet ile Hakk'ı bilip ve Hazreti Muhammed'i hak peygamber bilmeye îmân getirmek ve namâz kılmak ve zekât vermek ve oruç tutmak ve hacc etmektir. Ve bunlara müte'allık müteferri' olan sâir a'mâl-i sâlihâdır.

Beyân-ı İstikâmet-i Ni'am-i Zâhirî

Ve ni'am-i zâhirîden olan göz, Allâh Teâlâ'nın rızâsı olmadığı yerlere bakmayıp ve ibret nazarıyla mevcûdâta bakıp ve bu 'âlemin hâlikı vardır diye vücûd-i Hakk'a istidlâl edip, kuvvet-i îmân ile havfüllâha ve ma'rifetüllâh(a) sebep olmakla memurdur. Ve kulak mâlâyâ'nî sözler dinlemeyip, Kur'ân ve zikrullâh ve pend ü nasîhat ve sâir hak kelâmları dinlemekle memurdur. Ve ağız, helal yemeğe ve yediğini iktizâ-i nefis için yemeyip ibâdete ve zikrullâha kuvvet ve kudret hâsıl olmak için yemeye memurdur. Ve dil, mâlâyâ'nî ve

⁸⁷³ Tirmizî, Zühd, 60.

⁸⁷⁴ Kaynaklarda bulamadık.

⁸⁷⁵ Risâlede Halk olarak geçmekte. Ancak, bunun yazım hatasından kaynaklandığı kanaatindeyiz.

⁸⁷⁶ Lokmân, 31/20.

⁸⁷⁷ A'râf, 7/172.

hılâf-ı şer' hezliyyât söylemeyip, hakka lâyük ve hukemâ ve 'ulemâ kelâmına mutâbık kelimât edip ve Kur'ân okuyup ve ilim ta'lîm edip [120] ve zikrullâh etmeye me'mûrdur. Ve el ve ayak ve ferc ve sâir âzâ dahi zikr olunan âzâ gibi yaramaz ameller işlemeyip iyi ameller işlemeye memurlardır.

Beyân-ı İstikâmet-i Ni'am-i Bâtıniye

Ve dahi, batinında olan nefis ve rûh ve kalp ve akıl ve sâir kuvâ-yı bâtıniye cümlesi batin yüzünde tezkiye ve tasfiye ve tecliye ve rûhâniyyet tahsîl etmekle, ma'rifetüllâha ve tecelliyât-ı ilâhîyyeye lâyük ve mazhar olmakla me'mur olduklarından mâ'adâ, Hakk Teâlâ'dan olan emr ü nehye hıyânet etmeyip, kemâl-i mutâba'atla istikâmette olalar diye enbiyâ ü evliyâ ve 'ulemâ ü sulehâ dilinden, min 'idillâh i'lâm ve tenbîh dahi olunmuşlardır. Ve dahi bu sıfat-ı emânet ve istikâmet enbiyâ ve evliyâ sıfatlarından olmakla Hazreti Rasûlüllâh, nübüvvet verilmezden evvel sıfat-ı emânet ve istikâmet vücûd-i şerîflerinde galebe etmenin halk içinde "Muhammedü'l-Emîn" zikr-i cemîl ile meşhûr idi. Ve sıfat-ı emânet ve sadâkate ziyâde kemâl bulup ve emânet ve sadâkatin levâzım ve netâyicinden olan sıfat-ı istikâmet-i nübüvvetlerinin kuvvetine ve kemâline bâis olup ve dahi ümmetinin [121] kuvvet-i îmânlarına ve sâir hâlât ve kemâlâtlarının zuhûruna sebep olduğu ecilden, sûre-i Hûd'da sâir enbiyânın ahvâlinin beyânından sonra, **فاستقم كما امرت** [Emr olunduğun gibi dosdoğru ol!]⁸⁷⁸ âyet-i kerîmesi ile ümûr-i dînde ve ahkâm-i şerî'atta ve âdâb-i tarîkate ve ahvâl-i mârifet ve hakîkate zâhir ve batin, kemâ yenbeğî istikâmet üzere olmaya emr olundular. Ve yalnız kendiler emr olunmak değil, ol kelâm-ı şerîfin üzerine atf olunan **ومن تاب معك** [Seninle beraber tevbe edenlerle birlikte...]⁸⁷⁹ kelâm-ı şerîfi ile Hazreti Rasûlüllâh gibi ümmeti dahi, kemâl-i istikâmetinde olmaya emr olundular. Ve dahi sıfat-ı istikâmetin tahsîlinde su'ûbet ve tekmîlinde ziyâde mücâhede ve riyâzat lâzım olduğu (için), Hazreti Rasûlüllâh (s.a.v.), **شيبتي سورة هود** buyurdular. Ya'nî, "Hûd sûresi beni pîr edip belim(i) büktü"⁸⁸⁰ buyurdular. Ve sûre-i Hûd'dan murâd bu âyet-i kerîmedir ki, zikr-i kül ve irâde-i cüz ma'nâsı vardır. Ehline ma'lûmdur.

⁸⁷⁸ Hûd, 11/112.

⁸⁷⁹ Hûd, 11/112.

⁸⁸⁰ Tirmizî, Tefsîru Sûre 56 (Vâkı'a), 6.

Lâyiha

İmdi, cümle müminlere, husûsan ehl-i tarîkat tâlib ve mücâhid dervîşlere lâzım oldu ki, [122] kemer-i gayreti meyân-i ibâdet ve istikâmete muhkem kuşanıp, secde ve mücâhede dalı gibi iki kat olup, mürşid-i kâmil sultânlar(ın) telkîn ve irşâdı ile nefis-i mülhemenin sıfât-ı hamîdelerin, husûsan onlardan sıfat-ı istikâmeti, kâdir olduğu mertebe çalışıp tekmîl etse, Hazreti Rasûlüllâh'tan verâsetle kemâl tahsîl etmiş olup, hâl ile murâda vâsıl olmuş olur. Ve bu beyândan fehm olunur ki, dervîş, sıfat-ı sıdk ve istikâmeti, zâhiren ve bâtinen hâl ile tahsîl etmese, mücerred kâl ile ilm-i ledünnü tekmîl müyesser olmaya. Nitekim Yahyâ b. Muâz Er-Râzî (k.s.): من اراد ان يندس بين الصالحين بالقول دون والحال فهو كمن [Kim ki, hâl ile değil de söz ile sâlihler arasına girmek isterse, o kişi da'vet olunmadık düğüne katılan kişi gibidir] buyurdular. Ya'nî, 'ılm ü amel ve tarîkat ü mârifet dervîşin dilinde ve kavlinde olup ve lâkin fiilinde ve hâlinde olmadan, mücerred kâl ile ve kuru dâvâ ile sâlihler ve ârifler meclisine girmek murâd etse girmek olur. Feemmâ, ol kimse sâlihler ve ârifler arsında makbûl olmayıp, da'vet olunmadık düğüne varmış [123] alçak hâlli kimseler gibi olur.

Ve dahi, Şeyh Ebû Ali el-Cüzcânî buyurur: “Dervîş, mücâhid ve tâlib-i istikâmet olmak gerektir. Zîrâ kerâmeti nefis talep eder” buyurmuşlardır. İmdi, فاستقم [Dosdoğru ol!]⁸⁸¹ emriyle Hakk'ın talep ettiği istikâmeti, nefsin talep ettiği kerâmete tercîh etmek gerektir. Ve bu talep-i istikâmet tâlibe ve ehl-i tekmîle her tavrda ve makâmda lâzım olduğu ecilden, kutb-i cihân pîrimiz Şa'bân Efendi'nin pîrinin pîri, Cemâl Halvetî demekle ma'rûf, Çelebi Sultân Aksarayî (k.s.) Hazretleri, ... إن الذين قالوا ربنا الله ثم استقاموا... [Şüphesiz, Rabbimiz Allâh'tır deyip, sonra dosdoğru yola yürüyenlerin üzerine melekler iner]⁸⁸² âyet-i kerîmesinin tefsîrinde, istikâmet ile muttasıf olanların hâline göre, esrârının te'vîl ve tahkîkinde merâtib-i istikâmeti beyân ettikleri ma'lûmumuz olmakla, tâlib ü ârife remz ü işâret için, onların elfâz-ı mübârekeleri ile bu risâlede teberrüken ve teyemmünen zikr olundu.

استقامة العوام فى الظاهر بالاوامر والنواهي وفى الباطن بالايمان والتصديق واستقامة الخواص فى الظاهر بالتجريد عن الدنيا وزينتها وشهواتها وفى البواطن بالتفريد عن نعيم الجنان شوقا الى لقاء الرحمن والعرفان و استقامة اخص الخواص فى الظاهر برعاية حقوق المتابعة على وفق المبايعة بتسليم النفس والمال وفى الباطن

⁸⁸¹ Hûd, 11/112.

⁸⁸² Fussilet, 41/30.

بالتوحيد باستهلاك الناسوتية فى اللاهوتية يستقيم بالله مع الله فانيا عن الانية باقيا بالهوية بلا ادب من المحبوب
مكتفيا عن عطائه بعتابه

[*Avâm* tabakasının zâhirdeki istikâmeti, emirler ve nehîler(e uymak) ile; bâtındaki istikâmeti ise îmân ve tasdîk ile. *Havâs* tabakasının zâhirdeki istikâmeti, dünyadan ve dünyanın zînet ve şehvetlerinden soyutlanmak ile; bâtındaki istikâmeti ise Rahmân ile karşılaşma ve irfâna erişme aşkından dolayı cennet nimetlerinden sıyrılmak ile. *Ahassu 'l-havâs* tabakasının zâhirdeki istikâmeti, canı ve malı teslîm etmek suretiyle, bîate/anlaşmaya uygun olmak üzere, tâbi olma hukûkuna riâyet etmek ile; bâtındaki istikâmeti ise, tevhîd ile. Bu hâl, beşeriyetin, ulûhiyette yok edilmesi sûreti ile olur. Bu durumda kişi, atâsından (ihşânından) çok, azarıyla yetinerek, mahbûb (olan Allâh) ile edep sınırlarını gözetmeyecek derecede (senli benli olarak), benlikten fânî; hüviyyet ile bâkî olmuş bir şekilde, *seyr billâh* ve *seyr ma'allâh* yapmak suretiyle istikâmet üzere olur.]

Ma'nâsı, sıdk ü istikâmet ile mücâhede edip, hâl ve şühûd ile tekâmül-i merâtib-i ma'rifetüllâh eden âriflere ma'lûmdur.

[124 orta] Beyân-ı Sıfat-ı Kanâ'at

Dervîş, nefs-i emmâre ve levvâmenin sıfât-ı zemîmelerin nefs-i mülhemenin sıfât-ı hamîdelerine tekâmül ettiğine alâmet oldur ki, ehl-i kanâ'at olup mücerred ise kendi nefesine ve eğer müteahhil ehl ü evlâdına kifâyetten ziyâde, dünya tahsîline mukayyed olmayıp, bâkî evkâtını ibâdet ü zikre ve vird ü fikre sarf ede.

Hak budur ki, القناعة كنز لا يفنى [*Kanâat bitmeyen bir hazînedir*]⁸⁸³ mücebince dervîşe ve ehl-i tekâmüle kanâ'at gibi sermâye ve devlet yoktur. Ve dahi Hazreti Rasûlüllâh (s.a.v.), [125] طوبى لمن هدى الى الاسلام وكان عيشه كفافا وقع به [*İslâm hidâyeti nasip edilen ve yeterli miktarda maîşeti (geçimliği) olup, buna kanâat edene ne mutlu!*]⁸⁸⁴ buyurmuşlardır. Ma'nâ-yı tafsîlisi: “İyilik ve saâdet ol kimseye ki, hidâyetüllâh ile İslâm müyesser olup ve İslâm içinde pâk i'tikâd ile takdîr-i Hakk'a râzı olup maîşeti, ya'nî yeyip içmesi ve giyip kuşanması kendine ve ehl ü evlâdına, dervîşler hâlince kifâyet edecek kadarıyla kanâ'at ede” demektir.

⁸⁸³ Bk.: Aclûnî, II/102; Münavî, *Feyzu 'l-Kadîr*, 4/539.

⁸⁸⁴ Tirmizî, Zühed, 35; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/255, VI/19.

Ve dahi, kifâyet miktarı emr-i nisbîdir; mâfevkına ve mâtahtına nisbetle, a'lâ ve ednâ ve evsat kanâ'atin merâtibi vardır. Eğer dervîş, muktezâ-yı nefse ve âdet-i nâsa ve örftü 'avâma tâbi olsa, değme mallar kifâyet etmez. Hemen lâzım olan oldur ki, kifâyetin ednâ mertebesinin ihtiyâr edip, kanâ'atle fakr ü fâka hâlini kabûl ede. Ya'nî rızâ-yı Hakk ve tahsîl-i merâtib-i ma'rifetüllâh için nefis ta'âmları ve fâhır libâsları ve 'âlî müzeyyen evleri terk edip, Ashâb-ı Rasûlüllâh sıfatlı ola. Tâ kim, cemî ahvâli ve eyyâmı fânî dünyada keder ü ızdırâb ile geçmeyip, [126] safâ ü sürûr ile geçe. Zîrâ mâl ü emlâk çok olmakla kişi huzûr etmez, belki belâ ü meşakkati dahi ziyâde olur. Bu ma'nâdandır ki, Abdullâh b. Hafîf (k.s.) Hazretleri, *القناعة مال لا ينفد وعيش لا يكدرو وحيوة لا ضنك فيها* buyurmuşlardır. Ya'nî, “*Kanâ'at bir tükenmez maldır ve kedersiz ve elemsiz dirliktir ve darlık ve muzâyakat ve gam görünmez bir sağlıktır.*” Hakk Teâlâ cümlemize ümmet-i Muhammed ile müyesser ede.

Beyân-ı Sıfat-ı Sabr

Hakk budur ki, sıfat-ı sabr her hâlde tâlib ve ehl-i tekmîle, sıfât-ı hamîdelerin gâyetle nâfi'î ve gerekli şeydir. Ve ehl-i sabr olan kimsede gam ü gussa olmaz. Eğer bir vech ile vâki' olursa da, *الصبر مفتاح الفرج* [*Sabr zaferin anahtarıdır*]⁸⁸⁵ mefhûmunca, sabr, elem ve gam kilidine miftâh-ı kâfidir. 'Âkıbet, bu sabr miftâhı ile safâ ü ferec ve sürûr ü ferah kapıları onun üzerine açılıp, elem ü kederi safâ ü ferce ve sürûr ü ferâha tebdîl olur.

Ve dahi sabr iki kısımdır: Birine “sabr-ı zarûrî” derler. Vech-i zarûret oldur ki, dervîşe elem ü keder ve bir musîbet görüldüğünde, [127] zâhirde tahammül edip, fiilen ve kavlen bir muhâlif hâl görünmeyip, “Sıfat-ı sabırdan bir miktarca hisse almakla ne çâre? El-hükmü lillâh çekmek gerektir” der ve lâkin vücûdunda sabrın hılâfî sıfât-ı zemîmeden eser olduğu ecilden, kalbinde az çok hâline göre ve mahalline göre, elem ü keder eksik olmaz. Ve bu gûne⁸⁸⁶ sabra “sabr-ı sûrî” dahi denmek câizdir; 'avâm-ı nâs mübtedîler ve bazı mücâhidler sabrıdır.

Ve bir kısmına “sabr-ı cemîl” ve “sabr-ı hasen” derler. Musîbet katında iktizâ-i beşeriyetle, evvel bir miktar elem ve keder zuhûr eder. Ve lâkin dervîş ve ehl-i tekmîl 'azîzlerin nefsinde ve kalbinde ve rûhunda ve aklında sıfât-ı hamîde ve ahlâk-ı cemîle kuvveti ve hâli gâlib olmakla, çok eğlenmeyip sıfat-ı sabr ile elem ü kederi safâ ü feraha

⁸⁸⁵ Bk.: Aclûnî, a.g.e., II/21.

⁸⁸⁶ Bu gûne: Bu gibi.

tebdîl olur. Ve bu gûne sabra “sabr-ı havâs” sabrıdır. Ve sabr-ı hasenin bir hâli dahi budur ki, bir kimsede hiç evvel vehle⁸⁸⁷ dahi, elem ü keder görünmese, ol kimsede sabr sıfatı i’tibâr olunmaz ve bu hâlin sâhibi dervîşândan ve ehl-i ‘ırfândan olmayıp, ‘avâm-ı nâsdan ise ehl-i kalb [128] olmayıp, kalbinde ve ‘aklında ve tab‘ında haşûnet-i tâmmesinin ve sıfat-ı behîmiyyesinin ziyâde galebesi olmakla, hayvan sıfatı bî-i’tibâr ve hımâr sıfatı bî-hamiyet ve bî-âr olduğundandır. Ve eğer ‘avâm-ı nâsdan olmayıp, ehl-i tarîkat ve ehl-i ‘ırfân ise ahas-ı havâsdan ve ekmelü’l-kâmilinden olduğu ecilden, teslîm ü rızânın ve sâir sıfât-ı hamîdenin cümlesi onun vücûdunun kemâl bulup ‘ayn-ı ehadiyette ve hakîkat-ı hüviyette olduğu ma‘nâdandır. İmdi, hâl-i ahas-ı havâs ve ekmelü’l-kâmilîn sabrıdır. **فافهم** [Gerçek bir anlayış ve manevî zevkin keşfi ile anla!]

Ve mübtedî ve mütevassıt olan tâlibler sabr-ı zarûrî ve sûrî ile amel ve mücâhede ede durmak gerektir ki, ‘âkıbet müntehîlerde ve ehl-i tekâmillerden olup, sabr-ı cemîl ve sabr-ı hasen hâline vâsıl ola. Nitekim Hazreti Yûsuf (a.s.), Mısır’a sultân olup ve Züleyhâ gözsüz olup, zillate ve fakra düşünce, Hazreti Yûsuf’a hitâb edip, ... **يوسف إن الحرص** [Yûsuf! Muhakkak hırs...] kelâmı tafsîl üzere mürûr etti. Ve dahi, Hakk Teâlâ: **إنه من يتق و يصبر فإن** [Çünkü kim Allâh’tan korkar ve sabrederse, şüphesiz Allâh güzel davrananların mükâfâtını zâyi etmez]⁸⁸⁸ [129] buyurmuştur.

اللهم يسرنا صبرا جميلا [Ey Allâh’ım! Bize sabr-ı cemîli kolaylaştır]

⁸⁸⁷ Vehle: An, lahza.

⁸⁸⁸ Yûsuf, 12/90.

DÖDÜNCÜ FASIL

Nefs-i mutmainne'nin dördüncü kıtasında zikr olunan sıfât-ı hamîdelerin beyân eder.

Kıt'a-i Râbia

Mutmainne yedi ey sâfî gönül!

Cûd ve gam ve zühd ve şükr ve tevekkül.

Beşi bu, ikisin dahi işit.

Ki, ibâdet-i Hüdâ, dahi tezellül.

Tavr-ı çihârumda nefs-i mutmainne makâmında miftâhî dahi zuhûr edip, bu makâmda dahi zikr ü mücâhede ve fikr ü murâkabe lâzım olunca, bu risâlede mülheme faslının evvelinde zikr olunan tenbîhât ve terğîbatı, bu mahallin mutâla'a ve mücâhedesinde tekrâr okuyup yahut bundan akdem zabd ü hıfz ettik ise, her birin(i) tekrar tefekkür edip dil ü cândan iz'ân eyle; tâ ki, mütmainnenin yedi sıfât-ı hamîdelerine dahi zevk ü şühûd ile ârif olup kemâle lâyıık olasıın.

Ve nefs bu makâmda fenâ-yi küll'e müteveccih olup itmi'nân ve karâr tutmak görünür. Ve lâkin bu makâm telvîndir. [130] Fenâ-i küll ve temkîn-i sırf ele girmez; Seyr ma'allâh makâmıdır. Âsar-ı kesret ve şî'âr-ı isneyniyyet bâkîdir. Ve dahi fenâ-i küll ile ve kuvvet-i hâll ile hâsıl olan vahdet-i tâm ve temkîn-i sırf bazı sâdık ve âbid ve müste'îd ve mücâhid dervîşe pençümde müyesser olur. Ve bazısına şeşümde olur. Ve dahi tavr-ı çihârumda 'akabe ü muhâtara⁸⁸⁹ vardır. Cezbesi ve hâli gâlib olan dervîş, bu makâmda nefs-i mutmainnenin sıfât-ı hamîdelerin şühûd ile tahsîl ve ol sıfatlar kuvveti ile mücâhedede 'ırfânın ve hâlin tekmîl etmeyince, ol akabe ve muhâtaradan halâs olamaz. Ve dahi çihârum makâm-ı sırdır. Ve ol akabe ve muhâtara ne megûle hâl idiği lisân ile beyâna gelmez, ehl-i sırr ve ehl-i hâl mürşid-i kâmil 'azîzlere ma'lûmdur.

Beyân-ı Sıfat-ı Cûd

Sıfat-ı cûd'da mülheme sıfatlardan olan sehâ ma'nâsı vardır. Ve lâkin ol sehâ ma'nâsından gayri cûd'da me'âni-yi müfide ve nigâh-ı latife i'tibâr olunur ki, âşık-ı sâdık

⁸⁸⁹ Muhâtara: Afet, belâ, tehlike.

olan dervîşe bu makâmda bezl-i mâl ve sâir sehâvet hâlin ve amelin tahsîl etmek ihtiyâr olunmaz. Zîrâ ehl-i hâl [131] dervîş, nefsi emmâre ve levvâme makâmında sıfât-ı zemîmesin ifnâ edip ve mülheme makâmında tahsîl ettiği sıfât-ı hamîdelerden sehâvet ve kanâ‘at hâliyle terk-i dünyâ ve terk-i mâl etmiştir. Bu makâmda ancak bir canı ve başı kalmıştır. Nefsi mutmainne makâmında sıfat-ı cûd hükmüyle onu dahi hak yoluna zâhir ve bâtın ve sûrî ve ma‘nevî bezl etmeye lâayık ve kâdir olup, موتوا قبل ان تموتوا [Ölmeden önce ölünüz!]⁸⁹⁰ mefhûmunca, mevt-i irâdî ve ihtiyârî itlâk olunan mevt-i ma‘nevî hâlin ve fenâsın dahi tekmîl edip, hâl-i ‘ırfân kuvveti ile râziye makâmına vusûle ve sıfât ü ahvâlin dahi tahsîle lâayık olur.

Li-Muharriri’r-Risâle

Gitti cismim geldi bir cân yerine,
(Gitti canım, geldi cânân yerine.)⁸⁹¹
Olmadin cânâna canın vermeyen.
Bulmayıp derdine dermân yerine,
Sırr-ı cânı ve fedâsın anla kim,
Doymayan bu râzî her an yerine,
‘Îd-i vaslına Fuâdî erişip,
Verdi cânın bunda kurbân yerine.

[132] Ve dahi bir dervîş süvvümde sehâvet ve kanâ‘at sıfât-ı hamîdelerin hâliyle tahsîl edemeyip bazı dervîşe çihârumda isti‘dâd gelmekle, ikisini dahi bu makâmında tahsîl etmek dahi vâki‘ olur.

Beyân-ı Sıfat-ı Gam

Bu makâmında gamdan murâd, mücerred mâsivallâha ve kesrete ve dünyaya müte‘allık olan hüzn ü gam değildir. Zîrâ dervîş, mülheme makâmında sabr ü kanâ‘at ve

⁸⁹⁰ Bk.: Aclûnî, a.g.e., II/291.

⁸⁹¹ Bu cümle, risâlede geçmez. Ancak, Fuâdî’nin “Menâkıb-ı Şerîf-i Pîr-i Halveti Hazret-i Şa‘bân-ı Veli” isminde eserinde geçmektedir. (Konya Yazma Eserler Kütüphanesi, Demirbaş No: 21593.)

tahammül ü istikâmet sıfât-ı hamîdeleri ile muttasıf olup ve hâl edinmekle mâsivallâh gamı gidip, bu makâmda celâlüllâh ve kibriyâ ve ‘azametüllâh müşâhedesini ile hâsıl olan havfüllâh ve haşyetüllâh kalmıştır. Ve dahi nefsin ve Şeytân’ın mekr ü hücumuyla fetret ve hazelâna düşüp, tahsîl-i ‘ırfândan ve vusûl-i zât-i Yezdân’dan cemâl-i bâkemâli müşâhedesinden mahrûm olmak havfı ve gammı kalmıştır.

Bu ma‘nâdandır ki, İmâm Kâşânî Kuddise sirruhu’r-Rahmânî Hazretleri, **الزهد في الادوية الحزن على الجهل واشتغال النفس من شهود الحق ودناءة الهمة** [133] buyurmuşlardır. İstılâh-ı ehl-i tasavvufta ma‘nâ-yı mazmûnîsi oldur ki, “Zühd-i hakîkî, hak yolunda nefsi insân ‘uluvv-i himmette ve gayrette iken galebe-i keşl ve ihmâlden denâete ve alçaklığa düşüp, ümûr-i dünyâyâ meşgûl olmakla, müşâhede-i Hakk’tan mahrûm olmak ve bu vech ile câhil kalmak havfindan olan hüzne derler” Ve dahi muhabbetüllâh semeresi ile ve ‘aşk-ı hakîkî cezbesi ile hâsıl olan hâlet-i ilâhîyye bir çâresiz derd ve tükenmez gamdır.

Beyt

‘Âlemde derd-i bî-dermân,
‘Aşktır ‘aşk, ey ferîd-i cihân!
[Âlemde dermansız dert,
Aşktır aşk, ey cihânın eşsiz kişisi.]

Ve dahi tâlib-i sâdık ve mürîd ü âşık, mertebe-i mârifette ve makâm-ı hakîkatte hâsıl olan derd-i bî-dermâna mübtelâ olmasa, ehlüllâh yolunda ricâl-i ahâlî kemâlden olamaz.

Li-Muharriri’r-Risâle

Olmak istersen cihânda sen de mert,
Ehl-i derd ol ey Fûâdî! Ehl-i derd.

Ve dahi âşık ü sâdık ve gerçek tâlibe ve âlûde-i derd⁸⁹² olana dâimâ gamm-ı ‘aşk eğlence [134] ve safâdır. Nitekim denilmiştir:

⁸⁹² Âlûde-i derd: Derde bulanmış.

Nazm

Senin mahzûnun olmak bana şâdân olmadan yeğdir.
Gam değil ağlamak yıllarca hahdân olmadan yeğdir.
Cihânın ‘ızz ü câhın böyle iz‘ân eyledim ben kim,
Eşiğinde kul olmak Mısır’a sultân olmadan yeğdir.

Zîrâ dervîş-i âşık, ‘aşk yolunda ve hâlinde sâdık ve dâim olunca, ‘âkıbeti ve gâyeti giderek ‘ayn-i safâ ve şâdî olur. Amma ‘aşk-ı mecâzî dünya efkârından olan efkâr-ı fâside ve irâdât-ı bâtıla gibi ve mâl-i hülyâ marazı ve hayâlât-ı zâile gibi bir tükenmez derd ü gam ve ızdırâb ü elemidir. ‘âkıbeti safâ ve şâdîye varmaz. Evveli ızdırâb ve âhiri azâbdır. Meğer hevâ-yi nefis ile olan dünya muhabbetinden ve ‘ısyânından tevbe edip kalbine havfüllâh galebe etmekle, muhabbetüllâha teveccüh edip ‘aşk-ı mecâzîsi ‘aşk-ı hakîkîye tebdîl ola. Ol vakit ‘aşk-ı hakîkînin ‘âkıbeti safâ ve şâdîye vardır.

Beyân-ı Sıfat-ı Zühd

Makâmât-ı evliyâullâhtan olan [135] makâmlar ki, ehline ma‘lûmdur. Ol makâmlar, bazıları katında yüz ve bazıları katında kırk ve bazıları katında on bir i‘tibâr olunmuştur. Tarîkımızda ve silsilemizde irşâd eden sultanlarımız kutb-i cihân ve mürşid-i ins ü cân Sultân Şa‘bân Efendi’den kırk olmak üzere rivâyet ve irşâd ettiler. Bu sıfat-ı zühd dahi ol sıfâtın ve makâmâtın gâyet güzîdelerindedir. Eğer kemâ kâne tafsîl ve beyân olursa, fezâil ve menâfi‘ına nihâyet yoktur. Ve lâkin beyânâtta ihtisâr matlûb-i ihtiyâr olundu. Husûsan ki, bu risâle atfâl-i tarîkatın ve mübtedîlerin nefsinin ıslâh için tahrîr ve beyân olunmuştur. Bunda ihtisâr-ı müfid lâzımdır.

Cümle fedâilden biri, Sultân-ı enbiyâ (a.s.), *ما عبد الله بشئ افضل من الزهد في الدنيا*, buyurmuşlardır. Ya‘nî, “*Ma‘bûdün bil-hakk olan Allâh Teâlâ, zühd sıfatı ile amelden efdal bir amel ile ibâdet olunmamıştır.*”⁸⁹³

Ve dahi bu tavrda zühdden murâd, mücerred terk-i dünya ve terk-i mâsivallâh i‘tibâr olunan zühd-i zâhirî [136] değildir; zühd-i bâtınî ve hakîkîdir. Zîrâ dervîş-i sâdık ve mürîd ü âşık, ol ma‘nâ-yı mülheme tavrında tahsîl etmiştir. Meğer zühd-i zâhirî hâlinde

⁸⁹³ Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekir, *el-Fethu'l-Kebîr*, thk.: Yûsuf en-Nebhânî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, tsz., III/96.

za‘fî ve noksânî var ise bu tavrda çihârumda onu kuvvetlendire. İmdi, bu tavrda murâd olan zühd, ârifler ve muhakkıklar hâleti ve sıfatı olan zühd-i hakîkîdir ki, tecrîd-i ma‘nevî ve tefrîd-i hakîkî ‘âleminde, tekmîl-i tecelliyât ile tahsîl olunan terk-i mâsivâllâha derler. Bu ma‘nâdandır ki, Ebû Süleymân Dârânî (k.s.) Hazretleri der: “Zühd hakkında zâhir ve bâtın çok kelâm işittim. Ve lâkin cümleden ‘ârifâne ve muhakkıkânesi, فالزهد عندنا ترك كل شئ [Bizim yanımızda zühd, Allâh’tan alıkoyan her şeyi terk etmektir] denilen kelâm, bu husûsta kelâm-ı müfîd ve her merâtibe ‘âm ve mühîttir. Ya‘nî, “Bizim yanımızda zühd-i hakîkî oldur ki, ‘ırfân-ı kâmil ile şühûd-i zâtillâh vusûluna tâlib olan ‘âşıkın şühûd-i ‘ırfânında, yolun vurup, murâdına, kemâ hüve hakkuh vusûle mâni ve hicâb olan nesnelere terk etmektir. Ve dahi, eğer cismânî ve rûhânî [137] ve eğer zulmânî ve nûrânî, hâsîlü’l-keâm, yetmiş bin hicâbât bu kelâmında dâhildir. Ve dahi ehline ma‘lûmdur ki, Ebû Süleymân Hazretlerinin bu kelâmı zühd-i hakîkî beyânında, kelâm-ı mü‘cizden ve cevâmî‘u’l-keâmından ise ancak ola.

Ve İmâm Kâşânî (k.s.) Hazretleri bu makâmâtan olan zühdü beyân ettiğinde, فالزهد في الاحوال الاعراض عن ما سوى المحبوب والوحشة عن غير ما انس به من تجلى المطلوب [Hâller konusunda zühd, mahbûb olan (sevgili/Allâh) dışındaki şeyden yüz çevirmek, matlûb olan (talep edilen Allâh’ın) tecellisi neticesinde kendisi ile ünsiyet kurulan şeyin dışındakilerden uzaklaşmaktır] (diye) buyurmuşlardır. Ve zühd-i hakîkî beyânında bu kelâmın mazmûnu Ebû Süleymân Hazretleri(nin) kelâmından ma‘nâ-yı matlûba evlâdır(?) ve tasavvufâne beyân olursa çok tahkîk ve tetkîk getirir. Ve Ebû Süleymân Hazretleri kelâmının ma‘nâsın(1) beyân-ı evvelden fehm ü iz‘ân eden bu kelâmın dahi, mehmâ emken, fehm ü iz‘ân eder.

İmdi, tâlib-i sâdık tavr-ı çihârumda ve çihârumun gâyeti olan tavr-ı pencümde zühd-i zâhirî tahsîl ile bu ma‘nâya olan zühd-i hakîkiye vâsıl ve zühd ile âmil olmasa, şühûd-i mârifet-i kâmileye ve vusûl-i hakîkat-ı fâdıleye mazhar olamaz.

[138] Beyân-ı Sıfat-ı Şükr

Ârif muhakkıklardan pîrimiz Şa‘bân Efendi (k.s.) Hazretlerinin mürşîdi Hayreddîn Efendi mürşîdi olan Çelebî Sultân Aksarayî Hazretleri, *Hakâyik-i Esrâr*’ı ile yazdıkları tefsirlerinde, Sûre-i Fâtihâ’yı tefsir ettiklerinde merâtib-i hamd-i hakîkiyi beyân edip hamd-i ef‘âl ve hamd-i zâtî buyurdıkları gibi şükrün dahi bu ma‘nâ ile ahvâlî ve merâtibi

vardır. Zîrâ bu tavrda *zühhd*, zâhire mahsûs olmadığı gibi *şükkr* dahi zâhire mahsûs değildir. Şükkr-i bâtinî ve hakîkî dahi murâddır.

Ve dahi çihârumda mutmainne makâmında olan şükürü, İmâm Kâşânî Hazretleri beyân edip, *الشكر على المكاره كالشكر على المحاب* [*Mekârihe karşı şükretmek, sevilen şeylere karşı şükretmek gibidir*] buyurmuşlardır. Ya'nî, tâlib-i hak ve sâlih-i mutlak olan dervîşler, kendine musîbet ve mekrûh olan nesnelere dahi teslîm ve rızâ sıfatı ile Hakk Teâlâ'dan kendine nimet bilip öyle şükretmek gerektir.

Hikâyet

Ve bu ma'nâdandır ki, Belh şehrinde bir taze dervîş-i sâdık hacc-i şerîfe giderken Bistâm vilâyetinde [139] Hazreti Bâyezîd'e konuk olup ve ol dervîş tevekkül hâlini tekmîl ile mukayyed olanın Hazreti Bâyezîd'e mertebe-i tevekkülün hâlinden ve kemâlinden sülâl edince, Hazreti Bâyezîd dahi, *اذا وجدنا اكلنا واذا فقدنا صبرنا* buyurdular. Ya'nî, "Nimet bulursak seviniriz ve eğer bulmazsak sabr ü tahammül ederiz" deyince dervîş dahi, *هكذا كلاب بلخ* dedi. Ya'nî, "Bizim Belh şehrinin kelbleri dahi öyledir; bulursa yerler bulmazlarsa sabrederler" deyince Hazreti Bâyezîd, "Ya sizin tevekkülünüz nîcedir?" deyince, dervîş dahi, *اذا وجدنا* *اذا وجدنا* öyle cevâb verdi. Ya'nî, "Nimet bulursak kendimiz yemeyip bizden muhtaç fukarâyâ bezl ü îsâr ederiz ve eğer bulamazsak şükrederiz" dedi. Bârekellâh! "Tevekkül ve şükkr-i hakîkî ise ancak ola ki, nimet bulamamak nefse musîbet olup, tamâm nefsin mekrûhu iken, nefis murâdın bulmamak mücâhedesini ile âmil olmanın ol dervîşin katında nimet bulmamak dahi min 'ıdillâh 'ayn-i nimet olduğu [140] ecilden, bu nimete dahi şükredip, nimet bulmazsak şükrederiz" buyurdu.

Ve dahi İmâm Kâşânî, şükkr-i hakîkînin a'lâ mertebesini beyân edip, *الشكر فى الحقايق* [*Hakâyik husûsunda şükür, cemâl (sıfatının) nûruna gark olmaktır*] buyurdular. Ma'nâ-yı tafsîlisi, "*Şükkr-i hakîkî, sıfat-ı celâle ve âteş-i 'aşka mazhar olmakla yanıp ve yakılmak ve bu sıfat-ı celâl kuvveti ile fenâ-yi ef'âl ve fenâ-yi sıfat nimetine dahi mazhar olup ve bu fenânın hâlini tekmîl etmeniz, hâl-i bekâyâ dahi vâsıl olup nûr-i cemâle gark olmaktır*" demek olur. İmdi, bu zikr olunan şükkr-i hakîkî çihârumun hâlin ve tecellîsin tekmîle dahi müste'îd olan dervîş-i ârifin ve mürîd-i müste'îdin şükürüdür.

Beyân-ı Sıfat-ı Tevekkül

Dervîş-i sâdık ve mürîd-i mücâhid nefs-i mülheme sıfatlarında sabr ü kanâ‘at ve sehâ ü istikâmet sıfatlarına zevk-i şühûd ile ve ilm-i yakîn ile mazhar olsa, nefs-i mutmainnede sıfat-ı tevekküle dahi mazhar olup, terakkiye ve makâm-ı âliyyeye vusûle lâyük olur. Zîrâ dervîş-i tâlib, çihârumda tahsîl-i [141] mücâhede ile tekmîl ü tevekkül etmeyip hâlinde ve amelinde tevekkül bulunmasa, kemâlât-ı zevkiyyeye vâsıl olamayıp merdûd olur. Nitekim Yahyâ b. Ebî Kesîr Hazretleri buyururlar: “Tevrâtta gördüm ki, ملعون من كان ثقته انسانا مثله [Güvencesi, yine kendisi gibi bir insan olan kişi lanetlenmiştir]⁸⁹⁴ nâzil olmuştur. Ya‘nî, “Mel‘ûndur ve Hakk kapısından matrût ve merdûddür şol kimse ki, ilticâ ve i‘tikâdı ve ricâ ü i‘timâdı, rızkın verip ve cemî‘ ahvâlin(i) ve ümûrun(u) itmâm ve ihsân edip ve hâlık ve râzık olan Rabb-i Bâkî’ye olmayıp, kendi gibi bir ‘âciz ve fânî insâna ola.”

Amma bazı kâmiller şefâ‘at vechiyle ve gayri cihetle sığâr ve kibârdan bazı husûs murâd edip ilticâ ederler. Ve lâkin mübtedîler ve mütevassıtı’l-hâl olanlar kendileri müntehî kâmillere kıyâs etmemek gerektir. Ve nitekim bazı aklı nâkıs lar ve akl-ı me‘âş ve me‘âdı kemâlde olmayıp, sefihler merâtib ve makâmât ve tecelliyât ve hâlât anlamayıp, sıfat-ı ucb ile kendisin kâmil zannedip bilmezlik ile yolda [142] kalırlar. Amma bazı kâmiller şühûd-i ‘ırfân ile tekmîl-i hâle ve tevhd-i ef‘âla vâsıl olduğu mukarrar iken yine mertebe-i esbâb ile ve kesret ile amel eder sûretinde görünürler; amma hakîkatte öyle değildir. Ehlinde ma‘lûmdur.

Hikâyet-i Münâsib

Rivâyet olunur: Ebû Mutî’ Hazretleri, Hâtemü’l-Esam Hazretlerinden ben işittim ki, “Sefere giderken beriyye ve beyâbâna⁸⁹⁵ ve adam ve zâd olmaz yollara ve yellere ve dağlara uğrayınca, asla zahîre getirmeyip, mücerred kuvvet-i tevekkül ile geçer imişiz” dediklerinde, onlar dahi “Zâd ü zahîremiz vardır, hâlî geçmez” buyurdular. “Acaba zâd ü zahîreniz nedir?” sülal ettiklerinde, اربعة اشياء انما ذادي buyurdular. Ya‘nî “Benim zahîrem dört nesnedir:

⁸⁹⁴ Kaynaklarda tespit edemedik.

⁸⁹⁵ Beyâbân: Çöl.

Evvilkisi: ارى الدنيا بخزافيرها مملكة الله Ya‘nî, baş gözüyle görür gibi ilmim vardır ve yakînen bilirim ki, cümle dünya Allâh Teâlâ’nın mülkü olup ve cümlesi kabza-i kudretindedir. Ve her yerde hükmü ve tasarrufu vardır.

İkinci: وارى الخلق كلهم عبدا لله و عياله Ya‘nî, onu dahi [143] yakînen görür gibi bilirim ki, cümle mahlûkât Allâh Teâlâ’nın kullarıdır. Ve dahi, ‘ıyâli gibidir. Hiç birini aç bırakmaz.

Üçüncüsü: وارى الاسباب والارزاق كلها بيدالله Ya‘nî, onu dahi yakînen görür gibi bilirim ki, her kişiye verilecek rızık ve rızıkın cümle sebepleri Allâh Teâlâ elindedir.

Lâyiha

İmdi, sebabü’l-esbâb olduğu ma‘nâ ile ve bu sıfatla cümle sebepler Allâh elinde olunca, yine veren Allâh Teâlâ olmuş olur. Ve bu hâl bundan akdem bazı kâmiller şânında beyân olunan hâller ve sıfatlardandır.

Dördüncüsü: وارى قضاء الله فى كل ارض Ya‘nî, onu dahi yakînen görür gibi bilirim ki, Allâh Teâlâ’nın hükmü ve tasarrufu geçer. Ya‘nî, harâblar ve umrânlar ve beriye ve yabanlar onun yanında birdir dediklerinde Ebû Mutî’ Hazretleri, Hâtemü’l-Esam Hazretlerine: نعم الزاد زادك فانتك تجوز به مفاوز الاخرة كيف مفاوز الدنيا Ya‘nî “Yâ Hâtemü’l-Esam! Ne güzel ve iyi zâd-ü zahîren var imiş. Bu zâd ile ve hâl ile sen sefer-i dünyâda olan yelleri ve dağ ve yabanları geçmek [144] değil, âhiret yolarında olan ‘akıbât yabanları bile geçersin” buyurdular. Fi’l-vâki’ öyledir; hiç kanâ‘at gibi mâl ü ganîmet ve tevekkül gibi zâd ü zahîre olmaz.”

Ve bir dervîş Hâtemü’l-Esam Hazretlerinin tevekkül hâlin tahsîl ve tekmîl, taleb-i himmet ve kâsîd ü azîmet etmese, tarîkte, husûsan tavr-ı çihârumda olan akıbât ve muhâtarâtı geçmeyip ve merâtib-i âliyyeye yol açılmayıp, seyr ma‘allâh makâmından seyr fillâh makâmına ve seyr fillâh makâmından seyr anillâh makâmına ve seyr ‘anillâh makâmından seyr billâh makâmına vâsıl olmaz.

Beyân-ı Sıfat-ı ‘İbâdât

Ey tâlib-i sâdık! Bu dahi ma‘lûmun olsun ki, çihârum, nefis-i mutmainne ve tecellî-i sıfât makâmıdır. Dervîş bu makâmda müşâhede-i rubûbiyet ile ‘ubûdiyyette dahi itmi’nân ve karâr semtin tutmak lâzımdır. Zîrâ mahall-i ‘akabe ve muhâtara ve makâm-ı sırdır.

Rûhunun ve sırrının, kalp ‘âleminde müşâhede ettiği hâlini, kuvâ-yı sırrîsini, ibâdet ü tâat ile fitne-i zâhiriyyeden ve âfâkiyyeden sakınmak lâzımdır. Nitekim [145] Hazreti Rasûlüllâh (s.a.v.): *العبادة فى الفتنة كالهجرة الى* [*Fitne zamanında ibâdet, bana yapılan hicret gibidir*]⁸⁹⁶ buyurmuşlardır. Ma’nâ-yı mazmûnîsi, “Bir kimse, kesret ve fitne ü fesâd ve muhâtara zamanında zuhûr eden fitne ü fesâda tâbi olmayıp, Allâh Teâlâ Cenâbı’na müteveccih olup, salâh ü takvâ ile ibâdet ü tâatte olsa bana hicret edip ve benim yanıma gelmiş gibi olur; ya’nî helâklıktan kurtulur” demektir.

Ve bu tavrın sıfât-ı hamîdesinden olan ibâdet sıfatı ile muttasıf olunca, ibâdetin dahi sıdk ü ihsân ile etmek gerektir. Tâ ki, tecellî-i sıfâtı kuvvette olup, merâtib-i âliyeden olan kurb-i nevâfil hâli ve makâmı müyesser olmakla, ibâdette ziyâde safâ ü halâvet bula ve bu safâ ü halâvette hâli berkarâr olup, zâhir ve bâtın itmi’nân kemâl bulacak. Tavr-ı pençüm hâline dahi vâsıl olmakla kurb-i ferâiz hâli zuhûr etmeye lâıyk olup, ibâdeti ihsân ile ve şühûd-i tâm ile olur.

Ve ibâdette ihsândan murâd oldur ki, dervîş-i âbid ve mürîd-i mücâhid, Hakk Teâlâ’ya ettiği ibâdetin [146] cümlesinde, husûsan namâzında asla gaflet üzere olmayıp, gerçi dervîş-i mübtedî kendisi zât-ı Hakk’ı kuvvet-i mükâşefe ile müşâhede etmez ise de Hakk Teâlâ ol dervîşi görür ve cümle hâlin muâyene bilir. İ’tikâdı ve fikri ile ‘ibâdet ede. Ve nitekim Sultân-ı enbiyâ (s.a.v.): *فاعبد ربك كأنك تراه فان لم تكن تراه فإنه يراك* [*Rabbine, sanki Onu görüyormuşcasına ibâdet et! Zîrâ sen Onu görmesen de O seni görmketedir*]⁸⁹⁷ buyurmuşlardır. Ya’nî, “Ma’bûdün bi’l-hak olan Rabbü’l-Alemîn’e ibâdet ettiğinde, hâzıru’l-kalb olup, Rabb’ini görür gibi hemen ‘ibâdet eyle. Zîrâ sen onu görmezsin, tahkîkan ol seni görür.”

Ve dahi dervîş her tavr ve makâma vâsıl oldukça, ettiği ibâdette, ya’nî namâzda ve oruçta ve tilâvet-i Kur’ân’da şerî’at üzere lâzım olan sâir ‘ibâdâtta ve tarîkat üzere lâzım olan evrâd ü ezkârda ve tehîl ü tesbîh ‘ibâdetlerinin cümlesinde hâzıru’l-kalb ve celiyyü’r-rûh olup, tard-ı gaflet ile ibâdet etse, müşâhede-i rubûbiyeti kemâlde olmakla sülûkünde çihârüm muhâtarasını [147] ve ‘akabesini çekmeyip, kemâlât-ı ilâhiyyeye ve fadâil-i ğayr-i mütenâhiyyeye safâ ü sühûletle ve hidâyet-i hakla vâsıl olup ilhâd ü dalâlet görmez.

⁸⁹⁶ Müslim, Fiten, 130. (Ayrıca bk.: Tirmizî, Fiten, 31; İbni Mâce, Fiten, 14; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/25, 27.)

⁸⁹⁷ Müslim, İmân, 1, 5. (Ayrıca bk.: Buhârî, İmân, 37; Tirmizî, İmân, 4; Ebû Dâvûd, Sünnet, 16; Nesâi, Mevâkîf, 6; İbni Mâce, Mukaddime, 9.)

Ve dahi dervîş kendi hâlinde ve tavr-ı çihârumda kendine lâzım olan tecelli-yi sıfâtın kuvvet-i ‘ibâdet ile bilip ve bulacak tavr-ı pencümde tecellî-i zâta dahi, hâlen ve zevkan vâsıl olup ârif-i kâmil olur.

Beyt

Mukarrar hûd, ilm-i Hakk’ın sıfâtı,

Şikâr eden sıfâtı, buldu zâtı.

[Hakk Teâlâ’nın ilminin sıfâtı, kararlaştırılmış bir miğferdir,

Sıfâtı avlayan (elde eden), zâtı bulmuş demektir.]

Beyân-ı Sıfat-ı Tezellül

Tezellül sıfâtı dahi hudû’ ve huşû’ ma‘nâsınadır. Amma bu makâmda tezellül sûrî ve zâhirî ma‘nâsına mahsûs değildir. Zîrâ dervîş mülheme makâmında sıfat-ı tevâzu’un ma‘nâsın tahlîl etmekle tezellül sûrî ve zâhirîyi tahsîl etmiş olur. Amma tavr-ı çihârumda makâm-ı sirdir. Bu makâmda tezellül sıfatının hâli, sîret ‘âleminde ve sîr hâlinde tecellî-i sıfat kuvveti ile Cenâb-ı Akdes-i Hüdâ’ya taalluk edip, bi hasebi’t-taalluk bunun mazharı Hakk Teâlâ cânibinden bulunur. Ve bu [148] ecilden hudû’-i ma‘nevî ziyâde kuvvet bulup, fenâ-i külle ziyâde teveccüh müyesser olur. Ve dahi, tevâzu kuvveti ile hudû’-i sûrî kemâl bulmağın, hudû’ ve tezellül sıfâtı, dervîşin sîreti ve bâtinî ‘âlemine sirâyet ve tesir edip ve mücâhede-i hâlisa ve a’mâl-i sâliha ile müzeyyen olunca, tezellül-i ma‘nevî hâsıl olmakla, Allâh Teâlâ bâtınını dahi sıfât-ı hamîde-i rahmâniyye ve tecelliyât-ı kaviyye-i rabbaniye ile müzeyyen ve muattar eyler. Ve nûr-i müşâhede ile münevver ve mü‘anber eder. Nitekim Şeyh Ebû Alî Ed-Dekkâk (k.s.) Hazretleri, من زين ظاهره بالمجاهدة زين الله باطنه بالمشاهدة [Kim ki, mücâhede ile dışını süslerse, Allâh da müşâhede ile onun içini süsler] buyurmuşlardır. Ya‘nî, “Bir kimse şerî‘atte a’mâl-i sâliha ile ve tarîkate mücâhede-i kâmile ile zâhirin(i) müzeyyen ve ma‘mûr etse, Allâh Teâlâ dahi, o kimsenin bâtınını hilye-i mârifet ile müzeyyen ve nûr-i müşâhede ile münevver eder”

Ve bu ma‘nâ ile dervîşin bâtinî ‘âleminde kalbi ve rûhu müzeyyen ve pür nûr olup ve hudû’ ve tezellül sıfâtı dahi mevcûd ve ber karâr olunca, ol nûrun pertevi⁸⁹⁸ [149] ve

⁸⁹⁸ Işığı, ziyâsı.

zıyâsı dışra çıkıp, *الله نور السموات والارض* [*Allâh, göklerin ve yerin nûrudur*]⁸⁹⁹ âyet-i kerîme, *Müşrikatü'n-Nûr*'da zikr olunan misbâhın zâhir ve bâtını, zuhûr eden zıyâsı ve nûru gibi derûnunda olan hâlinin zıyâsı, hey'et-i a'mâlinden zâhir ve ma'lûm olur. Nitekim Hazreti Rasûlüllâh (s.a.v.)'in huzûr-i şerîflerinde bir kimse acele ile huşû' ve hudû'-i zâhirîsiz namâz kılınca, Hazreti Rasûlüllâh (s.a.v.) ol kimse hakkında, *لو خشع قلبه خضعت جوارحه* [*Şayet şunun kalbi huşû duysa idi, organları da huşû duyardı*]⁹⁰⁰ buyurdular. Ya'nî, "Bu namâz kılan kimsenin eğer kalbinde sıfât-ı hamîde-i rûhâniyyeden huşû' ve tezellül olsa idi, a'mâl-i sâliha zuhûr eden cevârih ve âzâsında dahi hudû-i zâhirî olurdu."

Lâyiha

Amma bu husûs herkeste mutâbık ve muttarid olmak lâzım değildir. Zîrâ galebe-i istiğrâk ile meşrebine ve hâline göre, bazı kâmillerin namâzında olan kavme ve celse ve ka'desinde ve sâir erkân-i salâtında, bi-hasebi'l-kalb itmi'nânı muhtel⁹⁰¹ değil iken muhtel olmuş gibi görünür. Lâkin yine onların [150] hâlini Allâh bilir ve hâl ehli bilir. Hemen cümle halka, husûsan tâife-i dervîşâna lâzım olan oldur ki, ona ve onun gibilere nazar etmeyip kendi hâlin ve noksânın görüp ve bu zikr olunan sıfâtı ve ahvâli kendi dahi tahsîl ü tekmi'l etmek gerektir. Gayrin noksânına nazar etmeden kurtula. Ve eğer gayrin namâzına ve sâir noksânına nazar eden meşâyih ü mürşidîn ve 'ulemâ-i müttekîn ve muallimînden olursa ol vakit ta'lîm ü irşâd için câizdir. Ve onlar dahi bî-garaz bakıp ve hasbeten ve hakîmâne ve sâdikâne söylemek gerektir ki, ta'lîm ü irşâd hâsıl ola.

Ve dahi dervîşte bu tezellül-i zâhirî ve bâtımî bulunmayıp ve seyr fillâh kuvveti ile fenâ fillâh makâmına ve hâline vâsıl olmayınca, makâm-ı kurb ve vuslat müyesser olmadığına, *واسجد واقترّب* [*Allâh'a secde et ve (yalnızca O'na) yaklaşı!*]⁹⁰² âyet-i kerîmesi delîl-i sarîh ve dahi, *اقرب ما يكون العبد الى ربه اذا سجد* [*Kulun Rabbine en yakın hâli, secde ettiği zamandır*]⁹⁰³ hadîs-i şerîfi şâhid-i sahîhdir ki, Ebû Cehil laîn Sultân-ı Enbiyâ'yı [151] namâz kılmaktan nehy ü men' eyleyince Hakk Teâlâ onun nehyinden der' ü men'

⁸⁹⁹ Nûr, 25/35

⁹⁰⁰ Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, III/ 44.

⁹⁰¹ Bozuk, berbat.

⁹⁰² 'Alak, 96/19.

⁹⁰³ Müslim, Salât, 215; Nesâî, Mevâkît, 35, Tatbîk, 78; Tirmizî, Daavât, 118; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/321.

için: **كلا لا تطعه** [Hayır! Ona uyma!]⁹⁰⁴ buyurdu. Ya'nî, “Ya Muhammed! Sen Ebû Cehl'e mutî' olma, bana tâat üzere sâbit ve dâim ol” deyip, ba'dehû ibâdetinde dâim olmaya ve zâtına kurb tahsîl etmeyi emredip: **واسجد واقترِب** [Allâh'a secde et ve (yalnızca O'na) yaklaş!]⁹⁰⁵ dedi. Ya'nî, “Secde ve ibâdetinde dâim ol, rabbine yakîn ol” dedi. Bu ecilden, bazı ehl-i hâl kâmiller, “Müşâhede-i rubûbiyet ile tecellî-yi sıfâta kemâl-i vusûl namâzdadır ve tecellî-yi zâta, kemâl-i kurb ve vusûl namâzda olan secdededir” (demişlerdir.) Zîrâ 'âlem-i ef'âlde tezellül-i sûrînin kemâli secdede olduğu gibi, tezellül-i ma'nevînin ve fenâ-yı rabbânînin kemâli dahi secdede olduğuna remz ü işâret vardır. Ve bu ecildendir ki, tâlib-i hakikat ve râğıb-i vuslat olan dervîş, tecellî-i zâta vâsıl olamaz; illâ meğerki fenâ-yı küllî hâlin(i) merâtib-i selâse sebebi ile tekmîl etmiş ola. Ve bu vech ile kemâl-i fenâyâ vâsıl olmayınca, merâtib-i selâse sebebi ile kemâl-i bekâyâ dahi vâsıl olamaz. Ve ehline ma'lûmdur ki, [152] tecellî-i zât ehlinin hâli ve kemâli bu üç mertebeler(in) tekmîli iledir. Ve bu beyâna müte'allık bazı tafsîl-i hâl, sıfat-ı ibâdet beyânında geçmiştir.

Lâyiha

Pes imdi dervîş! Sıdk ile mücâhid ve 'aşk ile tâlib ü âbid isen, kûş-i cân⁹⁰⁶ ile sözüm işit ve derûn-i dilden fikret ki, iğvâ-yi nefis ü Şeytân ve hevâ-yi kesret ü tuğyân, Ebû Cehl'i, rûhun ve sırrın Muhammed'ini, tavr-ı çihârüm mücâhededesinde, *sıfat-ı tezellül-i ma'nevî* ile hâsıl olan ibâdet-i sûriyye ve maneviyeden nehy ü men' eyleyince, kalb-i rûhun ve sırr-ı kâbil-i pür fütûhun, sıfat-ı hamîde ile husûsan sıfat-ı ibâdet ile muttasıf olmayıp ve ibâdet-i sûriyye ve mânevîyyede dâim ü sâbit olmasan, tevhîd-i ef'âl ve tevhîd-i sıfat âsârından olan *kurb-i nevâfil makâmına* dürûc ve *tevhîd-i zât hâlinde* olan kurb-i ferâiz hükmüyle hâsıl olan *tecellî-i zât ve takarrub ilellâh* hâline urûc müyesser olmaz imiş. Amma şöyle ki, enbiyâ-i 'ızâm [153] ve evliyâ-i kirâmdan verâset-i kâmile ile zikr olunan sıfat-ı hamîde muktezâsınca, dervîş, kurb-i nevâfil makâmını tahsîl ve kurb-i ferâiz hâlini tekmîl etti ise, salât-ı ef'âliyye ve sûriyyesinde secdeye varınca, **الصلوة معراج المؤمن** [Namâz

⁹⁰⁴ 'Alak, 96/19.

⁹⁰⁵ 'Alak, 96/19.

⁹⁰⁶ Can kulağı.

*mü'minin mi'râcıdır*⁹⁰⁷ kelâmının mefhûm-i esrâr-ı âmizince, secde-i sûriyyede kalmayıp, nefsinde ve kalbinde olan âsâr-ı sekîne-i mârifet ve rûhunda ve sırrında olan şî'âr-ı şühûd-i hakikat hâli ile mukarrabîn ü vâsılinden olduğuna hiç iştibâh yoktur. Ve bu ma'nâdandır ki, Sultânü'l-Muhakkikîn İmâm Kâşânî, yüz makâm beyânında, huşû' ve hudû'da lâzım olan sekînet-i nefsi tahkîk edip: *السكينة في البدايات سكون النفس الى طاعة الله في السير اليه والانقياد* [Başlangıç durumlarında sekînet Allâh'a yapılan seyr esnâsında, nefsin Allâh'ın taâtına sükûnet içinde yapışması ve ünsiyetin kemâliyle (Allâh'ın tâatına) boyun etmektir. Velâyet durumunda ise, seçimi yapmak ve o (Allâh'ın) seçimini gerçekleştirmek sûretiyledir] buyurdular. Ma'nâsı, bu risâlede beyân olunan sıfatların ibtidâsından ile'l-ân zikr olunan merâtib ve makâmâta, zevkan ve hâlen ârif olan 'azîzlere ma'lûmdur.

⁹⁰⁷ Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, thk.: Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî-Tarık b. Avzullah, Dâru'l-Haremeyn, Kâhire, 1415, II/325, Hadîs No: 2114. (Hadisin değerlendirmesi için bk.: Huriye Martı, "Mü'min mü'minin aynasıdır" Rivayeti Üzerine Bir Değerlendirme", *S.Ü.İ.F.D.*, sayı: 27, Bahar 2009, Konya, s. 39-63.)

BEŞİNCİ FASIL

Nefs-i râziyenin [154] beşinci kıt'asında zikr olunan yedi sıfât-ı hamîde rûhâniyyelerin beyân eder. Kıt'ası budur:

Yedidir râziye ey merd-i fenâ,
Zikr ü ihlâs ve vera' dahi rızâ.

Dördü bu, üçünü dahi bile gör,
Ki, riyâzâtla kerâmetle vefâ.

ALTINCI FASIL

Kıt'ası budur:

Nefs-i marzıyyenin altıncı kıt'asında zikr olunan yedi sıfât-ı hamîde-i rabbâniyyelerin(i) beyân eder.

Yedi marzıyyedir eyle nigâh,
Bu makâm ehli görür zâtullâh.

Biri terk-i beşeriyettir onun,
Ve tahallukta bi ahlâkillâh.

Birisi dahi tefekkür fillâh,
Birisi dahi safâ fi nûrillâh.

Ve takarrubdur ilallâh birisi,
Ve telattufda 'alâ halkıllâh.

Altısın eyledikse tekmîl,
Ki nasîb ola likâ-i zâtillâh.

[155] Bu sıfatların bi-hasebi'l-icmâl tahsiline ve bi-hasebi'r-remz tekmiline işârettir.

Merâtib-i nefsdan râziye makâmının beşinci kıt'asında zikr olunan sıfât-ı rûhâniyyelerin(i) ve marzıyye makâmının altıncı kıt'asında zikr olunan sıfât-ı rabbâniyyelerin(i) dahi üslûb-i sâbık üzere, şerf'at ve tarîkat hasebinde, nutk ü tasrîh ile ve mârifet ü hakikat mücebinde, remz ü telvîh ile lâzım ve lâyıık olduğu mertebe, tafsîl-i fâik ile meâni-yi basîta ve dakîkasın(ı), hâle mutâbık tahkîk ü beyân kâbil idi. Ve lâkin risâlede ihtisâr-ı matlûb murâd olunduğundan mâ'adâ, tâlib-i sâdık bu iki kıt'alarda zikr olunan

sıfât-ı hamîde-i rûhâniyye ve rabbâniyyelerin maânîsin(i) ve esrâr ü ahvâlin(i), elfâz ü ‘ibârât vâsıtası ile tahsîl etmeyip, buralara ve bu mertebelere geldikte, tahsîl ettiği kuvvet-i isti‘dâdı ve mürşidine ‘âlem-i bâtından fâiz ve lâyah olur. Feyz [156] ü irşâdı ile tekmîl etsin için tahrîr ve tafsîl olunmadı.

Hâtimetü’r-Risâle Ve Tenbîhü’l-Makâle Oldur Ki;

Tâlib-i sâdık, risâle evvelinden bu mahalle gelince(ye kadar) zikr olunan tertîbât ve terğîbâtın meânîsini, zevk ü hâl ile fehm ü iz‘ân edip, ya‘nî *yeküm* itlâk olunan tavr-ı evvelin nefsi-i emmâresi ahvâlin(i), sadr ‘âleminde ve *düvvüm*’ün nefsi-i levvâmesi ahvâlini kalp ‘âleminde ve *süvvüm*’ün nefsi-i mülhemesi ahvâlini rûh ‘âleminde, kemâl-i gayret ve mücâhede ile keşf-i ma‘nevî ve ilm-i ledünnî yüzünde, mümkün olduğu meretebe, hâl ile tahsîl etti ise, *pencüm*’ün dahi nefsi-i râzıyesi ahvâlin(i) ve kıt‘asında nazm ile zikr olunan yedi sıfât-ı hamîde-i rûhâniyyesinin me‘ânîsini [157] ve esrârını, sırr-ı hafî ‘âleminde ve şeyşüm’ün nefsi-i marzıyyesi ahvâlin(i) ve kıt‘asında nazm ile zikr olunan yedi sıfât-ı hamîde-i rabbâniyyesinin me‘ânîsini ve esrârını sırr-ı ahfâ ‘âleminde tahsîl edip, hakâyıkına vâkıf ü ârif olmakla, *heftüm*’ün ahvâl ü esrârın(i) dahi, hafâ-yi mutlak ‘âleminde tekmîl eder. Ya‘nî nefsi-i tezkiye-i tâmm ve kuvvet-i rûhâniyye tahsîl edip ve rûh ile ittihâd kesb etmenin, *telvîn ba‘de’t-temkîn* hâline vâsıl olmakla, nefsin yedinci meretebesi olan *rûhu’l-kuds* makâmı hâsıl olunca, *hafâ-yi mutlak* ‘âleminde *tecellî-i zât* ve *makâm-ı ahadiyyeti’l-cem* müyesser olmakta, *vâfir ü fâik* ve *fark-ı sâni* ve *cem‘ul-cem* hükmüyle, meşrebine ve hâline göre kutbiyyete ve tasarrufât-i ilâhiyyeye kâdir ü lâyah olur. Zîrâ nefsi-i marzıyyenin sıfât-ı hamîde-i rabbâniyyelerin hâli ve hükmü bu kemâlî îcâb eder ki, ârif-i ehl-i hâle ma‘lûmdur.

الله تعالى اعلم بالصواب واحكم بالخطاب واليه المرجع والمآب ومن رجع اليه بالسنة والكتاب بطف الله الملك الوهاب

[Allâh Teâlâ doğruyu en iyi bilen, hitâb ile hükmedendir. Dönüş ve sığınış O’nadır. Kim ki, kitâb ve sünnetle O’na dönerse, Melik ve Vehhâb olan Allâh’ın lütfü ile o kişiye en güzel sığınma yeri ve sevâb vardır.]

تم البياض والتصحيح بكتابة العبد الضعيف محرر الرسالة النحيف في سنة تسع وخمسين وماتان و الف

[Beyâz (temize çekme işi) ve tashîh (düzeltme işi), bu küçük risalenin yazarı, zayıf kulun yazımı ile 1259 senesinde tamam oldu.]

Antikara Terakki, Mill. Cografya
Fakültesi Kütüphanesi
45070
13.1.1964

A 80

**هذه الرسالة المتما بصلح النفس وحوالها
ليبان مراتب النفس وصفاتها**

المجد لله الذي عرف الطالب نفسه بحكم كلام من عرف
نفسه والصلوة والسلام على عمه الذي كان نظماً لضمون
قوله تعالى كنت كنزاً مخفياً وعلى له واصحابه الذين وقفوا
على سر قول الحق فاجبت ان اعرف خلقت الخلق بعد حمد
حمد اى قديم وصلوة وسلام رسوله كريم وجمادى باعظام
مرشدين وآل واصحاب راشدين اى طالب الحق ودور
وى واغيبه صول ذات واجب الوجود بل و آكاه اولئك
سلطان انبيا حضرت محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم
كنت كنزاً مخفياً فاجبت ان اعرف خلقت الخلق لا عرف
عبارة بمراسر ايله حتى تعالى ان حكايته يورد نظري حديث
فقد سيد فهم اولئان اولدركه انسانك ما خلق له سوى حتى
على شريفه و سلوة بطريقه تدل على تحصيل تجليات تلكه
الله تكلم الله اولد و حتى من عرف نفسه فقد عرف ربه
عبارة بيله وارد و مشهور اولان كلام شريف باصا تحصيل

معرفه الله دن دخی فهم اولئان اولدركه طالب معرفه الله اولان
عاشق صادق و مرشد کامل فایق ارشاد ندن انش عشق الحق
بوتنه طلب مجاهده ده جو هر ز نفسی فالایدوب و حاله
سکه معرفه لایق اولمسی اولاند و نفسی بیکه
موقوف اوله **الحرمه الرساله** حتى تیک نفسی بیکه
موقوف ده بو طسیرک فتحه بوله عارفه معروفه
لمولانا احمد جلیبی فی یوسف زلیما معرفت سکه مبارکد
لالیق اولماز بوسگه یه **عمره قطع** **الحرمه الرساله** برکوم
تجلی بجر نفسه عرفان های غوامص معارف سنده طرکود
کفوا صرد لاجفردی بجر جانندن برکوم اى صرا و معارف
سنده آله کورانی بو سید ندرکه مرشد کامل سلطان
فقر خصوصه زیاده اهتمام ایدوب نفسک ذاته
متعلق و نفسک صفان ذمیه و حمیه لرینه متعلق
مختصر و مطول جو رساله لرو کابلنا لیا تمشرد
زیرا ابتدا خلق سنده نفس شوم و مزمووم و بد صفت و بد
حال خلق اولمشدرو بواجل دن صفان ذمیه سنی صفت
حمیه بیدیل لازم اولد یعنی سبیدن اولاسالکه کفرد
نفسین و نفسک صفان ذمیه و حمیه لرینه **بالکون**
بجاهده اینک لازم اولدی **فی بان خلق الروح و انفسه**

روایت اول نور که خالق دو عالم ذی روحان اولان
 جن و بنی آدم ایچون روحله نفس خلق ایدر اولدوق
 اولو حی خلق ایدوب و عالم وجوده کلنجه توحیددان
 حقله ربوبیته اقرارین و عبودیتنه استحقاق
 و لیاقتن اظهار ایچون حق تعالی باروح منان ایدوب
 باروح بن کم دیور و حه خطاب اتدکن روحک
 فی الحقیقه شانی پاک و عالی و ذات صفاتی ذمیه دن
 بری و خالی و لماغله بران تردد و نانی مآلی کوستر میوی
 حق تعالی نیک خطاب مستطابنه علی الفور جواب ویرد
 ربوبیته اقرار و وحدتنه ایمان قصده انت ربی لا اله
 الا انت دیک باجلدن روح حق تعالی فتنده مقبول
 و مرغوب اولوب و علوشاننده فالروح من امر ربی
 نازل اولدی بعد حق خالی نفسی دخی خلق ایدوب
 اکادخی یا نفس منان ایدوب خطاب اتدکن نفس
 اولامده روح کلجه توحیدله ایمان کور میوی شاند
 اولان فنج حال و جهل ضلالتن اظهار ایدوب فنج حال
 کند و وجود نلذ و کبر عنادند جواب ویرمد و کند
 مانعلا وجود حقه مقابل ایدوب نفس خدی خدی
 به و منان ایدوب جن این کم دیجیل شوم و بل حال

اولاد

اولان نفسک صفات ذمیه سی کیدوب صفات فایله
 متصف و مرتبی اولسون ایچون حق تعالی کند و قدر تیله
 بدی یوزیل نفسی جهنم آشنده بقوب عالم معناده بوجله
 معامله و عذاب اتدی و بوقدر معامله و تربیتدن
 صکره حق تعالی تکرار یا نفس بن کم دیک کنین اولکی
 کبی یا بن کم دیک حق تعالی تکرار عالم معناده بوقدر
 بیلاج و صوسز قوم معامله سیله تربیت ایدوب
 بعد حق تعالی یا نفس بن کم دیک کنین ذکر اولنان
 ریاضت معامله سیله نفسه فنا و تزکیه کلوب و کبر
 و عناد صفتی کیدوب حتی کلمغه قابلیت کلکین اول
 دخی روح کبی اقرار و ایمان قصده انت ربی لا اله
 الا انت دیدی و بوقرار ایمانله خدمت حقه قابل
 و لایق اولوب و جود انسانه تصرف ویرل امدی
 بور و اتدن معلوما اولدیکه آدمه کوره هر کسده
 نفس اماره نلذ بو حالت صفتنده بقیه شومت اوله
 که اهلنه معلومدر **سوال** و اگر نفس ایچون شوم
 و بد حال خلق اولند دینلور که جواب بو خصوصاً علم حقه
 و اسرار حکمت الهیه مظهر اولان عالم ربانی انسان کامل
 بیلور و هر کس به الفاظ صریحه ایله تحقیق وینا اولن

و بوجھ خصوصاً عالم ربانی و امام قاشانی قدس سرہ حضرت
 تکریم اصطلاحاً حاتمہ تجریم یا تکریم حکمت مجبوراً تکریم
 حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بوجھ بر حکمت
 مجبوراً وہ بر خاتونک سوائے صراحتہ جواب ویرست
 هكذا اوجی کی بیور مشردر سبب تالیفی یعنی سبب
 صدور کلام رشادی و باعث ظهور مرام فزاد کے
 اولد کہ نفس خصوصاً زیادہ اہتمام و مجاہد
 لازم اولدوغی جلدن بوفقیہ حقیر و ضعیف و بر تفصیل
 درویش کسر القواد الراجی عفو ربه اھا در نفس قطب
 تریہ پرا نور لرنک مدفون قطب جهان و مرشد الشیخ و
 وسلطان اهل الان حضرت الشیخ شعبان افندی
 قدس سرہ المتین و روح الله روح الامین
 حضرت تکریم تجارہ مرجع جملہ انسان لرنک علوم الفقہ
 ایکن طالب صداد قلبه ارشاد ملکن مراتب نفسی و
 نفس صفات ذمیه و حمیدہ لرین تلقین و بیان
 اندکہ انرہ حفظ و معرفتی آسان اولم ایچون فیض
 اھل ایلہ و حضرت سلطانک روح پرفو طرند زہمت
 و اشارتہ ہر برینک القابن و مرتبہ سین برد قطعہ ایلہ
 نظم ایدوب و یکسر صفات ذمیه و حمیدہ کار قطعہ

ذکر

ذکر و بیان ایتمش ایدک کہ بولرد **قطعہ اولی**
 نفس امارہ صفاتی ہفتد کبر و حرص و حسد و شہوتد
 دررد بو اوجنی داخلی دکاہ بخل و حقد و غضب و حدتد
قطعہ ثانیہ داخلی ایلہ فکر عشرت و عجب ہوسر داخلی مکن
 دررد بو اوجنی داخلی کلہ کہ تخی ایلہ لو میلہ قرہ **قطعہ ثالثہ**
 ملہ ہد داخلی بدیدر جانا علم تواضع و تحمل بخا دوردی
 بو اوجنی داخلی حقیقت استقامتہ قدامت صبر **قطعہ رابعہ**
 مطمئنہ یدلی صاکوکل جود و عزم و شکر و توکل
 بشی بو ایکنی داخلی ایش کہ عباد از خدا داخلی نڈل **قطعہ خامسہ**
 بدیدر رضیہ ای ہد فنا ذکر اظہار مورع داخلی رضنا
 دورد بو اوجنی داخلی بلہ کور کہ دیاضتہ کر اسلہ و فاما

قطعہ سارسہ

یدی و منیبہ درر ایلہ نگاہ بومقام اھلی کوردن ان الله
 بری تراء بشریتد رائل و تخلق باخلاق الله
 برپسی و اتقکم في الله برپسی داخلی صفاتی نور الله
 و تقر بدرا لى الله برپسی و تطفف على خلق الله
 التي سین ایلد کسہ تکمیل کہ نصیب اولہ لقا ذات الله
 و داخلی مراتب نفس و صفات لرین بونقلہ بیان ذات اجمالہ
 اولوب بر مقدار تفصیل مفید لازم اولم اعراض ہکسہ

معلوم و اسان اولسون ایچون اظهار فضل و همنر
اولمقله بعضی مبتدیره فهم و ادعای غایت لازم اولان
یررده انشاءات میلیحه و عبارات فیضیه قصدا تمیوب
الفاظ ترکیه و بسیطه ایله عامل مجاهدی مرتبه
قدسیه یه ایصال ایدر بو مصحح النفس نام رساله فی
بوضعیف البصانعه و قلیل البراعة بوضعیف و قتلته
جمع و تحریر ایتدی که عاملان شریعت و سالکان
طریقت و محضلان معرفه و مکملان حقیقت اولان
اخوان خلاق صفا و کماله ابد الابد بعون الله رب
الهادی مستفید و بر مراد اولد قلرنده بو فقیر و مذنبی
دخی لطف نرندن خیر دعا ایله یار ایدک لر **بند مرغوب**
ای طالب صادق و مرید عاشق بو دخی معلومک
اولسون که طریق حقه سالک اولوب دل مجاندن
معرفه نفس سیبیه تکمیل معرفه الله مراد ایدر درویش
اگر بورساله و اگر غیر رساله لر و کتابلر در ابتدا سلک کنه
اصلا بریله مقید اولوب همان مرشدینک شروعتی
و حق تعالی نل فیض و عنایتیله مراقبه و مجاهدی بشغور
اولوب رسالیله و کائناتیمکی ظاهر کوزندن ترک و
خواطر افاقه فی و افکار خالیله فی قلبدن طرد ایدوب

دخی

و دخی واقعه لرین مرشده تعبیر اندر مکه دل و جان
کوزین اجوب انفس عالمنده اولان حال و صفتلرین
کوروب و بلوب عالم غیب و ملکوتدن ظاهر و منکشف
اولان وارداتی و معانی کشفیه فی قلب و روح عالمنده
بولمانه و بلکه قصید و عزیمت ایتکله تجلیات الهیه یه
لائق و مظهر اولوق کدر و اگر مجرود رساله و کتابلر بلکه
و تخصیله قصدا ایدر ایسه قوت علمیه ایله بر مقدار
تکمیل حال ایدر کی استفاده ایدر و لکن معرفه
قابلیه ده فالوب معرفت خالیله که مرکز بر معرفه الفک
موقوفه علیها سی اولان معرفه نفس حال ایله تحصیل
اولنایحق معرفه الله دخی حالله تکمیل و نماز **لایحه**
بروجه تمثیل و دخی بیت المالدن اذن سلطانسز
خفیه النان مال مال غلور دید کلری کی قال ایله رساله
ایله تحصیل اولنان معرفه الله دخی حال غلور دینمک
جائز درامدی بو حال مقبول دکدر و اهله معلومدر
تمثیل معرفه المقالیله نحو الرساله الاحوالیه اهل
اهل حال اولوب معرفه قابلیه ایله عارف اولان
شور کسه یه بکزر که علم غلور قواعد حقیقه
اهل اولان علم قواعد عربی اول کسه نل یاننک

سویلیشور لر ایکن اول کسسه علمانک اغزندن ایشمکه
یا خورا هلندن علم خود رسا بدینوب و قوم دین محتر
ترکی قریبه اعراب کابندن سواد خوان اولمعه کندوی
او قریوب عقل معاش قوتیه قرا اعدا اعرابک مرفوعا
ومنصوبات و محجور اتن ضبط و حفظ اتمکه فاعل
و مبتلا و خبر و سائر منسوباتی مرفوعه در بشر مفعول
و سائر منسوباتی منصوبه در و مضائق الیه و حرف
جازه داخل اولان مجرور در دیوالقاب و اسامی سے
ایله اغزندن خبر ویر و ایشیدن لر دخی فی اعراب
بلور صانور لر و لکن لازم کلمه هر برینک محنتک
اعرابک خالزن و قواعد علییه سن بیان و تقریر ایتوب
و ترکیب عربیه دخی و قودقه اعرابی ایله قرا تنه قادر
اولیوب و اعراب بلسی مجرور لعلقه لسانه جعوب
باب علم خودن هیچ برنسه فی مفید و نماز و بر محل اولور که
جملی دخی ظهور ایدوب اهل علم غریب لر یانندک بالمواجهه
فضاهت و رسوائی لو حاصل اولور **ولایحه المقال**
در تمثیل استیاج ابدال معرفه قالیه ده قالوب
معرفه فوقیه و حالیه بیر واصل اولیان اهل سلوکل
حال و مالی دخی نیه بکریه دینلو کس بو تمثیل لایح اولدی

سلوکل

سلوکلک عرفان کامله واصل اولما مشتیاح بی کمال
ونادان بی حال و ضمیران بد قال سیاح ابدال حالیه بکنر
زیرا بو مقوله ابداله مراتب اطوار دن و مقامان معرفه
الهدن و تجلیات الهیه دن سؤال اولنسه عارقله فانه
و حالیه قادر اولمایوب مبهور و لالا اولور و اما
احوال عالم فترندن و اشکال عالم کثرتدن سؤال اولنسه
ناغ اهل فراغ و قریب بر لاغ کبی قصه خوان صفت لطیفه
ولاغ ایله مجلسی پرایدوب و جرعه دن قلبنه صلورده
اسرار موجبا فکار باطله و خیالات زائله اقضا
اندو کی قیل و قال و بی ناله شروع ایدوب اهل کشلک
و تنبلدن و بطال و اهل کسلدن کلام بی نالز دکلر کندو
آوانه و بیهار بولدقد قدر نضکم ایدر که سیاحت عالمک
فلان قدر عظیم شهر لر و قضایات و قلعه لرده بو قدر
طاق لر و صخره رسیل اتم و اول طاغ لرده و صخره لرده بو
بلند و مهیبا حجار و اشجار و انواع نباتات و ازهار و نیجه
مرغان بلند پر واز و بلبل پر واز و نیجه بو نر کبی حیوانات
عجیبه و اشیاء غریبه کوردم و بو قدر باد شاه لقیر
کزدم و هر ولایتک و دیارده بو قدر زاوریه و خانقاه
و بو قدر ترنه مشایخ اهل الله زیارت اتم و بو قدر صاحب

کرامات و اهل ولایت سلطانه بولندم و مستجاب
 صفا بنشر بیه مشرف و بر صفا اولوب همت غالیه لرینه
 و خیرد غالیه مظهر اولدم دیوب بوقدر لاف و کذا اف
 خبر و یروب و لکن بوغجه سیرا تدوکی شیانل حالندن
 و حقیقتندن و سرنلند و اولد زيارت اندوکی تریه لر
 و خاتقا اهل را سارندن و بولشوب مصاحبت اندوکی
 سلطانه عرفان و حالندن بی خبر اولوب و کندو
 قصورین و عین دخی بلیوب قورخی دعوا و یهوده
 سوز ایله کونی کچر و مجرد صورت و اشکال سینه قلور
 و سیرت عالمندن بی خبر اولوب عارف اهل حال اولماغله
 حجاب کثرته و وادی جمالته قالب کند و مقدر این
 و حالن بیلر بکن بنه اهل اللدن کچور ندکم عارف لدرن بر
 بیورد **بیت** تو کجی لیک در بند طیبی لایق جان لیک در زند
 جنمی مدی تصوفی و معارف الهی بی مجاهد و تسلیم ایله
 مرشد کاملدن تحصیل و تکمیل اتیبوب مجرد طور ری
 و طور لری اصولا سما سن از بلیوب و تغییر واقعه
 مرتبه سندن قالب و مراتب نفس و نفسک صفات
 ذمیه و حجب لرین و مراتب روحی و جلاسی و احزان
 و مراتب قلبی و صغیر سن حالان و مراتب عقلی و ادراکاتن

شهر

شهود و زوقله بلیوب و فناء ثلثه و تجلی ثلثه و توحید
 ثلثه و فنا و بقا و مقام جمع و جمعدن صکر جمع
 الجمع و فرق ثانی و تلویح بعد التکلیف حال لری کشف
 معنوی و سر و سر خفی و خفای مطلق حال لری
 شهود تام ایله معروفی و حالی المیوب بو عبارات
 و اصطلاحاتی مجرد اغزدن او کترن کسنه لر دخی
 اغزدن و ترکی قواعد اعرابدن مسائل نحویه نک
 اعرابن او کترن کسنه یه و ستیاح ابدال بکرن
 حتی شیخمر و شیخ جهان و قطب زمان و مرشد اسر
 و جان شعبان افندی سلطان قدس سره مخبر لرینک
 خلفاء کرامندن سجاد مبعیر عالم لرنده ارشاد
 ایدن مرشد کامل و عربی هاد بیلر بمر عبد الباقی افندی
 و شیخ الدین افندی قدس الله سره هاد طایفه استحقاق
 کامل ایله ارشاد ایدر لر ایکن ایکی سندن دخی سر شاد
 ایله تحصیل زمانندک عالم غیب ملکوتدن مر عند الله
 قلبه انکشاف و روح فیض ایله هر طورده مفاخر
 اسما مقتضا سنجیه ظهور ایدن واردان و تجلیات
 و سائر لواج و حالان لسان معرفه فشا و حاک
 نشا طریقه زیاده کشف و بیان مراد اند و کله لسان

بیان ایستوب معرفه کامله حایثه وجدان اولاندردیو
 رضله ارشاد ایدر لدی بیت اولیز درس علم ستر
 علم خلقه حرف و صدایله تعلیم و دخی بیور در دیکه
 شعبان اقدی بزه ارشاد کلدنک هر ماده و هر جا
 دله کور میوب فیض حق میسر اوله دیود عاوهت
 اید کلدنک ماعدا اکثر زمانک مبارک اللربیک
 ار فیسله کو کسومزه وروب اشارت ایدوب وار
 درویش شغل و مراقبه ده اول صکره بولور در
 ایدی دیو جبر و یروب و آنردخی بو و جمله ارشاد
 و عمل اید کلدی اجلدن بز دخی شغل و مراقبه اولور
 و بر مقدار ایجر و عالمدن کشف معنوی ایله فیض
 میسر اولد و نفسکم بر مقدار حکیمانه بیان ایدر لدی
 البته علم تصوف و معرفه الله فاله قالمیوب حال
 اولخله بو جمله اولق کر کدر نکم یحیی بن معاذ الرازی
 قدس سق العالی حضرت نوری من اراد ان یندس بین
 الصالحین بالقول دون الفعل والحال فهو کین یندس
 فی الولیة التي لم یدع الیهایور مشلر در معنی مله
 فصلک صفت استقامت بیانتک انشاء الله ذکر
 اولور و دخی یوقارود مخلقت نفسک ذکر و اشارت

الندیغی

اولند یغی وزره امام قاشانی قدس سق حضرت نوری
 اصطلاحاتک حکمتی اوج و جمله یازوب حکمة
 منطوق بها و حکمة غیر منطوق بها و حکمة مجمله
 بیور مشلر در و یوزم رساله احوال نفسی و مر اینز
 بیاندک معرفه اللک و علم تصوفک دله کلوب منطوق
 بها اولان مرتبه لرین و صفت لرین بیاندرو بو مرتبه
 نطقه و لسانه کلد بر لر و حال لرجو قدر مرشد کامله
 خدمت و تکمیل ایدن اهل حاله معلومدر بیان مفید
 و مشایخ عظامک بو خصوص رساله لر و کابل
 تالیف ایتکدن مراد لری سائر علم کبی انلردن اوقف
 و یازیلوب علم تصوف و معرفه الله تحصیل و تکمیل
 اولسون دیمک دکلد رانجی عارفه تکمیله نصکم
 دقائق معارفدن و مراتب نفسدن بعض مشکلا
 حل ایدوب ارشاده زیاده قوت کورسونلر دیکد
 و یوندن اول ذکر اولند یغی مفهومه مرشدک
 طالبه حکیمانه بیان اید کلدی کبی مرشد کامل
 حاضر بولند فک ایجر و دن ظهور ایدن بعض
 حالات و واردات و تجلیاتک کشف و بیانتک
 اولسون دیمکدر بیان دیکر و دخی تکمیل حکمال

قوتك اولوب اصل مشكلاتي اولميان كامل ومكمل
 عزيز لرك قلب كاشف معرفت وروح فايض حقيقت
 لري ناسوت دن لاهوت و وارنجه جمله عوالم ومقاما
 سير وشهور لرند احاطه كليہ بولوب ايات تنزيه دن
 غير ايات نكوتيه يه وكتب حقيقه يه ناظر اولد قلم
 اجل دن ارشاده و غير حاله رسالیه و كتابه
 احتياج لري يوقدر و بوحال و كالمده اولان غير لرك
 رسالیه و كتابه باقد قلمی تقدیرجه استفادہ ایچون
 باقر لر انجی ساثر كامل لرك عرفان حال لری ایله كندو
 عرفان حال لرین تطبیق ایدوب و عالم معارفه و باطنك
 انلك روحيات لر ایله مكالمه و مضاجبت ایدوب
 روحانی و شرافی صفاتك ایچون باقر لر بوحال
 اهلنه معلومدر **تكرار سبب تالیفه اشارتند:**
 ودخی مشایخ عظام و علماء كرامك نفسه و نفسك
 صفات لرینه متعلق نفیس و لطیف رساله لری
 وارایكین بوضعیف كمال و خیف البال مرتب نفس
 خصوصنده بو معنی النفس نام رساله بی جمع
 و تحریف اجزا لد و كنه سبب اولد كنه انلك تالیفه لرند
 اطلار سبعة مراتبی اعتبارا تیمیوب علی الاطلاق

وكيف

وكيف ما اتفق اعتبار اخرايله و غير ترتيب لطيفه
 تفصيل و بيان ايتش لدر و طور مراتب اعتبار ايد
 عزيز دخی بومنوال و زره هر طور ده ذکر ا تیمیوب
 و طور لر ده ذکر ایتد و کی تقدیرجه بوقطعه لر ده
 ذکر اولنان ترتیب و زره انجی صفات نفسدن
 اساسی ایله بدیش صفات لرین ذکر ایدوب مرتب
 کاه کی غایت ایله اجمال و احتصار اختیار
 ایتش لدر اگرجه احتصار مطلوب ددر و لکن علی
 وجه التفصیل و التطویل دکل علی وجه الافاده
 و الاطناب استفادہ مستطابچون اول سلطانك
 ارواح مقدسه لرند استمداد و حتی تعالیدن
 استعانتله انلك بیان روحانی لرینه و کلام ربانی
 لرینه شرح و بیان قصد اولنوب و انوک او زربنه
 بنیاد اولنوب بورساله مراتب نفسی و نفسک
 هر مرتبه سنک صفات ذمیه سنی و حمید سنی
 بیان ایتک هر طوره و هر مقامه مجاورت و مقارنتله
 واقع اولمقد و بیانه ییله درج ایتکله تفصیل و بیان
 اولنمقد طالب و سالک اسهلیت و انفعیت حظ
 اولنمقد هم حقیقه الحال اوله **مثلا اهل سفر**

هر قوند و غی منزلده و خاندک زخیره بولو باخریره
 وارمغه و کتورمکه محتاج اولیوب سفزند قولایلو
 اولدیغی کبی بو ترتیب اوزره دخی جمع و بیان طالبین
 ایله در فافهم و دخی قطب همان و مرشد انس و جان
 شعبان افندی سلطان قدس سره الغیر حضرت لرنیک
 موصل حق اولان سلسله علی الشان لرنیک وارکان
 لطیفه لرنیک الی الان ارشاد کاتر شاد بو طریق اوزره
 اولوب و بو معانی و حقایق حسب حال و لما غله
 بورسالر دخی بو منوال اوزره جمع و بیان
 میتر اولشد و بورسالیه بلا غرض و حسب الله
 نظر اولوب و بو نظر ایله عیب و نقصان مشاهده
 و معاینه ایدن اخوان ذوی الاحسان موجودر که
 خصال حمید لری و اخلاق جمیله لری مقتضای
 دامن لطفله جمله عیبی متراند کتر ندن مانعا
 نقصان اتمام و خطاستی اصلاح بیوره لر
رسالة مصلح النفس بیان شر و عدد ای طالب
 صادق و مرید عاشق کلام سابقدن انس و جنات
 ماطلق له سی معرفه الله اولدیغین و استعداد و
 قلبی تقداری تحصیل و کجیلدخی اوزرینه فرزند

اولدوغن

اولدوغن بلد کیسه و دخی من عرف نفسه فقد عرف
 ربه کلامنک کا هو حقه معینی فهم و از عان اندکسه
 استاد عالم اولان مرشد کامل و معارف مباشرت
 وار شاد ایله سرای عرفانک اساس و بنیادین کند و
 وجودک عالمنده براق سین زیر اکثر معارف روحا
 سنک کند و وجودک ویرانه سنک مخزون و مدفون
 قلب انسانکه طلسمان عجاب دارد و دخی بو فنی
 لازم اولان طلسم عجیب آرزوهای نفس اوزره بغلشد
 نتم بیت سابقه معلوم اولدی مادامکه وجود
 عالمنده بند مجت دنیا ایله باغلتن طلسم عظیم
 ذکر الله ایله و مغان اسماء شغالیله مرشد کامل
 ارشادندک کشف معنوی ایله فتح اولنیه اسرار
 صکت کنز و قوف و حلاله معرفه الله الکریم
مختر الیه رساله کنت کنز کفی بولون در رسک طالبیا
آرزوهای نفس اولدر قلبکی ویرانه قبل بیان مفید
بر وجه لایحه و دخی من عرف نفسه کلامنده نفس
 ملد و روحه مقابل اولوب صفات ذمیه و حمیده ایله
 متضفا اولان نفس معهود دکلدی بلکه مراد طالبک
 کند و عین وجودک در که انسان درت سنک باسند

بو محله نفس که سنک مدلولی بودرت نسنه نک
 اجتماعی ایله قائم اولان وجود انساندر و اولدرت
 بری نفس و بری روح و بری قلب و بری عقدر
 و سیدیحی سلطان قدس سر حضرتلری تلقین
 و ارشادینک اصولی و زره هر برینک اوچر مرتبی
 وارد و هر بر مرتبه نک بر اساسی وارد ر اهلنه
 معلومدر و بود ذکر اولنان ترتیب سلوکه اعتباراً
 اولنان اطوار اصولی و طوری اوزره دکلدروا
 تعبیرینک اصولی و قانونی اوزره در و مرشد کامل
 و مرتی هادی لریمز شعبان افندی سلطانک
 دهان عرفان فشانلردن بو ترتیب عبارتله نقل
 و بیان ایدوب بومنوال اوزره ارشاد طالبان
 ابتدیلر که سلسله مزدن اولان عزیز لره اهلنه
 معلومدر و بو تخریر رساله دن اقصای مراد اطوار
 سبعة ده اولان مراتب نفسی و نفسک صفتلرینی
 بیان اولماغین ذکر اولنان درت نسنه لره ترتیبینه
 و تعبیر واقعه قانوننه متعلق نسنه تخریر و بیان
 اولند یغندن ما عدا اطوار سبعة یا زان عزیز لرکی
 اطوار سبعة نک احوال تجلیاتنه واسلر حقایقنه

متعلق

متعلق تخریر و بیان و تحقیق عیان اولنادی الّا
 مگر که اقصای حال و محله کوره رمز و اشارت
 اولنمش اوله و درخی طوار سبعة حسینجه نفسک
 هر بر مرتبه سنک یدیش صفاتی وارد ر اما چشمه
 اولیاء و قطب الاقطاب و الاصفیا سیدیحی
 قدس سر الله سر الاعلی حضرتلردن شعبان افندی
 قدس سر حضرتلرینه کلنجه ارشاد ایدن سلطاندر
 نفسی الّتی مرتبه صفاتله بیان ایتشلردر و اولردن
 تکمیل حال ایدن عزیز لریمز دن بزدرخی بو جمله استرشاد
 واستفاضنه اتدک که نفساً ما و توامه و ملحه
 و مطمئنه و راضیه و مرهیه دیر لر و درخی اهل
 استعداد طالب صادق درویشک یدیحی طورنده
 و تکمیل حالنده نفسک صفات ذمیه سی بالکلیه
 صفات حمیده به تبدیل و لطفله نفس یدیحی طور
 روحله اتحاد کسب ایدوب مقتضالری و حالک
 بر اولماغین نفس عبارتله ذکر اولنموب روح قد
 عبارتله ذکر اولنور و بواجلدن رساله مزالتی
فصل اوزرینه جمع و تخریر اولندی اولکی فصل
 نفساً ما ره نک یدی صفات ذمیه سن بو قطعه ایله

بیا زیاد چونکه طالب اول کد وعین وجودین
 بلک لازم ایچی نفسک هر مرتبه سن و هر
 مرتبه سنک صفات ذمیه سن و جمیع سن
 رخنی بلک لازمدر که بونلری بلینجه من عرف
 نفسه کلامند حاصل اولان معنی کال بولینوب
 کاینقی نفسی بلز **قطعه اولی**
 نفس اماره صفاتی قفلد کبر و حر و حسد و شهوت
 دردی بوا و جی رخنی کله غل و حقد و غضب و شدتند
بیان احوالات نفسی بحسب وجه التمثیل و علی تصدیق المقدمه
 و نفس اماره انسانک وجودی مصرند کبر و عناد
 ایله متصف و عجب فساد فرعون مثال بر نظام ابد حال
 پادشاه بر حال مشابه سنک در و بویدی صفات
 ذمیه لر رخنی همان نادان و سائر و زراه بی ایمان
 اولانیدی مثال و ز بر لری مشابه سنده در زبیرا
 و لغت بیه من روسی بلی ایله حق تعالی نیک
 وجود انسانی شریف و تعظیم اندو کی روح سلطانی
 نیک حالت و حکمت نایع اولوب و عسک شیطانی
 نایع و در پش اولوب و بواجلدن عدالت و انصاف
 اولده اولوب روحه زیاده خصم اولما اعلان ایله

وجودی شهرین و قلبی سر اینی فساد و بیروب
 نفوذ بالله خراب و بیاب اید لر و بویدی صفات
 ذمیه دن زیاده ساثر اعوان مفسک و منفی
 ذمیه لری قتی جو قدر حساب و ضبطه قابل
 دکدر حق تعالی جمله مزی شر و فساد لرندن
 صقلیه اما بویدی صفات ذمیه لر که هر برین
 طالب کد وجودنک بقینا مشاهده ایله بلون
 و ریاضت و مجاهدت ایله صفات جمیع بنیدیل
 اتسه بیوک صفات ذمیه لر فزایه وارون حکمی
 لغو و مضمحل اولما غله حساب و ضبطه قابل
 اولیان اعوان مفسد مغرور صفات ذمیه لر
 رخنی بالکلیه زایل و مضمحل اولوب وجود و حکمی
 قلمغین طالبک و کاملک وجود شهری و قلبی
 سر اینی فساد و خرابیدن فور نلوب آسوره
 و معمر اولور **لا بینه** و نفس روسه خصم
 اولد و غشک و جی بودر که کجه امر حقه و جی
 انسانک نفسله روح از دلج انشیر در و بو
 معنی عارف کامله معرفت و درونک صفات اخصیایر
 خلصت و انقضای در بر زیاده حال قدر زرا

نفس اذنايه وكثرة ميل ايدوروح اعلايه ووحدة
 ميل ايدرامدى طالب صادق جد واهتمام ايله
 دقيقه فوت ايتيوب بصيرت واقدام اوزن اولتو
 كر كدر كه پنجه ده وششمده ايكى سى اتخاد كسب
 ايدوب مقتضارى برا ولد قور روحانيت كمال
 بولما غله درو يش طالب نيك حاله لايق ومستعد
 اوله **واقعه** وبو فقير وحقير بي وجود و پر تقصير
 واقعه سيدر كه مناسبله تحمير اولنديك رايه
 فى المنام اى قد جئت الى باب الجامع الكبير بل
 الاكبر وعلى الطبايق ما رايت مثله فى عالم الافاق
 فلما دخلته رايت رجلا مهيا نورانيا وعالماليبيا
 روحانيا على المقام الشريف والكرسى اللطيف
 ينكمم للقوم الخطير والرهط الكثير بالكلام
 الربانى والوعظ الرهمانى وهم يتوجهون اليه بكلمتهم
 فسئت عنهم من هذا الرجل الروحانى والعالم الربانى
 فقالوا هذا عمر بن الخطاب من خلفاء الراشدين
 المرشدين الى طريق الصواب رضى الله عنهم وعن
 جميع اصحاب رسول الله رضى الله عنهم فلما توجهت
 بالاصغاء التام فاقول كلام سمعت منه ما قاله

يا صاحب

يا معاشر المؤمنين انبهوا ولا تغفلوا عن شتر
 النفس الامارة ومن كيد الشياطين المكارة
 فان حالها وصفتهما واحدة فى الاغواء والاضلال
 ثم قال رضى الله عنه اعلموا انى قد شاهدت حالا
 من الشيطان انه اذا قصد على انسان ليغويه ويضل
 نظرا اليه اولاً بنظر دقيق فان كان هذا الانسان
 متصفاً بصفات ذميمة ينفع عليه بنسخة واحدة
 ولا يتقيد بحال من الاحوال والافعال لعلمه
 بانه يكفيه الصفات الذميمة فى ارتكابه للعاصي
 والضلال وان كان متصفاً بصفات حميدة ومتوجهاً
 الى الله لا ينفع عليه اصلاً ولا يتقيد باغوائه و
 اضلاله يعنى اذا كانت الصفات الحميدة فيروية
 بفناء الصفات النفسانية وبغلبة القوى
 الروحانية ومستقرة فى قلبه وروحه لا يقدر
 الاغواء والاضلال ف يرجع حزينا وذليلا وان
 كانت الصفات الحميدة ضعيفة وغير مستقرة
 فى قلبه وروحه بغلبة القوى النفسانية يحصل
 ان يغويه ويضلله وبعد هذا الكلام خاطب
 القوم ثانياً فقال جاهدوا فى الله حتى جماده

لافاء الصفات الذميمة الحيوانية والبقاء الضعفاً
 المحمودة الروحانية والربانية بظهور التحليات
 الصفاتية والازلية لعلمك تهتدون وتفكرون
 من شر النفس ووسوسة الشيطان واضلاله
دعاء مؤلفه اللهم اجعلنا من المهتدين والمفلحين
 بجمعة جميع الانبياء والاولياء والصالحين في كل
 الاحوال والمراتب والمقام يا ذا الجلال والاکرام
 برحمتك يا ارحم الراحمين والحمد لله رب العالمين
 معنای اهله معلوم در **الرشید المرمی فی المجاهدة**
 ودخی درویش طالبک صفات ذمیه در فیض الهی
 صفات حمیده به تبدیل اولیا نمون ابتدا یکی مجاهد
 خصوصتک مرشد کامل سلطان نشین نافع بشرف
 بیان بیشتر در درویش اول بشرفه اله عمل
 ایدر سه آسانقو ایله بر مراد اولوب تکلی حاله
 لا یبق اولور **اولکسی** درویش طعامی از بیوب
 زیاده طوف اولما مقدر اگر از ینک نفعی زیاده
 فانه سی تفصیل اولنه بشقه بر رساله اولور
 و درویش طالب از ینک ایله عمل ینک لازم دیگر
 عناصر اربعه اطلاق اولنان الش و ص و ب و ک

طایفه

وطریق ماده لرندن وجود زنده انش غالب اولوب
 درویش ناری مشرب اوله و اخلاط اربعه اطلاق
 اولنان صفرا و سودا و بلغم و دم ماده لرندن
 درویش دمیوی و یاخو در صفراوی مشرب اولغله
 عالم تجرید و مجاهد ده انش عشق الهی و تجلی روحانی
 حالی ایله حرارت بشریه سی نیاده غالب اوله
 اول وقت جوق یمک جایز اولور و لکن جوق
 لازم دکدر و جمی اهله ظاهر در اما در ریشان
 اینجه بومقوله مشرب و طبیعت از بلوغ اکثر
 ابد و خاکی و بادی اولور **لاجه** ودخی ناک و دمیوی
 اولوب جوق یمسی جاز اولان و ضرر اولیان
 درویشک ابکی علامتی وارد **اول علامتی**
 تقدیر یسه خلیه قضای حاجه و ارمز و اگر
 وار سه ده غایتله از وار در زیر طبیعت قریب
 حرارت الهیه طعامی باقرب مجرید اگر سانس
 احوالی کبی و سانس کسه لر کبی خلیه جوق وارد
 جوق یمسی صفت حیوانیدن اولدوغی کبی بودغی
 صفات حیوانیتدر **ابکی** علامتی طعامی بدکن
 مسک بردخی آغشیده بد و ک طعام نطقت و کدر

ویرمیوب دماغنه طعامک بخارندن حاصل
اولان افکار فاسد و خواص زائد علیه تکملا
راحت اوزره اولور اما بعضی بصیرتیز و عاقل
درویشلره افکار فاسد واقع اولور سه وه
تبدیل افکاری بلز و اگر بیلور سه طعامدن
اولدیفنی بیلا منسلوکی بو جمله اولیجی طالبک
فحشه سهولت و صفا اولمز و دخی درویشه
لا بقدر که زیاده آج اولما زسه ندریج ایله
حکمانه ریاضت ایدوب نواج و نه طوق اونو
باری لازمدر و حال بوبله یکنینه جوق نهمک
اولی در زبر ابوجواز مرتبه سیدر حوازه معرفه
اولیه **حکایت** و بو خصوصه بوقدر لازمکه
درا الواعظین ده کتور مش بر کون حضرت عمرک
او علی عبدا لله رضی الله عنهما خسته اولوب
طیب علاج ایدوب بلطف الله شفامبند
اولد قنصکم مرضی ایدی ربو حضرت عمر
طیبیه سؤال ایدوب اولد خجوق یکدن حاصل
اولان **عنه** مرضی ایدی دید که حضرت عمر
رضی الله عنه **وَالله لَوَعِدْتُ ذَٰلِكَ لَمَا عُدْتُهٗ وَاَلُمَا**

لا

لَمَّا سَبَقَتْ جَزَاةَهُ یعنی الله حقیقون جوق بکدن
اولدیفنی بلسیدم علاج تدارک اینمزدم وفات
انسه جازه سنک او کجه کتمزدم ببور دیلرو
عاقل و عارف اولان بو خصوصه بوقدر بیاندن
فهم و اذعان ایدر **و بشک** **ابکنجی سی** درویش
از سوبلک در زیر اچوق سوبلک بنی التند اولوب
واعضاء **رَأْسِيَّة** ن اولان دماغه کدر و اضطرار
وباشه صداع ویرمکه دماغی ایچنک اولان
عقله کدر و یروب و طالبک سلوکنده لازم
اولان قلبی و صفاسی نارین و عارفک ذوقی
و عرفانی نورین سیوند درر بو حالک تفصیلی
و دقیقه سی جوقدر و سلامه الانسان فی حفظ
اللسان و دخی بلاء الانسان من اللسان دخی
مشهور درر عاقل و عارف بوقدر بیاندن فهم
ایدر **و بشک** **ابججسی** از ابو مقدر زیدر
درویش جوق بیوب و جوق ایجه طعامک
بخاری دماغنه جفا غله رطوبت حاصل اولور
یعنی مثلا اسلین جامک قه سی اسلین بده سوبلک
بخارندن در لبوب یا من اولدیفنی کبی طعامک

و صویله بخارندن درویشک دماغنه رطوبت
 کلوب یا اش و لما غله کوز لرینه او یقوی انوب
 وبال ضروری او یوب غفلته دوشرا مدی
 درویش ریاضتله و او یقوی دفع ایدر بعض
 حال و عمل ایله او یقوسنی آجیوب واقعه کورجه
 مقدار دن زیاده جوق جوق او یوسه قلبه م
 فسوت و غفلت غالب او لما غله شوق و زوقی
 نوری سینوب ظله قلبیه به حماق عارض
 اولوب تحصیل کالدن فالور و بو خصوصک
 تفصیلورد فایق چوقدر عاقل و عارفه اشارت
 کفایت ایدر **ویشک دردیجی** غایت لازم
 کلیمجه خلقه فارشمیوب عزت و وحدتک
 اولقدر زیر خلقه جوق فارشمغله جوق
 بیوب و جوق سویله لازم کلور و جوق و بیوب
 لازم کلور و بیوبلردن ما عدا ما لا یعنی کلام
 سویلیوب گاه کارا و لغله مرات قلبیه ظله
 معصیه و فسوت و کدورت حاصل اولوب انفاک
 حالت عرفان دن فالور و دشمنی عزتک فواید
 و تحقیق و تعریف و تدقیق چوقدر **الحمد للرسالة**

ای طالب

ای طالب عرفانی کثرته قومه جانی
 بیل کی اول دائم وحدن کلی خیرانی
 تجلای دل جانی باله ایله علا بقدن
 ایدک تجلی ناکه برحالت روحانی
 حال ایله کمال ایله تحصیل فنا ایله
 باقی اولوب اول سنک علم لدن سلطان
 و اولسر القرنی قدس سره حضرت تبریک علیک با
 لوحه فاذا السلامه فی الوحده بیورد قلری
 کلام شریفلری دخی مقتره و مشهور و مقبول
 اولو الشعور در **و اول بشلک** **بشخصی** ذکر اولنا
 حاللری و صفتلری درویش طالب تحصیل ایدر کن
 دائما ذکر الله اولوب یعنی هر نه طوره و مقامه
 ایسه اول اسمه مشغول اولوب و ذکر جهه کی
 و ضرب توحیدی چوق اتمکدر و لکن مطلق
 دکدر زیاده ذکر جهه و ضرب توحید مزاجک
 و مشربنک تجلی اولورسه ایدک و اگر مزاجک
 زیاده قوت و صحت و صلابت اولیوب ضعیف
 الحال و نجیف المزاج ایسه غمگنه کوره ایدک و اگر
 اول حال مشاهد اتمیوب صفا علیه ابدوب

جهره حدن زیاده شوق ایدرسه دماغنه و لحم
 صنوبری اطلاق اولنان قلب جسمانی سنه
 اختلال کلوب واصطلاح مشایخه فواد اطلاق
 اولنان قلب معنوی سنه فترت واقع اولوب
 تحصیل کالدن فالور و بومقوله حاله مبتلی
 اولنه درویشان اراسنه فلان درویش بیدن
 چقدی دیرلر بوحال مرشد کامل اولما دیغندن
 حاصل اولور اهلنه معلومدر امارد ویش
 بو کلامی اشتدکه مزاجه و مشربک نخلی
 یوقدرد بو وهم و خیاله تابع اولوب کسسه
 و امله دوشمیه که نفس فارشوب یولی و ویلر
 و اهل شوق و اهل غیرت اولان درویش طالب
 و مرید عاقل اولدر که ظاهر و باطن هر احوال
 تسلیم تام ایله مرشد نه عرض و اعلام اید و اگر
 مرشدی کامل اولوب ذکر اولنان تفصیله
 و دقایقه عالم و مراتب قلبه و روحه و عقله
 و احوال طبایعه و مشارب عارف ایسه طیب
 روحانی و مرشد حقان در کشف معنوی ایله
 درویشک جمله حاله مطلع اولوب ذکر یاتا

حکایه

حکایه تعلیم و تلقین ایدر همان هر خصوصه
 مرشدک تسلیم و اطاعت لازمدر که درویشی
 اهل حال و اهل کمال ایدن بوحالند درویشک
 شیخی ذکر اولنان و جمله مرشد کامل درویشک
 دخی لازمدر و ذکر خصوصه دخی تفصیل
 و بیان و قیل قال جو قدر و لکن اختصار اولند
 ان برقلدن لور و بوش نشنه و اسامی سین
 حفظ ایچون عارف لردن بری نظم ایتشد
بیت صمت و جوع و سهر و غلبت ذکر بزندان بادوام
نا تمامان جهان و انکد کار تمام ترغیب دیگر
 و دخی ذکر اولنان صفات ذمیه نکه افناسنه
 و صفات حمیده نکه حصول و ظهور و ایقان
 هر کس کند و رایعی و عملی ایله تحصیل و تکلیفه
 و فتح و عرفانه قادر اوله مزبلکه بر مرشد
 کاملدن تسلیم تامله استرشاد لازمدر و دخی
 جمیع علوم می بقلم و تتبع ایدوب و علم نصوفک
 و معارف الهینک مشکلا تندن حل اشکال
 ایچون شریعت و طریقت کابلرینک جمله سنی
 مطالعه دخی ایدرسه مشکلا حل اولما بوب

مجرد کابله مرشد سز معرفه الله اله کرم زبیرا
 حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم الرفیق
 ثم الطریق ودخی من لا شیخ له لا دین له ودخی
 الشیخ فی قومه کالسبی فی امته بیور مشلد
 اما بعض غافل بنی اردن مرشد و شیخ لازم
 دکدر هر کسک شیخی قراندر و حقه و اصل و لما
 مجرد قران عظیمه اتباع شرع شریفایله عمل
 کفایت ایدر دیر لر اول مرتبه کرجل وارد روکن
 صلادز مبتدیک ادنی مرتبه سیدر و مؤمن عاقله
 لایق دکدر که ادنی مرتبه ده قاله و اعلا مرتبه سی
 حق تعالی حضرتز افعالا و صفاتا و اسماء و ذاتا
 شهود نام و حق و تجلیات ثلثه حالیه بلکدر
 و بومرتبه مجرد علم ظاهر یله و مطالعه کابله اله
 کبر زبیرا سلطان انبیاء انال انسان ظهور و بطناً
 و بطنیه بطناً الی سبعة ابطن وان للقران ظهراً
 و بطناً و بطنیه بطناً الی سبعة ابطن بیور مشلد
 و حق بودر که قران عظیم مفتنای امت و شیخ
 اهل مشلد و هر حال و کالاله کبریه اکانابع
 کالایله اله کبر و لکن بی آمدن اولان مرشد کامل

مجرد قران اتباعله کالات الهیه و حالات علیه
 تحصیل اتمک هر کسک حالی دکدر اولور سه د
 و احداً بعداً و احد در اول دخی مجرد قران اتباعله
 کمال عرفانه و حاله و اصل و لامز الامکر که
 محمد مشرب اولوب جناب اقدس خدادن موهبه
 ایله فیضه و انبیا و اولیانک ارواح مقدسه
 لرندن الهامه و همته مظهر اوله و امام هم امام
 نجم الدین رازی قدس حضرت لری و صداد العباد
 نام کابلرند بو معنای تفهیم ایچون تمثیل ایدوب
 بیورر که جمله امرضاد و اسنه و اصلاح
 مزاجه و نبضه قادر بر طبیب خاذق علم طبیه
 متعلق بر کتاب تالیف انسه طبیب خاذق و دن
 علم طبی و نبض احوالی تسلیم نام ایله تعلم انیس
 و معاجز پشور مکی و ادویه اصلاح اتمکی کور میوز
 و شهود تامله هر احوالی کور میوب و طبایع انسا
 بی بلیوب و اهل تجربه دخی اولیوب طبیب خاذق
 اولیان کسه مجرد کابله مرضانک هر مرضی بلکه
 واکا موافق دوا و یروب و هر شفایه سبب و لماغه
 قادر اولما دینی کبی طالب سالک دخی مرشد کامل

ارشاد المیوب هر حال مستورا و لوب قلب و روحی
 و تبره فو حی عالمک اکامعلوم و مکشوف و ولد
 و حقایق اسما و صفات و دقائق احوال ذات کابنی
 اکامفهوم و معروف و ولدن مجرد علم حدیله و
 دقائق و حقایق قرانی تفسیر دن بلیک و سائر
 علوم و مطالعة کتب ایله مرشد کامل اولامیوب
 بو حالاتی و کالاتی ارشاده قادر اوله مرصد
 قایلله و شهید کاتبه و کمل قایلله و سعید نائله و دخی
 مجرد بو ذکر اولنان علم ظاهر قوتیله ارشاد نشن
 معارف الهیه دن هر نه ظهور اتسه مراتب نفس
 و مراتب روح و مراتب قلب و مراتب عقل حبسیله
 واقعه لری مرشد کامل و شیخ معبر حضور نده
 تعبیر و تبیین اولنان کبی و ذکر الله ایله ارشاد
 و تلقین اولنان کبی دکدر و کشف معنی بوزنده
 معرفة نفس سببیله تحصیل اولنشن معرفة الله ایله
 عارف و کامل اولان کبی دکدر مجذوبان درود
 بو جمله عارف شیخ طالب صادقله و مرید باخلاق
 جذب حقیقیه و الهیه غلبه اندک انلری کابنی
 تلقین و ارشاده قادر و لایق اولیر و امام قسیر

کبری شیخی ابو علی الدقاق ع

قدس

قدس شیخ حضرت تلرندن روایت ایدوب ایدر لکه
 قال الشيخ الشجرة اذا نبتت بنفسها من غير غارس
 فانها تورق ولا تنمو واذا اثمرت فلا تكون ثمراها
 حلوة بعني شيخنا ابو علي الدقاق حضرت تلری
 بیوردیلر که بریوزنده بنی امدن باغبان دکیوب
 و آشلدن خدایی بنزا اعاج بر اقلنور و میسر
 و برمز و اکرمش و بر رسه ده دشتی اولماغله
 حکمة الله تریبه اولنوب و آشلان اعاج کبی
 میوسنی لذیذ و مقبول اولماز و دخی عزیز کبی بو
 تمیلنده مرشد کامل سز و طریقه خدمتسز نشن
 و لار شاد مراد ایدن طالبلره ارشاده قادر
 اولما دیغنه اشارت وارد و منکر و متعصب
 و اهل غرض و معجب اولمین اهل انصاف و اهل
 ازعانه بو تمیل و انده اولان اشارت کفایت
 ایدر **ترغیب مهم** و دخی طالب اولان مرید مریدنه
 ارادت ایله نفس اماره نک صفات ذمیه لرین
 کیدر میچون صدقله مجاهد اندک صفات
 ذمیه لرله هر برینک اسمی مرشد اغرندن ایشتمکله
 و نظم اولنان قطعه لر دن حفظ اینمکله قناعت تمیوب

هر برین عین و حقیقتی ایله کند و وجود ندک
 تشخیص و تمیز ایله بلك کر کدر که صفة ذمیه
 فنا و اضحلال میسر اولوب شردن خلاص اوله
 زیرا صفة ذمیه انسانک وجود ندک و سوسه
 شیطان کی وقع کو کجه ده قره قرجه نلک یاغی
 کبی کر لو کدر ویده قوت بصیرت و تشخیص
 و تمیز اولوب و غافل مشرب اولوب هر برین
 حقیقتیله بلبلک اولد یامز صفتلر کند و ده ظهور
 ایتدکک فسادینی و شرتینی کور منجه نیجه اولد یغز
 بیلر لایحه من لویجه بروجه تشیل مؤانف مثلا
 برکسه انسانی زهر یله هلاک ایدن بیلا نی
 کور مشر و هیچ بیلا مش اولسه و عاقل لر دن نری
 اول شکلی و صورتی ایله بیلا نی اکا از بردن
 کند و خیالنده بیلانک شکل و صورتن حفظ
 ایدر که کور دکه بیلوب و قاچوب شردن
 وزهر ندن خلاص اوله اگر اول کسه اهل
 ادراک و بصیرت اولوب بیلانک شکل و صورتن
 ضبط و حفظک خطا ایدوب فهم و تشخیص
 اتمد یسه کور دکه بلا میوب اوزدینه و ارسه

بیلر لایحه من لویجه بروجه تشیل مؤانف مثلا

نکاه

نکاه زهر یله بیلان نی مجروح ایدوب چراحتی
 ازا اولور سه بر زمان الم واضطر اب حکم و اکز
 چراحتی زیاده اولور سه نکاه هلاک اولوب
 یوف بره ضایع اولور و تلک الامثال نصیر بال الناس
 لعلم بتفکر و ن امدی درویش طالب دخی ایله دکه
 کند و وجود ندک طبیعت محض اولوب کر لو اولد
 صفات ذمیه لری تشخیص ایدوب هیچ از عاند خطا
 اتمیوب هر برین فراست و مجاهد ایله بیلوب و حذر
 اتمد یسه اول بیلا نی بیلوب و حذر ایدن کسه کبی
 صحای شریعتک و میدان طریقتک و باغ معرفتک
 و قصر حقیقتک فارغ البال و آسوده حال اولوب
 و ظاهر و باطنی معورا و مغله اهل حال و اهل کمال
 اولمغه لایق اولور و اگر صفات ذمیه لری تشخیص
 و از عاند خطا ایدوب حذر ایدک فرسه هر بر
 صفات ذمیه ندک عقرب و بیلان لری واری
 غفلت و جهالتک و پلنگک و آرسلان لری کو بطالت
 و ضلالتک دردمند درویشی تنها و غافل اولوب
 و اوزدینه حمله و هجوم ایدوب زهر لری و پنجه لری
 آلدقک صفات ذمیه لر زهری و شریله شریعتی

و طریقتی و دنیا و اخرتی و ظاهر و باطنی خراب
 و بیاب اولوب اهل الله تعالی اولان کالاندن محروم
 اولور **باب صفات کبر طالب** صادق قطع اولور
 ده ذکر اولنان صفتلردن کبر صفاتن افا ایتیمور
 و او جیحی قطعده ده ذکر اولنان خشوع و تواضع
 صفات حمیکه لرینه تبدیل ایتسه فجر خرقه
 و کسوه کیوب درویش صورت اولمقله نفس
 اماره نلک شر و فسادندن خلاص اولمغز **بیت**
 صوفیق تاجله عبا اولدی
 خیف کم معرفت هبا اولدی
 مفهومنه مظهر اولور زیرا کبر و غرور رده کجوسید
 امدی رده مستحق اولان شهود معرفه الله لایق
 اولماز کور مزمسین شیطان علیه الله ملائکه
 مقربین دن اولمشیکن شان بشر یفلرنده حالت
 بنونه خلقت بیدئی نکریمی ودخی و نخت فیله
 من رومی تعظیمی نازل اولان آدم صغی اللک
 و جو شر یفلرنک متحقق و مذکور اولان تکریم و
 تعظیم اسرارینه و حقایقنه کبر و غروری
 اجلندن واقف و عارف اولامیوب و من عند الله

سبحان

سبحان امر اولندق کبر صفت ذمیه سی افضنا سیله
 امر حقه امثال ایتیمور صفت کبر و عناسید
 باب جندن مردود اولدی و صکم پشیمان اولدی
 اما صوره پشیمانلق فائده و برمد کبر و غرور
 و عجب و عنادی اولان درویش دخی شیطان
 صفت متکبر اولمغز یوبابن مراد حسن حالله مقبول
 اولمق حق اولما غنی کبر و جود غلبه سیله مجاهد سنه
 تحصیل فنا و تکمیل بقای ایدیمیوب مقبول و
 مردود اولور **بند لازم** اما بعضی اهل کبر اولان
 کسنه لر صفت حمله تواضع اندک کند و لری
 خور و حقیر اولوب خلقه مغلوب اولور رضایه
 اما اوله دکلر زبیرا حضرت علی کرم الله وجهه
 اِنَّ اَوَّلَ عَوَاضِلِ اَنْ يَكُونَ النَّاسُ اَنْصَارًا يَسُودُ
 در بعضی بر کسسه اهل کبر اولیوب و هر جفاییه
 متحمل اولوب حلیم و متواضع اولسه عند الله اکا
 و بریلین عواضلردن اولدی و بریلین عواضل اولدر که
 جمله خلق اکامج و یاردیحی اوله لر و بو معیندن
 فهم اولندیکه اهل تواضع خور و حقیر اولیه
 و اگر بعضی کسسه لر تواضقله خور و حقیر اولمق

واقع اولور سه عملند خالص اولوب من
 تواضع رفعة الله ومن تكبر هو ضعه الله ودخى
 ما تواضع رجل لا رفعة حدث شريف لربك
 معانسن بيلوب و بيلور سه كاينغى يقيناً
 آلميوب و اكا اتباعه خالصا عمل اتمد كنند
 بوخه خلوص صدفله تواضع ايدن رفعت و
 غرب بولور و اما اقتضائى نفس و غرض دنيا
 ايله عرف ناسه و عادت عوامه تابع اولنلر
 عاقبت حفاتر و ذلله و شر لرجوق بخبر اولنشد
 ودخى صفت تواضع و رفعله عمل انبا حالى اولنلر
 وارث اولان اولبا خصا لبدرو انلر صادفانه
 و حيكمانه عمل اتمكله خورا اوليوب دنما رفعت
 و عزتلك اولور لرو مشارق الانوارده مسطور
 دركه بركون اهل كبر بود علسى حضرت
 رسول الله نبوتلى خصوصتك الزام اولنلر
 قلبه قصده كلوب سلام و برد كننك تحقير
 و اهانت قصده سلامت لامن خذف ايدوب
 انشام عليك يا محمد بوب حضرت محمد رسول الله
 دخترين نبوت و بود بصيت ايله اكليب

والله

وانلره غضب انيوب رفعله التام واللغه
 عليكم يد كننك عايشه انا مراضى الله عنها
 حضرتلى پرده اردنن احواله واقف اولوب و كافر
 مغلوب صرف اولوب كند كننك نصكم حضرت
 عايشه يار رسول الله اول كافر لسه تحقير
 و اهانت قصدا تدبيلرسن انلرى بخون ازارلديكنز
 ديدك يا عايشه بن انلره رفعت ايله معامله
 انديكم زمانك غالب مطلق اولدم ديوب اول
 محلله ان الله يحب الرفق في الامر كله حديث شريفنى
 بيورد بلر يعنى الله تعالى هر حالك تواضع و بوشقلىق
 ايله معامله اتمكى سورد ديدلر و دخى مؤمنه تكبر
 جايزد كادر زير صفت كبريا الله تعالى به مخصوصه
 كه عار و معرفه و قدر الامكر كه تكبر فى الله مفهوميله
 عمل ايدوب يرامر صفتله بيوكلان سفينه لره
 بغير حق غرض نفسانى سز سز دخى تكبر ايدن مسد
 اوله معنا ايله جائز در اما در و بسن تكبر فى الله
 مفهوم بحقيقته فهم و ازعان اتمك عايشه
 كوچدر تكبر فى الله و بغض فى الله ايدن بيوكلان
 محلتن بلا ميوب و مغرور اولوب بيو خصوصه

خطا اتمک احتمالی وارد ز بر احواله نفس فارشوب
 محزن بلمک ایله صفت کبره و بغضه مبتلا اولوب
 بولی وریلور مکر اهل تکمیل و اهل تمیز اوله اول
 وقت قابلدر که خطا اتمز بو دخی محل خطر در
حکایت حق تعالی حضرت موسی بی تعلیم و امتحان
 ایجنز یا موسی مخلوق آدن بر خور و حقیر نسنه بلوب
 بکا کتور خلق فتنه اصلا آدن خور و حقیر نسنه
 اولیه دید که حضرت موسی دخی جمله خلق فتنه
 خور و حقیر اولوب و خلق استکراه آندو کی بر یوز
 کلب بولوب بوندن خور و حقیر نسنه اولمز دیو
 طور طاغنه آلوب کیدر کن حق تعالی او کلبه
 دیل و بروب یا موسی بنی فتنه آلوب کیدر سین
 دیو سو بیلد که طور طاغنه حق تعالی بی آلوب
 کیدرین دیکج یا کلیم الله بنی بو خور و حقیر لک
 ایله اول عالی درگاهه و حضور رب العالمینه
 نیجه آلوب کیدر سن دنیجه حضرت موسی پشینه
 کلکی پیلوب طرد غفلتله کید و نفسنه نظر ایدوب
 حال مشاهده اتمک کلبک بو پشینه طاقد نیچی
 جقاروب کند و بو پشینه طاقد بطوره وارد بق

بارت

بارتی جمله خلقی کز دم و هر نه کستا خلق آدم ایسه
 آدم عاقبت خلق ایچنه ینه کند مدن خور و حقیر
 بونارد دیو اظهار عذر ایدنجه حق تعالی حضرت نر
 حضرت موسی بی خطاب ایدوب یا موسی اول کلپی
 کند و نفسکدن خور سیلوب و بکا کتور یدک سنی
 بیغیر لک دفتر ندن جقار دم سیورک اول جلدن
 کلیم الله اولمقد و سائر تجلیات و فیض حقله
 قوت و حیک حال و کالی زیاده اولدی **بیان**
صفت حرص و دخی طالب بوقطعه ده
 ذکر اولنان حرص صفتی افنا ایتیب و مملیه
 صفتلر ندن صبر و قناعت صفت حمیک لرینه
 تبدیل تمسه محمد درویش صورت اولمغه نفس
 اماره نل شر و فساد ندن خلاص اولمز زیرا
 حرص حق تعالی نل و بر دیکنه قناعت ایتیب
 غیرک الله اولنره زیاده میل ایدوب و طمع
 کار اولمغه دیر لر من طمع ذل و من قع سبع حدب
 شریفی مقتضنا سنجیه اهل طمع اولیب ترک و فنا
 حالیه اهل قناعت اولان کسنه قلب و روح
 عالمک غناه معنوی تحصیل اتمکله کوزی و کوی

طوق اولوب کنز لايفنايه مالک اولماغين حقو
 تعاليدن غير محتاج اوليوب نامرده احتياج دن
 قور تبلور و اما اهل قناعت اوليوب حرص و طماعا
 اوليحي بنون دنيا کدوند اولسه کوزي و کولکي
 طويموب اکثر مالک نامرده محتاج خور و ذليل
 اولد يفتدن غيري الحريم محروم مفهومه ميل و حرير
 ايتد بکي نسه البته کير ميبوب اکثر محروم دخی
 اولور **حکایت** بو حاله مناسب روايت اولنور که
 مصر شهرند برسيه عرب برصبي اولغايحي اللد
 بر مقدار شکر بان سي کوروب حرص و طمع تقا
 ضيسيله جوان صفت اختيار سر شکر ميل
 ايدوب استند که اول او غلنجي دخی عتبار
 صفت اولماغله سکا شکري مفت و بر ميزن اگر
 آر فکه بر سر و باشکه بر يولار او مغلده بکانه کي
 اولوب و بنی ارفکه بندورب و آتده مرکب کبی
 اغر سکا شکري و بر برين اگر بويله آتد سکا
 و بر ميزن ديوب درد مند عرب دخی شکر او جندن
 اقتضاي صفت حرصه ذلت و حقارت اختيار ايدد
 سر و اوليله اولغاي ارفه بند بروب و طماعا

سياه

سياه عرب کي اغر قد فکرنه اولغاي ارفاسندن
 اندکک سنک کي حماره اغز نينه شکر دوشمز
 سنک غداک اوت و صماندر ديو شکر دن و بر ميبوب
 درد مند عرب صفت حرص بلا سندن هم خورو
 ذليل و هم شکر دن محروم اولدی **حقیقه** کاه اولور که
 بعضا اهل نفس کسه لر نفس اماره اقتضاسيله
 صفت حرص و طعمه تابع اولوب بلزلک ايله بو حاله
 مبتلي اولغين هم عرضي بايمال اولور و هم محروم اولور
 درویش اولنور خور و غایتله صفتی کر کدر زيارد و
 لره نفسک و شيطاندا مجرمي و اغوا اتمکله فصد
 زياده اولور اما شراب عشق الهی ايله مست لاقفل
 و مقام فنايه واصل اولوب جامه وجودی چاک
 و نفسنی و قلبی صفات ذميه دن پاک ايدد درویش
 بو مقوله فضاهت و حقارت کور مزله **از مشنوی**
 هر که راجعه عشق چاک شد
 اوز حرص و جمله عیبی پاک شد
بیان صفت حسد و دخی طالب صادق بو
 قطعه ذکر اولنان صفت ذميه سن دخی افنا
 ايتيوب و مله صفت لر ندر صبر و استقامت

صفت حمیده لرینه تبدیل اتمسه مجرد درو بشر
 صورت اولغله نفسا تارندک شروفسادندت
 خلاصرا ولا فر بومقوله حال اوج در لو حسد
 وغبطه وغیرت دیر لر بر کسنه بر غیرت کسنه
 نعمة و مال و برابو حالی کورب کندی دخی اول نعمة
 اولان مال و حالی تحصیل مراد ایدوب و نکن
 تحصیل ایدامسه و یا خود تحصیلندک اهل اتمسه
 بو اجلدن صفت حسد اقصا سینه اول نعمتک
 و حالک غیریدن کسنی طلب اتمسه و یا خود اول
 نعت صاحبک هلاک و ضایع اولسنی طلب اتمسه
 و یا خود اول نعمت کندوده اولیوب اندک اولدیغنه
 نیاده الم چکسه بو حاله حسد دیر لر غایتله بر امر
 صفتد و اما اول نعمتک و حالک غیرت کسه دن
 کند و کنی طلب تیموب و آنوک هلاکنی مراد تیموب
 و آنک اولدیغنه الم واضطراب دخی چکیوب انجور
 آنک اولان مال و احسن حال بندک دخی اولسه دیو
 تحصیل مراد ایدوب و مبلندک و تحصیلندک الم چکسه
 بو حاله صفت غبطه دیر لر و اما اول نعمتک
 و حالک غیرتک اولدیغنه و اولدیغنه مقید اولیوب

واصلا

واصلا الم واضطراب چکیوب انجور اول نعمتک اول
 حالک تحصیلندک هیچ اهل اول نکاسل تیموب کندویه
 لازم و تحصیل لایق اید و کن بیلوب جد و اهتمامله
 انیاله کور ملک مراد اتمسه بو حاله غیرت دیر لر غایتله
 مقبول و ممدوح صفتد که آن الله غیور یحی الغیور
 معنا سنجه اهل غیرت محبوب حقد رزیر انخفوا با
 خلاق الله امرنه امثال ایدوب خلق الله ابله تخلق
 اینشا اولور بو اجلدن که کشف معنوی و حقایق
 عرفانیه ابله حقایق اشیا بر عارف اولان سلطانلر
 حسد صفت ذمیه ^{بهمیه} دیر لر و غیرت صفت حمیده
 ربانیه دیر لر و دخی هریدی صفت ذمیه نل جمله سنه
 ذکر اولنان ترتیب ابله مراتب ثلثه سی و اسامی سی
 وارد رحد و غیرت دید کوری کبی تفصیلی طریقه زده
 ارشاد ایدن کامل غیرت لرک معلوملر دیدر **حکایت**
 اهل کشفدن برسی شیطانله مصاحبت ابد رکن
 عجماسندن بر امر کسه و ارمی اوله دیو شیطانله
 سوال ایدوب اولدخی بندن بر امر واردر دیوب
 جواب ویردی اول دخی آنی بکا کستر بیلدر ریچک
 شیطان ابتدی بر کسنک بر اینکی وار ایدی

اما قوشور نندن بر غیر تسز و فقیر کسنگ اینکی
 اولما مغله اکا مرحمة حاتونینه اصم لیبوب صباح
 واخشام صاغد و غک سورک یار یسنی اینکی
 اولمان فقیه و یر اهل و اولاد یله ییوب کوزیم
 فار شو محروم اولسون دیردی خاتون دایما
 ایله ایدردی مکر اول اینکی اولمان غایتله حسود
 ایتمش بکایتد بکه یاشطان انک اینکی بر قیادن
 دو شورب هلاک ایله بن ایدر سم شاید خلق
 دو یبه دید کک بن ایتدیم که ای حسو نیچون ایله
 ایدر سن بر موت صاحبی جومر کسه در سؤد
 نصفنی سکا و یروب اهل و اولادک ایله ییوب
 صفا ایدر کن اینک هلاک اولیجی سن سود دن
 محروم اولور سن دید یکم اول بکایم سود
 اولر سه ده اولسون بنم اینکم یوق اینک اولسون
 و کوزم کورسون دیو جواب و بردی امدی بو
 مقوله حسود لر بنم کی بر امر شیطان دن بر ازر
 و مرد و در دیدی بو اجل دن در که حسود لک
 حالی و مثال خیر اولیوب ایسن الحسود راحه و دخی
 الحسود لایسود کلام لر نیک مفهومیجه دایما الم

راضی

واضطر ابد و حسرة و زیانک اولور لور و در و بشر
 دخی بو صفتک اولیجی مطلوب و مردنه و اصل
 اولیوب صفای عرفان دن و فائک کمال دن محروم
 اولور **بیان صفت شهوت** و دخی طالب بو ^{قطعه}
 اولان شهوت صفتن دخی افنا یتیموب ملحه
 صفتلر نندن صبر و قناعت و راضیه صفتلر نندن
 ورع و ریاضت صفات حمید لرینه تبدیل اتمه
 مجر در و بیش صورت اولمغله نفس اماره نل
 شر و فساد نندن خلاص اولوز و بعضی مشایخ عظام
 صفت شهوت نفس اماره نل غیر صفتلر نیک
 اصلی دن لر زیر اکر و حرص و حسد و سایر صفات
 ذمیه لر جمله سی نفسل اشتها سی و اقتضاسی
 صفتک ظاهر ایدر و دخی در و بیش قناعت و ریا
 یتیموب بیکیه و ایچکه مقید اولمغله نفس اماره
 تمام قوتلر نوب هر نسنه یر اشتها سی غالب اولور
 اولله اولیجی حلال و حرام دیمیوب و شریف و طریقت
 قایر میوب غلبه شهوت ایله حمار کی شمار اولوب
 و مصرده او غلابجی اندک شکر طالب و حر بیصر
 اولان عرب کی هر نه حال اولور سه اختیار ایدر

وبوحال الله مؤمن جنت اعدا در محروم اولوب جنت
 عذابنه گرفتار اولور زيرا حضرت رسول
 صلى الله عليه وسلم حُفَّتْ لِحْنَةُ بِالْمَكَّارِ وَخَفَّتْ
 النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ بيور مشر لر در يعنى مكر وه
 لاياله جنت مؤمنك كوزينه اور تولو وشهوات
 اقضاسيله جنت اور تلوب ايكي دخي كور نر
 اولدى يعنى بر كسنه ده صفت شهوت غلبه
 اتسه هر صفة ذميه ده دخي غالب اولور و اول غلبه
 ايله كوزلى قزوب كوز سز لر كبي مكر وهات و محر
 ماندر حذرا تيموب ميل و تناول اتسه صفت
 ذميه ظلم الله قلب كوزى دخي كور مز اولوب جنت
 و جهنمك وجودينه و حقيقته اقرار و ايماني
 دخي و ارايكن قلبندك الله تعالى محبتى والله تعا
 قور قسى اولما مغلله جنتك صفاسن و جهنمك
 عذابنى فكر و تدار كدن فالوب من كان فى هذ
 اعمى فهو فى الاخر اعمى مفهومه منظر اولور
 و اكر اهل طريقت و طالب معرفت ايسه هم قلب
 و هم جان كور مز اولوب نفسنه ملر ديز و شهناسن
 و بر مكله كدر قسوت حاصل اولور و باطن عالمنى

ننه

ظلمت

ظلمت شهوت و افكار فاسك احاطه ايتمكن اهل
 صالحه در صفا و مجاهد و رياضتدن لذت و فنا
 الامبوب طريقه خلقه سلوكك لازم اولان زكوة
 نفس و تصفية قلب و تجلية روح مبسر اولمايوب
 بواجلدن طريقه حقن صفة جلاله مظهر اولوب
 عالم و حدتك تجليات ايله ظهور ايدن صفاي صفة
 جمال دن محروم اولمغله بيابان كدرتك هواى
 نفس و اغواى شيطان الم واضطر اينك عذابك
 حيران و سرگردان فالور و اولويات نام ككام
 كور مشدر كه حضرت يوسف عليه السلام
 قول ايكن مصره سلطان اولوب و ذليخا دخي اشرف
 اهل مصر دن عزيزك خاندان شريفه سى ايكن
 سوداي عشق يوسف ايله كوزلى كور مز اولوب
 و ذلته دوشد كي زمانك سلطنت و شوكتله
 كيدر كن بولا و زرنك حضرت يوسفه خطاب
 ايدوب يا يوسف ان احمرص القهوه صير الملوكة
 عبيدا وان الصبر والتقى صيرا العبيد ملوكا بيورد
 معنای مضمونيسي و تعريضيسي با يوسف بن
 مصر و لايتنك عزيز مصرك خاير انى اولمغله

دولت عزیزه ایکن عشق مجازی بلاسیله وسنه
 وصلته که حرص ایتمکه شهوت نفسه او یوب
 و حال جاریه حکمت او یوب ذلته دوشدم
 و اما سن قول ایکن الله تعالی دن فور قوب و صبر
 ایدوب بکاشهونله تابع اولدک و حال مصر
 سلطان اولدک دیمکدر انیس الغار فین ده ایدر
 أَفَّةُ الَّذِينَ مُتَابِعَةُ الْهَوَىٰ وَمِنْ هَذَا الْمَعْنَى زَيْدُ الْمَلِكِ
 مَلِكُ الرُّومِ قَاصِدُ مَلِكِ الْعَجَمِ فَقَالَ لِمَنْ أَفْضَلُ
 فَأَمَّا أَنَا فَأَجَابَ الْقَاصِدُ فَاصِلًا أَنْ مَرْدَسَتْ
 که بهوای نفس خود تابع بنود و سلطان الاولیاء
 المحققین الشیخ محی الدین العزنی قدس سره حضرت
 فصوص نام کاب مستطاب لردک بو حدیث شریفی
 نقل ایدوب ایدر لکه حضرت رسول الله صلی
 الله علیه وسلم بیوردلکه حق تعالی ملکری
 شهوت نفس تیراندی و حیواناتی عقل نر صفا
 شهوت نفس ایه یرتدی امدی شول انسانکه
 عقلی شهوتنه غالب اولوب و بواجلدن شهوت
 نفسه تابع اولیوب عقله
 تابع اولسه اول کسه ملکردن خیر لیدد

وشول

وشول انسانکه شهوت نفسی عقلنه غالب
 اولوب و بواجلدن عقله تابع اولیوب نفسه
 تابع اولسه اول کسه حیواندن یرنر
 درودخی اولدک کالانعام بلهم اضل بومعنا
 دلیل صر مجدر حق بودر که کال اذعان ایلله
 فهم اید بیلورسه شهوت نفس خصوصتک
 درویشه ذکر اولنان حدیثرو بو حکایه
 کفایت ایدر **حکایت** روایت اولنور که
 حاجی پیرام سلطان قدس سره جنر مصفا
 بررهبانی تکمل حاله یقین و مستعد بولوب
 یارهبان مجاهد آتدک نه عمل ایتدک و نه
 بول طوتدک که بو مقامه ایرشدک دیدک
 رهبان ایتدیکه نفسک شوملفنی و صفت
 ذمیه سنی یقینا یلوب و نفسه مرادنی
 و مشتها سنی و یرمل ضررین اکیوب
 بواجلدن نفسه استدیکنی و یرمیتهر حاله
 اکا مخالف ایتدم بومعنا و بو عمل مجرب بکا
 بول و باعث ترقی اولوب بو مقامه بو عمل
 مجاهد سیله ایرشدم دیدک حضرت سلطان

قوت و لایزاله رهبانک اسلامه توجه ایدوب
 یارت کرچک حاجی پیرامک ایسم جبیلک محفل
 حرمتجون بوره بانهدایت و یروب واسلا
 بنم المذن و دیدلن میترایله دیو نیازایدوب
 و الهام حقله رهبانه ایندی لکه چونکه نفسک
 شو منن بلوب و نفسه مخالفت اینکی عادت
 طریقت ایندی عجا حضرت محمد ایمان کتورمکی
 دخنی نفسک استرمی دیوب سوال یوزندن
 تلفین و توحید و عرض ایمانه قصد اندک
 نفسه مخالفتک صادق و مخالفت و حقیقت
 کندوب هر خصوصه نفع تام اولد یعنی
 بیلوب و تجربه ایتمکنینه بو عمل تجربه توجه
 ایدیلج حضرت محمد ایمان کتورمکی نفسک
 مخالف بولما ایندی اختیار حاجی پیرام سلطان
 حضورندک صدقله ایمانه کلوب و فی الحال
 تکیل حال مقبول و مقام تجلی به وصول میسر
 اولوب اهل تکیل اولدی امدی ای درویش
 نفس خصوصندک خافلا اولوب رهبان قصبه
 سندن حصه آله سکه سندن دخنی نفسه

مخالفت

مخالفت اینجه هوای کترندن خلاص اولوب
 تقوی و وحدته کالله واصل اولامز سیز
بیان صفت بخل و دخنی طالب صادق بو
 قطعه ده ذکر اولنان بخل صفتی دخنی افنا
 ایتوب و مظهر صفتلرندن سخاوت و انفاق
 صفت حمید لرینه تبدیل ایتسه مجتهد
 درویش صوره اولقله نفس اماره نلک
 شر و فسادندن خلاص اولامز امدی درویش
 و غیر صلحایه لازمدرکه بخل اولوب ظاهر
 و باطن صوری و معنوی فعلاً و قولاً
 کسنه دن احسان و نفعی کتم و در نفع ایتوب
 خیر الناس من ینفع الناس معنا سنجه خلقه
 نفعی اولقدن خالی اولیه خصوصاً کندو
 نفسنه نفعی غیریه نفعدن اولیدرز بر کسنه
 کندو نفسنه بخل ایتوب فاما من اعطی و انقی
 و صدق بالحسنی فحوا سنجه اهل تقوی اولوب
 مالا و عملاً انفاقده و بذل و ایشارده اولسه
 حضرت ابوبکر الصدیق رضی الله عنه کبی
 مرشد کاملر دن اولوب هم نفسنه و هم غیریه

سخا و احسان ایتشرا و لور و برکسنه و اما من
 بخل و استغنی و کذب بالحسنى مفهومیجه هر جمله
 اعطاده و سخا و اولیوب نفسنه صفت بخل
 و خاست غلبه اشه ابو بخل علیه اللعین کی
 مورد و متکبر اولیوب صفت عناد و استکبار الیه
 دین محمدیک اکثر اهل اسلامه و اهل دیانته
 کدر و ضرری اولغله هم نفسنه و هم غیر یه
 بخل ایتشرا و لور **لا بجه** و بر حال دخی بود که غیر
 حالاً اعطا و سخا قصد ایتشرا سه ده حسن حاله
 اولیوب و عمل صالح و مجاهد الیه کند نفسنه
 اعطا و احسان ایدوب شانده نفع و احسان
 خاصه سی و بخی غیر دخی احسان ایتشرا محتملدر
 و اگر غیر بخل و ضرر قصد ایتشرا سه ده حسن حاله
 اولیوب دینا ده بلکه مصیبت و بلا کمال
 و آخرتک عذاب کفر فارا و لوق ایجاب ایدر عملدر
 اشکله کند و نفسنه بخل و ضرر قصد اشه
 شانده بخل و خبانت اولغله غیر نفعی و خیر
 طوقتی قنی از واقع اولور و دخی حضرت رسول
 الله صلی الله علیه و سلم التخی قریب من الله و قریب

من الناس و قریب من الجنة و بعد من النار و البخل
 بعد من الله و بعد من الناس و بعد من الجنة
 و قریب من النار سیور دیر یعنی جو مرد و مرد اولتر
 الله تعالی به و مؤمنه و بخته یقین اولوب و
 جهنم دن اراغ اولور و اما اهل مروت اولیوب
 بخل و نامرد اولتر الله تعالی دن و مؤمنلردن
 و جهنم دن اراغ اولوب و جهنم یقین اولور لرامد
 بو یولده درویش طالبک مرادی حقه قریب تحصیل
 ایتیکله مقریندن اولوب و تکمیل حاله و اصلیندر
 اولغین بو حدیث شریفدن معلوم اولدی که
 هر وجهه ظاهر و باطن بخل صفة ذمیه سی الیه
 متصف اولان حق تعالی دن اراغ اولوب قریب
 نوافل و فرائض الیه حاصل اولان قریب الهی دن
 محروم اولور امدی سالك بو صفتدن بغایت
 حذر ایتیک لازم اولدی و بو که مناسب حضرت
 رسول الله صلی الله علیه و سلم جاهل بخی است
 الی الله من عالم عابد بخی سیور مشردر یعنی
 جاهل اولوب بخی و جو مرد اولان قول الله تعالی
 سوکلور در عالم عابد و بخی اولدن و دخی الجنة

دارالاسنیاء والنار دارالنجلاء بیور مشلردریعی
 جنت جو مرد راویدر جهنم بخیل راویدر ودخی
 وارد اولمشد که جو مرد لک صفتی جنته بر
 اغاجدر و بخیل صفتی جهنم براغاجدر و
 ایکسند دخی دنیا به دالری جنتشد و جو مرد لک
 اغاج دالنه یا بشن جنته کبدر و بخیل دالنه یا بشن
 جهنم کبدر **حکایت** ودخی سلسله من سلطان لک
 ابی نجیب الشهوری قدس سره الغزالی و صوفیه
 باندک باز دقلوی عربی رساله لکند بیور در اصحاب
 عظامدن محمد بن جعفر رضی الله عنه ایدر غزاده
 محاربه دضکره عم او علی محل معرکه دن کلون جمعه
 عیما مقبولیدر یوخسه مجروحیدر دیومعرکه
 یرند ارابوب شهید لریتی را سنده مجروح بلون
 وحالت ترعد او لماغله سکا سویره نمی دیدیکه
 کالضعفدن کلامه قادر اولیوب ولکن ویر
 دیوباشیله اشارت ایدوب ویر جمله مخلنده
 ایکن فریبه اولان مجروح لردن بی آه ایتد که
 عم او غلی کند و ایچیب و کند ویر لازم ایکن
 اول مجروحده شفقت ایدوب اکالت دیو اشارت

ایله

ایلدی حقیر دخی کالتدم مکر اولاه ایدن مجروح
 هشام بن عاص حضرت لری ایشرا کادخی صوبی
 ویر اولدینمک براخر مجروح دخی اشیدوب
 اول دخی آه ایدی هشام حضرت لری دخی اول
 مجروحده بذل و ایشرا ایدوب حقیر وارنج اول
 مجروح وفات ایش میت بولدم دونوب هشام
 حضرت لری نه کلام انلردخی وفات ایشرو عم
 اوغلنه کلام اول دخی وفات ایشرا امدی
 اصحاب رسول الله اک اخلاق حمیده و اوصاف
 پسندیده لرین کور که بخل ایشرا دکل حالت
 موتک و بولک دمنده کند و لره غایتله لازم ایکن
 حق لرنده و بطعمون الطعام علی جنة نازل اولان
 علی المرتضی وفاطمة الزهری رضی الله عنهما مسکینه
 واسیده بذل و ایشرا ایتد کلری کبی انلردخی مجروح
 بذل و ایشرا ایله عمل ایشلرد که بو عمل مینای
 نصرت قدر طالب سالکله دخی لازم اولدیکه
 بو حالله عمل ایدوب انلرد حال و کالنه و اصل
 اولد لر بیان **صفت** حقد و دخی طالب صادق
 بوقطعه ذکر اولنان حقد صفتن دخی ایشرا ایشرا

ملحه صفت نردن صبر و تحمل صفت حمیده لرینه
 تبدیل اتمه مجر در ویش صفت اولما غله
 نفس اماره نك شروفساد نردن خلاص اولامز
 وحقدك تركیجه معناسی برسبله مؤمن ورتشند
 ببحضور اولوب كوكلنك كین قومغه دیرلر امدك
 درویش برکستك قولندن و فعلندن انوب بی
 حضور اولوب و بر وجهله انذا نقام المغه قصد
 اتسه بو صفت ذمیه آنوك بولن و ووجیلوكنك
 فوجات الهیه دن و فیض حقدن محروم ایدزیرا
 خبرده كلشدركه برکسته برکسته به صفت
 حقد اقضاسبله كوكلنده كین ملو توب صفة
 حمیده و مروتله عفو اتمه فرزند و کلانده تش
 خرده او وونی یا قوب بیجه محو ایدسه حقد
 و کین صفتی دخی کین دوتن مؤمن عابدك ابو
 عملرنی بیه محو ایدر و بودخی خبر صحیح ایله مشهور
 وثابت درکه برات کیجه سنه و سناز مبارک
 کیجه لرده من تقالی نك بی حد و بی پایان رحمتی
 نازل اولوب و ملکر رحمته لایق اولان قولر
 ایصال ایدوب و لکن برفاج کسبه اول رحمت

ایصال

ایصال نزل زیر احلیث شریف موجبیه انلره اول
 کیجه لرده هیچ رحمت یوقدر بو خصوص عالمک
 مشهور در جمله دن بری مشاهد رکه کوکلنك
 کین دوتن کسبه دیرلر امدی درویش اعمال
 صالحه و ذکر الله ایله حی تعالینك معرفته و ذن
 تقریه طالب و لایق ایکن حقد و کین صفتی ابو
 عملرن لغو و محو ایدوب رحمت حقدن محروم
 اید بجل معرفه الله و تجلیسنه هیچ لایق اولماز
 مکر مد عارفک و عاقلنق ایدوب اول یرامز
 صفتلر عفو و کرم صفات حمیده لرینه تبدیل ایدن
 اول وقت هر کالاته لایق و مستحق اولور و بو
 حال و صفت انبیاء و اولیا حال لرندن و صفتلرند
 درویشه لازم و لایق درکه انلردن وارث اولور
 قصدنه انلرک حالی و خلقی ایله متصف و مطلق
 اوله **حکایت** نولیانده عفو بانک کتور مشدرکه
 یوم فقه صفوان بن امیه و یوسف بن حرف
 و حارث بن هشام مغلوب اولوب و با حله
 مقابله سنه انلره اولکون کلی جفا و انتقام الو
 لشکر حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم انلره

جفا و انتقام امتد یکدن غیری بعضی هد یادخی
 کدرب عفو و کرم ایله معامله ایند کربن کور بجا
 شانلرند اولان غیرت اسلامینه ایله حضرت عمر رضی الله
 عنه انله انتقام قصد ایدوب و اگر حق تعالی بکا
 فرصت و امکان ویریدی انلرک بزه ایند کربن
 بنا انله بلد و دردم دیوب حضرت رسول الله
 دخی عمره بو کلامنا باشد کربنک یا عمر منلی و مشکلم
 کا قال یوسف علیه السلام لاخوته لا تریب علیکم
 الیوم بیوردیلر یعنی یا عمر نیم کبیک و سزک کبیلرک
 معامله سی فریده اشم حضرت یوسف فر دشرلی
 اندوک معامله کبیکر که یعنی حضرت یوسف
 فر دشرلی حقد و حسد صفت ذمیه سبله هوای
 نفس و اغوای شیطان تابع اولوب بیجه دور لو
 جفا الیه یوسف فر یوبه انوب حضرت یوسف
 دخی صفت قهر و جلالة تحمل ایله حال صفت لطف
 و جمال تبدل اولوب بلطف الله مصرع سلطان
 اولدقک فخط و غلام باشند حق تعالی فر دشرلی
 یند الاحتاج ایدوب غله بجرن مصرع کلوب و
 حضرت یوسف ایله کلمی مانده کلمه ایله ایند کربن

جفا

جفای عظیم مغایله سنه قوت سلطنتله انله
 بیجه در لو جفا ایله انتقام ایند قابل ایکن حضرت
 یوسف صدیفک وجودش بفرند حقد و کین
 صفت ذمیه سی اولیوب صفات حمید صاحب
 اولغله دیوانهایونلرند انله جفا و انتقام
 قصد اتمیوب و خلق ایند فضاحت و رسول
 اولسون دیوانم واضطراب کوسنمد کربندن
 غیرک انله لطفله اعزاز و اکرام قصد نلرند
 علیکم الیوم بیوردیلر یعنی فر دشرلم بکا ایند کربن
 جفا خصوصنک الم واضطراب و کدر و حجاب
 چکک بو کون سزک عرضنک بائینا اولوب یوز کز
 صوبی بره دو کبیل حال بو فر دیوب و بو جهله
 نظیب خاطر ایدوب بو خصوصه حضرت یوسف
 انلرک کاهلرین عفو و حقلرین حلال ایند کربندن
 غیر ای انلر ایچن حق تعالی دن دخی عفو و مغفرت
 طلب ایدوب یغفر الله لکم و مواسم الاحمین
 بیوردیلر امدا یا عمر بزه دخی لایق اولان
 بودر که حضرت یوسف کبی صفات حمید
 صاحب اولوب انلرک کاهنی عفو ایله و بلکه

اسلام میسر اولوب حق تعالی بفرمود و بکامت
اولا لر دجل حضرت عمر رضی الله عنه فانشخ
عرفا حیا من رسول الله یعنی رسول اللہ بولا
لطف و کرم امیز و مقال دلا و بز لر دن بر مرتبه
اسیجا ایدوب او تدمکه حجابدن اعضا
در کلد بیور دیر و بو حال و خصلت انبیا و اولیا
خلقندن و حالندن اولدیغی بوسیدندر که
ان الله عفوی حی القفو حدیث شریفی مفضلا
صفت عفوصفات الهدن اولدیغی معنایله
حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم تخلقوا
باخلاق الله دخی بیور مشلدر و بوندن معلوم
اولدیکه بوصفات ربانیه بی انبیا الله حق تعالی
وارث اولوب اولیا الله دخی انبیا الهدن وارث
اوله و سائر صفات الله ده دخی حکم بوندن کبی
ایدیکی عرفاء کاملین دن اهلنه معلوم امد
بردر ویش که حقد و کین صفتن عفو و کرم صفت
حیدر سنه تیدیلانسه سلو کنده انبیا و اولیا
صفتن ابله متصف و مختلف اولوب تخلی صفتانه هر
و ذاتنه لایق و مظهر اولور اما بوصفت ذمیمه

مفازند

مقامنده و حالنده قالسه برینه لایق و مظهر
اولد فرزیرا حق تعالی حضرت ندی رسول الله
سکا بغض و کین ایدندر دن انتقام ال دیمد
بلکه ترکنه امر و اشارت ایدوب قل موتوا
بغیظکم یعنی کافرله بکاتد و ککر غضب و کین
مرضی ابله اولوب کیدد دیو بیور دی امد
ای مؤمن فردش سکا کین و حسد ایدنه سن
دخی کین و حسد اتمه که اکند و در د بلا سی
والم واضطرابی بیدرز بر احوود و کنجی اولان کسنه
اولور کیدر غم و غصه ندم و کدرندن فور ندر لر
وایت کریمه ده بو معنایه ابهام و اشارت واردر که
کستاند بیور ربیت بمذبحی حسود کین رنجست
که از مشقت آن جز بمرکز نتوان رست و حسود
حسد نه حسد و اهل حقد کیننه کین اتیموب
صبر ایله که مکر لر دن خلاص اوله سن نظم
اصبر علی بغض الحسود فان الصبر قاتله کالتار
تا کل انفسها اذالم تجد ما تا کله بیان صفت
غضب و دخی طالب صادق بو قطعه ده ذکر
اولنان غضب صفتن دخی فنا اتیموب و ملهم

صفت نندن تواضع و تحمل صبر صفت حمید لرینه
 تبدیل اتمسه مجتهد در ویش صورت اولغله
 نفس اماره نک شرف و فساد نندن خلاصا اولر
 زیرا اهل غضب اولان کسه حضور قلب بولینور
 داتا خسرانده و زیانده اولد بندن غیرکی
 بدخو و بد حال اولد یعنی سبیدن دوستی از
 و دشمنانی جوق اولوب الم واضطرابی دخی زیاده
 اولور اما نار مشرب اولوب غضبناک اولان
 کسه کاست و زکاوت حکیمه کندوزین تدارک
 ایدوب مرشد کامله جان و دلدن نسیم اولوب
 مجاهد و ریاضتله صفات حمید بولایو مستعد
 اولوب بواجلدن غضب صفاتن محمده اولور
 ماده واقع اولدق صبر و تحمل صفتله غضبی
 دفع اتمسه اول درویشک شافی عالی و قلبی
 کشاده و عرفان و کمالی کوندن کونه زیاده اولور
 زیرا نار مشرب اولد یعنی جلدن غضبناک ایسه
 کاست و زکاوتدن ناشی و ظاهر اولوب قابل
 تبدیل و تغییر در حتی جلیتا اصلیه سنه قوتشدر
 تبدیله قابل دکلدره نلر و بو خصوصه تفصیل

حال

حالا و لنور سه تطویل مقال لازم کلور اهلنه
 معلومدر اما بو جمله اولیوب قلب جسمانیسی
 اولان لحم صنوبر بسندک مرض جسمانی سی اولوب
 اولد مرضانی اهل کدر و غضبناک اتمش ایسه
 مجتهد دوا ایرشاد قلبیدن و علاج ارشاد روح
 دنا کادرمان بو قدر طیب جسمانی ایله علاج
 جسمانی دخی کدر طیب روحانی اولان کامل
 عزیز نره بو حال معلومدر و حضرت موسینک
 قصه سی بو غضب حالته شاهد و دلیلدر که
حکایت حضرت موسی علیه السلام غایتله
 غضبناک اولغله نبوت کلمدن مقدم مصرده
 قبطی لردن بر کسه قتل ایدوب و قاجوب مدینه
 شعیب پیغمبر خذمتنه کلوب وانلر خذمتنه
 مجاهد ایله حسن حال و صفات حمید و سائر
 کالات الهیه تحصیلنه عزیمت ایدوب و نکاح
 ایله حضرت شعیبک قرین تزوج ایدوب و قبور
 لرین کور کور برقیون بابانه قاجوب اردن خم جلی
 زمان سکر دوب ناری مشرب اولغین غضبناک
 اولغله زیاده بجنهور اولوب و طووتد یعنی زمان

فإكمال بوعز لمغنى درونك مقرر ایدوب ولكن حضرت
شعیب انفسا طیبه لری وهمه علیه لری وکندو
لرک صدقه تسلیم و مجاهده لری بر کائیله ه
تخصیل ایند کبری صفات حمید اول محله غلبه
ایدوب حکم غالب اول مغله غضبی دفع و عفو له
عمل ایدوب و اول قیون رفعله خطاب ایدوب
بهی قیونجی هم سن یوریلوب الم جلدک وهم بن
الم حکم دیوب و بوعز لقتل فارغ اول مغله
وجود شریف لرتک فونن تجلی نبوتک بفیض الله
ظهورت فی الحال لایق و مستعد اولوب جو زما
کچمدن طور طاعتک تجلی نبوت واقع اولشد
اگرچه حکم از لیده بامر الله نبوتک استحقاقک
وار ایدک ولكن منی سوزد ما سنز کال الله کیر سنز
اما حضرت رسول الله مرتبی سی خدای
رب العالمین ایدی حرا طاعتک تحصیل و تکمیل
ایند کبری معروف قدر بومغنی ندیکه عرفت ربی
بر بی بود بیلر **لا یجبه** و غضبناک اعضبه حکم
اولان و
ویرن کسه نکه زکات و دخی و ارایسه عقلک
زیاده قوت اولماد هتدر نتم سلطان انبیا

صلوات

۲ اوتوفی

صلی الله علیه وسلم الغضب یزید البیور مشلدر ایتما
مطلق دکدر مراتب عقله اوقوت عرفانی اولن
غزیر لرتک معلوملریدر یعنی بر عقل که معاش
مرتبه سنه فالوب معاد مرتبه سنه و ارمیه اول
عقل ناقص در صفت غضب انی زاله ایدر ایتما
مجاهد مرید و معاونت مرشد ایلد معادرتیه
تخصیل ایدوب نور معرفتله منور و متبد و فیض
حقله مقوی و مؤید اولسی مقرر اولد بوعقل
اکثر یا ظهور غضب له زایل اولماز و بوعقل منور
صاحبندن صفات ذمیه ظهور انمز و ایدر
آز ظهور ایدر و جوق ضرر بن کور مز و دخی بر کسه
عقل معاده و شرع شریفه تابع اولیوب نفسک
صفات ذمیه لرینه تابع اولسه دنیاده کالات
لهیه و اخرتک درجات علیه مینیر اولمز **بیت**
قد جمع الاصل والفرع من تابع العقل والشرع^۶
لمحة الرسالة ککه جمع اتمک دیرسه اصله فرعی
تابع اولسون نفسی نکه عقله شرع مدام ^۶
حکایت حکیمه وروایت کدر بیه و دخی
الغضب یزید العقل حدیث شریفی مبین و مقرر

بر خصوص روایت اول نور که حق تعالی عقل خلق
 ایدوب بعد خلق آدم زمانده ادم صفتی
 الهک باشند و بینی تنه اولان دماغه بامر الله
 ساکن اولدقدنصکه صفة غضبی دخی خلق ایدوب
 اکادخی ادمک دماغه ساکن اولدبو امر ایدوب
 غضب دخی کلوب عقلی دماغه برقرار یوب و
 حق تعالی کابونی مکان تعیین ایدی دیو طلب
 ایلدکه عقل دخی حکم مقدم کرد دیو جفیوب
 و غضب جانب حق عمضال ایدیلک حق تعالی
 فی حقیقه اوله در و لکن سن دخی دماغه
 جانب سفلی سنک برکوشه ده قرار است اما
 عقل جفیمچه سن دماغه فعره کر مه دیو
 امر اتمکن غضب دخی محل ما مورد طور ب
 صاحبه غضب ظهور ایدیلک حال واقع اولدقه
 عقل ضعیف و خفیف ایسه دماغه جفیب
 ویرینه غضب واروب تمام تمام حکم و فساد
 اجرا ایلد اما ترک عاسوی و مجاهد و ریاضت
 عقل معادیت و نورانیت تحصیل ایدوب قولنمش
 ظهور غضب تنه اول قوتله دماغه جفیوب

صفت غضب

صفة غضب عقل معاده مقارنته تصرف اتمکن
 حکمی کما کما اجرا و فسادنی بکاله اجرا و افسان ایدوب
 میوب اول کسه صفت غضبک فتنه سندن
 و شر و فسادندن خلاص اولور بند و بودخی
 طالبیله معلوم اولسونکه بوید صفات ذمیه
 اقتضا ایدیکبی ماده اردن اولان کفیمه فی زله اتمکن
 اد فی مرتبه سنی دخی کوزدوب و اندردن احتراز ده
 جد و اهتمام ایدوب بوارد بوندک سنه یوقدر
 قایرم دیمیه ناکه ترک اتمکن و علم نضوفه کامل
 وقوی اولوب النضوف کما ارب مفهومجه
 درویش نضوفه و معرفه الله ده فی نظیر اهل حال
 و اهل کمال اوله حکایت بو نسیه و بند اولنان
 معانی و مراتبی بو حکایتدن فهم و از عان ایلدکه
 غیر اردن برینک بردرویشی اتمک او کجه عصا
 کتوب کیدر کن برده براوزم دانه سنی کورب
 والوب یدک غیر دخی درویشه سئلدک دیوب
 درویش دخی ضایع اولسون دیو اوزم دانه سنی
 الوب یدیکدن خبر ویریلک درویشه ایدوب
 و صفات ذمیه مقتضای ترک اتمکن زیاده

اخلاق

اهتمام فصد نه حیفاکه درویش سن صنایع
اولفقدن اولوازم صنایع اولسه بکایدی
دیوسوردیلر فی الواقع ایله در زیر بمقوله لر
شریعتک جائزدر ولکن غیر لک ارشاده
اهتمام اندکری ایچون طریقته جائز اولوب
ترک ایدر امدی درویش صادق شریعتک
معاصینک انواعدن نه قدر اجتناب ایدر
طریقته ترک ادب اولنلر جمله سن دخی
ترک انکده اولقدردقت واهتمام لازمدر
تاکه بویولک اولولوق تحصیل ایدوب کماله واصل
اولماغله اولیاء عظامدن اوله بیت
با ادب باش که بزرگ شوی
که بزرگی نتیجه اذبت
بیت هر ایشده کامل اولان با ایدر
کاله ایرمز اولکم بیار بیدر بو معنی
دخی مقرر در که طریق حقک مجاهد ایدوب
وادب کوزون ظلمت و ضلالت کور میوب یوی
آجی و روش اولور بیت ابدایت از نور الهی
بنه بر هر چه که خواهی لحر الرتاله

ادب

ادب تاج اولدچونکه نور حقندن
کین انی بلور نور الهی
خاتم الفضل الاول و بویدی صفات ذمیرک
جسب لغة العرب و بحسب اصطلاح المشایخ
معانی دقیقه سی جو قدر ولکن بورسالة مصلح
النفسک مبتدیلر دن اطفال طریق مراتب نفس
خصوصنک ارشاد اولوب نفسنه صلاح
و تزکیه حاصل اولغه سب اولر معنایر بیان
اولنشدن الله اعلم بالصواب **ایکنی فصل**
نفسا ماره دنصکم نفس توامه صفتلرندن
ایکنی قطعده ذکر اولنان صفات ذمیره لرین
بیان ایدر **قطعه ثانیه** دخی لویایدی ایله فکر
عشرن و عجب و هوس دلخی مکر
دردی بو اوخجی داخی آشکله
که تمنی ایله لومیله قهر دؤم اسمیله مستی
اولوب مراتب نفسدن توامه مقامنه بیتیشن
درویش توامه نلیدی صفات ذمیره لرین
کندو وجودنک بولوب اماره نل صفتلری که
هر برین تمیز و تشخیص ایله افنا اتمیوب و اوخجی

قطعه ذکر اولنان علم تواضع و تحمل و سخا و استقامت
 و قناعت و صبر صفت حمید لرینه تبدیل اتمسه
 لوامه صفتل ینک الم و کدرندن خلاص
 اولامز بلکه اتماره صفات زمیمه لرینک شر
 و ضارندن رخ خوف و ارددر مقام سرحدرد
 امین اولموق کرکدر بیان صفت عشرت بو صفت
 عشرتک معناسی اولدرکه درویش نفسا مئانک
 صفات زمیمه لرینا فنا ایدوب . طالب وحدت .
 و راغب عزلت . اولموق لازم ایکن مجرب در پیش
 صورتن بغلیوب و لکن بارانله و سائر عشر
 و نوشتن اهل کسه لر ایله بیک و ایچمکه و مقارنت
 و مصاحبت اولقدر و درویش بو حاله مبتلی
 اولیجی ظا و باطن سلوکنک لازم اولان مقام
 تجرید و تغریب و اصل اولامز فاند فالدیکه
 معرفه کامله به و اصل اولوب باهل حال اوله و
 دخی فهای معنوی ایله حاصل اولان تزکیه نفس
 بولنایجی تزکیه نفسک کمال حصوله
 موقوف اولان تصفیه قلب و تصفیه قلب
 کمال حصوله موقوف اولان تجلیه روح

دخی

دخی حاصل اولیوب و توحید حقیقی ایله حالا
 وزوقاً مراتب عالییه به و اصل اولامز لمح الرتساله
 ای طالب عرفانی کترتک قومده جانی
 بلبل کبی اول رانم وحدت کلی حیرانی
 مجلای دل و جانی پاک ایله علا یقندن
 اید قحلی تا کم سرحالت روحانی
 حال ایله کمال ایله تحصیل فنا ایله
 باقی اولوب اول سنده علم لذن سطانی
 مفهوم عمائی بل اعلمی کترک ایله
 فهم ایله شهود ایله الان کما کان
 اسرار کمال حق کورندی فؤادیده
 فیاضازل و بریدی چون تشنه رحمانی
 و عشرت و مصاحبت لوامه نک صفت زمیمه لرند
 اولدیغی اجدندرکه خدمت ایچون و غیری حال
 ایچون اذن شیخ ایله لازم کلدین ایکی درویشلر
 بربرده او نورب مقارنت و مصاحبت اتمیه لر
 دیو طریقده منع اولنشدر و اگرچه کمالدری
 دنیا کلامی اولیوب شریعت و طریقه متعلق
 اولور ایسه ده اتمک کرکدر بیر الکلام مجرب اولور

کمال

مفهومه سوز سوز آجوب و جوع غلوب ایکسنگ
 مابینلرینه شیطان کروب صفة عشرت ظهوریله
 وسوسه شیطان و اغوائ نفس فارشور صمت
 و غزله اولما مشراولوب قلبلرینه قسوت ظلمت
 و روحلرینه حجاب و کدرت حاصل اولوق خو
 وارد و اگر چه ^{اذن} شعله بر خدمت و مصلحت ایچون
 مصاحبت لازم کلور سه ده حذر ایله ایدوب
 غفلت اتمک کر کدر **بیان صفت عجب** و عجبک
 معناسی درویش اولنلر و غیر بیلر عبادان و طاعت
 ایله مجاهد ایدوب نفسل ماره و توامه نلک صفات
 ذمیه لرین کیده روب صفات حمید و حسن
 حال تحصیل اتمک اوزن ایکن بعض حال و عملی
 کندوب خورش کلوب و علمنه مغرور اولوب
 کندوزنی کور دیکی ایلدن کندو عیبی و نقصانی
 مشاهد ایدمیبوب خطا ایله عجبه دوشوب بولک
 فالور و بوعجب صفتی کبر صفتدن طوع غیر معنادر
 بو ایلدنندک شیطان علیه اللعنة صفتلرندن
 بولسه شیطان صفت اولمقین وسوسه شیطان
 اکایول بولوب درینلم شیطان اعالم و مذم

عن

عن السبیل حکیمه اول کسنه یه کندوزین و عملی
 بکند ورب عجه و غزوره دوشمکین بولملاذوب
 کندوسی ضایع و عملی باطلا اولور و بومعنی بندرکه
 حضرت عیسی علیه السلام اتمدن حواریوننه
 خطاب ایدوب یا معشر الحواریین کم من سراج
 اطفاءه الريح و کم من عابد افسد العجب یور مثلر
 معنای مضمونسی عیسی علیه السلام حواریون
 صفت عجب ذمیه سندن صاقنوب و عظ و
 نصیحت لرند یا حواریون طائفه سی غافل و ملک
 بیل چراغی نیجه سیوندور سه عجب صفتی دخی
 طالب حق اولوب عبادت و مجاهد ایدن عابد
 و علملرینی افساد و ابطال ایدوب مراده وصوله
 محروم ایدردیمکدر و سلسله فرسلطانلرندن
 سیدی السقطی قدس سره حضرتلری اذ اطرا العبد
 انه محسین فهو منین له سوء عمده بیوردیلر یعنی
 برکسنه هیچ کندی وجودند عیب و نقصان
 بولیوب حسن حالکیم هر حاله و علم ابودر و کلک
 دردیو اعتقاد انسه بران علملر یله کندوزین
 بزه مشراولوب صفة ذمیه اهلندن اولور

بسرآمدی درویش حق تعالی‌تک عظمت و کبریا سندی
 و کند و نیک عجز و ضعفی بلوب و کالایق عبادت
 و معرفت قادر او لمدیغنی کلیوب و دخی سبحانک
 ما عبداک حق عبادتک یا معبود و دخی سبحانک
 ما عرفناک حق معرفتک یا معروف مفهومه و اصل
 اولوب داتا ما الله درونی و در ایدنسه مقبول
 حق اولوب مظهر فیض الهی اولور و اگر بو حالد
 اولیوب عجبه دوشرسه حق در مرد و اولور
 هلاک اولور زیر احضرت رسول اکرم صلی الله
 علیه و سلم المر عند اعجاب بنفسه و استکان
 علمه و استقلاله دیو بیوردیلر معنای حدیث
 شریفک فہم اولنان اولدر کرام اوغلی اوج نشہ الیہ
 هلاک اولوب کندوسی و علی ضایع اولور بری
 عجبه دوشوب کند و زین کور ملک و بکنمکدر
 و بری دخی کاخی جوق یلیوب از کاه اشلم
 دیو اعتقاد اتمکدر و دخی اهل عجبک بعضینک
 حال اولدر که هر خصوصه پیر او اختیار لر
 و علم و مشایخ سوزینه تسلیم و اتباع انبیوی
 صفت کبر و عناد و استکبار ایله کند و زعمه

و بلیسنه

و بلیسنه کدر اول مکسه مادام بو حاله قاله و کندک
 نقصاننی و خطا سنی بلیه اکا هیچ اصلاح و افلاح
 اولور بو قدر زیر احضرت رسول اکرم صلی الله علیه
 و سلم اذ ارایت رجلا لرجوا معینا براهیه فقد تممت
 خسارته بیور مشر معنای مضمونی سی بر کسه
 کورسک که وجودنک عناد و لوجیت صفتی اولوب
 عجبک کندی حالنی و زاینی بکنور و دخی قلم و ارشاد
 اولند فک استاد و شبخل سوزین طویوب
 کندی مقتضای طبعه و نفسنه کیدر بو مقوله
 کسک هلاک و زیانی مقرر در و اگر طریقت تکمیل
 دخی ایشرایسه ینه عجز و توضعدن و فنای معنوی
 خالی اولماق کدر **حکایت** بو حاله مناسب
 عزیز لر مزر وایت ایدلر که پیریمز و سلطانه قطب
 جهان و مرشد انس و جان قسطونیک قریش برانور
 مدفون اولان شعبان افندی سلطان قدس سره
 حضرت تلرینک مرشد کاملری بولیک مدفون خیر لدر
 افندی قدس سره حضرت تلر شعبان افندی حضرت تلر
 نفس بولیدن قسطونیه خلافت ایله کوندر مردن
 مقدم پیر اشلمی مصحح الدیر افندی حضرت تلر پیر

تکلیف خلاف و استحقاق و استقامتله فوکره به
 کوندر دکرند حکم الله بیه شعبان افندی حضرت
 بیه قوشوب کیدر لر اکن مصحح الدین افندی یولده
 بر زمان طور ببعک بنک خلافته لیافت و ارشاده
 طاقت بولامدم بن بو عجز و قصور ایله خلقه نیجه
 ارشاد ایله رین امدی دونوب غزیه بر زمان
 دخی خدمت ایدوب بیورد لر ایسه کیک بن دیکه
 شعبان افندی دخی صاحب فرست و قابل کرامت
 ولایت اولغله مصحح الدین افندی
 صورته و قالنه بقیوب سیرته و حالنه باقوب
 کورد بکه عزیزک وجود شریفک اصلو عجب
 و غروردن و سار صفات ذمیه دن بری قالیو
 دل و جانلری عالنه قای معنوی تمام غلبه
 اتمکله علامت کال اولان صفة عجز و تواضع
 ظهور اتمش شعبان افندی حضرتلری اولان
 اکا تبدیلکه فرد اش به حال سکا ابو حاله خصلند
 ولکن دونوب بیه مهشد جابنه کونک خطا در زیر
 تکلیف حاله نمیدن کوندر مشر بر دیومهد کامله
 سوظنه لازم کلورد بیکه بو مفا کاشف حاله

صلح

مصحح الدین افندی به تمام تیقط و بوفاد نصکم
 حال بقا ظهور ایدوب وجود حقانی و تجلی ربانی
 غلبه اتمکله بی توفیق کوندر یلن جانبه روان
 اولوب بار ارسارده و سائر حالاته نیجه کالات
 الهیه و حالات ربانیه ظهور اندی حتی خیر الدین
 افندی در بقایه ارحال اید کونک اندر خلیفه
 اولوب بیستجاه سنند دخی ارشاد مینس اولد
 بارک الله ایکی سنده بیه کمال السه انجو اوله
 افای وجود و دفع عجب مراد ایدنره بوقضه دن
 حصه کفایت ایدر **بیان صفت هوس** هوس
 صفتک معناسی دخی نقصان عقلمدن افکار
 فاسد فار شمله شریعتده و طریقه بر لمز بر
 عبت فاند سزا و نه سی جقر نسنه به میل اتمک
 دیر لر و صفة حرص و طمعدن و دنیا مجتدن طوط
 بر صفة ذمیه در پسر امدی در و بشرک کلیده
 اولوب دینک و سلوکک کندی و نفعی اولیان
 نسند به میل ایدوب و کندی و نفعی اولدیغی دخی
 سفاقتله اکتیوب و بعضی ماده کندی و نفعی
 اولان اکلدن کچی کندی و ضرری اولان نسی اکتیوب

اندا حتر از لازم ایکن دائما تحصیل ایله مقید
اولغله قلبندن اخراج اتمیوب بو هوا و هو سگ
قالسه صدق له معرفه الله ایرشدورن صفات
حمید بی و عزله و وحدت صفاتن و نفید تجرید
حالتن تحصیلدن فالوب کثره و فترت دوشد
العیاذ بالله ودخی درویشده هوس صفتی موجود
اولدیغنه علامت اولدرکه طریق حقه سلوک
ایدوب کشف مراتب اوزره ایکن قلبه کسل کلدی
بر مقدار اچلاین دیوگاه سیاخته میل ایدوب
وگاه بعضی آفتی سائر سنه لریک سیر و عیشنه
میل ایدر و اکثر اهل سلوکده بو حال واقع اولور
بو بخل درویش صادقه لایق و مهم درکه
کند و بلیسنه و راینه کتمیوب مرشدنه حالتی
تفویض و انوکله مشاوره ایله که مرشد کامل
ایسه اکانافع الالانی بلوب لازم کلورسه حکمت
بو خصوصله اجازت و برر بیان صفت مکر
مکرک معناسی دخی ترکی دله غیردی کسه لره
بر ازم نینله یاوز صامغه دیر لر و بو دخی
حقل و حصد صفت لایمه لرندن طوع بر ازم صفت

بومعنی

بومعنی ایله متصف اولنلر ایمان و تقوا سنه ضعف
اولوب و طریق حقه لازم اولان صدق
و استقامت نقصان اولدیغندن زیسرا
سلطان انبیا صلی الله علیه وسلم لایون من اهدکم
حتی یحب لایجه ما یحب لنفسه بیور لر یعنی
سزندن بر قول ایمان کامل ایله مؤمن اولمیوب ایمانی
ضعفدن قورنلر حتی کند و نفسنه نه سوب
و نه سازسه مؤمن قرداشنه دخی آنی سوب
وصا نینجه فی الواقع جمله مؤمنلره خصوصاً
طریق حقه سالک اولان درویشلره لازم اولور
اولان بودرکه اوضاعی و اقوالی و سائر احوالی
کند و یه خوش کلیوب کوزی و کوی کوی سومدیکی
کسنه لره و کند و یه مقابله قصه لایدن کسنه لر
فته لک و مکارلق ایدوب ورنل و بر مکه مقید
اولمیوب بلکه حسن معامله و مدار ایدوب
و ابو جمل و سائر معاند کافر و منافق لر کی
مؤمن قردش لرینل آردنجه قیو قازیمه و اکد
درویش بومکر صفتنه مبتلی اولوب عمری کساره
مکر کجیله و عرض و خدعه ایدر سه بخار عوز الله

والذین امنوا وما یجدعون الا انفسهم وما یشعرون
 مفهومیجه فازدیفی قویه کند و در شوب و غرض
 نفسله و مکروهیله ایله اندیک یاره فرضانر لر
 و غرضلرینه کند و باشنه کلوب صفات حمید
 و کالانی الهیه تحصیل و تکلیدن محروم اولور لر
بیان صفت تمنی تمنیک معناسی امور دنیا دن
 اولان سنه لر ای تحت دنیا ایله تحصیل ایچون
 حق تعالی دن غریدن رجا انکه دیر لر بود خیر صر
 و شهوت صفة ذمیله لرندن طوع غر بر بر ارضفقد
 بوصفه مبتلی اولوب خلققد تمنیک و رجاده
 اولدیفی درویشک وجودنک ملر و مطمئنه
 صفات حمید لرندن صفة توکل و قناعت
 اولدیفی غدر و مرشد کامل غریز لر یزدن اشتدک
 که بر درویش مقام قناعت و تقربک و مرید توکل
 و تجریده کنوب و لکن حق تعالی نکل و بر دیکه
 راضی اولوب و هر مورنک نفویض الی الله
 ایتموب نفس آرز و سنه تابع اولدیفی اجلد
 از حوق دنیا خصوصنک خلقدن برکنه برشی
 رجا و تمنی انه جان و دلدن مال شوب تحصیل

انذیک

ابتدیکی احوال دن فرق کونلک حالی و عملی ضایع اولور
 و نزله دو شر بیوردیلر فی الواقع ایله در صدقله
 تجریده ایدنلر و عارف اهل حال اولنلر بلور لر امدک
 بوندن فکر و قیاس ایست که اکثر یار جا و تمنی ده
 اولنلر ک حالی نیجه اولور حتی دله کتور میوب وظا
 رجا و تمنی اتمه ده قلبنه کلوب بکافلان سنه
 اولسه و اول سنه بکافلان کسه و بر ر دیو
 قلبنک رجا و تمنی مقرر اولسه و انی بجاهه ایله
 دفع اتمه یند تعث نزل و سبب نقصاندر
 دیو بیوردیلر و فکر قیاس ایست که دله کتور نک
 حالی نیجه اولور زیر احقه قول اولوب قسمته
 و قدرته ایمان کتورن حقدن غریدن رجا و تمنی
 ایتمز اگر ایدر سه طریق حقدن دو شوب باب
 حقدن بر مراد اولامز و بو قدر وار که دله و عمله
 کتور مینلر نزلک فرقی وارد رسوال مفذره جواب
 اما بعضی کمالکدن بو حال کورنسه حال نصرف
 و جمیله ایدر لر الله دخل و سوال اولنر و مبتدی کوب
 نزلد و خواق اولنر زیر ایله سلطانله هم توکل
 و برلشد و هم نصرف و برلشد اقتضاء عالمه

کوره بعض محلل نوکا ایدر لر بعض محلل تصرف
 ایدر لر اول خصوصه رضاء حق و ارادة الهیة
 ازینیه و ارایدیکن پیلوب ایدر لر بومعیندند رکه
 اهل الله اورتسند سلاطین و خلفانک اولیاسند
 اولد بغنه آنفاق اولنان عمر بن عبدالعزیز حضرت تلوی
 حسته لکلر تک ما نشستی یعنی نه استر ساین
 دینلد کد ما یقتضیه الله و یریدک یعنی الله تعالی
 تک رضاسی و تقدیر ارادة ذلیته سی نه ایسه
 انی استرین بیوردیلر انا مبتدیلر و متوسلر بیوردیلر
 قیاس اولمز کامل و اهل حالله تقلید ایله مغرور
 و مغبور اولماق کرکدر **بیان صفت لوم لوم**
 صفتنک بو محله معناسی بعض حالتندا و نور
 غیر کسینه طعن و تشنیع ایله ملامت اینمکدر
 و بولوم صفتی ذخی کبر و عجب و غضب صفتند
 طوغر بر یاز صفتدر و بولوم صفتنک منظره
 اولدر که درویش برکسه تک بر عیبین کوروب
 کندوبه اول عیبی اورتمک لازم ایکن اولد رویش
 مرفه صفت حمید سیله عمل اینمک و کند ذغیر
 طعن و تشنیع ایلد اول کشینک یوزینه اورب کرکن

بمقدر

بمقدر کرچر بند و نصیحت و جمیله سوبلک
 واردر و لکن بو حال و عمل درویشک اوزینه
 لازم اولور معنی دکدر زیر ادر ویشک کندی
 باشی قیوسیدر و اول محله شیطان درویشی
 اضلال اتمک بول بولوق احتمالی دخی واردر
 و دخی درویش قلبنی دائم بالک ایدوب و هر کلا
 طفن آمیز اولیوب لطیف و لذیذ اولور
 هم حق تعالی قنده مقبول و غیر ایلور و هم اجنا
 و اصدقاسی و خیر خواه دوستلری چوق اولور
 حضرت رسول الله صلی الله علیه و سلم من عذب
 لسانه کثر اخوانه بیور مشدر یعنی برکسه تک
 دل طتلو اولوب دلندن کسنه انجمنه هر
 قرادشلی و دوستلری چوق اولور اما که
 قلبنک صدق و صفا اولیوب غرض فاسدله
 سوزنک کاذب اولسه دل طتلو و کلامی لایذ
 اولماغک اکافانک سی بو قدر نفاق صفتی ایله
 متصف اولمش اولوب خلاف حالی و کذبنک مالی
 البته ظهور ایدر و کسه اکا دوست اولیوب
 و حجت اتم اولور امدی همان قلبی بالک ایدوب

دلی قلبه موافق اولیٰ کر کرد زیرا قلب بآه اولیوی
 بر از افکار ایله ملوا و لیجی ظاهر اعضا سی دخی
 صفات ذمیه دذ بآه اولمز و بو معنی مقرر در که
 انسانک جمله جوارح و اعضا سی ظهور افعال
 جمنند قلبه تا بعد بو اجلدن لسانه ترجمان
 جنان دینشد در مثلاً مرتیاندن قلبه نه تخیل
 انسه کوزا کافظرا تمک استر و ملحوظانندن قلبه نه
 تفکر و ملاحظه انسه دلانی سو بیک استر
 و مسموعانندن قلبه نه تعلق انسه قولاتی
 اشتمک استر حوا تر خمسه تک غیرای حوال دخی
 بو که قیاس اولنه و دخی مشارق الانوار ده ذکر
اولئانان فی الانسان لمضغه اذا صلح الجسد
 و اذا فسدت الجسد حدیث صحیح دخی بو معنایه
 دلیل صریح در دخی درویش غیر بلبرده عیب
 کورسه ولوم انسه تحقیق اول عیب کندک
 اولدیندند المؤمن مرات المؤمن حدیث ثنی
 دخی بو معنایه شاهد در اهل شهودک حال ایله
 مشاهد و معلومیدر امدی درویش لازم
 اولدیکه کسیک عیبی و نقصانی کوز نیوب

کند

کند و عیبی و نقصانی کور مکه و کیدر مکه
 مشغول و مقید اوله زیرا حضرت رسول الله
صلی الله علیه وسلم طوبی لمن شغل عیبه عن
عیوب الناس بپور مشغول در یعنی دولت و سعادت
 شول کسیه در که کند و عیبی کور مکله مقید
 اولسی غیرک عیبی کور مکدن آلی قیوب بو برانز
 حالک ظهور نه مانع اوله حق بودر که درویش
 قلب عالندذ بو معنایه حالله و اصل اولسه
 درویش لکنده تمکین حال و کمال اولماز و اگر
 اصول اسما سن تکمیل ایدر سه ده تلویین دن
 و نقصانندن فور تلز و دخی علماء عظام دن
 زید العمیر حضرت لری کلام بند امیر و حکمت
 انکیز لرنک زیاده تفهیم و اعلام ایچون ضرب مثل
 طریقله بابنی ادم لک فخلانان خلوات خلقتک
 و خلوات امامک ففی التي خلقتک عیوبک و فی التي
 امامک عیوبک خیلک و لو نظرت فی التي خلقتک
 لشفتک عن التي امامک بپور دیلر یعنی یا ادم و علی
 سنک ایچون ایکی نور بال و ار در اول ایکی نور بال
 بری او کورک و بری آرد کده در احوال و کده ک

نور با اینجند کند و عین وارد در او کوکب کی
 نور با اینجند مؤمن فردا شکل عیبی وارد را کر
 کند و عین اولان اردک کی نور بایه با فوب
 وانی کورب و کدر مکه مقید اولسک او کوکب
 کی نور بایه با تمدن و مؤمن فردا شکل عین
 کور مکدن و کا طعن نمکدن سخی الی قوردی
 و بر کسسه کند و عین کور مکه و کیدر مکه
 مقید اولیوب دائما غیره عیبی کور مکه و غیره
 طعن ولوم آنکه مقید اولسه ناکاه بر حاله
 و محله کند و نیک عیبی دخی خلقه اشکاره
 اولوب عیبی غیره بلبلد که طعن ولوم بو کون
 غیریدن کند و ب اولوب خلق اینجند رسوای عام
 اولور خصوصاً یوم تبلی السرا و دخی ایوم ختم
 علی افواههم و نکلتنا ایدیهم و تشهد ارجله اینه
 کربلای مفسومنه یوم قیامتده اشکان اوله
 نستعین ذلک بالله الحافظ المالك بیان صفت
 قهر قهرک معنی می غیره غلبه ایدوب و خور
 ابلک و صفتد بودنی کبر و غضب مفضلندن
 طغر بر ارضه فتر و بو صفاتک و جودتک

ظهور

ظهورینه سبب اولد که کبر و غروردن درویش
 بعضا اثر فالوب بو کلنسی بالکلیه کتمه یکی اجلدن
 استمد یکی و هیچ وجود نه فائلا اولد یعنی کسندی
 خور و حقیر اند و دائما کا غلبه انما استر
 بس آمدی درویشه لایق بودر که غفلتی
 طرد ایدوب صفة کبر بیانشک کچن حضرت
 موسی الله کلب فقهه سندن ظهور ایدن
 حال کبی خور لغی و حقارتی و نقصا
 کند و بلبوب کسسه خیر و اهات اتمیه
 و اگر سالک بو صفتلر ده فالوب مجاهد
 و غیرتله نفس مله نیک صفت حمید لایق تبدیل
 اتمه عاقبت کند و خور و حقیر اولوب صورت
 و معنوی ملالار لکه دو شوب ناکاه ضایع
 اولور حکایت بو حاله مناسب تمسیر و جمیله
 روایت اولور که حق تعالی بیروزند بنی آدمی
 خلق اتردن مقدم بر اکل براغوا بر ایدوب
 دنیا ده اولان سیلاق و اولو قدری کروب
 و مراد بنه اولو یوب و صومنی ایوب بر مرتبه
 بیویوب او کوز اولد بکه وجود نفسانیسی

زیاده اولغین صفت قهر غلبه اندیکلی اجلدن اوکنه
 کلن اشجار و اجاری بوینوزیله یقوب برپوزنک
 ایاق اوزن طور بر مرتفع نسنه قوماد و هیچ
 بریشک وجود نه و حرکتنه قائل اولما مغلله
 کوکک حرکت ایدن بولونله دخی حمل و هجوم
 ایدوب و انلری دخی ایندورب هلاک اتمک
 مراد ایدوب بو وجودیله طغیان حد در زیاده
 اولوب کالنی بولدقک جمله اشیا به غالب
 مطلق اولان خدای قهار بی زوال کمال قدرند
 بر کوچولک زهرلی جانور جمل خلق ایدوب
 او اوکوز او یورکن امر حقله بورتندن یورکینه
 کیروب و جان اوندن اصیروب برانده اولک
 بیوک اوکوزی هلاک اتدی امدی ای درویش
 نفس بقاره دخی اول بز اغوکی در درویشه
 لازم اولدیکه بوقصه دن خصه و عبرت الوب
 یمه و ایچکله و ساز مراد اتنی ویرمکله نفسی
 اوکوزینه وجود ویرمیوب بلکه مجاهد و دیا
 خسته بکن اولدیغی مرتبه زبون اتمک کرکدر
 زیرانفسه مرادین و یروب اکا تابع اولسه

عاقبت

عاقبت صفات ذمیه نلک زهرلی جانور یله درویش
 هلاک اولوب بو اوکوز کی کند و سوسو عملی ناکاه
 ضایع اولور العیاذ بالله **بند ترغیب** امدی
 برسالک طالب که اگر نفس اماره نکدر اگر
 نفس او نکدر بدیش صفات ذمیه لرین کیدر
 میکیون مرشد کامل حد متذکر جان دلک جانشه
 حق تعالی فیض کریدر مجاهد سی واستعداد
 و قابلیت مقداری فیض و کمالدن محروم اتمر اما
 بعض کسه لر غیرتله جالش میوب شیخیم بکاهت
 ایدوب مرشد کامل ایسه بی کاله ابرکورسون
 یا بن کاینه کلام دیر و حق تعالی بر لطف و کرمی
 استی بارش اهدر و هدایت انک الله در بنم المده
 دکدر و شیخیم کر جمل ار در راه یتن حق یتیر دیو
 مجرد شیخیمک همتنه و حق تعالی نلک لطف و هدایت
 مغرور اولوب طریقده وار کاند لازم اولان
 ادب وار کانه جالشیمز فی الواقع بوسوز حق
 سوز در ولکن سالک عاقله و طالب صادق
 لایق اولور سوز دکدر هوای نفسیه تابع
 اولان اهل کسل و تنبل لر و اغوای شیطانه

اتباع ایدن احق مهمل رسوزیدر زیر اصوجب
اطوار دن اولان اهل طریقتک و اهل معرفتک
و حقیقتک اصولنده اولان ما هو الحق و دخی
سبب هدایت اولان و الذین جاهدوا فینا
لنهدینهم سبلنا ایه کریمه سنه مخالفدر و اگر
چه درویشک شبنی کاملدر و هدایت دخی
الله النده در و لکن هر حالک و هر مرتبه ناک
هدایتی وارددر و هدایتک حال و تفصیلی
جو قدر و دخی و الله بدعو الی دار السلام
و یهدی من یشاء الی صراط مستقیم ایه کریمه سنه
دعوتک اطلاق و هدایتک مشتمله قیدی
بو معنایه دلیل صریحدر که اهلنه معلومدر
و بواجل ندر که هدایت یونده اولیایوب
و ظهور و حصولنه سبب اولان مجاهدده
اولما بحق علی الاطلاق و بی سبب هدایت ال
کیهز بیت **فیض حقه** بخل یوق هر کس ولی
طالب دکل **ب** سبب اصلاح عالمه باریک
واجب دکل **لا یجده لؤلؤها** و اگر تسلیم
واردن و مجاهد و پیاخت اولادین مجزه

انبیاء

انبیاء و مرسلینک سعی و دعوتی ابله و مشایخ
و مرشدینک دعوتیله هدایت و صلاح اولد
انبیادنیاره کافر و منافق قوموب اهل اسلام
و اهل شریعت اید لر دی و مشایخ عاصی و منکر
قوموب اهل تقوی و اهل طریقت ایدوب
و طریق حقه ارشاد اتمکله اهل معرفت
و اهل حقیقت اید لر دی امدی همان صدقله
و مجاهد ابله مرشد کامل تکن الذن فومه که
اهل کمال اوله سناره یتن حقه بتر
دید کلرینک معناسی بودر بیت **کدر**
توسنک و صخره و مرمر شوی **۶**

چون با اهل دل رسی کوه شو
خاتمه الفصل الثانی و بویدی یو امه صفتینک
لفظ حسبی ابله و اصطلاح مشایخ حسبی ابله
بونلر دن زیاده تحقیق و تدقیقه قابل دقیق
و معنیه معناری و ارد راجتی بور ساله و مستدل
اولان اطفال طریقت ارشاد اولنوب انلرک
نفسنه تزکیه صلاح و قلبنه تصفیه و
روحنه فلاح کله سبب **البحر معنای بیان**

اولمشد زیرا زیادہ حقایق و دقائق بیان
 اولنسه بومراد حاصل اولم کلوا الناس علی قدر
 عقولهم دخی معلومدر وظالبه حقایق و دقائق
 بیانی لازم اولورسه ده کابلہ اولمز واردان
 ظهوری زمانده مرشد کمال ارشادند بیان
 اتمک لازمدر **اوجنئی فصل** نفسرمان ولوامه
 دفسکر نفسرملیه نک اوجنئی قطعه سنده
 ذکر اولنان بدی صفات حمیدہ لربیان ایدر
قطعه ثالثه مله داخی دیدر جانا
 علم تواضع و تحمل و سخا

دردی بواوجنئی داخی حفاظت
 استقامتله قناعت صبر ای طالب صادق
 بوندن امان ولوامه نک بولوروجی و نالکی
 بولدن فوجی بدی صفات ذمیه لرفی نفس
 مله نک بول آجوب قنوحان الهیه به سبب الی
 صفات حمیدہ لربنه تبدیل اتمک لازم ایدیکو
 معلومک اولمشایدی بود فعه دخی معلومک
 اولسونکه درویشہ مفاخر اسماردن مجرد اوجنئی
 طورده ظهور ایدن سوئم اسمی کلکله قن حالیه

کاشفان

وکشوفان معنویه بوی و قبوسی اجملاز اولکی
 طورده سیر الی الله معناسی و دوئم ده سیر الله
 معناسی و سوئم ده سیر علی الله معناسی
 دل اجمان عالمندن تشخیص ایلده و حالله مها
 امکن معلوم اولنجه و چهارمده و پنجمده
 و ششمده و هفتمده دخی سیر مع الله و سیر
 فالله و سیر عن الله و سیر بالله ادوات و
 الفاظند اولان معنایین دخی اندر کی حالیه
 تشخیص لازمدر و دخی درویش مجرذ سوئم
 و چهارمده و اصل اولمقله براوغوردن اهل
 حال اولام او بویانندن غرض بودر که درویش
 هر نه طورده و مقامه و ارسه عجله اتمیوب
 بلدیکن درون عالمندن ناتی ایلده و حالیه بیلکه
 قصد و غریبت اتمک کر که در که بنای نصوفک
 و معرفه اللک تملی و اصلی حکم اولوب تکمیلک
 اهل حال و اهل کمال سلطانلردن اولده
 یوخسه مجرد اصول سما ظهور یله تکمیل
 ایدن معرفه اللک اهل حال اولمز و دخی
 ای طاهر نه طورده و هر نه مقامک ایسک

سلوک مجاهد و همّت و اهل حال و مغلّه
 عزیزتک و ارمیدر بوخسه بوقیدربلک
 استرسک تسلیم تام و صدقوا هتمام ایله
 مرشد کامل عزیز لره عرض حال ایت و اگر
 انری بولیز ایلک اندک کمال و حال آمیز
 و معرفت و حقیقت انکیز کابلرینه و رسالرینه
 صدقله و توجه نامله نظر ایدوب سلوک
 و ارشاده و ارشاد لرزه حال و کماله متعلق
 سوز لرین دل و جان عالمندن دیکلیوب و کمال
 فهمله اکیوب بو حمله انلرک آینه لرینه نظریله
 تا که مرآت صفتلرند جمله احوالک کورب کمالک
 و نقصانک کاکان بلا سن و درخی نقصانک
 و ارایسه تکمیل اید سن زیر این تکمیل مقام
 ایدوب اهل حال اولدم دیوبلرک ایله مغرور
 اولوب ناقص و نادان قالمق طالبلرده خوف
 اولور و درخی در عجب بیان اولنا حق صفت
 علم تفصیلک بو معنای و حالی تحصیل و استفاد
 ایدرسن همان غیرت ایت که حق تعالی فیاض
 مطلق فتاح ما هو الحقد ربیان صفت عام

برقطعه

بو قطعه ره ذکر اولنان صفة علمدن مراد درویش
 صفة نسیمه دن اولان جهل و غفلة صفتلرک
 افنا تمکدر یعنی نوم غفلتدن او یانوب یقظ
 روحانی و علم ربانی ایله کند و مقامنی غفلتدن
 و حالنی بلکدر زبرد ر ویش من عرف نفسه
 فقد عرف ربه حکیمله کند و نفسن و مقام
 حالن و نقصان کالنی بلسه صفة دعوا ربیلی
 اولوب نفسی و شیطانی و زینهم الشیطان
 اعالمهم و صدم عن السیله فحوا سنجه درویش
 کندی وجودنی و افعال و اقوالنی بکندیرب
 عجب و غرور علیه اتمکله کندین کامل صانور
 و لکن بر محل و زمان اولور که بو حکایتک ذکر
 اولنان درویش غافل و مدعی جاهل کبی کاملر
 یاننک رسوای اولور **حکایت** بر مرشد کامل
 عزیزک درویشلرندن دعوائی مجزیه و سودای
 غفلتک قالمش بر درویشی بن تکمیل حال ایندم
 و خلافتک لایق اولدم و لکن شیخ بنم حقیقی
 کتم ایدر دیوب بعض کلمات ایتدیکنه عزیز واقف
 اولدق اهل حکمت عزیز لرندن اولغینانی

طریق یلوب و نادیب انند اکا تا نیری و فائده
 او نیا جغنی بلوب و لکن درو بشلردن سائر
 عارف و اهل حال درو بشلربله اول بیجاک
 و نادانی حکیمان امتحان ایچون هر برینه بردان
 سرچه و یروب ابتدا یکده هر بریکز برزنها یرده
 بوغزلک اما هیچ کسه کور مسون دیوب
 اندر دخی تنها یرا یوب هر زویه وارسه لکرجه
 ذی روح دن کسه یوق و لکن هر برده الله
 تعالی حضرت تلرینی حاضر و ناظر بلوب و اندر
 حضرت شیخ مرادنی و درم اشارتینی قوت
 فراستله آکلیوب و بو ذکر و اشارت اولنان
 معنا اندرله حاللری و لوب غافل و لمغله هر
 هر بری تنها یر یوق دیو سرچه لرین جانلو کتور
 اما اول بی فراست نادان و حقدن غافل و بی
 عار آدم او غلی کور در خبر خالی و تنها یر بولوب
 و بوغزلیوب کتور دکه شیخ اندره سؤال
 اید بیچک هر زویه وارسه و زحق تعالی حاضر
 و ناظر اولوب حق تعالی دن خالی یر بویلمادق
 بولجلدن بوغز لمدق دیو جواب یرد کلرنک

اول ناقص نارادان و جاهل و بی ادعان زیاده فضا
 و رسوایق حاصل اولوب و عیب و نقصان
 بلوب اولد عوادن فارغ اولدی و صفت
 علمک سالکده هر خصوصه نفعی و لزومی
 و صفت جهلک ضرری و شؤمتی خصوصه
 تفصیل و بیان جو قدر عاقل اولانه بو قدر
 کفایت ایدر بیان **صفت تواضع** و تواضعک
 معناسی هر خصوصه الجولق ایتکدر و تواضع
 ایکی درلودر بری تواضع صوری و ظاهر یدر که
 درو بشک قولنده و فعلندک صدور و ظهور
 ایدر و درو بشک قولنده صادر اولان تواضع
 خلقه معامله و مکالمه آندکده دائما رفقله
 سوبلشوب یعنی بد زبان اولیوب قسادر
 اولدیغی مرتبه کلامندک لطافت و جلاوت
 اولوب سوزی ملایم اولغله دیلندن
 کسه انجمنده و دخی درو بشک بر مقدار
 علمی اولوب یا خود شانتک قابلیت اولغله
 کلامندک فصاحت اولسه دخی کو کجکدر
 اما ملایمت و رفقله سوبک شرطیله در

زیرا حضرت علی رضی الله عنه من لانت کلمته
 و جبت محبتہ بیور مشلرد و درخی غنی و فقیر
 کبیر و صغیر اول درویشک یا سادک برابر اولمقدر
 و بایه و فقیر و بیوکه و کوچوکه اظهار محتاجه
 سلام و یرمک و سلام الم تو اضعدندر
 و اول سلام و یرمک دخی تو اضعدندر زیرا
 حضرت عمر رضی الله عنه ان من راس التواضع
 ان تبادء بالسلام علی کل من لقیته بیور مشلرد
 یعنی جمله تو اضعدنک باشی و اصل هر راست
 کلد و کد کسه یه اول سلام و یرمک در حتی
 سلطان انبیا ناک تو اضعدنری خصوصند
 روایت اول نور اصحاب کرامدن بعض کسنه
 حضرت رسول الله اول سلام و یرمک
 قصده نه یولد فرشو وارد قلندک حضرت
 دخی بو نینلرینه واقف اولوب بینه انلر سلام
 و یردیله محصل کلام کمال تو اضعدنر نه هیچ
 کسه انلر اول سلام و یرمک میسرا ولما مشلرد
 امدی درویشه اقولک لازم اولان تواضع
 لرد لرد و منک حالی بو نلند قیاس اولنق بیلنه

دقول

و قولک تواضع اجمالاً بیان اولندی فعلدن
 حاصل اولان تواضعلردن بری قیوز بو کند
 خرقه و عبا و صوف کیمکدر و یمالی قفتان
 و یمالی آتوق فالی کیمکدر و او ی ایچنک اولان
 اهل بیتی ایله و بعض خار ملریله بعض خدمتی
 محل احتیاجد کاهی حکیمانہ پیلیجه اتمکدر و
 عبدک و خردک دعوت مسنونہ سنه عر
 وار مقدر و غایت آزا اولور سه ده رجاسه
 کلز هدیه و صدقه و نذری صفایله قبول
 اتمکدر و اونک و غیره یرده تکلیف و تکلف
 اتمیوب ما حاضر دن نه پلور سه و او کورنه
 نه کلور سه یمک دخی تو اضعدندر و طعام
 برو جمله بهانه بولوق کبیر دندر و حماقتند
 و فقر ایله بر مجلسدن او تور مق وانلریله و
 خدمتکار یله طعام یمک و بوکه بکرز علل
 تواضعدندر عین عزت و رفعتدر اما اهل
 کبیر یانک دناءتدر و بودخی معلومدر که
 تواضع اهلنک شافی رفیع و عالی اولور و
 حیوانلردن هر نه بولور سه بنک و پیاره یور یمک

وبالن ابوبوریمک دخی تواضعند در مکر
 ضروری اولوب وایق قابی کبرسه کبر اولمز
 وبوجهله ذکر اولنان سلطان الکونین
 ورسول الثقلین حضرت تلبینک افعال شریفه
 وخصال لطیفه لرند در که مشکوة الانوار
 مسطور در روایت اولنور داورد بیغبر
 علیه السلام گاه اشتر دن اول ادم لایله
 صالنی صالنی مسجده کیدر دبر کون عظمت
 وکبریا صاحبی حق تعالیدن اواز کلوب یا
 داود نازلله وکوکس کر مسکه قولک اویزمی
 کیدر سنز دینل کد نصکم کاهنی و عجز
 وصورین بلوب وحق تعالینک عظمت
 وکبریا سنی اکیوب و سجاه سنی کنتا مورینه
 الوب پیاده وکوز یا شی دوکارک و تواضع
 ایله سبکه سبکه مسجده کلد کلرند جناب
 عزتدن خطاب قدسی کلدیکه یاد اود بوکر
 اودن کلدک بزندن هر ند بلسک استه مزیک
 حاصلدر و بوندن معلوم اولدیکه بونک کبر
 تواضعرا انبیا و اولیا حالدن و مقصد اوله

دخی

ودخی ابن السمانور حضرت تبری تواضع اوجی
 فافضله ان لازمی لک علی احد فضلا وهو
 التواضع الا کبر بیورد بیلر یعنی تواضعک
 وجهی و حال جوقدر اینجندن افضل و اشرفی
 اولدر که کند و کی غبری کسنه دن زیاده
 فاضل و کامل بلیه سن و جمله تواضعک
 بیوکی و اعلاسی بو تواضعدر و بوجهله ذکر
 اولنان نوع اولدک بیان اولنان تواضع صور
 دندر و ایکنی نوع تواضع مغوبدر که قلب
 و روح عالنده اولور اندری دخی تفصیل و
 بیان قابلدر و لکن عالم قلبه توجه ایدوب
بیت اقبل علی القلب واستکمل فضائله
 فانک بالقلب لا بالجسم انسان معبونه
 فضائل قلبی و مزین تکبلا ایدوب و روحی دخی
 روح حیوانی مرتبه سندن کچوب روح انسانی
 مقامنه واصل اولیجی تواضع معنوی بیچوردن
 دل و جان و بصیرت کوزیله مشاهده و عیاننا
 بیلنور و کمال صدقله وجود بلوب در و بشده
 ظهور ایدن تواضع صورینک مشهور و مشرفی

تواضع معنوی در که ایچرودن اولان تواضع معنوی
 وحقیقه وجود قوت بولسه تواضع صوری
 دخی اولقدر قوند و کماله اولور و اگر درویش
 تواضع معنوی قوت بولسه صوریسی تواضع
 عارضی حکمه اولوب تواضع اول درویشدن
 تکلف ایله صدور و ظهور ایدرز بر اهر خصوصه
 صور معنودن مترشح اولور اهلنه معلومدر
بیت تواضع کن اگر مرد یقینست
 تکبر کا ایشطان لعینست **بیان**
صفت تحمل درویش تحمل صفتله متصف اولقدن
 هر نفس اماره ولوا منه تک صفة ذمیه لرین
 افنا ایدوب صفات حمیده به تبدیل عزیمت
 اندیکی سبیدن درویشی دو کسه لر و سوکسه لر
 اصلا انیبوب و مقابله وجدال انیبوب ومدح
 ایله ذم ایدن و لطف ایدن ایله قهر ایدن یا انک
 بر اولوب و نیجه بونک کبی حالدره خلق جفاکنه
تحمل ایتمکدر بیان لایحه در که **تفضیل مهم**
و مفید در و بو خصوصه درویش بعض
 مغاطله بر لری وارد در که درویشدن

بعضیسی

بعضیسی هوا به در و شوب مجازی حالر واقع
 اولغله گاه ادا بر طریقه مخالف و گاه احوال
 شریقه مخالف حالت کورنو رخلق طغر و غضب
 ایتد کلرنه کند و حالنی و جمل نقصا اننی لمک
 ایله غیرت حق و غیرت طریقتی کوز تمیوب قوای
 نفس اماریه و هوای کثرت مکاره به میل ایدوب
 درویش عرض و عار و خلق قند اعتبار
 اولمز بر اولدن دلنی کشوز در دیوعار و ناموس
 کوز تمز اما بو حال غایت ایله جهالت و ضلالت
 و درویشله کرچه دلنی کلک عار و ناموس
 کوز تمک وارد در و لکن دنیا به و کثرت آفاه
 متعلق دکدر مثلاً زم ومدح یا نلرنه بر اولمز
 و دلننکی اختیار اتمک عمل و زهد تقوی ایله
 دنیا ترکه و فقر و فاقه اختیارینه متعلقدر
 یعنی فاخر لباسی و اعتبار ناسی ترک ایدوب
 و خرقة و کسوه کیوب فقر درویشله طریقه
 و حاله کیردک **متعجب** و منکر رک و مشایخ
 و درویشان حالندن بیخبر نادان لر طعنه
 تحمل ایدوب سوز لرینه **التمقدر**

نتکم اغنیاء قریش واکابر و انبیاء هدایتہ اللہ ایلہ
 حضرت فحش ایمان کتورب اصحاب رسول اللہ
 کبی فقیرانہ مجاہدہ ابتد کرند ابوجہل لعین
 و سائر اعداؤن انزلہ لوم و طعناید جکرین
 بلور لرایکن صدق و صفالری غالب و لغله
 انزلک سوزندن انبیوب ایمانہ کد کبری کبی
 و ایمانہ کد کزند انلری مدح ایچون حق تعالی
 قرآن عظیمک مجاهدون فی سبیل اللہ و لا یخافون
 لومة لائم بیوردیغی کبی درویشلردخی صدق
 و صفا ایلہ بو معنایه و حاله مظهر اولوق کر کدر
 یوخسه عار و ناموس کوزنمک دنیا هواسنه
 متعلق دکادر یا خود حرارت الهیه و عشق حقیقی
 حالیه جذبہ و هیمنان و حیرت عرفان حالی غالب
 اولوب ظاهر تک آدابہ مخالف بعضا وضاع نامور
 واقع اولدقده خلقدن عار کوز قیوب دروندک
 اولان عشق حقیقی و محبت اللہ ایلہ حاصل و
 صلقله برقرار اولیاء اللہ خال کوزدوب
 و انورک غیرین جکوب نخل ایمکدر بیت
 درون انسا اول طشره بیکانه صانسونلر

عج

عجب زیبارویشدر عاقل اول دیوانه صانسونلر
 و بو نخل صفتی ایلہ متصف اولان درویشلر مجرم
 خلقک جناسنه نخل ایمک دکل بلکه حقیقت
 حال بودر که حق تعالی تک قضا سنه راضی
 اولوب جلال و جمالی و لطف و فہری بانسک
 برا اولوب حق تعالی دن کنن بلا و مصیبتہ دخی
 انبیا کبی و نخل ایمک لازمدر دخی صفت
 نخلک مطلقا و جوی و احوالی جو قدر و لکن
 صفت تواضع بیانک ابن السمک حضرتلر
 تواضعلرید اکبری و اعلاسی درویش کدوی
 غیرلر دن عالی و فضیلتلر کور مکدر دید کبری
 کبی نخلک دخی اکبری و احسنی حق تعالی تک
 قضا و جلالتہ و مصیبت و قہر نہ جان و دل دن
 صدقله صبر و نخل ایمکدر و بو خصوصه زیاده
 بیان و تفصیل قابلدر و لکن طالب عاقل اولوب
 اولولالبا بدن اولان درویشلر سر چشمه اولیا
 حضرت علی المرتضی تک کلام مشرک کاندن
 مطلب اعلاوی ازعان و استفادہ ایدر لر
 روایت اولنور که حضرت علی کرم اللہ وجہہ

بر کون اصحاب کرام ایچک بیوردیلرکه برکسنه
 الله تعالی سنئله ورسول الله سنئله واولیاء
 الله سنئله علانسه انوار الی بوشدرینه اول مجلسه
 کدوره سنه اللدن سوال اولندقه کتمان النیر
 والعیب بیوردیلر یعنی الله تعالینک سنئی وطریق
 اگر کد ونگدر واکرمؤمن فرداشکدر مطلقا
 سرنی صغیبی وعینی اورنجی اولقد رنکم حق تعالی
 اول صف ابله منصفدر و حضرت علی به رسول
 الله مستند سوال اولندقه المداکات بیوردیلر
 یعنی خلقدن اوکسنه بیجفا و خلاف معامله
 کوزند که جفا ایدن کسبه الم واضطراب
 کوسر میوب عفو ایدن ماعدا انکله
 حسد معامله ایدوب کلکه ایلک ایدنکم
 حضرت رسول الله بوجمله و بوصفته علانمشدر
 و اولیاء الله مستند سوال اولندقه انجال الا
 ذی بیوردیلر یعنی اولیاء الله طریق سنی اولدر که
 خلقدن و عالم کتول کورن جفا به واله فعل
 ایدوب اول مقابله ده کسنه به جداله انتقام
 فصل ابیه نک حضرت رسول الله والدرن

وان

وارث اولان اهل الله بوجمله عمل ایشلدر
لا یحیه پس امدی درویش طالب کاملر
 بازارینه اللک بوش وار میوب و اول بازاردن
 دل و جان اوینه دستمالک بوش کلمیوب طولوب
 کلوب ذخایر معرفه قادر و مالک اولوق
 استرسک بواج سنئله علانید سن **بیت**
 ای تپی دست رفته در بازار
 ترسمت بر نیس اور ی دستاره
بیان صفت سخا و جو مردلک درویشک نه
 صفت ایدوبکی معلومدر و جو مردلک مخزن
 مالله اولغه مخصوص دکدر هم مالله وهم
 قاله وهم سائر افعالله اولور و مالله اولان
 سخالک کال انبیا و اولیانک وانلره بکرنلرک
 خصالی و حالدر و مشکوة الانوارده مذکور
 در که حضرت رسول اللک مبارک جلدینک
 اچه و التون کچه له مشدر پس امدی فای
 معنوی و فای قلبی قوتیه فای صور و ظاهر
 عالنه جو مردلک حاصل ایدن درویش
 فحدی مشرب اولوب چهار بار باصفا

وعلی المرتضیٰ کبجی سخا سببیلہ مرخصو صد کالاتہ
 وعلی مقامہ لایق واصل ولور واما بر وجهلہ
 سخاسی اولیوب مطلقا بجل صفاتندن تحصیل
 فنا اید مدیکی بجلدن مقام بقایہ وکمال واصل
 اولامیوب حالنہ وطلبنہ کورہ فانی وپہودہ
 نسنہ لطلبی بلہ زیادہ حرص و طمع قارشمغلہ
 ناقص نادان قالور زنتکم نولیانک مذکور در
 کآنسان فی طلب الدنیا والدنیا نصیب الدنیا لاشی
 یعنی انسان غفلتہ دنباہ طالب اولوب تحصیل
 ایدرولکن دنبا دنبا بوق اولوب کتمک اوزر بر
 ودخی لکن نالوا البر حتی تغفوا ایہ کریمہ سی
 بوخصوصہ دلیل قاطع وصریحدر ومالک
 سخاوتدن غیری قالہ اولان سخاوت هر برده
 شریعہ و طریقتہ تقویٰ و مؤمن فرد شریعہ
 حبہ لله معاونت فقہد نسی کلومی کتم
 اینیوب ممکن اولدی برتبه حکیمانہ سوبلکده
 ودخی طالب علم و عرفان اولدہ تعلیم علم و ارشاد
 عرفی الله اکده و امانہ فخره موعظہ حسنہ بلہ
 حبہ بند و نصیحتانہ بدلہ عدود اکده

اتمادرولیش تکمیل حال ابداوب ومن عند الله مرخصو صد
 قادرا ولمان بو باید حصه سی وعلی یوقدر
 زیرا کند و نفسنہ بند و نصیحتی تمام تا لیا تیموب
 بر نسنہ مفید اولمان غیرہ بند و نصیحت اتمک
 تحصیلنی تعطیل و اوقانتی تصیعدرو اقولان
 سخاوتدن غیری افعالن سخاوت بلہ و با غبلہ
 و کوزبلہ و قول غبلہ و سایر اعضا بلہ اولور
 و بوندر بلہ سخاوت نوجملہ اولور تفصیل بیان
 لازم دکدر طالب صادقه و عاقل عارقه معلومند
 و ذکر اولنان سخاوت مالیه و قالیه و افعالیه
 همان بخیر انسانہ ایتمک مخصوص دکدر زبیرا
 اهل سخا اولوب سخا در کامل اولان مجرد اولد که
 حیوانانندن و غیرهیدن مرشیده نفی و سخاسی
 اولد و صفت سخا در اهل حکمت کلومی اوزر
 حکیمانہ تفصیل مفید جوقدر لکن بو بخله انحصار
 اولد بفسدن ماعدا بوندن اقدام صفت بخل
 بیانک بخلدن تحذیر و سخا به ترغیب ایچون
 اول مناسبله سخا به متعلق تفصیل مفید وارد
 اند کور بلہ بیان صفت استقامت صفت

استقامت یکی قسم در بری حقله درویش اورنگند
 اولور و بری خلقه درویش اورناسند اولور
 اما خلقه درویش اورناسند اولان استقامت
 مؤمن قنداشی ایله هر خصوصه شریعت
 و طریقت بوندن و معقول بوندن ایندیکی
 وعد و قوله و عهد و اقران خیانت اتمیوب
 استقامت ایله وفاتمک درودخی کندیرند
 بروجه امانت اولان مؤمن قنداشنک
 مانله و دخی اول مؤمنک اهل و اولادنه
 و عرضه و دینه و غیره خیانت اتمیوب
 بلکه قوت ایدوب هروجه بو خصوصه
 حفظ و حمایت ایله و امانت استقامتله
 معامله اتمک درودخی مؤمنک استقامتله
 صفات حید و حسن حال کورنک ظاهر
 باطنه و دلی قلبه موافق اولمقله اولور
 زیرا ادم اول اول اوج در لود بریسی ظاهر
 ای اولوب باطن بر ادم اولمقله و بریسی دخی
 ظاهری باطنه و دلی قلبه موافق اولمقله
 و بریسی دخی ظاهر بر ادم اولوب باطن اولمقله

قسم اول

قسم اول منافق حالدیر قسم ثانی عاشق صادق
 و خالص و مخلص مؤمن حالدیر قسم ثالث
 نفسی ترکیه و قلبی تصفیة و روحی تجلیه بولمقله
 ریاضت و سمعه سر حقیقه خلوصه و کار حاله
 و اصل اولان کن عارف اولیا الله حالدیر
 و بر کسه نک ظاهری ابو و دلی طینلو اولوب
 و نکن نفسی و قلبی عالمند نفسا ماره قوتله باطن
 بر ادم اولسه بولیانک ابو هریم حضرت نوری
 روایتند حضرت رسول اللک خبر و بر یکی
 بر ادم طائفه دن اولور که بخرچ فی اخر الزمان
 اقوام یحیون الدنیا بالذین ویلبسون جلود الضیاء
 بالذین و السنهم احلی من العسل و قلوبهم قلوب الذیاء
 بیور مشر در بعضی اخر زمانه استمد بعضی قوم
 ظاهر اولور که اوج حالری وارد اولادند اولور
 و صلاح کوسزوب غصیل دنیا ایچون دخی بنای
 جمله و سب ایدر ایکنی حالری کنی دریندن
 حاصل اولان بوکی صوف ایدوب و صوفیان
 کوسزوب صوف کیرلر و کن فالک اتمیوب
 غایت انچه ایدوب کیرلر اوجی حالری

سوزری ظاهر بالذن ظنلوا ولوب خلقه لطفله
 سوبلر ولكن قلبلری فوردر قلبی کبی اولوب فرصت
 بونحو قانی صور لر و بو حال دم او غلنه اولوق ایکی
 یوز لکک ندر و ایکی یوز لی اولان لر دنیا ده رغبت
 و حرمت و اخرنه عزت و رحمت بولمازلر نتم
 اخف بن قیس حضرتلری روایتند حضرت
 رسول الله صلی الله علیه وسلم زوالوجهین لایکون
 وجهی فی الدنیا و لایسود فی الاخره سور مشلدر
 و ذکر اولنان احوال خلقه در ویشا ورتا سندن
 لازم اولان استقامت ایکی در لودر بر طاهره
 و بری باطنی در زیر او اسغ علیکم نعمه ظاهره
 و باطنه مفوضه حی تعالی نك قوللرینه و بر بیک
 نعتک و امانتک بعضی ظاهرند و بعضی باطنه
 در اما ظاهرند اولوب اشکاره اولان نعمت
 و امانت دل و کوز و قولاق وال وایاق و سائر
 اعضادن قوای ظاهره لر در و اما باطنه اولان
 نعت و امانت نفس روح و قلب و عقل در و
 سائر قوای باطنیه لر در و دشمنی الت بر تکم
 خطابند نفسدین و اقرار ایله التزام و تعهد اولنا

اقرار

اقرار ربوبیت و التزام عبودیت در و بو حالک
 تفصیلی شرائط اسلامده بولنور که کلمه شهادت
 ایله حتی برلیوب و حضرت مجدی حتی بغیر
 بلکه ایمان کتورمک و نماز قلمق و زکوت و یرمک
 و اورج طومتق و حج ایتمک در و بوندره متعلق
 متفرع اولان سائر اعمال صامحه در **بیان**
استقامت نعم ظاهری و نعم ظاهریدن
 اولان کوز الله تعالینک رضاسی اولدیغی یرلره
 بقیوب و عبرت نظریله موجوداته بقیوب و بو حالک
 حالقی وارد در دیو وجود حقه استدلال ایدوب
 قوت ایمان ایله خوف الله و معرفه الله سبب
 اولغله مامور در و قولاً مالا یعنی سوز لر دکلموب
 قران و ذکر الله و بند و نصیحت و سائر حق کلامک
 دکلمکه مامور در و اغر حلال میکه ویدکن
 اقتضای نفس ایچون میوب عبادته و ذکر الله
 قوت و قدرت حاصل و ایچون میکه مامور در
 و دل مالا یعنی و خلاف شرع هرلیات سوبلیوب
 حقه لایق و حکما و علما کلامنه مطابق کلمات
 ایدوب و قران او قیوب و علم تعلیم ایدوب

و ذکر الله تمکه مامور در وال و اباق و فرج و سائر
 اعضا دخی ذکر اولنا ان اعضا کبی بر امر عمل را شلیب
 ابو عمل را شکه مامور در در بیان **استقامت**
نعم باطنیه و دخی باطنه اولان نفس
 و روح و قلب و عقل و سائر قوای باطنیه
 جمله سی باطن یوزنده تزکیه و تصفیه و تجلیه
 و روحانیه تحصیل اتمکله معرفه الله و تجلیات
 الهیه به لایق و مظهر اولغه مامور اولد قلند
 ما عدا دخی تعالیدن اولان امر و نیمه خیا تا نبوی
 کال متابعه استقامت اولد دیو انبیا اولیا
 و علما و صلحا دلندن من عند الله اعلام و تبیین
 دخی اولن شلر در دخی بوصف امانت و تقا
 انبیا اولیا صقلند اولغه حضرت رسول الله
 نبوت و بریزدن اول صفت امانت و استقامت
 وجود شریف لند غلبه ایتمکن خلق ایجه قلم امین
 ذکر جمله مشهور آید و صفت امانت و صداق
 زیاده کال بولوب و امانت و صداق لوازم
 و نایمندن اولان صفت استقامت نبوت لند
 قوتنه و کالنه باعث بولوب و دخی استقامت

قوتنه

قوت باطنیه و سائر حالات و کالات لند
 ظهوریه سبب اولدیغی جلدن سورة هود ده
 سائر انبیا انک احوالک بیانند نصکم فاستقم
 کما امرت ایه کریمه سی ایله مامور دینک و احکام
 شریعتک و اداب طریقتک و احوال معرّفه و حقیقتک
 ظاهر و باطن کاینغی استقامت اوزره اولغه
 امر اولندیلر و بالکز کندولر امر اولنق دکلا اولد
 کلام شریفک اوزرینه عطف اولناز و مزناز
 معک کلام شریفله حضرت رسول الله کبی امتی
 دخی کال استقامتک اولغه امر اولندیلر
 دخی صفت استقامتک تحصیلک صعوبت
 و تکمیلک زیاده مجاهد و ریاضت لازم
 اولدیغی حضرت رسول الله صلی الله علیه و سلم
 شیبتنی سورة هود یوردیلر یعنی هود سورة
 بنی پیرایدوب بلم یوکدی یوردیلر و سورة هود
 دن مراد بو ایه کریمه در که ذکر کل و اراده جز
 معینی وارد راهلنه معلومدر **لا یجبه**
 امدی جمله مؤمنله خصوصاً اهل طریقت
 طالب و مجاهد در ویشله لازم اولدیکه

کمر غیرتی میان عبادت و استقامت محکم قوشانوب
 سجد و مجاهد دلی کجای یکی قات و لوب مرشد
 کامل سلطان نر تلقین و ارشاد بده نفس ملهمه
 نک صفات حمید لرین خصوصاً انبردن صفة
 استقامتی قادر اولدیغی مرتبه جالشوب تکمیل
 انسه حضرت رسول اللہ دن وراثتله کمال
 تحصیل ایشرا و لوب حالله مراده واصل اولمش
 اولور و بویاندن فهم اولونور که درویش
 صفة صدق و استقامتی ظاهر و باطناً حالله
 تحصیل ایشمه مجرد قالله علم لدنی تکمیل ایشما و بیه
 تکمیل یعنی بن معاذ الرازی قدس سر من اراد
ان یندس بین الصالحین بالقول و ذالفعل
 و حال فهو کمیندس فی الولیمة التی لم یندع الیه
 بیوردیلر یعنی علم و عمل و طریقت و معرفت درویش
 دلنک و قولنک اولوب و لکن فعلنک و حالنک
 اولمادین مجرد قالله و فوری دعوائله صاحب الحشر
 و غافلر مجتبه کیرک مراد انسه کرمک اولور
 فاما اول کسه صاحب کرمکار اولور اسنک
 مقبول اولوب دعوت اولدلق و کون و ارشاد

البحر

ایشی حاللوسه لر کجی اولور و دخی شیخ ابو علی
 البحر جانی بیوردی رویش مجاهد و طالب استقامت
 اولوق کدر کدر زیر کرامتی نفس طلب ایدر
 بیور مشلد ر امدی فاستقم امر بده حقیق
 طلب اندیکلی استقامتی نفسک طلب اندیکلی
 کرامته ترجیح ایشم کدر کدر و بوب طلب استقامت
 طالبه و اهل تکمیل هر طور ده و مقامک لازم
 اولدیغی اجلدن قطب جهان پیر من شغبان افندی
 نک پیرینک پیری جمال خلوتی دیکله معروف
 چلبی سلطان افسر ای قدس سر حضرت تری
 ان الذین قالوا ربنا الله ثم استقاموا ایه کریمه
 سنک تفسیرنک استقامتله متضفا و لنلرک
 حالنه کون اسلر نک تاویل و تحقیقندن مراب
 استقامتی بیان ایشد کلمی معلوم اولمغه
 طالب و عارفه رمز و اشارتجون انلرک الفاظ
 مبارکه لر بده بورساله تبرکاً و تیشا ذکر اولد
 استقامة العوام فی الظاهر بالامر والنواهی
 و فی الباطن بالایمان و التصدیق و استقامة
 الخواصه و الظاهر بالتجدید عن الدنیا و ریشما

وشهواتها وفي البواطن بالتفريد عن نعيم الجنان
 شوقا الى لقاء الرحمن والعرقان واستقامة
 اخضر الخواصر في الظاهر برعاية حقوق المتابعة
 على وفق المبايعه بتسليم النفس والمال وفي الباطن
 بالتوحيد باستهلال النائية في اللاهوتية
 يستقيم بالله مع الله فانيا عن الانية باقبا بالهوية
 بلا ارب من المحبوب مكفيا عن عطائه بعبابه
 مغاضى صدق واستقامته مجاهد ايدوب
 حال وشهوده تكلم مراتب معرفة الله ايدن عارفه
 معلوم ذريبان **صفت قناعت** درويش
 نفسنامه ولو امه نك صفات ذميه لرين
 نفس عليه نك صفات حميده لرينه بتدليل يتدليكنه
 علامتا ولدركه اهل قناعت اولوب مجر ايسه
 كندى فتنه واكر متاهل ايسه اهل واولادنه
 كفايتنن زياده دنيا مخصيلنه مقيدا وليبوب
 باقى اوقاتى عبادت زكوه وورد ذكره صرف ايدن
 سخن بود كه القافه كند لا يفتنى موجبه درويشه
 واهل كيكه قناعت كين سر بايه ودهلت بو قدر
 ولى حنن رسول الله صلى الله عليه وسلم طلب

لمن هدى الى الاسلام وكان عيشه كفافا
 وقع به ببور مشلدر معنى تفصيلي به
 ايلك وسعادت اول كسيه كه هداية الله
 ايله اسلام ميتسل ولوب واسلام انجده بالك
 اعتقادله تقدير حقه راضى اولوب معيشتى
 يعنى يوب اجسى وكيوب قوشنسى كنديه
 واهل واولادنه درويش لر حالنجه كفايت
 ايدن جل قدريله قناعت ايدن ديمكدرود
 كفايت مقدارى مرئى در ما فوقه وما تحتنه
 نسبتله اعلا وادنا واسط قناعتك مرئى
 واردر اكر درويش مقتضاي نفسه وعادن
 ناسه وعرفه عوامه تابع اولسه ديكه
 ماللك كفايت اتمز همان لازم اولان اولدر كه
 كفايتك ادنى مرتبه سن اختيار ايدوب قناعتله
 فقر وفاقه حالنى قبول ايدن يعنى رضاي حق
 وخصيل مراتب معرفة الله اجون نفسى طعامت
 وفاخر لباسلى وعالى مرتين اولرى ترله ايدن
 اصحاب رسول الله صفتوا وله تاك جميع احوال
 وايامى فاقه دنيا دكدر واضطر ايله بحسب

صفا و سرور ایله کجه زیر امال و امل و اجوق
اولغله کشتی حضور اتمز بلکه بلا و مشقتی دخی
زیاده اولور بو معنی ندر که عبد الله بن خفیف
قدس سر حضرت نوری القناعتة ما لا یفقد و غیر
لا یقدر و حیوة لا ضنک فبها بیور مشل در
یعنی قناعت برد و کمز مالدر و کدر سز و الم سز
در کدر و طارلق و مضائقه و غم کور نمز بر
صاغلقدر حق تعالی جمله مزه امت محمدیله میسر
ایک بیان صفت صبر حو بودر که صفت صبر
هر حالده طالب و اهل تکلیف صفات حمید لریک
غایتله نافع و کر کلوسیدر و اهل صبر اولان
کسنه ده غم و غصه اولمز اگر بر وجهه واقع
اولور سه الصبر مفتاح الفرج مفهومیجه
صبر الم و غم کلید نه مفتاح کافدر عاقبت بو صبر
مفتاح جمله صفا و فرج و سرور فرج قبولری
انک اوزرینه اچلوب الم و کدری صفا و فرجه
و سرور فرجه تبدیل اولور و دخی صبر ایکی قسمدر
برینه صبر ضروری دیلر وجه ضرورت اولدر که
در و بنه الم و کدر بو مصیبت کورند کد

ظاهرده تحمل ایدوب فعلا و قولاً بر مخالف حال
کور نیوب صفة صبر دن بر مقدار جه حصه
المعلم نه چاره الحکم لله چکل کر کدر دبر و لکن
وجود نه صبر اخلاقی صفات ذمیه دن اشر
اولدیغی اجلدن قلبنه از وجوق حالنه کوره
و محنته کوره الم و کدر اکسک اولمز و بو کورنه صبر
صبر صوری دخی دینک جائزدر عوام ناسخ تبدیلر
و بعضی جاهلدر صبریدر بر قسمت صبر جمیل و
صبر حسنه دیر لر مصیبت قتله اقتصاه بشرینه
اول بر مقدار الم و کدر ظهور ایدر و لکن در ویش
واهل تکلیف غریز لریک نفسنده و قلبند و ریخت
و عقلمده صفات حمید و اخلاق جمیله قوی
و حالی غالب اولغله چوق کونیوب صفة صبرله
الم و کدری صفا و فرجه تبدیل اولور و بو کورنه
صبر خواص صبریدر و صبر حسنه بر حالی دخی
بودر که بر کسنه ده هیچ اول و هله دخی الم
و کدر کور بنه اول کسنه ده صبر صفتی اعتبار
اولماز و بو حالک صاحبی در ویشاندن و اهل
عرفاندن اولیوب عوام ناسدن ایسه اهل قلب

اولیوب قلبند و عقلند و طبعند خشونت
 نامه سنک وصفه بهیمه سنک زیاده غلبه
 اولغله حیوان صفتی بی اعتبار و حمار صفتی
 بی حمیت و بی عارا ولد یغندند و اگر عوام ناسد
 اولیوب اهل طریقت و اهل عرفان ایسه اخضر
 خواصدن و اکل کاملین دن اولدیغی اجدان
 تسلیم و رضاند و سایر صفات حمیک نك
 جمله سی آنک وجودنک کمال بولوب عین احدیقه
 و حقیقت هونیک اولدیغی معنادند رآمدن
 حالا خضر خواص و اکمل کاملین صبریدر فاضم
 بالفهم الحقیقی و الکشف المعنوی الذوق و مبتد
 و متوسط اولان طالب بر ضرور و صوری
 ایله عمل و مجاهد اید و طور منکر کرد که عاقبت
 منتیلردن و اهل تکلیل ردن اولوب صبر جمیل و صبر
 حسن حاله و اصل اوله تنکم حضرت یوسف
 علیه السلام مصره سلطان اولوب و لیل کوز
 اولوب دلتنه و فقره دوشدک حضرت یوسفه
 خطاب اید و یوسف آن کلیم کلامی تفصیل
 اوله سردار بندی و درخی حق تعالی اتمه متوق

لال

فان الله لا یضیع اجر المحسنین یومر مشدرا لکم
 بشر لنا صبرا جمیلا **در دخی فصل** نفس مطمئنک
 در دخی قطعه سنک ذکر اولنان صفات حمیک
 لرین بیان ایدر **قطعه رابعه**
 مطمئننه یدی ای صافی کو کل
 جو دیم و زهد و شکر و توکل
 بشی بو ایکنی داخی ایش
 که عبادا خدا داخی تذلل
 طور چهارمک نفس مطمئننه مقامک مفتاحی
 درخی ظهور ایدوب بو مقامک درخی ذکر و مجاهد
 و فکر و مراقبه لازم اولدقده بور ساله ده
 ممله فصلنک اولنک ذکر اولنان تنبها و ترغیبا
 بو محکم مطالعه و مجاهده سنک تکرار اولوب
 یا خور بوندن اقدم ضبط و حفظ اند و کبسه
 هر برین تکرار تفکر ایدوب دل و جانندن از عالیله
 تا که مطمئننک یدی صفات حمیک لرینه درخی
 ذوق و شهودله عارف اولوب کاله لایق اوله
 و نفس بو مقامک فنای کله متوجه اولوب طینت
 و قرار طویق کورینور و لکن بو مقام نلویند

فخای کل و تمکین صرف الیه کبر سیر مع الله مقامیدر
 آثار کثرت و شعرا اثبیت با فیدرود و خفای کله
 و قوه حاله حاصل اولان و حدت نام و تمکین
 صرف بعض ضاروق و عابد و مستعد و مجاهد
 درویشة پنجم میسر اولور و بعضیه ششم
 اولور و دخی طور چهارم عقیبه و محاطه وارد
 جذبہ سی و حالی غالب اولان درویش بو مقام
 نفس مطمئنه تک صفات حمید لرین شهود له
 تحصیل و اول صفات قوتیله مجاهد ده عرفان
 و حال تکلیف ایتمیجه اول عقیبه و محاطه در
 خلاص اوله فرود دخی چهارم مقام سرد و اول
 عقیبه و محاطه نه مقوله حال ایدو کی لسانله بیانه
 کلمه اهل سر و اهل حال مرشد کامل عزیزه معلوم
بیان صفت چورد صفت چورده مطهر صفات لرند
 اولان سخا معناسی وارد و لکن اول سخا معناسی
 فریج رده معانی مفید و نکاة لطیفه اعتبار
 اولور که عاشق صادق اولان درویش
 بو مقام بدل مال و سائر سخاوت حال
 و اول تحصیل ایتمک احباب اولور و یلا احوال

درویش

درویش نفس آماره و توامه مقام تک صفات
 ذمیه سن افنا ایدوب و مطهر مقام تک تحصیل
 اندکی صفات حمید لرین سخاوت و قناعت
 حایله ترک دنیا و ترک مال ایتمشدر بو مقام
 انجی بر جانی و باشی فالشدر نفس مطمئنه مقام تک
 صفت چورد حکیمه انی دخی حق بولنه ظاهر
 و باطن و صور و معنوی بدل ایتمک لایق
 و قادر اولوب موتو اقبل ان موتو مفهومیجه
 موت ارادی و اختیاری اطلاق اولن ان موت
 معنوی حالن و فاسدن دخی تکمیل ایدوب حال
 عرفان قوتیله راضیه مقام تک وصوله و صفا
 و احوال دخی تحصیل لایق اولور **الحمد لله رب العالمین**
 کندی جسم کدی بر جان بیدینه
 اولدین جانانه جانن ویرمین
 بولوب در دینه درمان بیدینه
 ستر جانی و فدا سن اکلده کم
 طومین بورازی صدان بیدینه
 عید و صلیبه فرادی ابریشوب
 ویردی جانن بوندک قربان بیدینه

ودخی بردرویش سومده سخاوت و قناعت
 صفات حمید کربن حالیه تحصیل اید میوب
 بعض درویشہ چهارمک استعداد کلکله
 ابکی سنی دخی بومقام تحصیل اتمک دخی
 واقع اولور بیان **صفت غم** بومقام
 غمذن مراد مجرد ماسو الله و کثرت و دنیا به
 متعلق اولان حزن غم دکدر زیرادرویش
 ملیم مقامند صبر و قناعت و تحمل و استقامت
 صفات حمید لر یله متصف اولوب و حال
 ایدنکله ماسوی الله غمی کیدوب بومقام
 جلال الله و کبریا و عظمت الله مشاهد سبیله
 حاصل اولان خوف الله و خشیه الله قالمشد
 ودخی نفسک و شیطانک مکر و هجومیله قدرت
 و خذلانند و شوب تحصیل عرفاندن و
 وصول ذات بزداندن و جمال باکالی شاهد
 سندن محروم اولمق خوفی و غمی قالمشد
 بومعادندر که امام فاضانی قدس سره الزمانی
 حضرت ذری الزهد فی الارینه الخیر علی الجمل
 و اشغال النفس من شهوات الخی و دناءة الهمة

بیور مشلد

بیور مشلد در اصطلاح اهل تصوفک معنای
 مضمون سنی اولدر که زهد حقیقی خی بولند
 نفس انسان علوهتیه و غیرتک ایکن غلبه
 کسل و اهل الذن دناءت و الجحلفه و شوب
 امور دنیا به مشغول اولمغه مشاهده
 حقندن محروم اولمق و بوجمله جاهل اولور
 قالمق خوفندن اولان حزنند در لر و دخی
 محبت الله ثمره سبیله و عشق حقیقی جد سبیله
 حاصل اولان حالت الهیه بر جان سزدر
 و دو کتمز غمدر **بیت** عالمه در دبی در زمان
 عشق در عشق ای فرید جهان و دخی طالب
 صادق و مرید عاشق مرتبه معرفت و مقام
 حقیقتک حاصل اولان در دبی در زمانه
 مبتلی اولسه اهل الله یولندک رجال اهالی
 کالذن اولان **الشیانه** اولمق استرسک
 جهانک سنده مرده اهل در اولای فوادی
 اهل در دخی عاشق صادق و کرجک
 طالبه اولوده در د اولان دایم غم عشق کلیمه

وصفا در نیکم دلتش در نظم سنک
 فخر و نیک اولی با که شادان اولدن یکدر
 غم کلا غلق یل لرجه خندان اولدن یکدر
 جهانک غز و جاهد بویه اذعان ایلدم بن کم
 ایشیکک قول اولق مصر سلطان اولمه دن
 یکدر زیرادر ویش عاشق عشق بولنه و حاشا
 صادق و دائم و لحن عاقبتی و غایتی کیدرک
 عزیز صفا و شادی اولور اما عشق مجازی
 دنیا افکارندن اولان افکار فاسد و ارادان
 باطله کبی و مال خلیا مرضی و خیالان زائله
 کبی برد و کمنز درد و غم و اضطراب المدر عاقبتی
 صفا و شادی بی وار مزاقی اضطراب و آخری
 عذاب در مکر هوای نفسله اولان دنیا مجتندن
 و عصیانندن نوبه ایدوب قلبن خوف الله
 علیه انکله محبه الله توجه ایدوب عشق
 مجازی عشق حقیقی به تبدیل اوله اول وقت
 عشق حقیقینک عاقبتی صفا و شادی واردر
 بیان صفت زهد مقامات اولیاء الله اولان

مقاملر

مقاملر که اهلنه معلوم اول مقاملر بعضلر
 قنک یوز و بعضلر قنک فرق و بعضلر قنک اول بر
 اعتبار اولنشد در طریقه زده و سلسله زده
 ارشاد ایدن سلطان لر نیز قطب جهان و مرشد
 انس و جان سلطان شعبان افندی دن فرق
 اولق وزره روایت و ارشاد اندیلر بوصفه
 زهد دخی اول صفاتک و مقاماتک غایت کونیه
 لرندن در اگر کم کان تفصیل و بیان اولنسه
 فضائل و منافعه نهایت یوقدر و لکن بیانک
 احصار مطلوب اختیار اولندی خصوصاً که
 بورساله اطفال طریقتم و مستدیلرک نفسی
 اصلاح ایچون خیر و بیان اولنشد بونک
 احصار مفید لازمدر جمله فضائلدن بر
 سلطان انبیا علیه السلام ما عید الله بشیر
 افضل من الزهد فی الدنیا بور مشردر یعنی
 معبود بالحق اولان الله تعالی به زهد صغیرله
 عملدن افضل بر عمل عبادت الله اولنما مشردر
 بو طوره زهدن مراد مجرد ترک دنیا و ترک
 ماسوی الله اعتبار اولنان زهد ظاهره

دکدر زهد باطنی و حقیقیدر زبرد و بیشتر
صادق و مرید عاشق اول معنای علم طورند
تحصیل بیشتر مکر زهد ظاهری حالند
ضعفی و نقصانی و ارایسه بو طور چهارم
انی قوت ندورن امدی بو طورده مراد اولان
زهد عارفه و محققه حالنی و صفتی اولان
زهد حقیقده که تجرید معنوی و تفرید
حقیقی عالمده تکلیل تجلیانله تحصیل اولنان
تره ما سوی الله دیر لر بو معنی دندر که
ابوسلیمان دارانی قدس سره حضرت نری ایدر
زهد حقیقه ظاهر و باطن جوق کلام
ایشتم و لکن جمله دن عارفانه و محققانه
فالزهد عندنا ترک کل شیء بسغفک عن الله دیندن
کلام بو خصوصده کلام مفید و همراهه عام
و محیطه ربیعنی بزم یا نیز زهد حقیقی اولدر که
عرفان کامله شهود ذات الله وصولنه طالب
اولان عاشق شهود عرفانک بولن و دروب
مراد نه کاهو حقه وصوله مانع و حجاب اولان
نشه لری تره اتمکدر و دخلی کوجمانی و دروغ

و اگر

و اگر ظلماتی و نورانی حاصله کلام تیش بیک حجاب
بو کلامک داخل در و دخی اهلنه معلومدر که ابو
سلیمان حضرت نریک بو کلامی زهد حقیقی بیانک
کلام معجزدن و جوامع الکلمه نایسه انجی اوله
و امام قاسانی قدس سره حضرت نری بو مقام اندن
اولان زهدی بیان ایتد که فالزهد فی الاحوال
الاعراض عن ما سوی المحبوب والوحشته عن غیره
ما انس به من تجلی المطلوب یور مشلدر روزهد
حقیقی بیاتنده بو کلامک مضمونی ابوسلیمان
حضرت نری کلامندن معنای مطلوبه
اولا قدر و تصوفانه بیان اولنسه جوف
تحقیق و تدقیق کتورر و ابوسلیمان حضرت نری
کلامک معناسن بیان اولدن فهم و از عان
ایدن بو کلامک معناسن و خی مهها ممکن فهم
و از عان ایدر امدی طالب صادق طور چهارم
و چهارم غایتی اولان طور پنجم زهد ظاهر
تحصیل یله بو معنایه اولان زهد حقیقی و اصل
و زهد یله عامل اولسه شهود معرفه کامله یه
و وصول حقیقت فاضله به مظهر اولان

بیان صفت شکر عارف محقق درین پیرمیز
 شعبان افندی قدس سره حضرت تریزید فرموده
 خیرالدین افندی مرشدی اولان چلبی سلطان
 افسر ای حضرت تری حقایق اسرار ایله یازد فکر
 تفسیر لرنه سوره فاتحه تفسیر اند کلرنه مراتب
 حمد حقیقی بی بیان ایدوب حمد افعالی و حمد
 ذاتی بورد فکر کی شکره دخی بومعنا ایله
 احوالی و مراتبی وارد رزیرا بوطور ده زهد
 ظاهر مخصوص اولد بغی کی شکر دخی ظاهر
 مخصوص دکدر شکر باطنی و حقیقی دخی
 مراد درود دخی چهارمک مطمنه مقامنه اولان
 شکر بی امام فاشانی حضرت تری بیان ایدوب
 الشکر علی المکاره کاشکر علی الخاب بورد مشرور
 یعنی طالب خج و صالح مطلق اولان درویشتر
 کدویه مصیبت و مکروه اولان نسنه لری
 دخی تسلیم و رضا صفتله خج تعالی دن کنده
 نعت بیلوب اوله شکر تمک کر کدر حکایت
 بومعنا دکر که بلخ شهرنک بر تازه درویش
 صادق خج شریفه کیدر کن بسطام ولایتنک

حضرت

حضرت بایزیده قنوق اولوب و اول درویش
 نوکل حالتی تکمیل ایله مقید اولماغن حضرت
 بایزیده مرتبه نوکلک حالتدن و کالندن
 سؤال اندکن حضرت بایزید دخی اذا وجدنا
 الکنا و اذا فقدنا صبرنا بوردی لر یعنی نعمت
 بولور سوینورز و اگر بولور سوز صبر و تحمد
 ایله رز دیکل درویش دخی هکذا کلاب بلخ
 دیدی یعنی بزم بلخ شهرنک کلب لری دخی اوله در
 بولور سه یرلر بولور سه صبر ایدر لر دیدکن
 حضرت بایزید یا سز لا نوکلکرنه نجه در دیکل
 درویش دخی اذا وجدنا اثرنا و اذا فقدنا شکرنا
 اوله جواب و بردی یعنی نعمت بولور سوز کدی
 بیسوب بزدن محتاج فقرا یه بذل و اینار ایدر
 و اگر بولور سوز شکر ایدر زردید بار له الله
 نوکل و شکر حقیقی ایسه انجی اوله که نعمت
 بولماق نفسیه مصیبت اولوب تمام نفسک
 مکروه ایکن نفس مرادن بولماق مجاهد بی
 ایله عامل اولماغین اول درویشک قانده
 نعت بولماق دخی من عند الله عین نعمت اولد

اجلدن بونعمته دخی شکر ایدوب نعمت بولمز سوز
 شکر ایدوب رزبوردی و دخی امام قاسانی شکر
 حقیقینک اعلامرتبه سنی بیان ایدوب لشکر
 فی الحقائق استغراق بنور الجمال بیورد بلر معنای
 تفصیلی شکر حقیقی صفت جلاله و اشرفه
 مظهر اولغله یا نوب و یا قلوب و بوصفه
 جلال قویله فنای افعال و فنای صفات نعمته
 دخی مظهر اولوب و بوفانک حالن تکمیل اتمکینز
 حال بقایه دخی واصل اولوب نور جمال غرق
 اولوق در دیمک اولور امدی بو ذکر اولنان شکر
 حقیقی چهارم حالن و بخیل سن تکمیل ایدوب
 و بخیل حالن و بخیل سن تکمیله دخی مستعد اولان
 در ویش عارفک و مرید مستعدک شکر ایدوب
بیان صفت توکل در ویش صادق و مرید
 مجاهد نفس مله صفتلرندن صبر و قناعت و سخا
 و استقامت صفتلرینه ذوق شهودله و علم یقین
 ایله مظهر اولسه نفس مطهره ده صفت توکل دخی
 مظهر اولوب ترقیه و مقام عالییه یه وصول لایق
 اولور زبرد و ویش طالب چهارمک تحصیل

مجاهد

مجاهد ایله تکمیل و توکل تمیوب حالندن و عملندن
 توکل بولمسه کمالات عرفانییه و حالان زوقیه
 واصل اولامیوب مردود اولور سنکم بخیل بن
 ابی کثیر حضرتلری بیور لر تووانده کوردیمکه
 ملعون من کان ثقتنه انسانا مثله نازل
 اولشدر یعنی ملعوندر و حقوق بوسندن
 مظهر و مردود در رشول کسه که النجا و اعتقاد
 و رجا و اعتمادی ذوق و یروب و جمیع
 احوال و امور انمام و احسان ایدوب
 و خالق و رازق اولان رب باقیه اولیوب
 کند و کبی بر عاجز و فانی انسانه اوله اما
 بعضی کاملر شفاعت و جمیله و غیره جهتمه
 صغار و کبار دن بعضی خصوص مراد ایدوب
 النجا ایدر لر و لکن مبتدیلر و متوسط الحال
 اولنلر کند و لری منتهی کاملره قیاسا تمک کر کند
 و سنکم بعضی عقل ناقصه و عقل معاش و معاد
 کاله اولیوب سفیه لمراتب و مقامات
 و تجلیات و حالات اکلایوب صفت مجمله
 کند و سن کامل نظر ایدوب بلر لک ایلر بولده

قانون را اما بعضی کاملتر شهود عرفانله تکمیل
 حاله و توحید افعاله و اصل اولد یعنی مفر ایکن
 ینه مرتبه اسبابله و کثرت ایله **عمل**
 ایدر صور تنه کورینور لراما حقیقتله ایله
 دکدر اهلنه معلومدر **حکایت مناسب**
 روایت اولنورا بو مطیع حضرتلری خاتم الاثم
 حضرتلرندن بن اشتمد مکه سفره کیدریکن
 بریه و بیایانه **و** دم و زار اولمز بوللوه و بللر
 و طاعلره اوغرد قدا اصلا زخیره کتور محبوب
 بحر دقوت نوکل ایله کجا بمش سز بد کلرنده **انله**
 دخی زار زخیره مزوار در خالی کجمنین بیوردیلر
 عجا زار زخیره کزنده در سوال ایتد کلرنده
 انما زادی اربعة اشیا بیوردیلر یعنی بنم
 زخیرم درت نسه در **افکسی** اری الدنیا
 بخلافها مملکه الله یعنی باشکوزیله کوررکی
 علم وارد و یقینا بلورین که جمله دنیا الله
 تعالینک ملکی اولوب و جمله سی قبضه قدر
 در و هر بیده حکم و نصرتی وارد **در ایکنی**
 واری خلق کلر عبد الله رحیمه بعضی ان دخی

نما

یقینا کوررکی بلورر که جمله مخلوقات الله
 تعالینک قوللریدر و دخی عیالی کیدر هیچ
 برینی آج قومزا **و پنجپسی** واری الاسباب
 و الارزاق کلهاید الله یعنی انی دخی یقینا
 کوررکی بلورین که هر کشیه ویریلجک رزق
 و رزقل جمله سبیلری الله تعالی الله در
لا یجھ امدی مسبب الاسباب اولد یعنی معنایله
 و بوصفته جمله سبیلر الله اولیجی ینه
 ویرن الله تعالی اولشا و لور و بو حال بوندن
 اقدم بعضی کاملر شائنده بیان اولنان حاللر
 و صفتلر دندر **در پنجپسی** واری قضاء الله
 فی کل ارض یعنی انی دخی یقینا کوررکی بلورر
 که الله تعالینک حکمی و نصرتی کجی یعنی خرابلر
 و عمرانلر و بریه و بیانلر انک یا نند بر در دید کلرنده
 ابو مطیع حضرتلری خاتم الاثم حضرتلرینه بقره
 الزاد زارده فانک تجوزیه مفاوز الاثم کیف
 مفاوز الدنیا یعنی خاتم الاثم نه کوزل وایو
 زار زخیره کوارا بمش بو زارده و حالله سنه
 سفره نیاده اولان بیللری و طاع و بیانلری کجک

دکلا خرت بوللرندک اولان عقبات بیانلری بله
 بکرسنه بیور دیرلر فی الواقع اوله درهیج قناعت
 کبی مال و غنیمت و توکل کبی زار و زخیره
 اولمز و بر در ویش خاتم الاصحم حضرت نلرندک
 توکل حالن تحصیل و تکمیل طلب و همت و قصد
 و غنیمت اتسه طریقده خصوصاً طور چهارمده
 اولان عقبات و مخاطراتی کجیوب و مراتب
 عالیه یه بولر اجمالیوب سیر مع الله مقامندن
 سیر فی الله مقامنه و سیر فی الله مقامندن
 سیر عن الله مقامنه و سیر عن الله مقامندن
 سیر بالله مقامنه و اصل اولمز **بیان صفت**
عبادات ای طالب صادق بودخی معلومک
 اولسونکه چهارم نفس مطمئنه و تجلی صفات
 مقامیدر در ویش بو مقامک مشاهده
 ربوبینه عبودیتک دخی اطمینان و قرار ستمین
 طوتقی لازمدر زیر محل عقبه و مخاطره و مقام
 سردر و خط و تریک قلب عالندک مشاهده
 ابتدکی حالتی و قوای ستمین عبادت و طاعتله
 فتنه طاهره دذ و افاقیه دل صافتی لازمدر زنتکم

حضرت

حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم العبادۃ
 فی الفتنه کالجنتی الی بیور مشلدر در معنای مضمونیسی
 برکسنه کثرت و فتنه و فساد و مخاطره زماندک
 ظهور ایدن فتنه و فساد تابع اولیوب الله تعالی
 جنبانه متوجه اولوب صلاح و تقوی ابله
 عبادت و طاعتک اولسه بکاجرت ایدوب
 و بنم یانمه کیش کبی اولور یعنی هلاک لکدن
 قور تیلور دیمکدر و بو طورک صفات حمیده
 سندن اولان عبادت صفتیه متصف اولدق
 عبادتن دخی صدق و احسانله اتمک کرکدر
 تاکه تجلی صفاتی قونده اولوب مراتب عالیه
 دن اولان قرب نوافل حالی و مقامی مبسور اولغله
 عبادتنده زیاده صفا و خلوت بوله و بو صفا
 و خلوتک حالی برقرار اولوب ظاهر و باطن
 اطمینان کمال بویجی طور نهم حالنه دخی و اصل
 اولغله قرب فرایض حالی ظهور اینمکه لایق
 اولوب عبادتی احسانله و شهواتله اولور
 و عبادتک احساندن مراد اولدوکه درویشتر
 عابد و مرید مجاهد دخی تعالی یه اندکی عبادتک

جمله سنده خصوصاً نمازنده اصلاً غفلت اوزن
 اولیایوب کرمه درویش مبتدی کند و سعی ذات
 حق قوت مکاشفه ایله مشاهده امتزایسه ده
 حق تعالی اول درویشی کورر و جمله حالز
 معاینه بلور اعتقادی و فکری ایله عبادت
 ایک و نیکم سلطان انبیا صلی الله علیه وسلم
 فاعبد ربک کاندک نراه فان لم تراه فانه یراک
 بیور مشلدر یعنی معبود باحق اولان رب
 العالمین نه عبادت اندکک حاضر القلب اولان
 ربکی کورر کبی همان عبادت ایله زیر اسنانی
 کورر سینه تحقیقاً اول سنی کوررود
 درویش هر طور و مقامه و اصل اولدنج
 اندیکی عبادتک یعنی نمازده و اورجه و
 تلاوة قرانک و شریعت اوزن لازم اولان
 سائر عبادتک و طریقت اوزن لازم اولان
 اوراد از کارده و تعلیل و تسبیح عبادتک
 جمله سنده حاضر القلب و جعل الروح اولوب
 طرغ غفلتک عبادتک نه مشاهده درویشی
 کالک اولدکک سلوکنک چهارم مخاطب سنی

و عظم

و عظمه سنی جکیوب کمالات الهیه به و فضائل
 غیر متناهیه به صفا و سهولتله و هدایه حقله
 و اصل اولوب الحاد و ضلالت کورر مزودخی
 درویش کند و حالندک و طور چهارمده کند
 لازم اولان تجلی صفاتن قوت عبادتله بیلوب
 و بوجلی طور پنجم تجلی ذاته درخی حالاً
 و زوقاً و اصل اولوب عارف کاهل اولور
بیت مفر خود علم حقل صفاتی
 شکار ایدن صفاتی بولدی ذاتی **بیان**
صفت تذلل تذلل صفتی درخی خضوع و
 خشوع معناسنه در اما بو مقامک تذلل
 صوری و ظاهری معناسنه مخصوص دکدر
 زیر درویش مکرر مقامده صفت نواضعک
 معناسن تحصیل اتمکله تذلل صور و ظاهر
 تحصیل اتمش اولور اما طور چهارمده مقام
 سردر بو مقامده تذلل صفتک حالی سیرت
 عالندک و سر حالندک تجلی صفت قوتله جناب
 اقدس خدایه تعلق ایدوب بحسب التعلق
 بونک مظهری حق تعالی جان بندن بونور و بو

اجل در خضوع معنوی زیاده قوت بلوب فانی
 کله زیاده توجه مبسر اولور ودخی تواضع
 قوتیه خضوع صور کمال بولما عین خضوع
 وتذلل صفتی درویشک سیرتی و باطنی عالیه
 سرایت و نایبایدوب و مجاهدت خالصه
 و اعمال صالحه ایله ظاهری مزین اوجوتذلل
 معنوی حاصل اولغله الله تعالی باطنی دخی
 صفات حمیده روحانیه و تجلیات قویة ربانیة
 ایله مزین و معطر ایلم و نور مشاهده ایله
 منور و مقرباید رتکم شیخ ابو علی الدقاق
 قدس سره حضرت تلمیذی مزین ظاهر بالمجاهدة
 زین الله باطنه بالمشاهده بورد مشر در یعنی
 برکنه شریعتک اعمال صالحه ایله و طریقتک
 مجاهدت کامله ایله ظاهرین مزین و معروضه
 الله تعالی دخی او کسنگ باطنی حلیه معرفت
 ایله مزین و نور مشاهده ایله منوراید روبرو
 معنی ایله درویشک باطنی عالیه قلبی و روحی
 مزین و بوبر نور اولوب و خضوع و تذلل صفتی
 دخی موجود و بفرار ایچنی اولونورک برتوی

و

و ضیاسی طشره جنوب الله نور السموات و الارض
 ایه کریمه مشرقه النورده ذکر اولنان مضاجحک
 ظاهر و باطنی ظهورایدن ضیاسی و نور کبی
 دروننده اولان حالک ضیاسی هیئت
 اعمالدن ظاهر و معلوم اولور نتم حضرت
 رسول الله صلی الله علیه وسلم حضور شریفدن
 برکنه عجله ایله خشوع و خضوع ظاهرین
 نماز قد قد حضرت رسول الله اول کسه
 حقتک لو خشع قلبه خضعت جوارحیور دیر
 یعنی بونماز فلن کسنگ اگر قلبک صفات
 حمیده روحانیه دن خشوع و تذلل اولست ایله
 اعمال صالحه ظهورایدن جوارح اعصابکدن
 دخی خضوع ظاهری اولورک **لا یجھ** اما
 بو خصوص هر کسه مطابق و مطرد اولوق
 لازم دکلد زیرا غلبه استغراق ایله مشربنه
 و حالته کوره بعض کاملرک نماز نده اولان
 قومه و جلوه وقعت سنک و سائر ارکان
 صلوتک بحسب القلب اطمینانی فخلد کل
 ایکن فخلد اولس کبی کورینور لکن ین انلرک

حالتی الله بلور و حال اهل بلور همان جمله خلقه
 خصوصاً طائفه درویشان لازم اولان
 اولدر که اکاوانک کبیله نظر اتمیوب کند
 حال و نقصان کوروب و بود کراولنان
 صفاتی و احوال کند و درخی تحصیل تکمیل
 اتمک کر که در که غیره نقصان نظر اتمدن
 قورته و اگر غیره نماز و سائر نقصان
 نظر ایدن مشایخ مرشدین و علماء متقین
 و معلمین دن اولور سه اول وقت تعلیم
 و ارشاد ایچون جائز در و اندر درخی بی عرض
 بقوب و حسب الله و حکیمان و صادقانه
 سوبلک کر که در که تعلیم و ارشاد حاصل
 اوله و درخی در وید بو تذلل ظاهره
 و باطنی بولمیب و سینه الله قوتیه فنا
 فی الله مقامنه و حالنه و اصل و لما بنجه مقام
 قرب و وصلت میتما و لما دیغنه و اسجد و افت
 ایه کریمه سی دبله صریح و درخی اقرب ما بکون
 العبد الی ربه اذا سجد حدیث شریفی شاهد
 صیغدر که ابو جهل لعین سلطان انبیایی

نماز

نماز فلقدن نهی منع ایلدک حق تعالی انک نهیندن
 روع و منع ایچون کلا لا نطعه بیورد یعنی یا فحل
 سزا بوجهله مطیع اولمه بکاطاعت اوزن
 ثابت و دائم اول دیوب بعد عبادتند دائم
 اولمغه و ذاتنه قرب تحصیل اتمکه امر ایدوب
 و اسجد و اقرب دیدی یعنی سجده و عبادتند
 دائم اول رتکه یقین اول دید بو اجدن بعض
 اهل حال کاملر مشاهده ربوبیتله تجلی صفا
 کمال وصول نمازده در و تجلی ذات کمال قرب
 و وصول نمازده اولان سجدده در زیر عالم
 افعالک تذلل صورتک کمالی سجدده
 اولدیغی کبی تذلل معنویک و فای و با نیک
 کالی درخی سجدده اولدیغنه رفو و اشارت
 وارد و بو اجدندر که طالب حقیقت و غایب
 وصلت اولان درویش تجلی ذاته و اصل
 اولانز الامکر که فهای کالی حالن مراتب ثلثه
 سبیله تکمیل اتمش اوله و بو وجهله کمال فنایه
 واصل و بلنجه مراتب ثلثه سبیله کمال بقایه
 درخی واصل اولانز و اهلنه معلومدر که

تجاه ذات اهلنك حالى و كمالى بواج مرتبه لى
 تكلى ايله درو بوبىانه متعلق بعض تفصيل
 حال صفت عبادت بيانك كجشد **لا ايجده**
 بس امدى درو بيش صدقه مجاهد و عشقه
 طالب عابد ايسل كوش جانله سوزم ايش
 و درون دلدن فكر ايت كه اغواى نفس شيطان
 و هواى كثرن و طغيان ابو جهلى روحك
 و سركه محمدنى طومجھارم مجاهد سنك
 صفت تدلا معنوى ايله حاصل اولان
 عبادت صورتیه و معنویة دن نهى و منع
 ابلدكه قلب روحك و سرقابل قو حك
 صفات حميد ايله خصوصاً صفت عبادتله
 متصف اوليوب و عبادت صورتیه
 و معنویة ده دائم و ثابت اولسك توحيد
 افعال و توحيد صفات اثارندن اولان
 قرب نفاظ مقامنه دروج و توحيد ذات
 حالند اولان قرب فرايض حكيمه حاصل
 اولان بجلى ذات و تقربا الى الله حاله عروج
 ميسر اولرا بس افا شوبله كه انبياء عظام

و اولياء

و اولياء كرامدن وراثت كامله ايله ذكر اولنان
 صفات حميده مقتضا سنجيه درو بيش قرب نوافل
 مقامنى تحصيل و قرب فرايض حالنى تكميل
 اندى ايسه صلوة افعالیه و صورتیه سنك
 سجديه و اردقك الصلوة معراج المؤمن كلامك
 مفهوم اسرار امير نجده سجد صورتیه ره قالميوب
 نفسنده و قلبك اولان اثار سكينه معرفت
 و روحك و سترنده اولان شعار شهود
 حقيقت حاليله مقربين و واصلين دن اولدغينه
 هيج اشتباه يوقدر بو معنى دندركه سلطان
 المحققين امام قاشانى بوز مقام بيانده خشوع
 و خضوع ده لازم اولان سكينت نفسى تحقيق
 ابدوب السكينة فى البدايات سكون النفس
 الى طاعة الله فى السير اليه و الانقياد بكمال الاستقامه
 و فى الولاية السكون بفناء الاختيار و التحقير
 باختيار بيورديلر معناسى بورساله ده بيان
 اولنان صفتك ابتدا سندن الى الان ذكر اولنان
 مراتب و مقامات ذوقا و حالا عارف اولان
 عزيزه معلومدر **سبغى فضل** نفس راضيه نك

بشخی قطعه سنده ذکر اولنازیدی صفات
حمید روحانیه لرین بیان ایدر قطعه سی بودر
یدیدر راضیه ای مردفا
ذکر و اخلاص مؤرخ داخی رضا

دردی بواجنی داخی بیه کور
که ریاضتله کرامتله وفا

التجی فضل قطعه سی بودر

نفس مرضیه نکه التجی قطعه سنده ذکر اولناز
یدی صفات حمید ربانیه لرین بیان ایدر
یدی مرضیه در رایله نکاه
بو مقام اهلی کور رزاق الله

بری ترک بشد بتدرانک
وخلقده باخلاق الله

برسی داخی نفع کن فی الله

برسی هاخی صفای نور الله

وتقدر بدرالی الله برسی

وتلطفه علی خلق الله

القی سنه ایله که تکمیل

که نصب اوله ذات الله

بومفکله

بوصفتلرک بحسب الاجمال تحصیلنه و بحسب
الرفق تکمیلنه اشارت در

مراتب نفسدن راضیه مقاسمک بشخی
قطعه سنده ذکر اولناز صفات روحانیه
لرین و مرضیه مقاسمک التجی قطعه سنده

ذکر اولناز صفات ربانیه لرین داخی سلو
سابق اوزر شریعت و طریقت حسبنجه نطق
و تصریحله و معرفت و حقیقت موجنبه

رمز و تلویحله لازم و لایق اولد بقی مرتبه
تفصیل فایق ایله معانی بسطه و دقیقه
سن حاله مطابق تحقیق و بیان قابل ایدی

ولکن رساله ده احتصار مطلوب مراد اولد
غندن ما عدا طالب صادق بوا یکی قطعه
لرده ذکر اولناز صفات حمید روحانیه

و ربانیه لرک معانی سن و اسرار و احوال
الفاظ و عبارات واسطه سبیله تفصیل
ایموب بورالره و مرتبه لره کلیمه تحصیل

اندو کفرتا استعدادی و مرشدنه ظالم
باطندن قایض و لایح اولور فیض

وارشادى بيله تكميل اسون ايجون تحير و تفصيل
 اولندي **خاتمة الرسالة ونتيجة مقاله**
 اولدر كه طالب صادق رساله اولندز
 بوجه كنجنه ذكر اولنان ترتيبات و ترغيبات
 معانى سنى زوق و حاله فهم و اذعان
 ايدوب يعنى يكيم اطلاق اولنان طور
 اولك نفس اماره سى احوالز صدر
 عالمنده و دو ملك نفس توامه سى احوالى
 قلب عالمنده و سومك نفس ملهمه سى احوالى
 روح عالمنده كال غيرت و مجاهد ايله كشف
 معنوى و علم لدنى بوزنك ممكن اولديغى
 مرتبه حاله تحصيل اندى ايسه **تجملات**
 دخى نفس راضيه سى احوالز و قطعه سنه
 نظمه ذكر اولنان يدى صفات
 حميده روحانيه سنك معانى سنى
 و اسرارنى ستر خفى عالمنده و ششمك
 نفس مهنيه سى احوالز و قطعه سنك
 نظمه ذكر اولنان يدى صفات
 حميده ربانيه سنك معانى سنى

وايله

و اسرارنى ستر خفى عالمنده تحصيل ايدوب
 حقايقنه واقف و عارف اولغله هفتيك
 احوال و اسرارين دخى خفاي مطلق عالمنده
 تكميل ايدر يعنى نفس تركيه تامه
 وقوت روحانيه تحصيل ايدوب
 روحله اتحاد كسب انمكن
 تلويين بعد التمكن حالنه و اصل اولغله
 نفسك يدنجى مرتبه سى اولان روح
 القدس مقام حاصل اولدق خفاي
 مطلق عالمنده تجلى ذات و مقام احديت
 الجمع ميسر اولمقده و افر و قابق و فرق
 ثانی و جمع الجمع حكيمه مشبهه
 و حالنه كوره قطيئه و نصرفان الهنيه
 قادر و لایق اولور زيرا نفس مرضيه نك
 صفات حميده ربانيه لرینك حالى
 و حكى بو كمالى ايجاب ايدر كه
 عارفا اهل حاله معلومدر:

الله تعالى علم بالصواب و احكم بالخطاب
 واليه المرجع والمآب: ومن رجع اليه:

بالسنة والكتاب - فله الحزن المأب
 والثواب . بلطف الله الملك الوهاب
 تم البياض والتصحيح . بكتابة العبد
 الضعيف . محتررا الرسالة الخفيف
 في سنة تسع وخمسين .
 وماتان .
 الف .

وقف هذا الكتاب بتكليف
 (بكار بك) المنسوبة
 بالطريق الرفاعي بحارة
 بقوش حشمه في محلة
 فصاب اليس في
 قرب جراج باشا
 الفحص الحضر
 للكتاب الأولى

